

Lichtende Verbintenissen

Gods verbonden met mensen

door

Joh. Francke VDM

www.christelikemedia.org

Inhoud

INLEIDING.....	5
HOOFDSTUK I	6
GEBRUIK EN BETEKENIS VAN HET WOORD VERBOND	6
1. Verbond (Hebreeuws en Grieks).....	6
2. Bēriet in het O.T.	6
3. Diathèkè in het N.T.	6
4. Verbond een realiteit.....	6
5. Omschrijving van verbond	7
6. Eenzijdig en tweezijdig	7
7. Partijen in een verbond.....	7
8. Gelijk en gelijkwaardig	8
HOOFDSTUK II.....	9
DE GESCHIEDENIS VAN GODS VERBOND MET DE MENS	9
9. Indeling van de verbondshistorie.....	9
A. De eerste verbondsfase: van de schepping tot de zondeval	10
10. De oorsprong van de verbondsgedachte	10
11. Het verbond vóór de val	10
12. Schepping en verbond.....	10
13. Namen van het 'paradijsverbond'	11
14. Partijen vóór de zondeval	11
15. Gods Zoon en de schepping.....	12
16. Het cultuurmandaat	12
17. De mens Gods beeld	13
18. Doel van het verbond	13
19. Duur van het verbond	13
20. Duur van de eerste verbondsfase.....	13
B. De tweede verbondsfase. van de zondeval tot Noach	14
21. Duur van de tweede verbondsfase.....	14
22. Straffen in Genesis 3	14
23. Tot stof wederkeren	14
24. Gevolgend der eerste zonde	15
25. Het nieuwe in Genesis 3,15	16
26. De vrederaad	16
27. Geen nieuw verbond	16
28. Één verbond vóór en ná de val.....	16
29. Schriftbewijs voor het ene verbond.....	17
30. Christus geen verbondshoofd.....	18
31. Het verbond in de tweede fase.....	19
32. Verklaring van Genesis 6,18.....	20
33. Over de zondvloed	20
34. De Messiasverwachting.....	20
C. De derde verbondsfase: van Noach tot Abraham	21
35. De duur van de derde fase.....	21
36. Het begin van de derde fase.....	22
37. Genesis 9,8 vv afsluitend	22
38. Noachs profetische spreuken.....	23
39. De spraakverwarring	24
40. De Geslachtsregisters in Genesis 10 en 11	25
41. Verloop van de verbondshistorie.....	25
D. De vierde verbondsfase: van Abraham tot Mozes	26
42. De duur van de vierde verbondsfase.....	26
43. De roeping van Abraham	26
44. Abrahams roeping en de volken.....	27

45. Abraham als getuige	27
46. De beloften aan de drie aartsvaders	28
47. De verbondssluiting van Genesis 15	29
48. De verbondssluiting van Genesis 17	30
49. De besnijdenis volgens Genesis 17,10 vv	31
50. Genesis 17,10-31 en de adoptie(-doop)	31
51. Isaäk en de overige kinderen van Abraham	32
52. Gods verbond en Gods uitverkiezing	34
53. Gods onvoorwaardelijke beloften	35
54. Het 'eeuwig' verbond	36
55. 'Om u te zijn tot God'	36
56. 'God, de Almachtige'	36
57. De 'land-belofte' nog geldig?	37
58. Abraham en de typologie	37
59. De aartsvaders tijdrekenskundig	39
60. Het wachten op zaad	39
61. Verbond en belofte by Esau	40
62. Kritieke situaties	43
63. De Messiasverwachting	45
64. Samenvatting	48
E. De vijfde verbondsfase: van Mozes tot Christus	49
65. De chronologie van die vyfde verbondsfase	49
66. Opmerkelijke gebeurtenissen	51
67. De HEERE begon zijn beloften te vervullen	52
68. De uittocht bewees Gods verbondstrouw	53
69. De waardering van die tien plagen	55
70. De betekenis van het pascha	56
71. Eerstgeborenen en eerstelingen	57
72. De openbaring van de dekaloo	58
73. De dekaloo en de vazalverdragen	59
74. Indelingen van de wetsopenbaring	60
75. Over woorden van de dekaloo	61
76. Gods wet vóór Exodus 20	63
77. Het Nieuwe Testament over de dekaloo	64
78. De geldigheid van ieder der tien geboden	65
79. Over artikel 25 der Ned. Geloofsbelijdenis	65
80. De verbondssluiting op de Horeb	66
81. Het verbond met de stam Levi	67
82. Het vreeverbond met Pinechas	68
83. Karakter van de woestijnreis	69
84. De verbonsgeschiedenis tot Moses' dood	69
85. De beschouwing van Deuteronomium	70
86. De functie van Deuteronomium	72
87. Het boek Jozua over Gods verbond	73
88. Heeft het gebeuren in 'Jozua' typische betekenis	76
89. Richteren en Ruth over Gods verbond	76
90. De betekenis van Gods verbond met David	78
91. De functie van Kronieken naast Konings	79
92. De verbondshistorie in het Tienstammenrijk	81
93. De verbondshistorie in het Tweestammenrijk	82
94. De ballingschap als verwerping en verkiezing	83
95. De terugkeer uit de ballingschap	84
96. De termen 'Twee'- en 'Tien-stammenrijk'	86
97. 'De Psalmen as liederen des verbonds'	86
98. Heidense volken in de profetieën	88
99. Voortgang na de terugkeer	89
100. Gegevens uit de apocriefen	90

101. Het wetticisme verklaard.....	92
102. Samenvatting.....	92
F. De zesde verbondsfase: van Christus tot de laatste dag	94
103. Het woord 'verbond' in de zesde fase.....	94
104. Hebreeën 8 over de vijfde en zesde fases.....	94
105. Verkeerde uitleg van Hebreeën 8,8vv	94
106. De verhouding tussen oud en nieuw verbond.....	95
107. Schriftgetrouwe uitleg van Hebreeën 8	98
108. Nog andere gegevens in Hebreeën.....	101
109. De besnijdenis en de doop van Jezus.....	102
110. Gods bevel van de kinderdoop	104
111. De overgang van Pascha naar avondmaal.....	106
112. Christus als Profeet en Koning	108
113. Het Nieuwe Testament over de ceremoniën	108
114. De plaats van Israël in de heilshistorie	111
115. Het einde van de zesde verbondsfase	113
116. Samenvatting van enige gegevens.....	114
HOOFDSTUK III	115
DOGMATISCHE KONSEKVENTIES	115
117. Verbondshistorie en andere histories	115
118. Eén verbond.....	115
119. Verbond en Kerk	116
120. Verbond en doop.....	118
121. Verbond en genade-aanbod	122
122. Verbond en prediking.....	129
REGISTER VAN BIJBELTEKSTEN DIE MIN OF MEER VERKLAARD WORDEN	132
REGISTER VAN ENIGE NAMEN EN ZAKEN	135

INLEIDING

Over de verbondsbetrekking tussen God en mens is in de loop van de tijd met name in de gereformeerde kerken veel nagedacht, veel geschreven en veel gestreden. Juist in dagen van strijd is dan het resultaat in persartikelen en in brochures, dat veel exegetisch en dogmatisch materiaal aangereikt wordt. Dat bleek ook bij het conflict rondom 1944 in de gereformeerde kerken. Dit jaar kwam er een boek van prof. J. Kamphuis over genoemd conflict, dat niet exegetisch maar dogma-historisch van aard is. Veel dogmatisch materiaal leverde ook de strijd rondom dr. C. Steenblok in de gereformeerde gemeenten. Er ware nog meer te noemen.

Ons boek echter wil een *exegetische* bijdrage zijn inzake het verbond tussen God en mens. In die zin is het een boek als dat van onze leermeester prof. dr. *G. Ch. Aalders*, *Het verbond Gods*. Een hoofdstuk uit de geschiedenis der openbaring, 1939. Hoewel de Schriftgegevens dezelfde zijn, is toch het *dogmatisch* resultaat in ons boek zeer verschillend van dat in het boek van Aalders.

Bij de voorstudie werden we zeer geboeid door het feit dat er van het paradijs af tot de laatste dag van deze bedeling maar *één verbond* van God met ons is.

Het is waar dat de verschijning van dat ene verbond in de verschillende verbondsfasen verwisselt. Doch dat neemt niet weg dat de inhoud van dat verbond hetzelfde blijft: de belofte van leven in heden en toekomst (1 Tim. 4,8; 1 Joh. 2,25).

Toch is de titel (en de ondertitel) een meervoud. Dat ziet hierop dat bij dat ene verbond toegevoegde verbondssluitingen kwamen, zoals met Pinechas en David, om het ene verbond (na de zondeval genoemd: genadeverbond) in zijn functionering te helpen. Zo zullen we o.i. ook het meervoud 'verbonden' in Romeinen 9,4 kunnen verklaren. Ons pogen was in het belang van alle kerkleden de verklaring van de betrokken teksten in een min of meer populaire vorm te geven. We dachten dat met name onze studieverenigingen van jong en oud het boek kunnen gebruiken.

Meestal volgen wij de nieuwe spelling van de namen der bijbelboeken en van de bijbelse personen. Soms is die spelling weinig helder, bijvoorbeeld Zedekia werd niet Sedekia maar Sidkia of Sidkiah. Het is dan beter de oude spelling te blijven volgen.

Omdat HEERE volgens ons een eigennaam is, spellen wij HEER(E) en Heere met twee ee's.

Tenslotte is onze wens dat de God van het verbond dit boek moge gebruiken om ons almeer vertrouwd te maken met de Schriftkennis omtrent de verbondsoopenbaring.

Joh. Francke.

September 1984

HOOFDSTUK I:

GEBRUIK EN BETEKENIS VAN HET WOORD VERBOND

1. Welke woorden bezigt de Heilige Schrift in haar grondtalen voor het Nederlandse woord verbond?

Ons Nederlands woord verbond is in het Oude Testament (afgekort O.T.) de vertaling van het Hebreeuwse woord *bēriet* en in het Nieuwe Testament (N.T.) van het Griekse woord *diathèkè*. Het woord *bēriet* komt in het O.T. 287 keer voor en steeds in het enkelvoud. Het woord *diathèkè* wordt 33 maal gebezigd in het N.T., in het meervoud in Romeinen 9,4; Galaten 4,24; Efeziërs 2,12. Zeven keer komt het voor in aanhalingen uit het O.T.: Romeinen 11,27; Hebreeënen 8,8; 8,9 (2 keer); 8,10; 9,20 en 20,16 [???10,16].

2. Hoe wordt in het O. T. *bēriet* gebruikt?

Het komt voor in de drie groepen verbonden die in het O.T. zijn te onderscheiden.

Tot de eerste groep behoren de verbonden tussen God en mensen; o.a. Gods verbond met Noach (Genesis 6,18); met Abraham (Genesis 15 en 17); met Israël bij de Horeb (Exodus 24,8).

Tot de tweede groep behoren de verbonden tussen mensen; b.v. tussen Abraham en drie Amorieten, Genesis 14,14; tussen de koningen Asa en Benhadad, 1 Koningen 15,19.

Tot de derde groep, een kleine groep, behoren die verbonden, waarbij het woord verbond een overdrachtelijke uitdrukkingwijze is. Daartoe behoren de zegswijzen in Genesis 9,8vv; Jeremia 33,20.25.26; Hosea 2,13vv; Job 5,23; 31,1; 40,23; Jesaja 28,15.18.

Deze teksten laten zien dat in velerlei zin van een verbond sprake kan zijn en dat de betekenis soms niet uitkomt boven een *éénzijdige beschikking en instelling*. De dag en de nacht, de dieren en de dood, zijn zuiver verbondspartijen in beeldspraak; ze zijn geen reële en serieuze partijen met wie wederkerige afspraken gemaakt kunnen worden.

3. Hoe wordt in het N. T. het woord *diathèkè* gebruikt?

Het woord is afgeleid van een werkwoord, dat o.a. betekent: testamentair regelen; een verdrag of een contract sluiten. Vandaar dat toentertijd *diathèkè* speciaal in gebruik was voor *testament* als laatste wilsbeschikking. De Statenvertaling heeft verbond, waar op het O.T. wordt bedoeld, en testament, wanneer het over het nieuwe verbond gaat. De Nieuwe Vertaling (1951) heeft testament in Galaten 3,15-17 en Hebreeënen 9,16-17, overigens verbond.

Het is opvallend dat in het N.T. niet het Griekse *sunthèkè* is gebezigd, want dat is het eigenlijke woord voor: overeenkomst, afspraak, verdrag, verbond. Ook de Griekse vertaling van het O.T., de zgn. Septuaginta (LXX), uit de derde en tweede eeuw vóór Christus, vertaalde het oudtestamentische *bēriet* (287 keer) bijna 270 maal met *diathèkè*. *Sunthèkè* komt in LXX niet voor (wellicht wel in 2 Koningen 17,15). Misschien mogen we zeggen dat *diathèkè* het éénzijdige accentueert en *sunthèkè* het tweezijdige; zie daarover nader [no. 6](#).

4. Is het verbond tussen God en mens een gedachte, beeldspraak, dan wel realiteit?

Er zijn er die zeggen dat het verbond een gedachte is, vandaar dat vaak de term *verbondsgedachte* wordt gebezigd. Anderen menen dat de term verbond *beeldspraak* is, één van de vele beelden die de Schrift bezigt om de verhouding tussen God en mens aan te duiden. Het is waar dat er naast verbond nog termen zijn, die ook de relatie van de mens tot God aanduiden, o.a. Schepper - schepsel (krachtens de schepping van de mens

door de HEERE God, Genesis 1,26vv; 2,7); Vader-zoon (Lucas 3,38: Adam de zoon van God). Ook hier vullen de beelden elkaar aan, zodat ze samen de volle *werkelijkheid* van de relatie tussen God en mens voorstellen. Het verbond is maar niet een mens-vormige wijze van spreken.

5. Hoe kan een verbond nader omschreven worden?

"Een verbond is een wederzijdse overeenkomst tussen twee of meer partijen, waarbij deze zich door beloften en eisen aan elkaar verbinden. Zulk een verbond sluit ook in zich de bedreiging van wraak in geval van bondsbreuk. Wat partij A aan partij B belooft, mag (en moet) partij B van partij A eisen; en omgekeerd" (J. van Bruggen. *Aantekeningen bij de Heid. Cat.*, 1965⁵, pag. 6).

De omschrijving van zulk een algemeen verbond ondergaat verandering, wanneer we het hebben over het verbond tussen God en mens. Dan is de grondvorm deze:

- A. *van Gods kant* komen a) *belofte*: God belooft zichzelf ("om u te zijn tot God". Genesis 17,7) en het eeuwige samenleven met Hem; b) *eis*: wandel voor mijn aangezicht en wees oprecht (Genesis 17,1); c) *de dreiging met straf*, wanneer de eis wordt afgewezen, Genesis 2,17: ten dage als gij van de verboden boom eet, zult gij de dood sterven,
- B. *aan de kant van de mens* moet er zijn: a) de *belofte*, d.i. de inwilliging van Gods eis in de gehoorzame liefde van het geloof ("Ik verlustig mij in uw geboden, die ik liefheb", Psalm 119,47); b) de '*eis*': "Doe wel aan uw knecht, dan zal ik leven", Psalm 119,17a.

We zullen in het vervolg zien dat dit grondschema er is vanaf het paradijs tot de jongste dag.

6. In verband met het voorgaande: wat houden de termen *monopleurisch* (eenzijdig) en *dipleurisch* (tweezijdig) in?

Die termen komen voor in het Grieks. *Pleura* is zijde, flank. In het Latijn is *latus* zijde, meervoud *latera*. Mono-pleurisch is letterlijk éénzijdig en di-pleurisch tweezijdig.

In het verbond tussen God en mens toegepast zijn de zijden doorgaans de partijen. 't Gaat erover wat iedere zijde of partij bijdraagt tot het ontstaan en voortbestaan van het verbond.

Wat het verbond tussen God en mens betreft: het verbond is uitgegaan van de HEERE, het kwam van Gods kant als een beschikking tot de mens en het was eeuwig in Gods voornemen. In die betekenis is het verbond monopleurisch, van één kant komend. Toen in de oprichting de mens erbij betrokken werd, werd het verbond dipleurisch, tweezijdig en dat blijft het in zijn voortbestaan.

Het verbond is dus monopleurisch in Gods voornemen; het is dipleurisch in ontstaan en voortbestaan.

De spreekwijze: "éénzijdig in z'n ontstaan en tweezijdig in zijn voortbestaan" is niet nauwkeurig! In het ontstaan, de oprichting, is immers de mens al betrokken.

Wat de mens in ontstaan en voortbestaan bijdraagt, wordt hem eerst door God geschonken. Verbondstrouw is genadegeschenk. Maar dat geschenk doet niets af van 's mensen verantwoordelijkheid: hij is en blijft voluit een serieuze verbondspartij.

7. Hoeveel partijen zijn er in een verbond?

Minstens twee. En daarbij is nog te onderscheiden tussen *partijen* en *hoofden*. Op deze manier:

- a. er zijn verbonden met partijen die geen hoofden zijn;
- b. er zijn verbonden met partijen, die tevens hoofden zijn; b.v. Achab en Benhadad, die een verbond sluiten als hoofden van hun onderdanen, 1 Koningen 20,34;
- c. er zijn verbonden met partijen, die maar voor een deel hoofden zijn; b.v. God (geen hoofd) en Adam als hoofd van de mensheid.

Hoofd is een partij, wanneer die in het sluiten van een verbond ook optreedt voor zijn nakomelingen of onderdanen of andere derden. B.v. David en Jonathan: zij sloten een verbond (1 Samuël 18,3) en daarbij waren de nakomelingen van beiden betrokken (1 Samuël 20,42).

8. Zijn de partijen in een verbond altijd gelijk en gelijkwaardig?

Neen, al tussen mensen niet; b.v. Achab en Benhadad. Achab was de overwinnaar en Benhadad de overwonnene, 1 Koningen 20. Dat Achab van die meerderheid geen gebruik maakte, veroordeelde de HEERE (vers 35vv). *God en mens* zijn wel uiterst ongelijk en ongelijkwaardig!

HOOFDSTUK II

DE GESCHIEDENIS VAN GODS VERBOND MET DE MENS

9. Hoe kan de geschiedenis van Gods verbond met de mens ingedeeld worden?

Gods verbond met de mens doorloopt een historie, die op verschillende manieren kan worden ingedeeld.

Sommigen maken deze indeling:

- a. van het paradijs tot Abraham;
- b. van Abraham tot Christus;
- c. van Christus tot de jongste dag.

Anderen maken nadere onderscheidingen:

- a. vanaf de schepping tot de zondeval;
- b. vanaf de zondeval tot de zondvloed;
- c. vanaf de zondvloed tot Abraham;
- d. vanaf Abraham tot Mozes (Sinaï);
- e. vanaf Mozes tot intocht in Kanaän;
- f. vanaf de intocht tot de ballingschap;
- g. vanaf de ballingschap tot Christus;
- h. vanaf Christus tot de pinksterdag;
- i. vanaf de pinksterdag tot de jongste dag.

Zelf willen we deze verdeling maken:

- A. van de schepping tot de zondeval;
- B. van de zondeval tot Noach;
- C. van Noach tot Abraham;
- D. van Abraham tot Mozes;
- E. van Mozes tot Christus;
- F. van Christus tot de laatste dag.

De indeling in perioden wordt beheerst door markante punten in het historieverloop. We kunnen noemen: de zondeval, de zondvloed, de verbondssluiting met Abraham; de openbaring op de Sinaï, de intocht in Kanaän, de ballingschap met de terugkeer daaruit, de geboorte van Christus, pinksteren, de jongste dag.

Onze indeling is bepaald door de *ingrijpende veranderingen* in de openbaring van het verbond; er kwam een ingrijpende verandering door de zondeval, door de zondvloed, door de verbondssluiting met Abraham enz.

Van belang is ook te letten op het karakter van het verbond: *universeel of particulier*, d.w.z. vanaf paradijs tot Abraham is het universeel: het is er voor alle volken; vanaf Abraham tot pinksteren is het particulier: het is bijna helemaal beperkt tot het ene volk Israël: na pinksteren is het weer universeel: het Evangelie gaat over de hele wereld. Een geheel enig feit van betekenis blijkt in de verbondsgeschiedenis de openbaring van een *complete wetgeving* op de Sinaï te zijn. Want die wetgeving is ons geheel overgeleverd, omdat zij voor ons, tot de jongste dag, van betekenis blijft. De hele verbondshistorie kan vanuit dat gezichtspunt bezien in tweeën ingedeeld worden:

- a. vanaf paradijs tot de Sinaï: zonder de mozaïsche wetgeving;

- b. vanaf de Sinaï tot de jongste dag: onder de mozaïsche wetgeving. - Dat dit laatste genuanceerd dient uitgelegd te worden, komt in het vervolg nog aan de orde.

A. De eerste verbondsfase: van de schepping tot de zondeval.

10. *Waar ligt de oorsprong van de verbondsgedachte en van het verbond tussen God en mens?*

Die oorsprong is te zoeken in de raad van God. Gods raad is immers het eeuwig besluit over al wat in de tijd zal zijn en zal geschieden. De drieënige God heeft zich vóór de schepping in onderling overleg beraden, hoe Hij in schepping en onderhouding van de wereld zal handelen. Over die raadsdag inzake de schepping van de mens, het kroonstuk der schepping, bericht ons Genesis 1,26vv. Raadsbesluit en uitvoering van het genomen raadsbesluit worden daar onderscheiden. Dat het verbond stamt uit Gods raad is van groot belang in verband met de moderne of historisch-kritische bijbelwetenschap, die globaal genomen niet verder wil teruggaan wat de bijbelse historie betreft dan tot de Sinaï, hoogstens tot Abraham. Haar opvatting is dat oud-oosterse verbonden tussen *mensen*, tussen vorsten en volken, buiten Israël, bij Akkadiërs en Hethieten, een voorbeeld voor de Israëlieten en hun vaders zijn geweest. Israëls heidense omgeving kende echter niet de gedachte van een verbond tussen goden en mensen. Bovendien is er in de Schrift bij Noach reeds sprake van Gods verbond met mensen, Genesis 6,18. Beslissend is dat die bijbelwetenschap geen rekening houdt met Gods openbaringsinitiatief, in Genesis 1 en 2 beschreven.

11. *In Genesis 1-3 komt het woord verbond nog niet voor: hoe is het dan te bewijzen dat er vóór de zondeval al kan worden gesproken van een verbond?*

Eerst kan gewezen worden op Hosea 6,7, waar we lezen dat de Israëlieten van Hosea's dagen "als Adam" het verbond met God hebben overtreden. Deze tekst laat naar het oordeel van bevoegde exegeten geen andere vertaling toe.

Verder is erop te letten dat in Genesis 1,1-2,3 de naam God wordt gebezigd, doch in Genesis 2,4-3,24 echter twintig maal de naam HEERE God voorkomt.

De naam *God* is algemeen semietisch, d.w.z. die naam werd in de gehele oud-oosterse wereld gebruikt voor alle godheden. God (Hebreeuws: *Elohiem*) zou de klemtoon leggen op Gods majesteit, zijn verhevenheid boven schepping en mensen, zoals in Genesis 1,1-2,3. Met een bezittelijk voornaamwoord (mijn, zijn, uw, enz.) verbonden fungeert deze naam ook als verbondsnaam, Genesis 17,7; Deuteronomium 1,6; Johannes 20,28.

De naam HEERE (Hebreeuws: *Jahwé*) is blijkens Exodus 3,14 ook verbondsnaam. Want de betekenis kan zó omschreven worden: *Ik, de HEERE, ben actief, nl. om de door Mij aan u gegeven beloften te vervullen*. Door nu in Genesis 2 de naam HEERE met die van God te bezigen ziet de schrijver van het boek Genesis, onder inspiratie van de Heilige Geest, meteen de geschiedenis van de mens in het kader van het verbond tussen God en mens.

Vanuit dat verbondsraam is ook te verklaren dat de HEERE God afspraken met de mens maakt. Genesis 1,28-30 en 2,16-17. Zie ook [no. 68C](#).

God stelt *de eis der gehoorzaamheid* (niet eten van de boom der kennis van goed en kwaad); wordt die eis ingewilligd, dan is *er de belofte van eeuwig leven* in gemeenschap met de HEERE (eten van de boom des levens), maar wanneer die eis wordt verworpen, is er *de dreiging met de eeuwige dood*. Hier is dus de grondvonn van Gods verbond openbaar: van Gods zijde de belofte, de eis en de dreiging; van menselijke kant moet daarna komen de onderhouding van het verbond en de vraag (het gebed) om de heilsweldaden.

12. *Wanneer heeft de HEERE zijn verbond met de mens opgericht? Hoe is de verhouding*

tussen schepping en verbond?

De HEERE ging dadelijk na de schepping van Adam en Mannin zijn verbond met hen aan. Schepping en verbond liggen beide temporeel dicht bij elkaar, maar mogen niet met elkaar vereenzelvigd worden. Er is eerst *de verhouding Schepper - schepsel*: tegelijk met hun schepping stonden Adam en Mannin onder Gods wetten voor leven en functionering van dat leven; zij begonnen hun leven als het begin van het eeuwige leven in Gods gemeenschap. Welnu, hun leven als *schepsel* voor Gods aangezicht ging dadelijk over in een leven als *kind* van God. Vandaar dat God dadelijk met hen verbondsafspraken maakte. De schepsel-verhouding werd daardoor verbonds-verhouding. Dat verbond kwam niet op uit de schepping, niet uit Gods natuur en evenmin uit de natuur van de mens — dus geen natuur-verbond —, maar uit Gods goedheid en gunst, omdat de HEERE de verhouding Vader - kind in dat verbond wilde vastleggen. Zo werd Adam "de zoon van God", Lucas 3,38. Zo werd Adams Maker Adams Vader. Tot hem gaat Gods liefde op bijzondere wijze uit.

13. Welke namen heeft men aan het verbond in het paradijs gegeven?

De een noemt het *paradijs-verbond*, naar de plaats dus waar het verbond begon. Een gewichtig bezwaar is echter dat het dan al gauw wordt gezien als een verbond naast of tegenover het genadeverbond na de zondeval. Dat verbond vóór en na de val hetzelfde grondschema hebben gaat dan verloren.

Nog sterker gaat het de verkeerde kant uit, wanneer een ander spreekt over *werk-verbond*. Gedachtig aan de tekst "*Doe dat* (het doen van Gods geboden) *en gij zult leven*" (Leviticus 18,5; Romeinen 10,5 en Galaten 3,12) meende men dat Adam en Mannin langs de weg van het werk der gehoorzaamheid het beloofde glorieus leven zouden verwerven.

We moeten opmerken: in het paradijs was vóór de val niets te verwerven, laat staan te verdienen. Het is al gezegd: *Adam en Mannin werden door God zó geschapen, dat zij beiden al het begin van het eeuwige leven hadden en daarin moesten zij volharden in gehoorzaamheid aan de HEERE* (de kennisboom!). Dat eeuwige leven, waarvan zij het begin hadden, was puur geschenk van Gods goedheid en gunst. Kortom, in het paradijs was al alles gawe en gunst!

Een derde spreekt van *scheppingsverbond*; hij is van oordeel dat bij en in de schepping van de mens meteen het verbond werd gegeven. We merkten echter al op dat *het verbond bij de schepping bijkomt*. Rest nog de naam *verbond van Gods gunst*: gunst is hier de *niet-ver-diende* en *niet-door-zonde-verbeurde* gunst van God. In die formulering ligt aansluiting bij het verbond *na* de zondeval, om nl. *genade* te omschrijven als *door Christus voor ons verdiende (verworven) en wél-verbeurde* gunst. In het woord *genade*, gebezigd voor de verhouding tussen God en mens, ligt steeds ook het element van *schuldvergevende* gunst.

Het bovenstaande is een poging om inzake de naam tot een heldere en juiste formulering te komen.

14. Hoeveel partijen waren er in het verbond vóór de zondeval en hoedanig waren zij?

Er waren twee partijen: *God èn de mensheid in Adam*. De eerste partij was God Drieënig: Vader. Zoon en Heilige Geest; de initiatiefnemer en openbaarder; de beschikker van het verbond.

De tweede partij was Adam met Mannin, de ontvanger van het verbond, waarbij Adam optrad als *hoofd* en *vertegenwoordiger* van zijn zaad (de *eenheid* van zijn nageslacht is in de term *zaad* besloten). Hij is hoofd in tweeërlei zin. In de eerste plaats *geslachtshoofd* of *natuurlijk hoofd* (Latijn: caput naturale aut caput seminale) en in de tweede plaats *verbondshoofd* (caput foederale).

Hij heeft van God die zeer wondere bevoegdheid verkregen om zich (mèt Mannin) te vermenigvuldigen en zo is hij *wortel en stamvader* van het komende mensdom; Genesis 1,28). En op die natuurlijke basis berust Gods beschikking om hem verbondshoofd te maken. Alle nakomelingen zijn in zijn lenden (vergelijk Hebrreeën 7,9-10). Dat Adam in het verbond voor al zijn nakomelingen optreedt, bewijst de zondeval; Romeinen 5,12: de dood als straf op de zonde is door de eerste zonde van Adam tot alle mensen doorgedaan. Zie verder [no. 24](#). Wat de *hoedanigheid* der partijen betreft: ze zijn uiterst ongelijk en ongelijkwaardig: de drieënige God is de eeuwige, ongeschapen God, maar de mens is schepsel van God. Er is geen kloof tussen God en mens maar wel fundamenteel verschil, dat toch geen verhindering is om in een verbond samen te gaan. God is Partij (met hoofdletter) en de mens is partij (met kleine letter).

15. Heeft Gods Zoon nog een speciale taak bij de schepping van deze wereld en de verbondsstichting in het paradijs?

Deze vraag kan bevestigend beantwoord worden. Want met name Johannes 1 noemt een en ander. Met de naam Logos (het Woord) is daar de Zoon van God benoemd als het woord van God voor deze wereld. Alles is "door het Woord" geschapen, d.w.z. het Woord bepaalde de structuur (opbouw en karakter) van de wereld, zodat het de wereld stempelde als aangelegd op de woordgemeenschap met de HEERE. Dat was de eigen inbreng van de Zoon in het scheppingswerk. De kerkvaders spraken in dit verband over de Zoon als vormende en doelbepalende oorzaak (*causa exemplaris, causa formalis, causa finalis*). In dat Woord was leven voor de mensen (1,4a) en dat leven in gemeenschap met de HEERE was het licht der mensen (1,4b), dat was het heillicht. Vandaar dat het Woord de *Openbaarder van Gods gunst* en zodoende de *Onderhouder van de verbondsgemeenschap* tussen God en mens was.

Men heeft vanuit het bovenstaande de Zoon wel *scheppingsmiddelaar* genoemd. Evenwel ten onrechte. Het begrip middelaar onderstelt dat twee partijen in vijandschap tegenover elkaar staan. Het werk voor een middelaar is dan die partijen met elkaar te verzoenen; vandaar de naam *heilsmiddelaar*. Bij de schepping was er echter nog geen sprake van twee partijen *tegenover* elkaar. Wel is het zó dat na de zondeval Christus' werk als heilsmiddelaar in veel aansluit bij hetgeen Hij betekende vóór de val.

Zie nog de volgende teksten: 1 Korintiërs 8,6; Openbaring 3,14; Kolossenzen 1,15-20; Hebrreeën 1,1-4.

16. Welke opdracht gaf de HEERE aan Adam en Mannin binnen het verbondskader?

Niet alleen de opdracht zich te vermenigvuldigen en de aarde te bevolken (Genesis 1,28) maar in verband daarmee ook die aarde te exploiteren, in cultuur te brengen en zo in harmonie en vrede het menselijk leven te ontplooien. Dat is een wereldwijde opdracht, die genoemd wordt het *cultuurmandaat* (Genesis 1,28).

"Cultuur is het streven naar het arbeidstotaal van het mensheidstotaal. Dit streven stelt zich tot taak alle scheppingskrachten te ontdekken, te ontplooien en ze dienstbaar te stellen aan de naaste en verste omgeving. Dat moet gebeuren in gebondenheid aan de normen van Gods geopenbaarde waarheid. Het doel ervan is de resultaten bruikbaar te maken voor de dienst van de mens jegens God. Samen met de zo steeds meer tot deze dienst toegeruste mens worden de resultaten voor Gods voeten neergelegd. Opdat Hij alles in allen zal zijn en alle werk zijn Meester zal prijzen" (J. Douma in K. Schilder. *Christus en Cultuur*, 1978, p. 63). De mens is dus ambtsdrager en in gehoorzaamheid Gods mede-arbeider, vgl. 1 Korintiërs 3,9; Openbaring 21,24; 21,26.

17. *Wat is de betekenis van de schepping van de mens naar Gods beeld en gelijkenis?*

De oudtestamentische teksten, waarin dat uitgesproken wordt, zijn Genesis 1,26-27; 5,1.3; 9,6. De nieuwtestamentische 1 Korintiërs 11,7; Efeziërs 4,24; Kolossenzen 3,10 en Jacobus 3,9. Naar Gods beeld geschapen betekent niet dat de mens een schepselmatige afbeelding van Gods gestalte zou zijn. Volgens Genesis 1,28 (en Psalm 8,5vv) is de mens heerser op aarde over alles wat die aarde bevat. Hij is de aardse onder-koning van de hemelse Groot-Koning, de almachtige God en Vader. In Gods naam en volgens Gods gebod mag de mens die heerschappij voeren, om het cultuurmandaat te kunnen uitvoeren. Vandaar dat de mens met bijzondere gaven werd uitgerust, onder andere met kennis, gerechtigheid en heiligheid, om dat koningsambt naar behoren waar te nemen. In gehoorzaamheid, geloof en liefde moet de mens Gods heerschappij over alles dus in dat koningsambt uitbeelden.

18. *Welk doel beoogt de HEERE met zijn verbond?*

"God wilde een antwoord op zijn liefde uit de wereld, welke Hij schiep. Gods eer en vreugde was in het antwoord, dat Hij uit de wereld zou ontvangen (...). We staan er dan altijd over verwonderd, dat God uit de wereld, welke Hij schiep, een antwoord op zijn liefde kon ontvangen, dat Hem voldeed en waarin Hij zijn eer en vreugde had. Wat betekende stof en as voor Hem? (...) God wilde niet slechts een schepsel, waarover Hij in soevereine heerschappij kon beschikken en dat niet anders kende dan volstrekte creatuurlijke afhankelijkheid, maar God wilde een schepsel, waarmee Hij kon omgaan in een geven en ontvangen van liefde. Dit laatste was zonder het verbond niet mogelijk (...). Alleen in het verbond "kunnen beide partijen het verborgenste van hun leven tegen elkander uitwisselen" (S.G. de Graaf, *Het ware geloof*, 1954, pag. 44vv).

19. *Welke duur kan het verbond tussen God en mens hebben?*

De verbondsgemeenschap tussen God en het eerste mensenpaar was vóór de zondeval nog niet volmaakt. Er moesten nog miljarden mensen komen. De grote exploitatie van de aarde moest nog beginnen. Adam en Mannin verkeerden in "*de staat der rechtheid*", maar als in een voorlopige staat en toestand. In de weg van volharding in trouw en geloof moesten ze komen van het "*posse non peccare*" (de mogelijkheid om niet te zondigen) tot het "*non posse peccare*" (geen mogelijkheid meer om te zondigen); en van het "*posse non mori*" (de mogelijkheid om niet te sterven) tot het "*non posse mori*" (geen mogelijkheid meer om te sterven). Zonder zonde moest er een evolutie (ontwikkeling) van de verbondsgemeenschap komen, totdat in "*een punt des tijds*", "*een ondeelbaar ogenblik*" (1 Korintiërs 15,52) de volkomenheid zou worden bereikt.

Die voorgestelde volkomenheid bepaalt dus de verbondsduur. De overgang van het voorlopige naar het definitieve kan eventueel door een "*schokmoment*" gemarkeerd worden. Uit oorzaak van de zonde komt er nu zeker een overgang naar de herschapen wereld door middel van een *katastrofe*, zie o.a. 2 Petrus 3,10vv. Dag en uur daarvan zijn ons niet bekend gemaakt. De verbondsduur is dus onbepaald.

20. *Hoe lang heeft de eerste verbondsfase geduurd?*

Daarop is geen precies antwoord te geven. Vóór de zondeval kregen Adam en Mannin geen kinderen. Na de zondeval kwamen Kaïn, Abel en Set. Laatstgenoemde werd geboren in het 130-ste levensjaar van Adam, Genesis 5,3. Daaruit volgt dat "*de staat der rechtheid*" (status integritatis) kort van duur is geweest; ongeveer een eeuw?

B. De tweede verbondsfase. van de zondeval tot Noach.

21. Hoe lang duurde de tweede fase van Gods verbond?

De eerste fase van het verbond tussen God en mens eindigde met de zondeval (Genesis 3,1-7) en de tweede begint *met* Gods vonnissen en de uitvoering daarvan over de slang, de vrouw Mannin en de man Adam; Genesis 3,8-24. Deze tweede periode eindigt met de zondvloed; Genesis 7,10-24.

Volgen wij de geslachtslijst van de Setieten in Genesis 5, dan is de berekening van de periode tussen de *schepping* en de *zondeval* dat deze vloed kwam 1656 jaren na de schepping. Zie onderstaande tabel.

Namen	tot de geboorte van de	daarna	Gehele jaren na de leeftijd schepping
Adam	130	800	930 1 - 930
Set	105	807	912 130 - 1042
Enos	90	815	905 235 - 1140
Kenan	70	840	910 325 - 1235
Mahalalel	65	830	895 395 - 1290
Jered	162	800	962 460 - 1422
Enoch	65	300	365 622 - 987
Metuselach	187	782	969 687 - 1656
Lamech	182	595	777 874 - 1651
Noach	500	450	950 1056 - 2006

Genesis 7,11 zegt dat de zondvloed kwam in het zeshonderdste levensjaar van Noach, dus 1056 (geboortjaar) plus 600 is 1656. Trekken we daarvan honderd jaar af voor de duur van "de staat der rechtheid" (zie [no. 20](#)), dan is de konklusie dat de tweede verbondperiode ongeveer 1550 jaar heeft geduurd.

Sommigen menen dat in Genesis 5 in de lijst van tien namen van Adam tot Noach namen uitgevallen zijn, zodat er méér dan tien aartsvaders zijn geweest en de periode ook langer heeft geduurd, maar wij houden ons aan de tien namen, omdat wij die namen in 1 Kronieken 1,1 en Lucas 3,36-38 precies zo terugvinden.

22. Welke straffen deelde de HEERE uit volgens Genesis 3?

Volgens Genesis 3,8vv werd *de slang* (en al zijn soortgenoten) door God *vervloekt* en de straf is dat hij voortaan langs de aarde moet kruipen en stof eten. Over Mannin en Adam komt de *verbondswraak*. Voor *Mannin* is er de meerdere moeite in zwangerschap en baren. Ook zal ze echt ondergeschikt zijn aan haar man. Wat *Adam* betreft: hij wordt niet als de slang vervloekt (Mannin werd dat ook niet!), maar tengevolge van zijn zonde werd de aardbodem vervloekt, zodat het bouwen en bewaren moeite zal opleveren (vgl. Romeinen 8,19vv). Het *boek Prediker* tekent die moeiten nader.

23. Wat betekenen de laatste woorden van God tot Adam in vers 19?

De woorden "totdat gij tot de aardbodem wederkeert, omdat gij daaruit genomen zijt; want stof zijt gij en tot stof zult gij wederkeren" corresponderen met de dreigwoorden in 2,17: "ten dage dat gij daarvan eet (van de kennisboom, J.F.) zult gij zeker sterven". Hierbij is een en ander op te merken.

Sommigen menen dat Adam en Mannin niet zijn gestorven op de dag en het uur dat zij zondigden. God heeft blijkbaar de dood uitgesteld. Dat zeggen is niet juist. Er is drieërlei dood te onderscheiden: a) de *lichamelijke of tijdelijke* dood (de tijdelijke verbreking van

de band tussen lichaam en ziel); b) de *geestelijke* dood, door de Schrift genoemd de *eerste* dood, Openbaring 2,11 en 20,6 (de ontbinding van de geestelijke levensband aan God) en c) de *eeuwige* dood, in de Schrift genoemd de *tweede* dood (de volstreekte Godverlatenheid in de hel). De volle dood is dus de verbreking van alle levensbanden. Zó gezien is de geestelijke dood begonnen, toen Adam en Mannin zondigden. Ook begon toen het lichamelijk sterven; het Doopsformulier zegt terecht: "Dit leven is toch niet anders dan een voortdurend sterven". De *volle* dood kwam niet meteen na de zondedaad (dan waren mens en wereld dadelijk in de hel weggezonden!), maar in etappes, in een doorwerkend proces, nl. van geestelijke dood via de lichamelijke dood naar de eeuwige dood. Tijdens dat proces is er ruimte en gelegenheid tot verlossing van de eeuwige dood.

We hebben in Genesis 2,17 de *aankondiging* van de volle dood als straf, dat is de aankondiging *vóór de zondeval*, en pas *nà de zondeval* in Genesis 3,19 de regeling van de *uitvoering* van de straf, de instelling van de lichamelijke dood. Deze dood is voor de zondaar de overgang naar de eeuwige dood in de hel, maar voor de gelovige is, dank zij de verlossing, de lichamelijke dood de poort naar de glorie; zie Heid. Cat. antw. 42. Het lichamelijk sterven is geen wezenlijk bestanddeel van de straf op de zonde; het is een middel om de mens te brengen in eeuwig wel of eeuwig wee. Vandaar dat bij Christus' wederkomst alle mensen op aarde, gelovigen zowel als ongelovigen, *zonder lichamelijk sterven*, de Heere Christus tegemoet gaan. Daarmee ontkomen ze niet aan een wezenlijk onderdeel van de straf.

Zie K. Schilder, *De ondergang van de antichrist*, 2 artikelen in Geref. Theol. Tijdschrift jaarg. 21 (1920), pag. 26-39 en 73-82. Ook van hem: *Christus in zijn lijden*, deel 1 (1949), pag. 355vv en deel 3 (1952), pag. 419-420. Joh. Francke, *Leven tot in eeuwigheid*, 1973, pag. 240-255 (uitwerking van wat Schilder ons leerde).

24. Welke gevolgen heeft Adams eerste zonde voor al zijn nakomelingen?

God stelde Adam als *natuurlijk hoofd* van de komende mensheid (als de eerste van alle mensen), als *geslachtshoofd* (in hem, "in zijn lenden" waren alle komende mensen) en als *verbondshoofd* (vertegenwoordiger van alle komende mensen bij God). Zie tevoren [no. 14](#). Het eenvoudige schema inzake de zondeleer werd (wordt) vaak zó in het kort geschetst (met name in catechisatieboekjes!): De zonde is niet tot Adam en Eva beperkt gebleven; zij heeft heel het menselijk geslacht aangetast. Omdat heel de mensheid door het verbond in Adam begrepen is, hebben alle mensen in hem, hun verbondshoofd, gezondigd. Dat is de *erf-zonde*. God rekent nu de *schuld* van Adams eerste zonde alle mensen toe; dat is de *erf-schuld*. Omdat wij door de erf-schuld *straf* verdiend hebben, doet God ons met een verdorven aard geboren worden. Dat is de *erf-smet* die als een treurige erfenis van geslacht op geslacht overgaat.

Dit schema is ten dele onvolledig en ten dele onjuist. Het is waar dat God de nakomelingen van Adam de *schuld* van de eerste zonde van Adam *toerekent*. Zij is dus geen erf-schuld (die als een erfelijk gebrek van ouder op kind overgaat) maar *toegerekende* schuld. God legt die schuld op aller hoofd. De smet of innerlijke verdorvenheid gaat wel van ouder op kind over; zij is dus inderdaad erf-smet, als *straf op de schuld*. Bijbels is dus: de toegerekende schuld gaat aan de erfsmet vooraf.

Onvolledig is bovenstaand schema, omdat niet duidelijk is aangegeven dat de *grond* voor de toerekening der schuld *tweeërlei* is: a) wij hebben *in Adam* als ons verbondshoofd overtreden en b) wij hebben met hem meegedaan in zijn eerste zonde. Ons bindt aan Adam een *foederale* (verbondsmatige) lijn en een *coöperatieve* (medewerkende) lijn. "*In Adam zondigen*" betekent dus tweeërlei: a) in Adam als verbondshoofd begrepen (foederale lijn) en b) in Adams lenden meegedaan (coöperatieve lijn). Zie voor de foederale lijn o.a. Romeinen 5, met name vers 12, 18-19; 1 Korintiërs 15,22; voor de coöperatieve lijn: Hebréeën 7,9-10.

25. *Wat is in Godsopenbaring volgens Genesis 3 het geheel nieuwe?*

"Wij geloven dat onze goede God, toen Hij zag dat de mens zich zo in de lichamelijke en geestelijke dood gestort had en zich volkomen rampzalig had gemaakt, hem in zijn wondere wijsheid en goedheid zelf is gaan zoeken, toen hij bevend voor Hem vluchtte. God heeft hem getroost met de belofte hem zijn zoon te geven, die geboren zou worden uit een vrouw, om de kop van de slang te vermorzelen en hem gelukkig te maken", art. 17 N.G.B, (tekst 'Arnhem' 1981). Het geheel nieuwe is dus dat *de Zoon van God als Middelaar en Borg* zal komen; Genesis 3,15.

26. *Hoe kon God de komst van zijn Zoon in onze natuur aankondigen?*

Krachtens *het verbond der verlossing of de vrederaad*. De drie Goddelijke Personen hadden in onderling overleg en beraad geregeld wat in geval van de zondeval moest gebeuren, om de gehele wereld, het menselijk geslacht inbegrepen, voor eeuwig te redden van de zonde en de duivel en zo de eeuwige vrede te vestigen. Vandaar het pactum salutis, de heilsraad, het heilverbond. De opstelling is als volgt: "God de Vader is het, die de eis der verlossing stelt of met andere woorden bepaalt in welke weg verlossing kan worden aangebracht. God de Zoon is het, die voor het volbrengen van die eis borg wordt, dat is op zich neemt in onze natuur te zullen verrichten wat tot het behoud van de zondaar nodig is.

En God de Heilige Geest is het, aan wie de toepassing van het heil ten deel valt.

Ook is het God de Vader, die de uitverkorenen aan Christus geeft, terwijl de middelaar ook hiervoor borg wordt, dat zij zijn lichaam zullen worden ingeplant en alzo één met Hem zullen zijn" (A.G. Honig). Zie voor Christus' middelaarswerk Heid. Cat. antw. 31. Verder o.a. de Psalmen 2, 40, 45 en 110. Jesaja 53,10; 61,1vv; Jesaja 42,1vv en 49,7vv. Johannes 4,34; 5,36; 6,38-40; 10,17-18; 10,36; 12,49-50; 14,31; 15,10; 17,4; 19,28.30. Handelingen 2,23; 4,28; 13,36. Efeziërs 1,4. 2 Timoteus 1,9vv. Titus 1,2. 1 Petrus 1,20. Hebreeënen 1,1-4; 7,1vv en 12,2. Dr. M.J.Arntzen, *Van eeuwigheid als grond gelegd. Gedachten over de vrederaad*, 1983, 106 pag.

27. *Wat blijkt duidelijk uit de raadslag der Goddelijke Personen in de vrederaad?*

De wil om de schepping te handhaven en dus het verbond tussen God en mens voort te zetten. De HEERE laat niet varen de werken van zijn hand.

28. *Heeft de HEERE dan na de zondeval een nieuw verbond met de mens opgericht?*

Neen. De HEERE heeft het verbond van de eerste fase in de tweede voortgezet. Sommigen ontkennen dat. Zij menen dat na de zondeval de HEERE naast het zgn. werkverbond het genadeverbond heeft gesteld. Daaruit volgt dat ieder mens in het werkverbond wordt geboren en dus van nature een kind des toorns is. Alleen door wedergeboorte kan een mens in het uur van Gods welbehagen in het verbond der genade worden overgezet. — Deze leer wordt in de kringen van verschillende Gereformeerde Gemeenten gepredikt. Zie G.H. Kersten (1882-1948), *Gereformeerde dogmatiek*, 1947 (2e druk 1966), deel 1, pag. 308. Ook: C. Steenblok (1894-1966), *Rondom Verbond, Roeping en Doop*, 1979.

Tot de achtergrond van die verbondsl leer behoort dat men in genoemde kringen op voetspoor van *Alexander Comrie* (1706-1774) en *Thomas Boston* (1676-1732) het verbond der verlossing (de vrederaad) en het verbond der genade vereenzelvigt. De Gereformeerde Gemeenten (Kerstengroep) hebben dat op hun generale synode van 1931 officieel vastgelegd: "*Dat aard en wezen van het Verbond der Verlossing en Verbond der Genade één zijn en niet twee. In wezen is het één Verbond*" (wij cursiveren, J.F.).

Daaruit volgt volgens Kersten e.a. dat in het verbond der verlossing of de vrederaad, welk verbond er kwam bij de zondeval, er twee partijen zijn: *enerzijds God Drieënig* (Vader, Zoon en Heilige Geest), die samen besloten een zeker (bepaald) getal uitverkorenen te redden, *en aan de andere kant Christus* als representerend hoofd der uitverkorenen en dus hoofd van het genadeverbond, waarin alleen de uitverkorenen echt opgenomen worden.

Nu hebben die twee partijen een verbond met elkaar gesloten, zodat verbond der verlossing en verbond der genade *met elkaar "verstrengeld"* zijn en in *elkaar geschoven* zijn, en wel *in de eeuwigheid*. Maar — zo is reeds in de reformatietijd opgemerkt — in de eeuwigheid is de Zoon van God nog *niet* de Christus, de *mens* en middelaar *in de tijd*. De mensheid van Christus is er pas met de vleeswording! Dat betekent dat in de eeuwigheid nog niet met de *vleesgeworden* Zoon van God een genadeverbond kon worden gesloten.

Zo worden ook *twee willen* in de Zoon gezien: de wil van de Zoon samen met die van de Vader en de Geest in het verlossingsverbond en de wil van de Christus in het genadeverbond. Maar er is geen Christus van eeuwigheid. Bovendien, een leer, die de Zoon van God zó onderscheidt van de Christus, dat er twee personen en twee willen zouden zijn, brengt ons in de buurt van *Nestorius* (gest. ca. 440). Deze onderscheidde scherp tussen de God en de mens in Christus als tussen twee personen en twee willen enz. Doch dat gevoel werd door het concilie van Chalcedon in 451 veroordeeld, en er werd uitgesproken dat *de twee naturen van Christus ongedeeld en ongescheiden zijn in de ene persoon van Christus*. Zie art. 19 N.G.B.

Het is goed niet alleen zulke verbondsconstructies te onderkennen maar ze ook geheel te verwerpen. Andere constructies komen verderop nog aan de orde. Zie no. [51](#), [52](#), [61](#), [86](#).

29. Hoe wordt bewezen dat het verbond na de val de voortzetting is van dat vóór de val?

Dat blijkt wanneer we letten op de *overeenkomst* tussen beide. Ze komen overeen in *auteur*: God neemt beide keren het initiatief tot het verbond, vóór en na de val. Ze komen overeen in *partijen*: God en mens; vóór de val de zondeloze mens, na de zondeval de zondige mens. Het *doel* is in beide Gods verheerlijking; vóór de val door de volkomen dienst van de mens en na de val door de verlossing van zonde bij de mens en de volkomen glorie na dit leven, dankzij het verlossingswerk van de Middelaar en Borg. Ook de *verbondsconstructie* is dezelfde: *belofte* van eeuwig leven in Gods gemeenschap; de *eis* om die belofte aan te nemen en *strafdreiging* wanneer de eis wordt genegeerd; aan de zijde van de mens de belofte van trouw en de vraag ('eis', Psalm 81,12 Statenber.) of het gebed om de heilsweldaden.

Er zijn binnen dat kader ook *verschillen* tussen het verbond vóór en na de val. Het alles beheersend verschil is het *tussentreden van Gods Zoon als Middelaar en Borg*. Hij is het die de straf der zonde voor de zijnen draagt (de eeuwige dood ondergaat) en de eis der wet volbrengt, zodat dat goede werk der wet aan de zijnen wordt toegerekend; dus lijden en gehoorzaamheid bij de Middelaar (Heid. Cat. antw. 79), minder juist wel genoemd lijdelijke en dadelijke gehoorzaamheid. Een verschil is ook de *drijfveer* bij de HEERE: vóór de zondeval *niet-verdiende* en *niet-verzondigde gunst*, na de zondeval is het *verzondigde* en *schuldvergevende gunst*; *genade* heeft na de val in de verhouding tussen God en mens steeds een *schuldvergevend* element in zich. In beide gevallen dus wel gunst maar het karakter ervan is vóór en na de val verschillend.

Tenslotte is te wijzen op het *geloof*: vóór de zondeval was de openbaring van Gods gunst in belofte enz. rechtstreeks object (voorwerp) des geloofs, geloof in God; zie Hebr. 11,6: "... zonder geloof is het onmogelijk (Hem) welgevallig te zijn, want wie tot God komt, moet geloven dat Hij bestaat en een beloner is voor wie Hem ernstig zoeken", maar na de zondeval is het geloof gericht op de Christus en via Christus op God; Johannes 14,6: "Ik ben de weg en de waarheid en het leven; niemand komt tot de Vader dan door Mij". Gezegden als: "Adam en Mannin hadden vóór de zondeval niet God te

geloven" of "God heeft na de val het genadeverbond *opgericht* met de verloren zondaar" zijn minder juist. Ook vóór de zondeval was er geloven als *amen-zeggen* op Gods beloften. We lezen ook nergens in de Schrift over een *oprichten* van het verbond der genade: in Genesis 3 openbaart de HEERE *hoe* het verbond in weerwil van de zondeval zal *doorgaan*. En Adam en Mannin hebben dat in nieuw geloof aanvaard, Genesis 3,20 en 4,1.

30. *Christus is Middelaar en Borg, maar is Hij ook niet Hoofd van het verbond na de zondeval?*

Inderdaad, Christus is als God en mens in één Persoon *Middelaar*. Dat is een ambtsnaam (1 Timoteüs 2,5). Christus moest met de inzet van zijn leven beide verbondspartijen door voldoening aan Gods verbondseis met elkaar verzoenen. Hij deed dat ten behoeve van de zijnen (de ware gelovigen), *plaatsvervangend*, *plaatsbekledend*. God de Vader rekent alle gelovigen in Hem begrepen. Plaatsbekledend nam Christus al de zijnen mee op de weg van zijn middelaarslijden en middelaarsglorie. De Schrift drukt dat zó uit: de gelovigen zijn samen met Christus *gekruisigd* (Romeinen 6,6 en Galaten 2,20), samen met Hem *gestorven* (Romeinen 6,8 en Kolossenzen 3,3), samen met Hem *begraven* (door de doop in de dood; Romeinen 6,4 en Kolossenzen 2,12), samen met Hem *opgewekt* (tot een nieuw leven; Efesiërs 2,6 en Kolossenzen 3,1) en samen met Hem *in de hemel gezet* (Efesiërs 2,6). Als zodanig is Christus *Hoofd der zijnen*; Heid. Cat. antw. 57 en Dordtse Leerregels 1,7.

Het *Borg-zijn* wil het middelaar-zijn toelichten. Christus is Borg in de vrederaad en in het genadeverbond, want Hij garandeert de verlossing en de verzoening in de weg van zijn middelaarswerk. Hij is niet maar een *bij-springende* Borg (die slechts de schuld van de zondaar gedeeltelijk betaalt) maar de *in-springende* Borg (die de gehele schuld van de zondaar betaalt, omdat de schuldenaar daartoe geheel onmachtig is); Heid. Cat. antw. 13. Zo is Christus Borg voor ons bij de Vader. Christus zal voor de gelovigen alle gerechtigheid vervullen; Matteus 3,5. De vraag of Christus ook *Hoofd van het verbond na de val* is geworden, in Adams plaats, is o.i. *ontkennend* te beantwoorden. Het is waar dat vele Gereformeerden zelfs het genadeverbond zien opgericht met Christus als Hoofd, soms: met Christus als Hoofd van de uitverkorenen. Zie [no. 28](#).

In de eerste plaats is daartegen aan te voeren, dat Christus als Middelaar de roeping en taak had het verbond tussen God en mens te *herstellen*; ook om *Adam in het verbond als Hoofd te herstellen*. In de tweede plaats: in de eigenlijke, ware zin van het woord kan men niet zeggen, dat God het genadeverbond met Christus heeft opgericht, want dan zou daaruit volgen, dat God in dat verbond werd de God van Christus en Christus uit vrije genade het eigendom van God is (T. Bos (1846-1916) in *De Wachter*, jrg. 1 no. 24, 29 mei 1903). In de derde plaats: het verbond kan niet met Christus als Hoofd opgericht zijn, want het is na de val *genade-verbond en aan Christus is geen genade bewezen*: Hij moest in de weg van voldoening en verzoening voor de zijnen *genade verwerven* (J. van Bruggen (1909-1965), *Aantekeningen bij de H. Cat.*, 1965, pag. 8).

Ds. D. van Dijk (geb. 1887) schreef er uitvoerig over in de Geref. Kerkbode voor Groningen enz., 29 maart 1941. Prof. dr. K. Schilder heeft in *De Reformatie* van 7 juli 1939vv (jaarg. 19 no. 40vv) een rij namen genoemd van hen, die Christus *geen Hoofd* noemen: H. Bavinck (*Gereformeerde Dogmatiek*, deel 3, 4e druk, pag. 209vv; Zach. Ursinus, *Schatboek*, uitgave 1623, pag. 120; L.J. Hulst, in *De Geref. Amerikaan*, jaarg. 17, no. 3, pag. 110; W.Heijns, *Geref. Geloofsleer*, 1e druk 1916, 2e druk 1927, pag. 125; F.M. ten Hoor, *Compendium der geref. dogmatiek*, pag. 136; Chr. Hodge, *Systematic Theology*, deel 2, pag. 358; L.Berkhof, *Reformed Dogmatics*, deel 1, pag. 250. Zij die Christus Hoofd van het verbond na de val noemen beroepen zich vaak, om niet te zeggen meestal, op Romeinen 5,12vv en 1 Korintiërs 15,45vv. 't Gaat daar echter niet om een vergelijking van twee *verbondshoofden*, maar om het thema: *één voor allen; allen in één*. Eén voor allen: Adam bracht de dood; Christus bracht voor velen het leven. *Allen in één*: Adams nageslacht was in zijn lenden; die in Christus geloven, de

zijnen, waren in Hem als *Middelaar* begrepen en gerekend. Zie S.Greijdanus, *De toerekeningsgrond* enz., 1906, pag. 39; K.Schilder, *Heid. Catechismus*, deel 1, 1947, pag. 336vv. Samenvattend: Christus is wel Hoofd der zijnen, Heid. Cat. antw. 57; Dordtse Leerregels 1,7. Ook Hoofd van de *kerkgemeenschap*; Efeziërs 1,22; 4,15 en 5,23; Kolossenzen 1,18; eveneens Hoofd van de *kerk* en de *wereld*, vgl. Kolossenzen 2,10. Zie nog 1 Korintiërs 11,3: Christus het Hoofd van de man, de man het hoofd van de vrouw en het Hoofd van de Christus is God. Christus is wel Middelaar (1 Timoteus 2,5) en Borg (Hebreeën 7,22), maar geen Hoofd van het verbond na de val. Hij is ook *niet* de *tweede* Adam (deuteros Adam) maar de *laatste* Adam (Adam Eschatos), 1 Korintiërs 15,45. Dat betekent: na de Christus zal er niet weer zo één komen, die het (eeuwige) leven kan geven; na Hem komt er geen andere Verlosser.

31. Hoe verliep verder de verbondsgeschiedenis in de tweede verbondsperiode?

Er zijn enkele dingen te vermelden.

A. Na Gods reactie op de zondeval (Genesis 3) is er geen nieuwe openbaring gekomen, die verandering in de verbondsconstellatie bracht. Wel laat de HEERE zich niet onbetuigd, wanneer Kaïn met moordplannen rondloopt (Genesis 4,6vv). Kaïn krijgt een extra-waarschuwing. Zozeer gaat het God ter harte.

B. Het slot van Genesis 3 (verzen 22-24) vertelt ons dat Adam en Eva uit het paradijs verdreven werden. De reden is tweërlei. Eerst, dat zij niet mogen eten van de levensboom. De gereformeerde uitleggers zijn erover verdeeld, of zij vóór de zondeval er al dan niet van gegeten hebben. Volgens Genesis 2,17 was alleen de kennisboom een verboden boom. Daarop lettend kan het antwoord zijn: Ja, ze hebben ervan gegeten. Maar in Genesis 3,22 lezen we dat God zei: Laat de mens zijn hand niet uitstrekken en óók van de levensboom eten. Dat kan de gedachte wekken: de mens heeft er nog niet van gegeten; hij at ter onzaliger ure van de kennisboom en daarmee heeft hij het recht verbeurd van de levensboom te eten. Hoe het ook zij, de mens at van de kennisboom. Hij toonde in het uur der verzoeking niet de volharding der gehoorzaamheid. De HEERE zegt zelf: Nu is hij geworden als Onze één (dat is: als één der Goddelijke Personen) "*kennende* het goed en het kwaad" (Statenvert.). Dat betekent: *zelf uitmakende, bepalende*, wat goed is en wat kwaad. De mens werd zichzelf ten wet, wat een slechte zaak is. In de tweede plaats is de reden voor de verdrijving uit het paradijs: Adam en Eva met hun nageslacht moeten de aarde buiten het paradijs gaan bevolken en cultiveren. Want het cultuurmandaat (Genesis 1,28) is door God gehandhaafd (Genesis 3,17vv).

C. God stelde Genesis 3,15 *vijandschap* tussen vrouwen-zaad en slangen-zaad; de *Geestelijke antithese* (tegenstelling) tussen enerzijds de komende Christus met de gelovigen en aan de andere kant satan met de ongelovigen. Die antithese, die de gehele wereldgeschiedenis gaat beheersen, werd al gauw openbaar; Genesis 4,2vv; 4,26; 6,1vv. Volgens Genesis 4,26 begon in de dag van Enos *tegenover de groeiende afval de publieke kerkvergadering*. *Zij die het verbond houden gaan over tot instituering van de kerk.* Vergelijk Zondag 21 antw. 54: de Zoon van God vergadert, beschermt en onderhoudt "van het begin der wereld tot aan het einde" een gemeente. Genesis 4,26 meldt ons dus het begin van de *kerkgeschiedenis*. Zie verder [no. 45](#).

D. In het verloop van deze tweede fase van het verbond openbaart zich een onvoorstelbare wildgroei van zonde. Daarom besluit de HEERE tot *de uiterste verbondswraak*: de verdelging der goddelozen ... De eerste verbondsfase eindigde met de zondeval, de tweede fase eindigde met de verschrikkelijke zondvloed, de terugkeer tot de aardbol omgeven door water, Genesis 1,2.

32. Hoe is Genesis 6,18 te verklaren?

In genoemde tekst lezen we dat de HEERE een verbond sluit met Noach en diens gezin, waarin de HEERE hun toezegt dat zij de zondvloed zullen overleven. De HEERE sluit dat verbond om tweeërlei reden. De eerste is dat de HEERE niet de rechtvaardige met de goddeloze verdelgt (Genesis 18,23). De tweede: met Noachs gezin wil de HEERE na de vloed de verbondsgeschiedenis voortzetten, de aarde bevolken, enz.

Het is dus een verbond met een *speciaal doel* en *beperkt van duur*, en dat binnen het raam van het steeds geldend genadeverbond. Binnen dat raam dient het ook het genadeverbond: God kan met een rest van mensen en dieren na de vloed verder, zodat Hij na de vloed niet geheel opnieuw hoeft te beginnen. Hij wil en zal met deze oude aardbol komen tot de glorie van de jongste dag.

In 6,18 is het, dat we voor de eerste keer in de Bijbel het woord verbond aantreffen. Het is zoveel als een *eenzijdige beschikking* met een speciaal doel en beperkte duur; een garantie van lijfsbehoud. 't Gaat dus niet om een bevestiging of een vernieuwing van het genadeverbond. De belofte van lijfsbehoud is *kategorisch* te noemen. Dat wil zeggen: de vervulling is niet direct afhankelijk van Noachs aanvaarding, al wordt hij wel ingeschakeld als boetprofeet en als arkbouwer. Als een deel-verbond is het dus onderscheiden van het genadeverbond en ook van dat in Genesis 9,9vv wordt genoemd.

33. Wat kan er opgemerkt worden omtrent de zondvloed?

De zondvloed, een onvoorstelbaar spectaculair gebeuren, is wel van *wereldwijde omvang* geweest. Daartoe mogen we wel besluiten, wanneer we letten op o.a. het navolgende.

Het gebruik van het *Hebreeuwse woordje* 'kool' (al, alle, geheel), dat in Genesis 6-9 niet minder dan 61 keer voorkomt en dus de totaliteit in allerlei opzicht benadrukt. Gezien verder Genesis 6,13; 9,11.13; vergeleken met 2 Petrus 3,5-7. Gelet op de *zeer talrijke bevolking* der aarde: tussen de 775 miljoen en de 2 miljard (A.M. Rehwinkel, *De zondvloed*, 1970, pag. 33vv). In aanmerking genomen de *bronnen* van de zondvloed (7,11vv) en de *hoeveelheid* en de *hoogte* van het water (7,19vv); tenslotte de noodzaak voor een *zeer grote ark* om een selectie van de landdieren over te houden.

Het geheel unieke is ook dat een groot getal *zondvloedverhalen* (ruim 300!) bij ongeveer alle volken over de gehele aarde is verbreid geworden.

Verschillende teksten in O.T. en N.T. herinneren op verschillende manier aan Noach of de zondvloed. We noemen: Job 22,15-18; Psalm 104,5-9; Jesaja 54,9; Ezechiël 14,14.20; Matteüs 24,37-39; Lucas 3,36; Hebreeën 11,7; 1 Petrus 3,19-21; 2 Petrus 2,5; 3,4-7. In 1 Petrus 3,21 vestigt de Heilige Geest er onze aandacht op, dat de zondvloed een oudtestamentisch *type* was van de nieuwtestamentische doop als *antitype*. De zondvloed was een geweldig gebeuren, maar de doop is nog veel méér!

In de reformatietijd was Maarten Luther de eerste die een reformatorisch doopsformulier publiceerde (1523) met daarin het zgn. zondvloedgebed. Dat zondvloedgebed, afkomstig uit de vroege christelijke kerk of uit de middeleeuwen, schijnt een onderdeel geweest te zijn van een waterwijdingsgebed. Afhankelijk van Luther hebben vele volgende doopsformulieren in de reformatietijd het overgenomen. Wij bidden het heden nog bij iedere doopsbediening. — Zie het fraaie opstel daarover van de hand van prof. dr. W. J. Kooiman (titel: *Het zondvloedgebed*) in een Feestbundel voor prof. dr. G. van der Leeuw, *Pro Regno Pro Sanctuario*, 1950, pag. 285-307.

34. Is er in de tweede verbondsfase al te spreken van messiasverwachting?

Voor een goed antwoord is te beginnen met Genesis 3,15, waar gesproken wordt over de vijandschap tussen vrouwen-zaad en slangen-zaad. Bij laatstgenoemde term is te denken aan de satan en de zijnen (boze engelen en boze mensen). De juiste verklaring

van het begrip 'vrouwenzaad' is: de komende *Christus met de zijnen* (de gelovigen). Niet zonder reden zegt de HEERE: het zaad van de *vrouw*, niet het zaad van de *man*. Het bedoelt niet Adam (het hoofd van de komende mensheid) aan de kant te zetten. Hier is de betekenis dat er meteen ruimte gemaakt wordt voor de geboorte van de mens uit de *maagd* Maria, zonder toedoen van de man.

Opmerkelijk is de formulering van 3,15. In de tekst staat er dat er vijandschap door God is gezet tussen "u" (de slang) en "de vrouw" (Mannin) — dat is de eerste, hier aangekondigde vijandschap. En dan volgt: vijandschap tussen "uw zaad" (slangen-zaad) en "haar zaad" (vrouwen-zaad), d.i. tussen ongelovigen en gelovigen; hier is in beide gevallen 'zaad' *meervoud*. Daarna zwenkt de tekst naar *enkelvoud*. Dat gebeurt met deze woorden: "dit zal u de kop vermorzelen en *gij* zult het de hiel vermorzelen". De *werkwoorden* staan beide keren (in het Hebreeuws) in het *mannelijk* enkelvoud; dienovereenkomstig staan ook 'dit' en 'gij' in het mannelijk enkelvoud. Een en ander betekent: wanneer de vijandschap tussen beide partijen zich toespitst en het tot een beslissend treffen tussen beide komt, staan beide partijen in de persoon van Christus en in de persoon van de satan tegenover elkaar en zal de strijd in het nadeel van de satan uitvallen. Volgens het N.T. is het ook zó gegaan: Matteüs 4,11 (Lucas 4,13); Johannes 14,30 en Kolossenzen 2,15.

Tekenen van messiaanse verwachting liggen er in de woorden van Eva bij de geboorte van Kaïn, Genesis 4,1; in de instituering van de kerkdienst. 4,26; en in de naamgeving van Noach (trooster) door Lamech, 5,29. We zien dat in volgende verbondsperioden de openbaring omtrent de Christus en zijn komst in deze wereld toeneemt. Wat de overdracht van de messiaanse belofte van ouder op kind (eerstgeborene) betreft, kunnen we uit het geslachtsregister opmaken dat van de negen aartsvaders alleen Noach Adam niet heeft gekend (zie tevoren [no. 21](#)), zodat alleen voor Noach de traditiesketen tussen hem en Adam door vader Lamech moest geschakeld worden. Want Adam kon Lamech nog het paradijsverhaal vertellen.

C. De derde verbondsfase: van Noach tot Abraham.

35. Hoe lang duurde de derde fase van Gods verbond met de mens?

Het is het tijdvak van Noach tot Abraham (Genesis 8,1 tot 11,32). Aan de hand van de geslachtsregisters in Genesis 10,1-32 en 11,10-32 is de duur te berekenen. Omdat de Schriftopenbaring in de lijn van Noachs zoon *Sem* gaat (zie Gen. 11,10-32 en Gen. 12,1vv), houden we ons aan de lijst van nakomelingen van Sem.

Blijkens 11,10vv hebben we dan de volgende tien namen: Sem - Arpaksad - Sela - Eber - Péleg - Reü - Serug - Nachor - Terach - Abram. In Genesis 10,21vv vinden we dezelfde namen van Sem tot Péleg. In 1 Kronieken 1,24-27 en Lucas 3,34-38 (in omgekeerde orde) hebben we dezelfde lijsten als in Genesis 11,10vv, behoudens Lucas 3,36 waar tussen Arpaksad en Selach de naam Kenan is tussengevoegd. Dit komt ook voor in de Griekse vertaling van het O.T. (de Septuagint) in Genesis 10,24.

Berekenen we de jaren uit de gegevens van Genesis 11,10vv, dan komen we voor het tijdvak tussen Noach en Abram op 292 *jaar*. Professor Gispén voegt in zijn kommentaar op Genesis, deel 1, pag. 385 eraan toe: "Op grond van 1 Koningen 6,1; Exodus 12,40; Genesis 47,9; 25,26 en 21,5 is Abram geboren circa 2165 vóór Christus. En volgens bovenstaande gegevens was dat 292 jaar na de zondvloed". En de zondvloed was 1656 jaar na de schepping. Tellen we bij elkaar op 2165 en 292 en 1656, dan is de uitkomst 4113 jaar als jaartal van de schepping; 4113 jaar vóór Christus' geboorte.

Maar over deze 'eenvoudige' berekening schrijft dezelfde prof. Gispén in een artikel over Bijbelse chronologie (*Chr. Enc.* deel 2, 1957, pag. 209vv) o.a. het volgende: "Maar vanuit deze bovengenoemde eenvoud komen nu alle moeilijkheden op ons af. Is de mensheidsgeschiedenis in totaal nog niet ouder dan zesduizend jaar? Ligt de zondvloed niet verder weg dan ruim 2300 jaar vóór Chr.? Op grond van de opgravingen in het oude

Tweestromenland en ook in Palestina (Jericho!) kan met stelligheid aangenomen worden, dat er een ononderbroken cultuur teruggaat tot 5000 jaar vóór Chr. en meer. Een hogere cultuur is er in Babylonië en Assyrië al tussen 3000-4000 jaar vóór Chr. En in Egypte staat het niet anders."

Vandaar de voorslag van geleerden als G.Ch. Aalders en C. van Gelderen: we zullen moeten aannemen *dat in Genesis 5 en 11 vele geslachten zijn overgesprongen, vergelijk hoe in Lucas 3,36 Kenan is opgenomen en met name in Matteus 1,8 drie koningen van Juda zijn overgeslagen*. Zie C. van Gelderen in *Chr. Enc.* deel 1, 1e druk, pag. 462. I. de Wolff, *De geschiedenis der Godsopenbaring*, deel 1 (1946), pag. 278-280, oordeelt: "Deze theorie is natuurlijk een hypothese, maar niet in strijd met het Schriftgezag. Op die wijze krijgen we tussen de zondvloed en de geboorte van Abraham een periode van *ongeveer 2400 jaar*".

Bij deze korte schets van de stand der zaken in geding moeten we het laten.

36. Hoe begint deze derde verbondsfase?

Met openbaring van God, die Noach begeleidt bij zijn terugkeer naar de aarde (8,15vv). God wil dat dieren en mensen zich vermenigvuldigen (8,17 en 9,1vv). Dat betekent *de handhaving van het cultuurmandaat*. De HEERE ordent *de jaargetijden* (8,22) en voegt aan het menu van Adam (het groene kruid) *vlees* toe (9,3). Vlees met bloed is echter verboden.

De Rabbijnen van Jezus' dagen meenden aan Genesis 9,4-7 *eenzevental verboden* te kunnen ontlenen: 1. verbod van anarchie, dus erkenning van de overheid; 2. verbod van de lastering van Gods naam; 3. verbod van afgoderij; 4. verbod van bloedschande; 5. verbod van moord; 6. verbod van roof en diefstal; 7. verbod om het vlees van levende dieren te eten.

Deze '*Noachitische Geboden*' zouden in de tijd tussen Noach en Abraham van kracht zijn geweest. De Rabbijnen stelden ze als eisen aan de heidenen in Palestina. Sommige verboden komen overeen met mozaïsche verboden (vgl.: Gij zult niet stelen), maar in Genesis 9 horen we alleen over het straffen van de moordenaar, vers 6. Ze zijn ook niet identiek met de eisen van het 'Apostelconvent', Handelingen 15,29. Zie [no. 113D](#).

In de verzen 4 e.v. stelt God zich tweemaal tegen het vergieten van het bloed van de mens, hetzij dit door een dier, hetzij dit door een mens gebeurt. Wanneer volgens vers 6 *een mens een ander mens vermoordt*, dus opzettelijk doodt, met voorbedachten rade, dan zal — dat is: beveelt de HEERE — het bloed van de moordenaar door een mens vergoten worden. Door welke mens wordt niet gezegd. Hier is dus sprake van de *bloedwraak*, de *doodstraf*. Door een overheidspersoon? Dat staat niet in de tekst, hoewel sommige exegeten hier zelfs de instelling van de overheid lezen. 't Gaat in deze openbaring om *een rechtsbeginsel* dat in de verschillende, voorkomende situaties toegepast dient te worden. Volgens een rapport van Amnesty International in 1980 is de doodstraf in slechts 18 landen der wereld afgeschaft. In nog eens 8 landen, waaronder Nederland, wordt de doodstraf alleen aangehouden voor misdrijven begaan in oorlogstijd. In 101 landen wordt de doodstraf nog gehanteerd.

Een en ander doet zien dat de HEERE de bondeling beschermt in een wereld waarin gruwelgeweld van vele kanten hem tot de jongste dag bedreigt.

37. Hoe wordt in Genesis 9,8vv Gods voorgaande openbaring afgesloten?

Met een verbondssluiting: de HEERE sluit een verbond met Noach en diens nakomelingen en met alle gedierte in de wereld. Daarin zegt Hij toe en dat is de inhoud van dat verbond, dat er geen zondvloed meer wezen zal, om de aarde te verdueren. Daarbij zal de HEERE een teken geven: de regenboog in de wolken. Wanneer die boog in de wolken verschijnt, wanneer dus de *zon* en de *regen* er samen zijn, dan zal God aan 't gesloten

verbond gedenken, zodat het regenwater geen zondvloed wordt; Genesis 9,8-17.

Dit verbond is wel te onderscheiden van het in 6,18 genoemde verbond en is ook in 6,18 niet aangekondigd (tegen Gispén, *a.w.*, pag. 297) en niet te vereenzelvigen met het genadeverbond. Dat is duidelijk als gelet wordt op de inhoud van die drie verbonden. In 6,18 gaat het over levensbewaring tijdens de zondvloed; in het genadeverbond gaat het om eeuwig levensbehoud in de verlossing door de (komende) Christus en in 9,8-17 is het onderwerp: nooit geen zondvloed meer. De inhoud van laatstgenoemd verbond is dus dat God alle partijen in de verleden vloed voor altoos garandeert, dat er nooit weer een vloed komt. Dat legt God verbondsrechtelijk vast in een *categorische* belofte, d.i. die belofte wordt zeker vervuld, want zij is een eenzijdige beschikking van God, welke belofte onafhankelijk van de ontvanger ervan wordt verwerkelijkt.

Die categorische belofte dient het genadeverbond: de wereldlijke werkvloer (de aarde) wordt niet meer geteisterd door een ramp, waarbij verbond en kerk gevaar lopen te verdwijnen. Zonder onderbreking zal de genadebelofte van gelovige ouders op hun kinderen overgaan en zonder onderbreking zal de kerkvergadering worden voortgezet, totdat de laatste van de grote schare is toegebracht.

Het verbond van Genesis 9,8-17 valt dus binnen het raam van het genadeverbond, heeft een speciale inhoud en duurt evenals het genadeverbond tot de jongste dag. Op die dag zal niet water maar *vuur* deze wereld zuiveren en vernieuwen, 2 Petrus 3,10 en 1 Korintiërs 3,13-15. Hoe is het onderhavige verbond te benoemen? Er is verschil over. Men benoemt het als verbond van Gods *liefde*, verbond van Gods *vriendelijkheid*, verbond van Gods *lankmoedigheid* of ook en meest verbond van Gods *algemene genade*.

Laatstgenoemde naam is o.i. niet juist. Ze komt voort uit de onderscheiding tussen algemene en bijzondere genade. Onder algemene genade verstaat men meestal Gods *niet-verlossende* maar wel *onderhoudende* en *bewarende* genade voor alle mensen, voor gelovigen en ongelovigen. Zie nader J. Douma, *Algemene genade*, 1966 (1e druk), 1982 (4e druk). Bijzondere genade is schuldvergevend en zaligend. Het komt ons voor dat wij, K. Schilder e.a. volgend, die onderscheiding tussen algemene en bijzondere genade dienen los te laten. Om minstens twee redenen: in de eerste plaats omdat *in de verhouding tussen God en mens* volgens de Schrift in het woord genade altijd een verzoenend en dus schuldvergevend element meesprekt. Vandaar (en dat in de tweede plaats) dat in verband met de heidenen en ongelovigen de Schrift nergens het woord genade bezigt. We komen andere woorden tegen: *goedheid*, *geduld*, *lankmoedigheid*, *barmhartigheid*, *verdraagzaamheid*. Bijvoorbeeld in het N.T. Gods *goedheid* jegens de heidenen, Lucas 6,35; Handelingen 14,16-17; zie ook Handelingen 17,30. Prof. H. Bavinck schreef dan ook in zijn *Geref. Dogmatiek* (deel 2, pag. 181, van de 4e druk) met grote stelligheid (hem niet altijd eigen!): "Van God gebezigd, heeft ze (nl. de genade) nooit de schepselen in het algemeen noch ook de heidenen maar alleen zijn volk tot object". Prof. Honig (*Handboek enz.*, pag. 203) ziet Gods goedheid uitstralen in Gods goedigheid, goedertierenheid, goedgunstigheid; geduld, lankmoedigheid, verdraagzaamheid, barmhartigheid, genade ("wanneer God schuldigen vergeeft en onwaardigen weldoet"). Zie nog F.F. Venema, *Wat is een christen nodig te geloven?*, 1974 (2e druk), pag. 76vv (Hoofdst. 15). I. de Wolff, *De geschiedenis der Godsopenbaring*, deel 1 (1946), pag. 141-146 (Aantekening 11).

38. Wat zeggen Noachs profetische spreken over de voortgang van Gods genadeverbond?

Noach had drie zoons: Sem, Cham en Jafet. Genesis 9,18 en 10,1. Sem is de oudste. In hoofdstuk 10 wordt de lijn van Sem echter pas als derde uitgestippeld omdat de Godsopenbaring onder de Semieten voortgang zal vinden.

De spreken luiden: "Vervloekt zij Kanaän, een knecht der knechten zij hij voor zijn broeders (...). Geprezen zij de HEERE, de God van Sem, maar Kanaän zij hem tot knecht. God breide Jafet uit en hij wone in de tenten van Sem en Kanaän zij hem tot

knecht" (Genesis 9,25-27).

De vorm van deze spreken is de profetische wens. Geïnspireerd door Gods Geest ordent Noach niet slechts de persoonlijke verhoudingen tussen zijn drie zoons maar ook die tussen de stammen, de volken en de rassen van de mensheid in de grote wereld, die voor allen openligt. De jongste zoon van *Cham, Kanaän*, komt in alle drie van de spreken voor. Om de zonde van vader Cham (9,22) komt de vloek over hem. Die vloek bestaat hierin dat hij met zijn nakomelingen volslagen slaaf van zijn drie oudere broers met hun nakomelingen zal zijn (Koesj, Misraïm en Poet; 10,6) en bovendien slaaf van zijn beide ooms met hun nakomelingen (Sem en Jafet).

Dat om Chams zonde van diens vier zoons alleen Kanaän met de vloek wordt getroffen, is een *beperking* van het geheel zedeloze tot de Kanaänitische volken. God *isoleert* het dodelijk gif der zedeloosheid zoveel mogelijk. We weten uit het vervolg der openbaring dat de Kanaänieten om hun zedeloosheid door Israël (uit Sem!) zijn uitgeroeid. Zie vooral Genesis 15,16-20 (in vers 16 is Amorieten in ruimere zin de samenvattende naam voor alle Kanaänieten, vers 19-20). Centraal staat verder *Sem*. Om Sem breekt vader Noach uit in jubel: Geprezen zij de HEERE, de God van Sem! Dat is: Geprezen moet worden de HEERE, *de God van het verbond!* Want Hij zal de Verbondsgod van Sem zijn. Noach profeteert dat het heilverbond voorlopig zal voortgaan door de bedding der geslachten van Sem. Deze Sem is in de volkerenwereld van het oude oosten de drager van de messiaanse verbondsbeloften.

Dat betekent *niet dat hiermee Cham en Jafet van het genadeverbond zijn uitgesloten*. Wat laatstgenoemde betreft: God zal Jafet zeer talrijk maken in z'n nakomelingen en doen wonen in Sems tenten, *d.i. Jafet zal delen in de messiaanse zegen*. En wat de overige Chamieten betreft: in Psalm 87 noemt de HEERE zelf vijf *chamitische* volken, die Hem kennen en vereren zullen (vers 4vv).

Samenvattend is de hoofdzaak dat voorlopig *het verbond in Sem met diens nakomelingen* wordt gecentraliseerd, zonder dat evenwel *Cham* (min Kanaän) en *Jafet* van het verbondsheil lijn uitgesloten. De messiasverwachting neemt haar weg in Sems geslachten. Noachs spreken geven, na de zondvloed, een eerste blik op het panorama van de wereld- en verbondshistorie.

39. Hoe stond het in deze derde verbondsfase met de verbondsgehoorzaamheid?

De afval van Gods verbond in de tweede fase herhaalde zich in de derde: het bleek zeer duidelijk uit *de torenbouw* (Genesis 11,1-9). De mensen willen zich bij het nageslacht beroemd maken, een naam maken. Door de bouw van een stad met een toren willen zij in de historie bekend blijven. Vandaar dat zij een voor allen kenbaar monument stichten, dat overal zichtbaar is, en waardoor ieder de stad en haar gemeenschap kan terugvinden. Want de opzet is volgens vers 9b dat zij het Goddelijk gebod, het cultuurmandaat, niet willen opvolgen. Ongehoorzaamheid aan God was en bleef de eerste zonde. We mogen niet denken dat de bouwers van die stad en toren Godzoekers waren, dicht bij God willen komen en anders Hem naar zich toe wilden halen. De hoofdzaak is dat zij ingaan tegen de geboden verspreiding over de aarde en pertinent weigeren die aarde-wereld te exploiteren.

"Babel wordt tot symbool van een sterk-gecentraliseerd wereldrijk; het samendringen en samendwingen van de massa's, in uniformiteit, waarin het recht en de betekenis van de enkeling wordt miskend en misbruikt. Het ligt alles in één lijn, Nebukadnezar, het Romeinse rijk, de moderne toren van Babel in nationaal-socialisme en kommunisme en dit alles komt tot de uiterste volgroeiing in het Babel van het einde", I. de Wolff, *a. w.*, deel 1 (1946), pag. 262; auteur G. van Dooren.

Tegen dat streven gericht komt God neer en verijdt in dat uur van de morgenstond der wereld de revolutie.

En dat door '*spraakverwarring*'. Door misbruik van de taaleenheid willen zij het zaad der

messiaanse belofte verstikken. Maar de HEERE doorbrak de taaleenheid, die er van het paradijs af tot dat uur was geweest. De mensheid ging door God gedwongen in verschillende taalgroepen uiteen. Er ontstonden kloven tussen de mensen die verschillende talen gingen spreken. Die verscheidenheid van talen is door God geschapen en door de activiteit van het ongeloof aan het licht gekomen.

Op de Pinksterdag wordt niet die verscheidenheid van talen weggenomen: "ij horen hen in onze eigen taal in welke wij geboren zijn" (Handelingen 2,8). Daarna volgt de opsomming der taalgemeenschappen, die de verscheidenheid demonstreren; vs. 9-11. Het nieuwe is dat de HEERE God zelf de *éne Geestestaal* vertaalt in die velerlei taalgemeenschappen. Velen vragen zich terecht af, of misschien die Geestestaal van dat uur, welke taal door mensen kan worden gesproken, de hemelse en nieuw-aardse taal der verheerlijkten zal zijn. Met de gelovige mens wordt ook zijn taal herschapen en verheerlijkt. De vraag is gesteld *wanneer* die spraakverwarring heeft plaatsgevonden. Wellicht is er een antwoord te vinden in hoofdst. 10,25, waar we lezen dat in de dagen van Péleg "*de aarde werd verdeeld*", wat dan moet betekenen dat de mensheid zich na de spraakverwarring over de aarde verspreidde. Peleg is de vijfde generatie na Noach (11,16vv). De Hebreeuwse tekst luidt echter letterlijk: "want in zijn dagen *splits te zich de aarde*". Dat kan betekenen dat de éne aardoppervlakte (door een catastrofe) in continenten (werelddelen) is uiteengeschoven, of ook enkele delen van het geheel losraakten.

40. Hoe verhouden zich de geslachtsregisters in Genesis 10 en 11?

De lijst in 10,1-32 is een *volkerenlijst*, want er is een opsomming van volkeren met hun stamvaders. Opmerkelijk is de volgorde: Jafet (10, 2vv) - Cham (10,7vv) - Sem (10,21vv). De volgorde in leeftijd is echter: Sem - Jafet - Cham (vergelijk 9,24 en 10,21). Vers 21 kan zó gelezen worden: "En aan Sem (de vader van alle zonen van Eber), de oudere broeder van Jafet enz."

In 10,21 komt Sem als laatste naar voren omdat de *verbondsopenbaring* in zijn geslachten doorgaat. In 11,10-32 is er de lijst van *de gezinnen* in Sems geslachten. De *geslachtshoofden* zijn *dragere van de (messiaanse) verbondsbeloften*. Zo is er aansluiting bij Abraham in 12,1vv. Zie nog [no. 35](#).

41. Hoe verliep de verbondsgeschiedenis in de derde verbondsfase?

A. De derde fase begint met Gods verbond met Noach en diens nakomelingen en met alle gedierte in de wereld, dat is het verbond van Gods goedheid met Gods speciale beschikking dat geen tweede zondvloed ooit over de aarde zal gaan. Dit verband binnen het raam van het genadeverbond dient dus dat verbond. Ook handhaaft de HEERE uitdrukkelijk het cultuurmandaat (9,1-2).

B. Uit de verbondstent van Noach komen de drie volkerengroepen voort, die tot de jongste dag de aarde gaan bevolken. Het verbond der genade is ook in deze fase universeel, want al die volkerengroepen ontplooiën zich binnen dat verbondskader.

C. De profetische spreuken van Noach ordenen de onderlinge verhoudingen tussen de drie zoons (Sem, Jafet en Cham) met hun nakomelingen. Noach profeteert dat de verbondshistorie zich centraal zal voortbewegen in de bedding van Sems geslachten. Chams jongste zoon Kanaän zal echter door de verbondsvloek worden getroffen.

D. In deze derde verbondsfase komt er een *algemene afval*, die zich vooral demonstreert in de bouw van een stad (Babel) met toren, waar in een valse eenheid zich keert tegen Gods opdracht in Genesis 1,28 en 9,1-2. God echter handhaaft zijn plan en opdracht en dwingt de mensheid door middel van een spraakverwarring zich over de toen bekende aarde te verspreiden.

E. Er is in deze fase geen nieuwe openbaring gekomen, die verandering in de structuur

van het genadeverbond bracht.

D. De vierde verbondsfase: van Abraham tot Mozes.

42. Hoe lang duurde de vierde periode van Gods verbond met de mens?

Het is het tijdvak van Abraham tot Mozes. Genesis 12,1-50,26, globaal van de roeping van Abraham tot de uittocht uit Egypte. Prof. *Gispen* heeft de berekening van een en ander voor ons gereed gemaakt in zijn kommentaar op Genesis, deel 2 (1979), pag. 7vv. Met enige kleine veranderingen geven we zijn berekening graag door.

"Wat de tijd betreft, waarin Abraham (zie de naamsverandering in 17,5) leefde, kunnen wij de volgende berekening maken. Stellen wij, volgens 1 Koningen 6.1, de uittocht uit Egypte 480 jaar vóór het vierde jaar van Salomo's regering over Israël, dan moeten wij die uittocht stellen in 1447 of ± 1445 vóór Christus. Op grond van deze datering moet Abrahams roeping (vergelijk 12,1-3) hebben plaatsgehad $\pm 1445 + 430 + 215 = \pm 2090$ vóór Christus. Israël immers heeft volgens Exodus 12,40 430 jaar in Egypte gewoond, dus Jakob ging daarheen $+ 1445 + 430 = \pm 1875$ vóór Chr. Hij was toen 130 jaar oud (vergelijk 47,9), dus was geboren ± 2005 vóór Chr. Isaak was bij Jakobs geboorte 60 jaar (vergelijk 25,26), dus hij was zelf geboren 2065 vóór Chr. Abraham was 100 jaar oud bij de geboorte van Isaak (vergelijk 21,5), dus hij was zelf geboren $+2165$ vóór Chr. En daar Abrahams roeping plaats had, toen hij 75 jaar was (vergelijk 12,4) moet deze worden gesteld t 2090 vóór Chr.

Bij deze berekening gaan wij ervan uit, dat de masoretische tekst van Exodus 12,40-41 gehandhaafd moet worden, dus dat men voor het verblijf der Israëlieten in Egypte 430 jaar moet nemen." Wij krijgen dus deze tabel:

Abraham geboren	± 2165 vóór Chr.
Abraham geroepen	± 2090 vóór Chr.
Isaak geboren	± 2065 vóór Chr.
Jakob geboren	± 2005 vóór Chr.
Abraham gestorven	± 1990 vóór Chr.
Isaak gestorven	± 1885 vóór Chr.
Jakob naar Egypte	± 1875 vóór Chr.
Jakob gestorven	± 1858 vóór Chr.
Israëls uittocht	± 1445 vóór Chr.

De vierde verbondsfase heeft dus ongeveer 645 jaar geduurd.

43. Wat betekent de roeping van Abraham voor de historie van Gods verbond?

Toen de HEERE zag dat de afval van Hem algemeen werd. in alle drie de volkerengroepen, en het verspreiden van de mensheid geen terugkeer tot Hem als gevolg had, besloot Hij in de verbondshistorie in te grijpen, om de voortgang van de verbondsgeschiedenis te verzekeren en de messiaanse belofte binnen het raam van het genadeverbond te bewaren. De HEERE gaat dan de bedding van de verbondsopenbaring versmallen, d.i. van universeel *particulier* maken. Want in de geslachten van Sem gaat de HEERE zijn openbaring *beperken* tot het gezin van Terach en met name tot diens oudste zoon Abram, zie hoofdst. 11,27vv. Dat betekent ook dat de weg van de *messiaanse* belofte nader bepaald wordt. Noach wees als drager van die belofte het

geslacht van Sem aan en de HEERE wees nu binnen dat kader Abram en diens nageslacht als zodanige belofte dragers aan.

Er is wel op te letten dat we voortaan binnen het verbondsraam duidelijk dienen te onderscheiden tussen *tweeërlei verbondsbeloften*. De ene verbondsbelofte is die van leven in gemeenschap met de HEERE, welke belofte betreft *het persoonlijk heil* van de bondelingen, en de belofte inzake *de komst van de Messias*, welke belofte van Genesis 3,15 af tot de dag van Christus' geboorte in Bethlehem binnen het raam van het genadeverbond een *speciale* belofte is. Daarna is er van kerst tot de jongste dag de speciale belofte van Christus' *wederkomst*, al weer naast de belofte van persoonlijk heil voor de bondelingen. Deze eenvoudige onderscheiding helpt ons de beloftegeschiedenis bij de aartsvader goed te verstaan, zoals we nog zullen zien. Het messiaanse spreekt al dadelijk mee in de roeping van Abram. Want de HEERE zegt (12,3): "*met u (of: in u) zullen alle geslachten van de aardbodem gezegend worden*". Dit betekent dat de verbondsopenbaring eens weer universeel zal worden, dan namelijk wanneer de messiaanse belofte met de komst van Christus in het vlees wordt vervuld en dan na pinksteren het heil tot alle volken zal komen. Vergelijk Galaten 3,8.14. Blijkens Genesis 12,7 zei de HEERE tot Abram o.a.: "Aan uw nageslacht (letterlijk: uw zaad) zal Ik dit land geven". Door de pen van Paulus verklaart de Heilige Geest: "Hij (de HEERE) zegt niet: en aan zijn zaden, in het meervoud, maar in het enkelvoud: en aan uw zaad, dat wil zeggen: aan Christus" (Galaten 3,16). Abrahams 'zaad' is de Christus naar het vlees en al de zijnen.

44. Wat betekent Abrahams roeping voor de rest van de volken?

Sommige uitleggers menen dat de overige mensen en volken van het verbond zijn vervallen, omdat de HEERE alleen met Abraham verder gaat. Maar de Schrift leert anders: het is waar dat de HEERE met zijn openbaring aan de overigen, 'de heidenen', voorbijgaat, Hij laat ze verder in hun eigen (zondige) wegen gaan (Handelingen 14,16). Dat betekent tweeërlei: eerst dat die volken *profiteren van Gods geduld en goedheid*, in zijn verbond met Noach alle levende wezens toegezegd (Genesis 9 en Handelingen 14,17): ten tweede dat die volken blijven *onder de klem en de kracht van Gods genadeverbond* met z'n beloften, eisen en bedreigingen, dus ook onder de toorn van God over hun zonden (Romeinen 1,18vv). Want zij mogen zich van de HEERE en zijn verbond afwenden, doch de HEERE van zijn kant blijft hen *verbondsmatig* behandelen. Hij verbreekt het verbond niet, vergelijk 2 Timoteüs 2,12-13. Het verbond blijft grondwettig woord voor alle vlees (K. Schilder).

We kunnen ook wijzen op *Zacharia 11,4-17*. De uitleg is niet gemakkelijk, zodat er veel verschil bij de uitleggers is te konstaten. O.i. is het navolgende te zeggen. Zacharia krijgt de opdracht als Gods herder twee kudden slachtschapen te weiden (11,5). De grote kudde is de symbolische voorstelling van de heidenvolken; de kleine kudde die van Israël (11,10.14). Zacharia nam twee herdersstaven en noemt ze resp. Liefelijkheid en Samenbinding. De volken zijn echter afkerig van de HEERE. Zacharia verbreekt dan de staf Liefelijkheid. Daarmede is het verbond, dat de HEERE met al de heidenvolken had gesloten, vernietigd (dat is: die heidenvolken komen onder de macht van de verbondsvloek), verzen 10 en 11. Welk verbond is bedoeld? O.i. het verbond in Noachs tent, waaruit alle volken zijn voortgekomen. De volken verbraken van hun kant het genadeverbond. Zie o.a. B. Holwerda, "*Tot de dag aanlicht*", 1950, p. 7-28. Zie ook no. [41](#) en [98](#).

45. Was Abram in Ur en Haran een gelovige?

We lezen in Jozua 24,2.14 dat Jozua de Israëlieten vermaant de goden weg te doen, "die uw vaders gediend hebben aan de overzijde der Rivier en in Egypte". Die vaders waren vooreerst Terach, de vader van Abraham en van Nachor en van Haran (met Lot), zie Jozua 24,2 en Genesis 11,27. Het meest waarschijnlijk wordt met 'goden' bedoeld op de *terafim*, huisgoden, die als schutspatroon werden vereerd; zie Genesis 30,27;

31,19.30; 35,1. Dat betekent dat afgoden en heidense eredienstpraktijken in het gezin van Terach hun intrede hadden gedaan.

We mogen echter niet zeggen dat Terach en de zijnen geheel heidenen waren. Er waren fragmenten van ware Godskennis en ware Godsverering. We lezen daarvan bij Laban, zoon van Betuël en kleinzoon van Nachor. Genesis 31,53. Wanneer de HEERE zich openbaart aan Abraham *is er dan ook onmiddellijk herkenning, zodat hij direct gehoorzaamt aan Gods bevel*.

Ook is opmerkelijk dat Abram en Nachor *binnen de naaste familiekring trouwen*: Abram met Saraï, een halfzuster van hem (niet beiden van één moeder) en Nachor met zijn nichtje Milka, dochter van zijn broer Haran. Daarin kan de gedachte schuilen dat men zich van een meer heidense omgeving distancieerde en isoleerde. Later liet Abram voor Isaak een vrouw halen uit de familie in Mesopotamië; Genesis 24. We horen dan ook niet dat Abram moeite had met zijn *'vreemdelingschap'* in Kanaän. Om de heiligheid van verbond en belofte gaat het ook, wanneer uit Isaaks tent Jakob naar Haran gaat (Genesis 28,2) en er in die tent tegelijk *'mishagen'* (ontevredenheid) is over de *'gemengde'* huwelijken van Esau, Jakobs tweelingbroer (Genesis 28.6-9).

Samenvattend kunnen we zeggen dat ook in het gezin van Terach het geloof aan meer dan één God werd gevonden. Dat is teken van *deformatie*. De HEERE is dan de Hoofdgod naast andere goden. Het blijft opmerkelijk dat de HEERE toch Abram uit Ur der Chaldeeën haalt, terwijl er in die tijd *ook in Kanaän* vereerders van de ware God werden gevonden: Melchizedek, de koning van Salem (Genesis 14, 18vv), Abimelech van Gerar (20,1vv) en nog een Abimelech, een Filistijnse koning te Gerar (26,1vv). We kunnen tegelijk ook denken aan Job en zijn vrienden, in het land Us, dat volgens Jeremia 25,20 ten zuiden van Kanaän kan gelegen hebben. Vele uitleggers plaatsen Job in de tijd van de aartsvaders, te beginnen in de dagen van Abram. Vergelijk ook Mozes' schoonvader, Jetro, de priester van Midian; Exodus 2,16-22 en 18,1vv.

Hier blijkt wat art. 27 N.G.B. zegt: "Deze kerk is er geweest van het begin der wereld af en zal er zijn tot het einde toe. Want Christus is een eeuwige Koning, die niet zonder onderdanen kan zijn". Zie [no. 31C](#).

De *uitverkiezing* van Abram is een daad van *Goddelijke soevereiniteit*, niet op grond van werken, want Abrams geloof was berispelijk. Practisch genomen zouden we wel kunnen opmerken dat beter en gemakkelijker dan een inwoner een vreemdeling zich afzondert en apart houdt in Kanaän.

46. Welke beloften kregen de drie aartsvaders van de HEERE?

Verschillende beloften die wij als volgt kunnen rubriceren:

A. *De belofte van persoonlijke zegen (welvaren en rijkdom)*: Genesis 12,2 (Abram); 22,17 (Abram); 24,1 (Abram); 24,35 (Abram); 26,3 (Isaak); 26,24 (Isaak); 35,9 (Jakob).

B. *De belofte een groot volk te zullen worden*; zie Gen. 12,2; 14,16; 15, 1-6; 17,2vv, 17,16; 18,17-18; 22,17; 26,3; 26,24; 28,14; 32,12; 35,11.

C. *De belofte het land Karman te krijgen* : Gen. 12,7; 13,15.17; 15,7; 15,18; 17,8; 24,7; 28,4; 26,3.4; 28,13; 35,12 en 50,24

D. *De messiaanse belofte tot zegen van alle volken*; zie Gen. 12,2-3; 18,18; 22,18, 25,23; 26,4 en 28,14.

De genoemde beloften zijn alle aan de beloften van het genadeverbond (inzake de verlossing van de zonde en de gemeenschap met de HEERE) *toegevoegd*. Toegevoegd om de voortgang van het genadeverbond in de geslachten van Abram mogelijk en werkelijk te maken. Het zijn beloften met een *speciale* inhoud en een *beperkte* duur. De beloften onder A. en B. genoemd zijn immers in het leven van de aartsvader en in de

ontplooiing van Abrams geslachten, in het volk Israël, vervuld. En dat kunnen we ook constateren ten aanzien van de overige, onder C. en D. genoemde beloften. De geldige duur is dus beperkt tot de komst van de Christus in het vlees. Vader Abraham heeft dat door het geloof verstaan, want de Heere Christus zei tot de Joden: "Uw vader Abraham heeft zich erop verheugd mijn dag te zien en hij heeft die gezien en zich verblijd"; Johannes 8,56. "Advent in de tent". Lees nu Hebreëen 11,8-16 over Abraham, die gelovig Gods beloften aannam. Op grond van de gegeven beloften verwachtte hij *de stad met fundamenten, waarvan God de ontwerper en bouwmeester is* (vers 10). Vers 15: Abram hoopte op "*een beter, dat is een hemels, vaderland*". Hij zocht de stadstaat met de blijvende fundamenten, waarvan het land Kanaän met o.a. de stad Jeruzalem slechts type en onderpand was. Het gaat om het nieuw Jeruzalem van Openbaring 21 als antitype.

47. Wat betekent de verbondssluiting in Genesis 15,7vv?

In hoofdstuk 15 ontmoeten we een diep-bezorgde Abram, diep-bezorgd over twee zaken: de vervulling van de belofte dat hij een groot volk zal worden en de vervulling van de zgn. landbelofte: het bezit van Kanaän als woonplaats voor dat grote volk.

Wat de eerstgenoemde belofte betreft: Abram en Sarai beseffen het dat voor hen de tijd om langs natuurlijke weg kinderen te krijgen voorbij is: een slaaf of een huisknecht wordt dan de erfgenaam. Maar zich openbarend zegt de HEERE uitdrukkelijk: *uw lijfelijke zoon* wordt de erfgenaam! En eigener beweging geeft de HEERE daarbij een *teken*: de *sterrenhemel*; "zo (talrijk) zal uw nageslacht zijn" (15,5). Abram neemt in geloof Gods verzekering aan; hij gelooft dat het mensenonmogelijke toch zal gebeuren (Romeinen 4,19vv). En wat de zgn. landbelofte aangaat: ook daaromtrent verzekert de HEERE hem de vervulling. Nu vraagt Abram een *teken*. En dan geeft de HEERE de verbondsopenbaring van 15,8vv, waarin Hij zelfs globaal genomen de toekomst van Abrams nageslacht schetst. Zodat Abram voor de toekomst heel zeker drie dingen weet: a) er komt een lijfelijke zoon; b) mijn nageslacht wordt enorm talrijk; c) Kanaän wordt het erfelijk bezit van die menigte. De vervulling van die beloften is door tekens gewaarborgd.

Dit laatste komt wel heel duidelijk uit in de ceremonie (godsdiensstige plechtigheid) bij de verbondssluiting. De HEERE benut een toen bij mensen gangbaar gebruik bij een verbondssluiting: men slachtte enige dieren, verdeelde ieder dier in twee helften, legde die helften tegenover elkaar op twee rijen met daartussen een pad om langs te gaan. Daarna gingen de verbondsluitende partijen langs die 'bloedstraat' tussen de stukken door. Dat betekende: "Als ik het verbond niet houd, mag met mij gebeuren wat met die dieren is geschied!"

In Genesis 15 gaat de HEERE alleen tussen de stukken door (in de openbaringsvorm van een rokende oven en met vurige fakkel, vers 17). En de HEERE herhaalde: Uw nageslacht zal Ik dit land geven! (vers 18vv). Abram was toeschouwer en toehoorder, want alles kwam hier van de HEERE. Vandaar dat alleen de HEERE tussen de stukken doorging.

Het gaat dus in Genesis 15 om de 'verzegeling' door twee zichtbare tekens van *eerder gegeven beloften inzake nageslacht en land voor dat nageslacht*. Die eerder gegeven beloften (zie Genesis 12,2; 12,7; 13,15; 13,17; 14,16) zijn aan de beloften van het genadeverbond *toegevoegde* beloften (zie [no. 46](#)). Die twee soorten beloften maken samen wat wel is genoemd het *abrahamitische genadeverbond*, ook geheten: *de abrahamitische vorm van het genadeverbond*. Zoals er later sprake is van de *mozaïsche vorm van het genadeverbond* (zie verderop [no. 80](#)). Terug naar Genesis 15,7vv. Het is, gezien het bovenstaande, niet juist dat sommige uitleggers menen: door die verbondssluiting kwam Abram in het *genadeverbond* en daarmee begon de *historie* van dat genadeverbond. Zo o.a. ds. E de Wolff, *De geschiedenis der Godsopenbaring*, deel 1 (1946), pag. 357: "Vanaf heden staat Abram met God in een verbond. De

verbondsgeschiedenis begint dan ook bij Genesis 15. Eerst hier neemt de openbaringsgeschiedenis het karakter van verbondsgeschiedenis aan".

Beter is o.i. deze voorstelling (zie [no. 45](#)): In het gezin van Terach waren fragmenten van ware Godskennis en ware verbondsdienst gebleven. Maar de deformatie was ingeslopen, dat is *het geloof aan méér dan één God*. Zo terecht ds. I. de Wolff, a.w., pag. 270vv. We mogen niet zeggen dat Abram een heiden was. Hij had zich niet aan de ware God en diens verbond onttrokken; alleen *de bijkomende goden* moesten weg uit zijn leven.

De roeping van Abram (Genesis 12,1vv) betekent dan ook dat hij met de zijnen wordt *teruggeroepen tot de éne dienst van de enig ware God. Die roeping heeft Abram meteen gevolgd*. Hij herkende de ware God, die hem aansprak en riep. Zodat Abram *vanaf Genesis 12 in de weg van Gods verbond de enig ware God is gaan dienen*. Wanneer Abram in Genesis 17 de besnijdenis als teken van Gods verbond ontving (toen immers werd dat verbondsteken ingesteld!), toen ontving hij dat verbondsteken "als het zegel der gerechtigheid van dat geloof, dat hij in zijn onbesneden staat bezat" (Romeinen 4,12).

48. Welke betekenis heeft de verbondssluiting in Genesis 17?

De verschijning van Genesis 17 viel Abram ten deel toen hij 99 jaar oud was en dus bijna 25 jaar na zijn komst in Kanaän. Het was ongeveer 15 jaar na de verbondssluiting in Genesis 15, dus 15 jaar lang was er geen verschijning aan Abram geweest. Het geloof in de HEERE werd wel zwaar beproefd!

Gods verbondsopenbaring is volgens Genesis 17 weer rijker dan de openbaring volgens Genesis 15. Want de HEERE gaat weer nieuwe dingen zeggen en doen. Er is dan aansluiting bij Genesis 15, want de toegevoegde dubbele belofte (zie [vorige no.](#)) komt weer uitdrukkelijk naar voren (17,2vv; 17,8), doch in het kader van het genadeverbond met z'n *belofte* (17,7), *eis* (17,1 en 17,10v) en *dreiging* (17,14). Het gaat dus over *het gehele abrahamitische genadeverbond*; ja, méér dan dat: ter completering van dat genadeverbond komt er een verbondsteken bij: *de besnijdenis*. Deze besnijdenis is het eerste *sacrament* in de verbondshistorie, een tweede zal volgen bij de uittocht uit Egypte: het Pascha; Exodus 12,43. Zie [no. 70](#). De ernst van de besnijdenis blijkt uit de dreiging in Genesis 17,14: wie de besnijdenis weigert, wordt gestraft met de dood, want hij pleegt bondsbreuk!

De besnijdenis is het wegnemen van een gedeelte van het voorhuidje (de huidplooi rondom het bovenste gedeelte van het geslachtsdeel), dus een rondom-besnijdenis (circumcisie) van het voortplantingsorgaan. Voor de betekenis daarvan gaat prof. B. Holwerda (*Exegese Oude Testament - Deuteronomium*, 1971, pag. 276vv) uit van het Griekse woord ervoor: *akrobustia*. Dat betekent: dat wat aan de uiterste rand verstopt is, met andere woorden: uitgangs- en toegangswegen zijn verstopt. De algemene betekenis is verstopping van een orgaan, waarmee de mens in contact treedt met de buitenwereld. Besnijden is dan ook de verwijdering van belemmeringen, die de regelmatige functie van het verstopte orgaan in de weg staan.

Bij Abraham (later ook bij Isaak) zijn de natuurlijke levensbronnen verstopt. God heeft expres die levensbronnen verstopt, om te doen blijken dat alleen het Woord die bronnen weer openwerpt. *Het kerkzaad komt er alleen door het Woord*. Geestelijk-religieus genomen: de verstopping, die de vruchtbaarheid van het leven verhindert, is de zonde; en de besnijdenis, die de verstopping wegneemt, is de vergeving der zonden, de rechtvaardiging uit het geloof.

Door nu de datum van de besnijdenis te bepalen op de achtste levensdag, maakt God de zin der besnijdenis toch los van de 'natuurlijke' functie, die ze had en maakt Hij ze tot een *sacrament*, dat verzegeling doet van de belofte der geestelijke levendmaking, waaronder het leven van zijn volk al van de eerste levensdag staat. Het gaat om

wegneming van de dood.

Zo loopt de lijn naar Romeinen 6: ook de doop is sacrament van het begraven worden met Christus in de dood en het met Hem opstaan tot een nieuw leven.

Tot zover een beknopte weergave van Holwerda's uitleg, die ons aanspreekt.

Het Woord der belofte als scheppend en levendmakend woord heeft het eigen verstorven lichaam van Abraham en de dode moederschoot van Sara levend gemaakt, zodat Isaak kind der belofte werd. Zo kon Abraham in hoge ouderdom een zoon verwekken en Sara hem baren; zie voor Abram Romeinen 4,19 en voor Sara Romeinen 4,19 en Hebreëën 11,11. Samen Gods beloften aanvaardend kwam er op Gods tijd de lach des geloofs om de kleine Isaak, Genesis 21,1vv.

49. Waarom in Genesis 17,10-13 de brede omschrijving van al het mannelijke dat besneden moest worden?

Om er nadruk op te leggen dat niet alleen het mannelijke in Abrahams eigen gezin besneden moest worden, maar ook al het mannelijke dienstpersoneel, dat toen uit slaven en slavinnen bestond. De hele slavenstoet was persoonlijk eigendom van de heer des huizes. Eigen gezin en de slavenstoet vormden samen het huis, een huis-eenheid, de familia.

Het slavenpersoneel bestond uit twee groepen: getrouwen en ongetrouwen. Ook de vrouwen en kinderen van de gehuwden waren het eigendom van de heer des huizes. Op de slavenmarkt werden dus niet alleen ongetrouwen maar ook gezinnen verhandeld. In die tijd was er de gewoonte dat slaven de god van hun heer vereerden. Zo werd de huis-eenheid een godsdienstige eenheid. Er waren met name in Kanaän vele, verschillende afgoden, baäls genoemd. Zodat haast ieder dorp en elke stad z'n eigen baal had. Bij verhuizing van de ene stad naar de andere, ook bij verwisseling van heer en gaande van het ene land naar het andere kwam er gewoonlijk ook verandering van god, die gediend moest worden. In een ander land een andere god daarvan horen we b.v. David gewagen, 1 Samuël 18,19. David werd genoodzaakt wegens vervolging door Saul buiten Israël, in het land der Filistijnen, zich op te houden. In een ontmoeting met Saul verwijt hij Saul, dat mensen hem (Saul) ophitsen tegen David, zodat zij hem (David) verwijderd houden van de gemeenschap met het erfdeel des HEEREN en hem dwingen buiten Israël vreemde goden te dienen. Wanneer we nu lezen dat al het mannelijk dienstpersoneel (ouder dan zeven dagen) op Gods bevel besneden moest worden, mogen we niet denken dat ze zich gedwongen lieten besnijden zonder Abrahams God te dienen. *We kunnen niet aannemen dat God zou bevelen pertinente ongelovigen het heilig teken des Verbonds op te dringen en metterdaad aan te brengen.* Hagar en Eliëzer leren we dan ook kennen als vereerders van Abrahams God. Bovendien zegt de HEERE zelf dat Abraham "zijn zonen en zijn huis" onderwees in de dienst van de HEERE God (Genesis 18,19).

Een en ander betekent dus *dat Abrahams dienstpersoneel in het verbond der genade werd opgenomen*, zodat het deelde in de verlossing en de zegen van dat verbond. Wat dat verder in hun geslachten heeft betekend meldt de Schrift ons niet.

50. Is Genesis 17,10-13 Schriftbewijs voor de huidige adoptie en adoptiedoop?

In de Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt) is er na de invoering van de zgn. Adoptiewet (1956) een jarenlange discussie geweest tussen vóór- en tegenstanders van adoptie en adoptie-doop, waarbij uiteraard ook Schriftplaatsen in bespreking kwamen, o.a. Genesis 17,10-14. Beperking tot deze tekst is wel geboden en daarbij tot hetgeen generale synoden daarover hebben uitgesproken.

De generale synode van Hoogeveen (1969-1970) had volgens de Acta slechts twee overwegingen: a) Genesis 17,10-14 spreekt niet over adoptie zoals deze in ons Burgerlijk Wetboek is geregeld, en b) ook "dat met name het beroep op Genesis 17,10-

14 ten gunste van de bediening van de Heilige Doop aan geadopteerde kinderen niet opgaat, omdat de slaven, die wèl in de huisgemeenschap van Abraham in het verbond waren opgenomen, doch van de erfenis waren uitgesloten, nadrukkelijk door de Schrift onderscheiden worden van Isaak, de lijfelijke zoon van Abraham als zijn erfgenaam; Genesis 15,4 en 17,7-8" (pag. 391). De einduitspraak was *tegen* adoptie en adoptie-doop; pag. 394.

De generale synode van Hattem (1972) heeft in een kritische beoordeling van de Hoogeveense uitspraak in een aantal overwegingen een brede uitleg van Genesis 17,10vv geboden (Acta pag. 293-294, zie het rapport pag. 489vv). De einduitspraak luidt: "dat gezien het onderricht der Schrift, aan door gelovigen geadopteerde jonge kinderen, die tevoren niet in Gods verbond waren opgenomen, van Godswege de bediening van de doop als teken en zegel van de verbondsbelofte toekomt" (pag. 302.). De uitleg van Genesis 17,10vv speelt daarbij geen beslissende rol.

Een bondige omschrijving van de gronden voor de genoemde adoptie-doop gaf prof. dr. C. Trimp in De Reformatie (jaarg. 51, no 38; 26 juni 1976):

geadopteerde kinderen, van wie wij weten dat zij buiten het verbond geboren zijn of van wie wij niet weten of zij in het verbond zijn geboren, behoren gedoopt te wezen:

- a) niet omdat er ook geadopteerde kinderen geweest kunnen zijn in de huizen van de bekeerde Lydia of de bekeerde cipier van Filippi (vergelijk Handelingen 16,15.23);
- b) ook niet omdat adoptiefkinderen uit de 20ste eeuw wellicht op dezelfde plaats staan als de slaven uit Abrahams huis (Genesis 17);
- c) evenmin omdat adoptiefkinderen volgens een burgerrechtelijke bepaling de verbondsrechtelijke status voor God zouden verkrijgen;
- d) maar omdat de volgende beslissende vragen bevestigend moeten beantwoord worden:

"Wanneer door het opnemen en verzorgen van een pleegkind in het gezin van christenen een situatie ontstaat, die door de overheid in haar rechterlijke adoptie-uitspraak tenslotte tot een vaste rechtspositie wordt gemaakt — mag men dan deze situatie kwalificeren als een roepingssituatie? Is de levensgemeenschap, waarin zo'n 'van ver gekomen' kind voortaan verkeren en opgroeien zal een instrument dat de roepende God ten dienste staat om in vaste relatie met dat kind te treden en met dat kind de weg te gaan, die Hij met alle kinderen in de gezinnen der christenen gaat?" Zie ook C. Trimp, *De gemeente en haar liturgie*, 1983, pag. 233vv.

Ons kort commentaar is: Er zijn verschillende aspecten aan Gods roepen te onderscheiden, o.a. een scheppend roepen, een herscheppend roepen, een krachtdadig roepen. Maar de '*roepingstheologie*' van 'Hattem', welke inhoudt dat God een baby (buiten het verbond geboren), in een christelijk gezin opgenomen, meteen verbondskind maakt, is o.i. een vinding van theologisch vernuft, waarvoor geen schijn van Schriftbewijs is.

Intussen moeten we vaststellen dat Genesis 17,10-13 officieel geen beslissend gegeven is voor adoptie en adoptie-doop in onze gereformeerde kerken.

51. Wat betekent Genesis 21,12 voor de overige kinderen van Abraham?

A. In Genesis 21,12 lezen wij als eigen woorden van de HEERE tot Abraham o.a.: "want door Isaak zal men van uw nageslacht spreken". De S.V. heeft: "want in Isaak zal uw zaad genoemd worden". Dat betekent: *alleen in de geslachtslijn van Isaak* zal men spreken van "zaad van Abraham". Men leze dan ook vers 12 zó: "In Isaak zal voor u nageslacht (in het leven) geroepen worden"; drs. H. de Jong, in Opbouw van 9 sept. 1983.

De HEERE spreekt deze woorden tot Abraham, wanneer Sara wil dat Abraham de slavin Hagar met haar zoon Ismaël zal wegsturen. Ismaël, een jongen van circa 18 jaar,

'spotte' met Isaak, toen deze op ongeveer vierjarige leeftijd werd gespeend. 'Spotten' heeft hier echt ongunstige betekenis: volgens Galaten 4,29 zat er toen en daar verachting van Gods verbond in, ja, vijandige vervolging van Isaak als "Abrahams zaad".

De HEERE ziet Abrahams afkeer om aan Sara's wens te voldoen. Er is nog wat voorliefde bij Abraham voor Ismaël (vergelijk Genesis 17,18): hij wilde eens duidelijk in de geslachtslijn van *Ismaël* spreken van "zaad van Abraham". Doch de HEERE komt dan tussenbeide en beveelt Abraham aan Sara's verlangen gevolg te geven. Als reden noemt de HEERE dat Hij de heilshistorie niet met Ismaël maar met Isaak zal voortzetten. In de geslachtslijn van Isaak komt Gods Zoon naar Bethlehem, vergelijk Galaten 3,16.

Dat betekent niet dat de HEERE Ismaëls natuurlijke afstamming van Abraham zou opheffen: Ismaël blijft *de zoon van Abraham* (Genesis 25,9; 25,12; 28,9), en God zal hem als bondeling blijven beschouwen en behandelen, want Ismaël is besneden (17,23.25.26). Wanneer de HEERE zegt dat Hij niet aan Ismaël doch aan Isaak het verbond bevestigt (Genesis 17,19.21), houdt dat niet in dat de HEERE Ismaël buiten het verbond plaatst: Abraham had Ismaël dan niet mogen besnijden; 17,23vv!

We dienen hier weer onderscheid te maken tussen het genadeverbond *met* of *zonder* de toegevoegde messiaanse (en andere) beloften; zie tevoren [no. 43](#). Het genadeverbond *met* de messiaanse (en andere) beloften wordt voortgezet met Isaak en *zonder* die beloften met Ismaël. *Zonder* die messiaanse beloften ook met Abrahams kinderen bij Ketura (Genesis 25,1vv) en met al het dienstpersoneel van Abraham (17,23.27). *Ismaël en Ketura's kroost dienen Isaaks meerderheid te erkennen en via Isaak bij de komende Christus hun heil te zoeken*. Dat Hagar met Ismaël en ook de kinderen van Ketura weggezonden worden bedoelt het verbond in de heilige linie van Isaak afzonderlijk te bewaren met het oog op Christus' komst in het vlees. Bovendien worden ze niet ledig weggezonden, vergelijk Genesis 17,20; 25,5. Ze zijn 'in natuur en genade' gezegenden.

Wat de kinderen van Abraham bij Ketura betreft: we kunnen de bijbelse orde van verhalen aanhouden, zodat die geboren werden, *nadat* Sara was gestorven en Isaak als de enige erfgenaam is erkend. Een struikelblok schijnt te zijn, dat Abraham, op zijn 100ste levensjaar incompetent, na zijn HOste levensjaar nog zes zonen heeft verwekt. Maar op zijn 100ste levensjaar is "zijn eigen verstorven lichaam" (Romeinen 4,19) weer levend gemaakt, zie tevoren [no. 48](#). Het is mogelijk dat die 'verwekkingskracht' zich nog tientallen van jaren heeft gehandhaafd.

Samenvattend kunnen we zeggen: *Ismaël, de kinderen van Ketura en het dienstpersoneel van Abraham waren werkelijke bondelingen in het genadeverbond*. Zij hadden de *belofte*, waren onderworpen aan de *eis* van bekering en geloof en stonden onder de *dreiging met de verbondswraak*. Dat zijn de drie leden van het verbondsstatuut, zie tevoren [no. 5](#).

B. Het is dan ook niet juist te stellen, dat Ismaël en de overigen wel in het verbond zijn opgenomen maar geen deel aan de weldaden van het (genade-)verbond hebben; die weldaden zijn alleen voor Isaak. Zo is het geformuleerd door prof. dr. G.Ch. Aalders (en velen met hem): "Het probleem, dat zich hierdoor aan ons opdringt, dat God ons openbaart, dat het voorkomen kan en in feite ook voorkomt, dat er zijn, die tot de kring waarover het verbond zich uitstrekt gerekend worden en gerekend moeten worden (Ismaël mocht dan al uit de slavin geboren zijn, hij heeft toch het verbondsteken ontvangen, Genesis 17,23, en hij *moest* het ontvangen, Genesis 17,14); maar die nochtans aan de weldaden van het verbond geen deel hebben" (*Het verbond Gods*, 1939, pag. 68). Op de bladzijden 206vv behandelt hij dat '*probleem*' breedvoerig. Hij komt tot de konklusie "dat er is een zekere tegenstrijdigheid tussen het *wezen* van het genadeverbond en de uiterlijke *verschijning* waarin het optreedt" (pag. 211).

Dat 'probleem' kan volgens prof. Aalders teruggebracht worden tot het 'probleem' van Gods soevereine beschikking en de menselijke verantwoordelijkheid (pag. 214).

Of een verbondskind — zo meent Aalders — al dan niet in waarheid tot het genadeverbond behoort, hangt er tenslotte van af. of zulk een verbondskind al dan niet

uitverkoren is. Omdat Gods Geest in iemand niet wederbarend werkt, daarom keert hij zich van de HEERE af (pag. 215).

Prof. Aalders stelt dus duidelijk als uitgangspunt, *dat de uitverkiezing het verbond beheerst*. En dat in deze zin: een niet-uitverkoren bondeling is niet in waarheid een bondeling; het getal uitverkorenen is gelijk aan het getal echte, ware bondelingen; het getal ware bondelingen is gelijk aan het getal uitverkorenen.

Dat uitgangspunt is onschriftuurlijk en veroorzaakt allerlei afwijkingen van de Schriftuurlijke verbondsleer.

Dat uitgangspunt leidt tot de onderscheiding tussen een onvoorwaardelijke heilsverzekering voor de uitverkorenen en een voorwaardelijke belofte voor de niet-uitverkorenen. De Schrift echter leert dat alle persoonlijke heilsbeloften voor alle verbondskinderen dezelfde zijn en alle voorwaardelijk zijn.

Het verkeerde uitgangspunt leidt verder tot een *onderstellingscomplex*: omdat wij niet weten welke onder de kinderen de uitverkorenen zijn, veronderstellen we dat ze allemaal wedergeboren zijn, dus echte bondelingen zijn; en we houden ze voor wedergeboren tot het tegendeel in leven en leer ons blijkt. Op grond van die veronderstelling kunnen alle verbondskinderen ook gedoopt worden.

Maar voor dat onderstellingscomplex is in de Schrift nergens bewijs te vinden. Vandaar het kerkelijk conflict in 1943-1944 in de Gereformeerde Kerken. Want het gehele onderstellingscomplex is onverzoenlijk met de Schriftuurlijke verbondsleer.

52. Hoe verhouden zich volgens de Schrift verbond en uitverkiezing?

In Gods verbond met de gelovigen en hun kinderen is er de *belofte*, waarin de HEERE hun het eeuwige leven in zijn gemeenschap belooft, wanneer zij voldoen aan deze *eis* dat zij de HEERE in en met die belofte aannemen, opdat de bedreiging met straf over de verbreking van het verbond geen werkelijkheid worden zal.

Dat alles wordt overeenkomstig de Zondagen 26 en 27 Heid. Cat. aan *alle* verbondskinderen gegeven en aan die *allen* verzegeld door de heilige doop. dus niet alleen aan de uitverkoren maar ook aan de niet-uitverkoren kinderen. De HEERE maakt geen onderscheid: ze krijgen allen *dezelfde* beloften en *dezelfde* volle doop. Hier onderscheid maken tussen voorwaardelijke heilsbeloften (voor de niet-uitverkorenen) en onvoorwaardelijke heilsverzekeringen (voor de uitverkorenen) is on-schriftuurlijk. De Schrift leert ons dat alle beloften inzake ons persoonlijk heil *voorwaardelijk* zijn, dat wil zeggen dat alle die beloften verbonden zijn met de eis van bekering en geloof.

Bij het opgroeien horen de verbondskinderen immers die *eis* hun stellen. Het Evangelie dat het gehele verbond bevat, wordt hun gepredikt. Door die bediening van het Evangelie wordt de Christus met zijn genade *aangeboden met bevel van bekering en geloof in de Christus*. Die roeping is van Gods kant *ernstig* gemeend, zoals de Dordtse Leerregels leren: "Allen die door het evangelie worden geroepen, worden in volle ernst geroepen. Want God laat in zijn Woord in volle ernst en ondubbelzinnig zien wat Hem aangenaam is: dat zij die geroepen worden, tot Hem komen. Even echt gemeend belooft Hij allen die tot Hem komen en geloven, de rust voor hun ziel en het eeuwige leven"; Hoofdst. III/IV, art. 8, tekst 'Arnhem' 1981.

Het is dus *geen vrijblijvend aanbod van genade*, maar een roepen met gezag en met het recht van Gods verbond op aller leven, tot gehoorzaamheid aan de eis. Hier onderscheiden tussen een *uit-wendige* en een *in-wendige roeping* is niet juist. Ieder die de Evangelieverkondiging hoort, wordt inwendig geraakt en diens hart beslist over vóór of tegen de aanneming van dat Woord; zie o.a. Hebr. 6,4-6. Voor dat antwoord is iedere hoorder zelf geheel verantwoordelijk. Nu is er *tweeërlei uitwerking* van die roeping met *tweeërlei oorzaak*: ongeloof komt voort uit eigen onwil en geloof is geschenk van Gods genade.

Hier wordt van remonstrantse kant en door allen die remonstrants denken geroepen: "*Dat klopt niet! Als geloof gave van God is, dan kan geen ongelovige er iets aan doen wanneer God hem die gave niet schenkt*". Dat lijkt logisch juist.

Toch leert de Schrift ons anders. Zij leert dat Gods soevereine wil en zijn vrijmachtig werken de persoonlijke verantwoordelijkheid van de mens niet uitschakelen doch inschakelen. Wij kunnen het toespitsend zó stellen: geen ongelovige gaat *tegen zijn wil* verloren en geen gelovige wordt *tegen zijn wil* behouden, een ongelovige gaat *met zijn wil* verloren en een gelovige wordt *met zijn wil* behouden. De wijze waarop Gods soevereine wil in uitverkiezing en in verwerping samengaat met de menselijke wil en verantwoordelijkheid is een *geheim*, een *verborgenheid*. Die wijze gaat ons logisch begrip ver te boven. Bekering is honderd procent Gods werk en tegelijk honderd procent het werk van de mens. Dat gaat ons logisch denken ver te boven. Daarom mogen we dat niet onlogisch of tegenstrijdig noemen. *Wat ons menselijk begrijpen te boven gaat, kunnen wij immers niet bereiken en dus niet beoordelen*. Evenmin mogen wij het *onbillijk* of *onrechtvaardig* vinden, dat God in heilige soevereiniteit de ene zondaar redt van het verderf en de andere zondaar laat in het verderf, waarin hij zichzelf moedwillig heeft geworpen. *De HEERE is eeuwig vrij in zijn doen*. Daarmee geeft de HEERE ons geen problemen ter oplossing en verwacht Hij ons niet in tegenstrijdigheden. Gods doen is *nooit problematisch* en *evenmin ooit tegenstrijdig*. Wij maken 'problemen' wanneer we gaan *redeneren*: "Een ongelovige heeft geen deel aan het heil, *dus* zal God hem ook wel nooit dat heil beloofd hebben (anders ware de belofte niet menens gegeven: beloven en niet doen kan er bij God niet zijn!) en *dus* was die ongelovige niet echt in het verbond opgenomen".

Daarbij wordt vergeten dat Gods belofte voor niemand een onvoorwaardelijke heilsverzekering is en dus geen mededeling aan de belofteontvanger is, dat hij zeker zalig zal worden. Want iedere belofte van persoonlijk heil is *voorwaardelijk*: aan de eis des geloofs moet worden voldaan om het beloofde goed te verkrijgen. En nu is *ter verwerkelijking* van de verkiezing en verwerping *de weg der middelen* geopend. In die weg wordt de uitverkorene tot geloof gebracht en de niet-uitverkorene tot verharding in de zonde. Bij beiden gaat dat niet buiten de wil om. De gelovige *wil* behouden worden en de ongelovige *wil* dat *niet*. Een ongelovige zal nooit tegen de HEERE kunnen zeggen: "Ik wilde wel behouden worden maar U wilde mij dat behoud niet geven. Zo ga ik tegen mijn wil verloren".

53. Zijn Gods beloften aan Abraham voorwaardelijk?

Dit is een belangrijke vraag, omdat over dat voorwaardelijk de meningen onder de uitleggers verdeeld zijn.

De eerste vraag is wat onder 'voorwaardelijk' is te verstaan. Goed verstaan is hier de voorwaarde dat Gods beloften inzake ons heil alleen vervuld worden en dus het beloofde heil alleen verwerkelijkt wordt, wanneer die beloften in geloof worden aanvaard. Dat geloof is dus de *voorwaarde*, de *middeloorzaak*. Dat betekent niet dat ons geloofde grondoorzaak van de vervulling is en dus een verdienend karakter draagt. Een voorbeeld is Amos 5,4: "*Zoekt Mij en leeft*"; dat is: Zoekt Mij, *dan* zult gij leven; of: Zoekt Mij, *opdat* gij leeft. Nog anders geformuleerd: *als* (indien) gij Mij zoekt, zult ge leven. De voorwaarde om het eeuwige leven te verkrijgen is het zoeken van de HEERE. In Genesis 12,1vv is er voor Abraham Gods bevel om weg te trekken en in die weg van geloofsgehoorzaamheid zal God hem zijn zegen schenken. In Genesis 17,1vv vinden we hetzelfde; de HEERE zegt tot Abraham: "wandel voor mijn aangezicht en wees oprecht en Ik zal mijn verbond stellen tussen Mij en tussen u" (S.V.). De *eis* en *voorwaarde* is wandelen in oprechtheid; doet Abraham dat, *dan* zal God zijn verbond stellen. Het woordje '*en*' (door de N.V. ten onrechte niet gebruikt!) is weer: dan; opdat. In Genesis 12 en 17 stelt God dus *voorwaardelijke* beloften. In Genesis 22,15-18 is er echter geen voorwaarde bij de zegen. Waarom niet? Omdat Abraham in het offer van Isaak aan de eis en voorwaarde hééft voldaan! De zegen wordt nu een onvoorwaardelijke toezegging.

We noemen zulk een belofte wel een *categorische* belofte in tegenstelling tot een *conditionele* (voorwaardelijke) belofte. Categorisch is onvoorwaardelijk. We kwamen het al tegen in Genesis 9,8vv: de onvoorwaardelijke belofte dat er geen zondvloed meer zal zijn. Zulk een belofte is een eenzijdige beschikking van de HEERE.

54. *Wat betekent de uitdrukking "eeuwig verbond" in Genesis 17, 7?*

Het woord 'eeuwig' bij 'verbond' wil niet zeggen, dat het duurt tot in de eeuwigheid na de jongste dag, maar het wil uitdrukken: tot in verre, nog vage toekomst; voor vele, nog onbepaald aantal eeuwen. Het wil aangeven dat een verbond duurzaam is en wat de inhoud betreft vast van karakter. We kunnen, gelet op volgende openbaring in de Schriften wel zeggen dat het genadeverbond duurt tot de jongste dag. Na de jongste dag is er de totale vervulling van het genadeverbond en daarom geen verbondsvorm meer als tussen het eerste en tweede paradijs. De gemeenschapsoefening tussen de HEERE en de verheerlijkte kinderen Gods is dan maximaal, in een vorm die ons nu nog onbekend is.

55. *Wat betekent in Genesis 17,7 dat de HEERE Abraham en zijn nageslacht tot God zal zijn?*

Het verbondsvolk "*tot God zijn*" en de bredere formule "*Gij zult Mij tot een volk zijn en Ik zal u tot (een) God zijn*" geven aan wat de korte inhoud en daarin *het doel* van Gods verbond met zijn volk is. Op voorwaarde dat het volk van Gods verbond zijn God vreest en eert zal Hij hun tot God zijn.

De korte formule komt voor in Genesis 17,7-8 en 28,21; Exodus 29, 45; Leviticus 11,45; 22,33; 25,38; 26,45; Numeri 15,41; Deuteronomium 26,17 en 29,13; Ezechiël 34,24, Openbaring 21,7. De brede formule komt met kleine variaties voor in Exodus 6,6 en 29,45; Leviticus 26,12; 2 Samuël 7,24; 1 Kronieken 17,22; Jeremia 7,23; 11,4; 24,7; 30,22; 31,1; 31,33 en 32,38; Ezechiël 11,20; 14,11; 36,28; 37,23 en 37,27; Zacharia 8,8; 2 Korintiërs 6,16 (citaat uit Leviticus 26,12); Hebreeën 8,10 (citaat uit Jeremia 31,33). *Gods volk zijn* betekent de God van het verbond liefhebben, eren en dienen. De gelovige bondelingen *tot God zijn* houdt in dat de HEERE zijn volk bemint, zegent, bewaart, beschermt, verlost en naar de glorie leidt. Hij is daarin de enige God en Vader voor allen die de zijnen zijn. Dat bovengenoemde formules passen in iedere periode van het verbond der genade bewijst, hoe onveranderd het tot de jongste dag blijft. De grondstructuur handhaaft zich al de eeuwen door.

56. *Waarom openbaart de HEERE zich aan Abraham en de overige aartsvaders als God de Almachtige?*

De naam "*God de Almachtige*" luidt in het Hebreeuws *El-Sjaddai* en komt in Genesis zesmaal voor: Genesis 17,1; 28,3; 35,11; 43,14; 48,3 en 49,25; vergelijk Exodus 6,2. Het eerste lid van de naam is *El*, dat is: *God*. Die naam zal zien op God als de sterke God, die met name in de schepping van hemel en aarde zijn geweldige macht heeft geopenbaard. Hij is de God, die wonderen doet (Psalm 77,15), die aan zijn volk sterkte en krachten geeft (Psalm 68,36) en die de unieke krachtvolle God is (Deuteronomium 3,24).

Het tweede lid van de naam is *Sjaddai*. Dat woord komt 48 keer voor in het Oude Testament en wordt vertaald met *almachtig*. Een woord dat in het Hebreeuws verwant is met *sjaddai* is: *sjad*, dat *borst* betekent en 24 maal voorkomt. Uit een en ander leidt men dan af, dat El-Sjaddai de God is die voedt, overvloed uitstort en daartoe algenoegzaam is. De El-Sjaddai is de almachtige God, die uitstort van zegeningen is. Hij is in staat zijn bedoelingen en voornemens uit te voeren en zijn wondere beloften waar te maken. Hij is de bron van vruchtbaarheid en volheid. Zie hoe dat alles domineert

in teksten als Genesis 17,6; 28,3; 35,11; 48,3.4; 49,25. De aartsvaders hebben in die naam gehoord dat Hij zich als zodanige God in het verbond met hen en hun nageslacht gaat inzetten.

57. *Is de zgn. 'landbelofte', aan de aartsvaders gegeven, nog van kracht voor het volk en de staat Israël?*

Verschillende keren lezen wij in Genesis tot Deuteronomium, dat de HEERE aan de aartsvaders het land Kanaän heeft beloofd als woonplaats voor het talrijk nageslacht. We noemen de volgende teksten: Genesis 12,1; 12,7, 13,14vv; 15,7vv; 15,18; 17,8; 24,7; 26,3vv; 28,4; 28,13; 32,9; 35,12; 48,4; 50,24; Exodus 3,8; 3,17; 6,3; 6,7; Leviticus 25,38; Deuteronomium 1,8. Zie [no. 46C](#).

Meestal wordt die landbelofte tegelijk met de toezegging van een talrijk nageslacht gegeven. En Israël heeft dat land ook verkregen, vergelijk voor de uitgebreidheid ervan Genesis 15,18 met 1 Koningen 8,65. We kunnen zeggen: tot Christus' komst heeft Israël daarin gewoond. Wanneer men er ons op wijst dat Kanaän voor Abrahams nageslacht "een *altoosdurende* bezitting" (S.V. een "eeuwige bezitting") zal zijn (Genesis 17,8), houdt dat o.i. niet in dat Kanaän *tot de jongste dag* het land van de Joden moet zijn. Het woord 'eeuwig' (dat immers betekent: eeuwenlang, tot in verre toekomst) dwingt daartoe niet. Bovendien, de openbarings- en heilshistorie leren ons dat met de komst van Christus in het vlees en de verwerping van de Christus de rol van Israël (en daarmee van "het beloofde land") in die historie is uitgespeeld, vergelijk o.a. Lucas 20,9vv (vooral vers 16: de wijngaard aan anderen geven) en Romeinen 9-11.

Men kan tegenwerpen: u moet de landbeloften aan de aartsvaders lezen en uitleggen in samenhang met de beloften van Israëls herstel in de profetieën van Jesaja en de overige profeten.

Het is niet mogelijk binnen ons bestek de vraag naar Israëls herstel in de tegenwoordige staat Israël behoorlijk te behandelen. Een exegeet als prof. *G.Ch. Aalders* heeft daarover geschreven in zijn boek *Het herstel van Israël volgens het Oude Testament*, 1934 (259 bladz.), gericht tegen ds. A.M. Berkhoff met zijn boek over de Christusregering. In 1949 heeft prof. Aalders er nog een rectorale rede aan gewijd onder de titel: *De oud-testamentische profetie en de staat Israël*, 1949, 48 pag. Op pag. 31 komt hij tot de volgende conclusies: "Maar wij kunnen in deze staat (nl. de 14 mei 1948 in Tel-Aviv gestichte staat Israël, J.F.) niet de verwezenlijking zien van een profetische toezegging in het Oude Testament. Ten eerste niet, omdat de profetie van Israëls nationaal herstel die dat Oude Testament biedt op een heel andere, reeds lang geleden plaats gehad hebbende gebeurtenis, betrekking heeft. Ten tweede niet omdat de staat Israël met de in die profetie getekende trekken niet de minste overeenstemming vertoont. En ten derde ook niet omdat volgens de profetie de rol van Israël als het van God verkoren en door een bijzondere band aan God verbonden Bondsvolk is uitgespeeld, en daarvoor de gemeente des Nieuwen Verbonds in de plaats getreden is (...). Wat er in Palestina is gebeurd en wat er ook verder moge gebeuren, het heeft met de Goddelijke profetie die ons in de Heilige Schrift geboden wordt, niets te maken". Onze conclusie mag wèl zijn dat in de verbondsperiode van Mozes tot Christus het land Kanaän een typische functie had: het *aardse* Kanaän was type van het *hemelse* Kanaän, het hemelse vaderland: *de nieuwe aarde*, welke door Abraham werd verwacht, Romeinen 4,13; Hebreëen 11,10.13.16. Vandaar dat elke gelovige Israëliet, eenmaal inwoner van Kanaän, zich toch met David daar *vreemdeling* voelde; Psalm 39,13; vergelijk Psalm 119,19 en Hebreëen 11,13vv.

58. *Waaruit blijkt Abrahams bijzondere betekenis in de verbondsgeschiedenis?*

Uit de speciale namen en bijzondere plaats, die hij heeft verkregen. Hij is in de eerste plaats "de wortel" van Israël, want uit hem is Israël als "het zaad van Abraham "

voortgekomen. Paulus vergelijkt dat zaad met een olijfboom, gesproten uit een wortel die heilig was, zodat heel die boom heilig was (Romeinen 11,16vv).

Maar Israël is uitgevallen omdat het de Christus verwierp. Toen werden takken van de boom Israël weggebroken en heidenen, die tot geloof in Christus kwamen, op die lege plaatsen geënt, Romeinen 11,19; zo is de zegen van Abraham tot de heidenen gekomen in Jezus Christus (Galaten 3,14); "indien gij nu van Christus zijt, dan zijt gij *zaad van Abraham* en naar de belofte erfgenamen" (Galaten 3,29). Vandaar voor Abraham de naam "*vader der gelovigen*" (gelovigen uit Israël en gelovigen uit de heidenen).

Zo is Abraham "onze vader" (Romeinen 4,1.12; Jakobus 2,21); vader van alle onbesneden gelovigen en vader van alle besneden gelovigen (Romeinen 4,11), daarom vader van ons allen (Romeinen 4,16), ja, vader van vele volken (Romeinen 4,18). Als zodanig is Abrahams positie in het genadeverbond *uniek!*

Wanneer Abraham heet "*Gods knecht*" (Genesis 26,24) en "*Gods vriend*" (2 Kronieken 20,7; Jesaja 41,8 en Jakobus 2,23), zijn die namen voor Abraham niet uniek, want ook anderen worden zo genoemd, vergelijk Exodus 33,11 (Mozes Gods vriend); Johannes 15,14-15 (Jezus' discipelen zijn vrienden); 1 Kronieken 6,49 (Mozes Gods knecht) en 1 Kronieken 17,4 (David Gods knecht), en andere plaatsen. Velen noemen Abraham wel *type van Christus*. Dat is echter niet juist, wanneer wij er volgens de Schrift van uitgaan dat het woord 'type' in het Nieuwe Testament vooral gebezigd wordt voor drieërlei in het Oude Testament: a) voor *gebeurtenissen* (o.a. 1 Korintiërs 10: doortocht door de Rode Zee); b) *personen* (ambtelijke personen, zoals o.a. Mozes en Jozua); c) *ceremoniën en ceremoniële instellingen en handelingen* (b.v. handelingen en figuren in Israëls eredienst). Welnu, Abraham was geen ambtsdrager en wordt dan ook nergens in de Schrift een type van Christus genoemd. Zo is b.v. Isaak op Moria geen type van Christus' offer.

Anders staat het met *Jozef in Egypte*. Hoewel hij in de Schrift niet met uitgedrukte woorden te boek staat als type van Christus, hebben toch verschillende uitleggers uit zijn levensgang en levenswerk o.i. terecht de konstatering gemaakt dat Jozef typisch de Christus afschaduwt.

Daarbij is de vraag: *in welk opzicht of in welke ambtelijke handelingen* is Jozef type van de Christus. Het gaat o.i. te ver, wanneer men de gehele levensgang en alle handelingen in woord en daad typisch acht. Prof. dr. K.J. Popma schetst in zijn boek *Harde feiten* (1972, pag. 208vv) Jozef in zijn ambt als een gruwelijke dictator: geld, vee, grond en mensenlichamen zijn overgegaan in bezit en eigendom van de koning (farao). "Er leeft iets onmiskenbaar demonisch in het dictatoriaal handelen van Zafnath Paänéach". Hebreeën 11,22 spreekt over Jozefs geloof, maar dat heeft volgens Popma alleen betrekking op het einde van zijn leven en op zijn begrafenis. Het is waar dat Jozef het middel in Gods hand geweest is om Jakob en de zijnen in het leven te behouden. Maar het is onze plicht hem als historische figuur te begrijpen. Zo komt Popma ertoe Jozef te zien als "één van de meest sinistere figuren uit de heilsgeschiedenis".

Juist in historisch verband gezien is de schets van Popma zwaar overtrokken! Want het is een geloofsbelijdenis van de ambtsdrager Jozef, wanneer hij zegt tot zijn broers wat we lezen in Genesis 45,7-8. Vergelijk ook 50,20. Zijn ambtelijke dienst was overeenkomstig Gods bedoeling *het volk des Verbonds in de grote hongersnood in het leven te behouden en dat volk in Egypte, afgezonderd in Gosen, ver van de verleiding in Kanaän, te doen uitgroeien tot een groot volk. Zo was het dienstbaar aan de komst van de beloofde Messias*. Daarin was o.i. Jozef type van de Christus. Dan kunnen wij andere dingen in Jozefs levensgang en ambtswerk buiten beschouwing laten. Als Zafnath Paänéach, behouder des levens, was Jozef geschonken aan kerk en wereld, in het bijzonder aan de kerk, die naar Gods raad in het centrum der geschiedenis staat. Betreffende de typologie is er echter ook melding te maken van *een andere mening* dan hiervoor is beschreven. Uitgangspunt is dan: wanneer de Schrift zelf een ambtsdrager niet een type van de Christus noemt, hebben wij geen recht hem type te maken. Iedere ambtsdrager in Israël was (moest zijn) een *instrument* in de hand van de Zoon van God, om zijn gemeente te

bouwen en te bewaren. We willen opmerken dat het type-zijn het instrument-zijn niet uitsluit.

59. Hoe ging het tijdrekenkundig verder met de aartsvaders?

Abraham stierf op 175-jarige leeftijd, Genesis 25,7 (dat is ±1990 vóór Christus). Isaak was toen 75 jaar (geboren ± 2065 v.Chr.). Toen hij 40 jaar oud was, trouwde hij met Rebekka, Genesis 25,20 (± 2025 v.Chr.). Esau en Jakob werden hun 20 jaar later geboren — Isaak was toen ± 60 jaar oud, Genesis 25,26 (± 2005 v.Chr.)- Abraham heeft dus Esau en Jakob nog ±15 jaar meegemaakt (±2009 - ±1990 = 15). Jakob was ±77 jaar oud, toen hij de wijk nam naar Laban in Haran (± 1928 v.Chr.); Isaak was toen 137 jaar. Twintig jaar later, dus ongeveer 97 jaar oud, kwam Jakob terug uit Haran, Genesis 29,20; 29,27 en 30,25 (± 1908 v.Chr.).

Isaak stierf op 180-jarige leeftijd en werd door Esau en Jakob begraven, Genesis 35,28 (± 1885 v.Chr.), dat is 23 jaar na de terugkeer uit Haran. Jakob ging op 130-jarige leeftijd naar Egypte, Genesis 47,9 (± 1875 v. Chr.). Daar was Jozef, die in + 1914 v.Chr. was geboren (toen Jakob ±91 jaar oud was), op 30-jarige leeftijd onderkoning van Egypte was geworden (+ 1884; Genesis 41,46) en daar in ± 1875 v.Chr. zijn vader met de zijnen ontving.

Jakob stierf 147 jaar oud (± 1858 v.Chr.), Jozef volgde hem 54 jaar later, toen hij 110 jaar oud was, Genesis 50,26 (±1804 v.Chr.). We kunnen de volgende tabel opstellen (zie ook tevoren [no. 42](#)):

± 2065 v.Chr.	Isaak geboren
± 2025 v.Chr.	Isaak trouwt
± 2005 v.Chr.	Geboorte van Esau en Jakob
± 1990 v.Chr.	Dood van Abraham
± 1928 v.Chr.	Jakob naar Haran
± 1914 v.Chr.	Jozef geboren
± 1908 v.Chr.	Jakob terug uit Haran
± 1884 v.Chr.	Jozef onderkoning in Egypte
± 1885 v.Chr.	Dood van Isaak
± 1875 v.Chr.	Jakob naar Egypte
± 1858 v.Chr.	Dood van Jakob
± 1804 v.Chr.	Dood van Jozef
± 1445 v.Chr.	Uittocht uit Egypte

60. Wat betekent het dat ook Isaak en Rebekka vele jaren op een kind moesten wachten?

Het is zeer opmerkelijk dat niet alleen Abraham en Sara maar ook Isaak en Rebekka vele jaren op een kind moesten wachten. De HEERE beloofde, reeds aan Abraham, een miljoenenzaad te zullen scheppen, maar onthield aan Sara (Genesis 11,30) en aan Rebekka (Genesis 25, 21) natuurlijke vruchtbaarheid. We lezen het ook van Rachel (Genesis 29,31 e.a.pl.), terwijl ook Lea in dezen afhankelijk was van de HEERE (Genesis 29,31 e.a.pl.).

Abraham en Sara besloten tot een 'noodoplossing': Sara gaf haar slavin Hagar aan Abraham tot vrouw (Genesis 16,1 e.v.). Isaak en Rebekka onthielden zich van zulk een oplossing en beperkten zich in de strijd om een verbondskind tot het wapen van het gebed (Genesis 25,21) "en de HEERE liet zich door Isaak verbidden" — het gebed bleek het beste wapen! Doch Jakobs vrouwen volgden het voorbeeld van grootmoeder Sara: ze gaven haar slavinnen Bilha en Zilpa aan Jakob. Zo maakten ze er een vleselijke wedstrijd van! Het werd een onverkwikkelijke zaak in de verbondstent: een gevecht om de meeste kinderen. Bij Abraham en Sara keurt God de 'noodoplossing' zonder meer af

(Genesis 17,19). Bij Jakob niet: ook de kinderen van de slavinnen worden als verbondskinderen tot stammen in het volksgeheel van Israël. Hier blijken Gods macht en goedheid zó groot en onbegrijpelijk, dat Hij rechtvaardig zijn werk doet, ook als mensen onrechtvaardig handelen, vergelijk Art. 13 N.G.B. De namen van Bilha's en Zilpa's zonen komen op de poorten van het nieuw Jeruzalem, Openbaring aan Johannes 21,12. God bouwde dus in Jakobs tenten aan de structuur van Israëls kerk, en van de heilige algemene christelijke kerk (Jakobus 1,1), die bestaat uit christenen uit de Joden (Openbaring 7,4vv) en christenen uit de heidenen (7,9vv).

Dat het volk des Verbonds uit onvruchtbare stammoeders is voortgekomen, wil met alle nadruk zeggen, dat verbondskinderen alleen geschenk van de Verbondsgod zijn. God formeert op eigen manier zich een eigen kerkvolk, zie Jesaja 43,1; 43,21; 44,2; vergelijk ook Maleachi 2,10. Hier is ook Romeinen 9,6-8 te noemen. De tekst luidt: (6) "Maar het is niet mogelijk (beter: Niet echter alsof het zó is ...) dat het Woord Gods zou vervallen zijn (onvervuld zou blijven): (7) want niet allen die van Jakob-Israël afstammen zijn Jakob-Israël en ze zijn ook niet allen kinderen, omdat zij nageslacht van Abraham zijn. maar: "Door Isaak zal men van nageslacht van u spreken" (Genesis 21,12); (8) Dat wil zeggen: niet de kinderen van het vlees zijn kinderen Gods, maar de kinderen der beloften gelden voor nageslacht".

Eerst over deze woorden: "Want die zijn niet allen Israël, die uit Israël zijn" (6b), St.Vert. Sommige uitleggers menen: Alle Israëlieten krijgen wel de belofte maar niet alle Israëlieten zijn *worstelaars* om de belofte-inhoud als een vader Jakob-Israël in 'Pniël' (Genesis 32,26-28). Zij lezen vers 6b zó: "Want niet alle nakomelingen van vader Jakob-Israël zijn als vader Jakob-Israël worstelaars om de belofte-inhoud". Zodat niet alle vleselijke kinderen van Jakob-Israël kinderen Gods zijn (vers 8).

Anderen zeggen: Voorgaande mening past niet in het betoog van Paulus over de vervulling van de belofte. De apostel wil juist aantonen dat God bij een deel van Israël de beloften heeft vervuld. God zelf schept het ware Israël door die vervulling. — Deze opvatting is o.i. juist. Zie voor Romeinen 9,6vv vooral J.R. Wiskerke, *Volk van Gods roeping*, 1966, pag. 30vv en 136vv. Zie ook [no 51A](#).

In de tweede plaats is bij Isaak en Jakob als kinderen der belofte te bedenken dat zij *geen typen* (voorbeelden) zijn van latere kinderen der belofte, in Jezus' dagen of in onze tijd. Wat er in Abrahams, Isaaks en Jakobs tent is gebeurd was en blijft uniek, geheel enig en geheel apart. Daar was de zaak: onvruchtbare moeders werden door de HEERE krachtens het woord der belofte (belofte van een ontelbaar nakroost) vruchtbaar gemaakt. En zo liet de HEERE zien, bij de fundering van de kerkgemeenschap, dat Hij Ontwerper en Bouwmeester van het nieuw Jeruzalem is.

Uit een en ander volgt dat Ismaël en Esau ook geen typen van afvallige verbondskinderen mogen heten.

61. Hoe kwamen verbond en belofte bij Esau in geding?

Na bijna 20 jaar wachten kwam Rebekka in blijde verwachting. Isaak was toen ongeveer 60 jaar oud.

Tijdens die zwangerschap deed zich het eigenaardige voor dat beide kinderen in haar schoot tegen elkaar botsten. Rebekka zag daarin iets onheilspellends; Genesis 25,22. Daarover ging zij de HEERE raadplegen. Die zei tot haar: "Twee volken zijn in uw schoot en twee natiën zullen zich scheiden uit uw lichaam; de ene natie zal sterker zijn dan de andere en de oudste zal de jongste dienstbaar wezen"; Genesis 25,23.

Wat is daarmee gezegd en wat konden Rebekka en Isaak daaruit opmaken? Wij menen het volgende:

In de eerste plaats dat Rebekka inderdaad een tweeling zou krijgen, twee gezonde jongens.

In de tweede plaats dat beide jongens zullen uitgroeien tot twee volken, waarbij het ene volk sterker zal zijn dan het andere. In de derde plaats dat de eerstgeborene van de twee dienstbaar zal zijn aan de jongste van de twee. De combinatie van twee en drie doet terecht vermoeden dat de eerstgeborene zwakker zal zijn (als volk) dan de jongste. Het dienstbaar maken zal wel met strijd gepaard gaan. (Zie voor de historische vervulling daarvan prof. Aalders in *K. V. op Genesis*, deel 2, 1936, pag. 165-166: de Edomieten (nakomelingen van Esau) werden na veel strijd in de loop der jaren tenslotte geheel aan Israël onderworpen.)

Naar het ons voorkomt is er niet méér dan boven genoemd is, te lezen in Gods openbaring aan Rebekka. Van persoonlijke uitverkiezing of verwerping, dus van zaligheid en verdoemenis is geen sprake. Bij de geboorte van de tweeling deed zich ook een bijzonderheid voor. Die was door de HEERE niet voorgezegd, wordt ook in het geboorteverhaal van Genesis 25,24vv niet vermeld maar eeuwen later door de profeet Hosea ons geopenbaard, Hosea 12,4a.

We lezen vanaf vers 3: "Ook heeft de HEERE een twist met Juda, en hij zal bezoeking doen over Jakob naar zijn wegen, naar zijn handelingen zal hij hem vergelden. (4) *In de moederschoot hield hij zijn broeder bij de verzenen ...*", volgens de Statenvertaling; de N.V. heeft in vers 4a: "*In de moederschoot bedroog hij zijn broeder ...*". Zie voor het verschil, dat van weinig betekenis is het commentaar van C. van Gelderen en W.H. Gispen, *Het boek Hosea*, 1953, p. 396vv. "Het was een prenatale poging van Jakob om Esau te verhinderen als eerste ter wereld te komen" (C. van Leeuwen. *Hosea*, 1968, pag. 241). Toen al stond Jakob naar het *eerstgeboorterecht*.

De ouders hebben daarin kunnen zien dat de tweede aan de eerste (dus Jakob aan Esau) de voorrang betwistte, overeenkomstig Gods woord dat namelijk de oudste toch de tweede zou (kunnen) worden. Ook hebben ze dan als gevolg kunnen opmerken *dut* de eerstgeborene niet de erfgenaam van de belofte inzake de Messias zou worden. Doch alweer: een en ander hoeft niet *het persoonlijk heil* van de een of de ander in gevaar te brengen. Verlies van eerstgeboorterecht betekent niet verlies van persoonlijk verbondsheil. Bovendien, *het komt bij ons weten in de Schriften nergens voor, dat de HEERE vóór de geboorte van een bondeling over diens uitverkiezing of verwerping openbaring geeft*. Wel hebben Isaak en Rebekka bij het opgroeien van hun beide zoons kunnen constateren dat Jakob en Esau grondig verschilden inzake Gods verbond en woorden. Denk alleen al aan twee dingen in Esau's leven: de verkoop van zijn eerstgeboorterecht aan Jakob (Genesis 25, 29vv) en zijn huwelijken met twee heidense Kanaänietische meisjes (Genesis 26,34-35). Esau was toen 40 jaar oud. Met genoemde verkoop ontferde hij zichzelf, zodat hij zichzelf buiten Gods verbond plaatste. En zijn huwelijken waren het publieke bewijs dat hij met de HEERE en zijn dienst had gebroken. Hier horen we voor de eerste maal in de verbondsgeschiedenis na de zondvloed van een *bigamisch* huwelijk (trouwen niet méér dan één vrouw) en van een *gemengd* huwelijk (in de zin van een bondeling met een wereldling). In Hebr. 12,16a heet Esau dan ook een *hoereerder*.

Het kwaad van het 'wereldlijk-gemengde' huwelijk is later verder de kerk ingedrongen (Genesis 38,1vv) tot in onze dagen toe. Hoevele bondelingen zijn niet via zulk een huwelijk van de HEERE en zijn verbond vervreemd! Met al de kwalijke gevolgen voor hun geslachten! Er is echter nog meer openbaring in de Schriften omtrent Esau. We hebben naast Genesis 38 het oog op *Maleachi 1,2vv* en *Romeinen 9,10-13*. Beide teksten laten achteraf zien, hoe verbond en belofte bij Esau verder geschonden werden.

In Maleachi 1,2vv gaat het over Gods liefde voor Jakob/Israël in tegenstelling tot Gods haat jegens Esau/Edom (Edom: het volk der nakomelingen van Esau). Dan is het ongeveer 485 vóór Christus. Om de tekst in vers 2 over Jakob en Esau te verstaan, geven we een korte omschrijving van de inhoud in vers 2vv. God verklaart het uit de ballingschap weergekeerde volk Israël zijn liefde in verleden en heden. Maar Israël vraagt aan de HEERE en het klinkt als een verwijt: Waarin blijkt dat?

De HEERE herneemt: Waren niet Esau en Jakob tweelingbroers en zou men op grond

daarvan niet hebben mogen verwachten dat de uit hen voortgekomen volken, Edom en Israël, ook gelijkelijk door Mij zouden zijn behandeld? Toch is dat niet het geval. Wat al in het leven der stamvaders een begin heeft gehad, dat Ik namelijk in mijn vrijmachtig welbehagen Jakob heb liefgehad en Esau heb gehaat, is ook gebleken en blijkt nog in beider nakomelingschap: voor het volk Jakob/Israël heb Ik steeds in liefde zorg gedragen, terwijl Ik het volk Esau/Edom in mijn haat aan de verwoesting heb overgegeven en nog zal overgeven" (zie W. Tom, *Parafrase van Haggai, Zacharia en Maleachi*, z.j., pag. 121/122).

De vragen zijn: Wat is de inhoud van de termen *liefhebben en haten*? Zien zij op persoonlijke uitverkiezing en verwerping? Of zien ze op volks-verkiezing en volks-verwerping omdat met de namen Jakob en Esau ook wordt gedoeld op de volken Israël en Edom? Wij menen: *Liefhebben en haten zien eerst op de personen maar daarna ook op de volken uit die personen*. Beide termen zien *niet dadelijk* op de persoonlijke uitverkiezing van Jakob tot zaligheid en de persoonlijke verwerping van Esau tot rampzaligheid. In soevereine vrijheid heeft God Jakob aan zijn kant getrokken, hem opgenomen in de heilige linie waaruit de Messias zal voortkomen, terwijl Hij Esau in die zin is voorbijgegaan, dat Hij hem gezet heeft aan de kant van de naties die naast de heilige linie staan en tot bondsbreuk komen. *In die zin en betekenis* kan gezegd worden: in de volks-verkiezing van Israël en in de volks-verwerping van Edom spiegelen zich de persoonlijke verkiezing van Jakob en de persoonlijke verwerping van Esau af. Zie voor het voorgaande de commentaren van prof. dr. P.A. Verhoef, *Maleachi*, 1972, pag. 82vv (vooral pag. 90-91) en A.S. van der Woude, *Haggai en Maleachi*, 1982, pag. 85vv.

We komen tot *Romeinen 9,10-13*, waar de Schrift komt tot een afsluitende openbaring omtrent Esau. Romeinen 9 is breedvoerig behandeld in het voortreffelijke boek van ds. J.R. Wiskerke. *Volk van Gods roeping*, 1966. Daarnaast is er een zeer overzichtelijke uitleg van Romeinen 9-11 in de dissertatie van prof. dr. J. Douma, *Algemene Genade*, 1974 (2e druk), pag. 289-295. Daaraan ontleen we in verband met ons onderwerp het navolgende.

De eerste vraag is: *Gaat het in Romeinen 9-11 om Gods vrijmachtige beslissing óók over persónlijk heil en onheil?*

Paulus spreekt in hoofdst. 9-11 over de heilshistorische positie van het volk Israël. In de persoonsnamen (Isaak, Jakob, Esau, Mozes en Farao) ligt meer dan een persoonlijke draagwijdte. De heilige linie van Abrahams zaad liep over Isaak en niet over Ismaël. Het verkiezend voornemen Gods t.a.v. Esau en Jakob bestaat daarin dat de oudste de jongste zou dienen. Hier is dus sprake van hun verkiezing en verwerping als voortzetters van de heilige linie, Genesis 25. Evenzo zijn in het citaat uit Maleachi 1 Jakob en Esau zeer duidelijk niet slechts als enkele personen maar samen met hen de uit hen voortgekomen volkeren bedoeld. De nieuwere exegese heeft voor die heilshistorische lijn méér oog dan de oudere uitleg. Maar binnen dat kader van deze heilshistorie zendt God zeer persoonlijk zijn heil en onheil. Binnen dat gezichtsveld ligt vaak het persoonlijke; zie o.a. Romeinen 9,15; 9,16; 9,18; 9,19-20; 9,21; 9,22vv; 9,24; 11,4, 11,5; 11,7 en 11,14. Zo mag het algemeen heilshistorische gezichtspunt niet van het persoonlijke gescheiden worden. In Romeinen 9,10-13 gaat het ook en eerst over persoonlijk heil en onheil, dus ook voor Esau en Jakob.

De tweede vraag is: *Handelt Romeinen 9-11 over eeuwig behoud en eeuwig verderf?*

Gaat het in Gods verkiezen en verwerpen om tijdelijke en aardse zegeningen, waarin de een boven de ander deelt, b.v. Jakob boven Esau? Gaat het soms (alleen) om de uitoefening van een ambt in de heilshistorie, waarbij b.v. bij Jakob en Esau persoonlijk en eeuwig behoud of verderf buiten geding blijven?

Wanneer wij 9,22-23 eerlijk lezen blijkt zonneklaar dat er beslissingen vallen met een draagwijdte van eeuwig heil: daar staan immers de voorwerpen van toorn, tot het verderf toebereid naast de voorwerpen van ontferming, die God tot heerlijkheid voorbereid heeft. De woorden verderf (Grieks: *apooleia*) en heerlijkheid (Grieks: *doxa*)

spreken van eeuwig blijvend verderf en heerlijkheid.

In dat verband gelezen gaat het ook bij Jakob en Esau om eeuwig behoud en eeuwig verderf. Gods haat jegens Esau is niet 'slechts' een passeren waarbij aan Jakob de voorkeur wordt gegeven, maar een werkelijke haat, die zich evenals Gods liefde niet laat verkleinen of verklaren.

Een derde vraag luidt: *Staat Romeinen 9-11 in het licht van de praedestinatie (eeuwige verkiezing en verwerping)?*

Velen ontkennen dat er sprake mag zijn van een Goddelijke beslissing van wel en wee *van eeuwigheid*. Er is echter tot twee keer toe sprake van een 'voor', een Grieks *pro*; 9,11: "het verkiezend *voornemen*", 9,23: voorwerpen van ontferming, tot heerlijkheid *voorbereid*. In de geschiedenis van Jakob en Esau komt het voornemen van eeuwigheid sterk naar voren, wanneer we juist in vers 11 lezen: "Want toen de kinderen nog niet geboren waren en goed noch kwaad hadden gedaan — opdat het verkiezend voornemen Gods zou blijven, niet op grond van werken, maar op grond daarvan dat Hij riep — werd tot haar gezegd: de oudste zal de jongste dienstbaar zijn".

Hier wordt ons door de Heilige Geest *achteraf onthuld* dat Gods woorden tot Rebekka inderdaad als Goddelijke achtergrond hadden Gods eeuwig voornemen tot verkiezing en verwerping.

"*Vóór alle tijden is er dat voornemen Gods*" — zulk een exegese achten velen deterministisch, dat is: een leer volgens welke de handelingen van een mens afhangen van voorgaande oorzaken, waarop een mens zelf geen invloed heeft. Zo nota bene G.C. Berkouwer, *Geref. Theol. Tijdschrift*, jrg. 63, pag. 18; H.N. Ridderbos, *Romeinen*, 217vv. "Predestinatie en menselijke verantwoordelijkheid gaan samen. De verbinding tussen die twee kan niet verklaard, maar moet *beleden* worden. Predestinatie zonder determinisme. — De Dordtse Leerregels hebben ook hierin de Schrift nagesproken" (J.Douma, *a. w.*, pag. 294).

62. Welke kritieke situaties heeft Gods genadeverbond bij de aartsvaders doorgemaakt?

De eerste kritieke situatie ontstond, toen Abram wegens een hongersnood in Kanaän uitweek naar Egypte en Saraï in de harem (het vrouwenverblijf) van de Farao werd opgenomen; Genesis 12,10-20. Door ingrijpen van de HEERE werd schending van de verbondsmoeder voorkómen. Het zondige was bij Abram dat hij met een 'halve waarheid' (Saraï was zijn half-zuster; Genesis 20,12) zijn huwelijk (Saraï was ook zijn vrouw) op 't spel zette en daarmee de vervulling van de verbondsbelofte inzake een nageslacht. Het begin was Abrams kleingeloof: hij vreesde blijkbaar in Kanaän van honger om te komen (zie daartegen Isaak in Genesis 26.1-11: Gods verbod naar Egypte te gaan).

Onbegrijpelijk is het evenwel dat Abram jaren later nog eens met die 'halve waarheid' opnieuw Saraï en daarmee Gods verbond in gevaar brengt (Genesis 20). De HEERE moet weer beschermend tussen beide komen!

Hoezeer een bepaalde zonde soms in een geslacht zich kan herhalen blijkt in dezen wel bij Isaak, die met een 'volle onwaarheid' Rebekka en daarmee Gods verbond schendt; Genesis 26,1-11. Isaak is in dezen te meer te veroordelen, omdat de HEERE hem tevoren inzake de hongersnood was verschenen met verbod naar Egypte te gaan en met garantie van levensbewaring. Want dit laatste lag in genoemd verbod opgesloten.

Ook de zaak met Saraï's slavin Hagar bracht moeilijkheden in Abrams tent. De ellende begon met het dwaze voorstel van Saraï, dat Abram haar slavin tot 'tweede vrouw' zou nemen en Abram daarmee instemde. Zonder de HEERE te raadplegen wilden ze Hem een handje helpen bij de vervulling van de belofte inzake nageslacht. Ze schoten beiden wel ernstig tekort in vertrouwen op de HEERE. Er was geen gelovig wachten op Gods tijd. De Schrift laat dan zien, welke nare gevolgen dat met zich brengt; Genesis 16,1-16 en

21,8-21.

Tenslotte is het de HEERE zelf, die Abraham in een zeer ernstige crisis brengt; Genesis 22,1-19. De zaak was deze: Isaak was kind der belofte en groeide op als de enige beloftedrager in hope. De HEERE had met duidelijke woorden tot Abraham en Sara gezegd dat die Isaak hèt kind der belofte was, op wie zij zolang hadden moeten wachten; Genesis 18,10vv; vergelijk 21,1vv. Maar toen die jongen ongeveer 15 jaar was, vraagt God hem terug, nota bene als mensenoffer! Dat was voor Abraham totaal onbegrijpelijk. Moest daarmee nu alle hoop op nageslacht ruwweg afgesneden worden? Sterker, zou daarmee Gods verbond met Abraham niet moeten eindigen? Is er van zulk een God nog iets voor de toekomst te verwachten?

In die geloofscrisis echter toont Abraham op heerlijke wijze zijn geloof! Want we lezen in Hebreeën 11,17-19: "Door het geloof heeft Abraham, toen hij verzocht werd, Isaak ten offer gebracht en hij, die de beloften aanvaard had, wilde zijn enige zoon offeren, hij, tot wie gezegd was: Door Isaak zal men van nageslacht van u spreken. Hij heeft overwogen, dat God bij machte was hem zelfs uit de doden op te wekken, en daaruit heeft hij hem ook bij wijze van spreken teruggekregen". Die greep van Abraham was de greep naar Pasen, de verrijzenis uit de dood! Daarna volgt de categorische (onvoorwaardelijke) bevestiging van Gods verbond en beloften, met een eedzwering van de Verbondsgod, zie Hebreeën 6,13vv.

Van een geheel andere verbondscrisis lezen we in Genesis 25,29-34, samen met Genesis 27,1-28,22. Het is de crisis rondom het eerstgeboorte-recht en de eerstgeboorte-zegen. Zie tevoren [no. 61](#). Esau verkoopt zijn eerstgeboorterecht (en daarmee de eergeboortezegen) voor een bordje pap aan zijn tweelingbroer Jakob. Esau stelt geen prijs meer op de positie van de eerste in Gods verbond en hij acht de beloften niet. Jakob denkt dan dat hij nu recht heeft op de eerstgeboorte-zegen. Volgens moeder Rebekka moet dat nog door de aartsvaderlijke zegen van Isaak worden bevestigd. Als een vermomde Esau krijgt Jakob die zegen, omdat vader Isaak de Goddelijke omschikking van de eerstgeboorte (Genesis 25,23) niet erkent en dus negeert. Jakob meent nu het eerstgeboorterecht en de eerstgeboorte-zegen in rechtmatig bezit te hebben. Esau echter negeert de verkoop van het eerstgeboorterecht aan Jakob, want hij wil wèl de eerstgeboortezegen krijgen. Wanneer hij ontdekt dat Jakob die met list van vader Isaak heeft ontvangen, is hij diep gekrenkt en koestert hij moordplannen. Alle vier, Isaak, Rebekka, Esau en Jakob, zondigen tegen elkaar en tegen de HEERE!

Schijnbaar is de uitkomst van een en ander overeenkomstig Gods geopenbaarde bedoeling dat namelijk Jakob het eerstgeboorterecht zal krijgen. Maar dat mag niet gebeuren vanuit de zondige drift en begeerte van het vlees, dat Gods tijd nooit wil afwachten. In feite, dat is: voor Gods oog, is na al die knoeierij Gods belofte vakant, d.w.z. er is geen wettige drager daarvan meer over. Wanneer dan Jakob op de vlucht is voor Esau, komt de HEERE in Bethel tot Jakob, om hem het eerstgeboorterecht en de eerstgeboortezegen te schenken. Pas in Bethel worden ze door Gods geopenbaarde beschikking Jakobs rechtmatig bezit; Genesis 28,13-15.

Bij Laban is er dan voor Jakob de eerste vervulling inzake een talrijke nakomelingschap (begeleid door vleselijke twisten!) en inzake aards welzijn (Genesis 29,1-30,43).

In Pniël wordt Jakobs vleselijke kracht voor goed gebroken, Genesis 32,22-32.

Een zeer gevaarlijke crisis dreigde in Jakobs tent door het gebeuren met dochter Dina; Genesis 34. Het onverantwoord optreden van Simeon en Levi (zij misbruiken het heilig verbondsteken der besnijdenis) dreigde er weer wraak van de kant van de Kanaänieten. Ook nu moest de HEERE verlossend ingrijpen. Hij stuurt Jakob naar Bethel om een nog niet nagekomen gelofte te volbrengen. Jakob verstaat Gods gebod: hij reformeert zijn gedefformeerd gezin (de vreemde goden de deur uit!); Genesis 35,1-15.

Toch gaat het daarna weer verkeerd in Jakobs gezin; door twee oorzaken.

De eerste oorzaak is dat Jozef door zijn eigen broers als slaaf wordt verkocht naar

Egypte; Genesis 37,1-36. Grote rouw komt over Jakob, die in de waan gebracht wordt dat Jozef dood is. De broers verzwijgen jarenlang wat ze met Jozef deden! Ze verzwijgen hun zonde tot ze vader Jakob moeten zeggen dat Jozef leeft.

Nog erger is wat Genesis 38 vermeldt als een tweede oorzaak van een crisis: Juda onttrekt zich aan de aartsvaderlijke tent, gaat nota bene bij een Kanaäniet inwonen en trouwt met een Kanaänietische! En in de verhouding met zijn schoondochter Tamar wordt hij echt een hoereerder; Genesis 38. Later is Juda na veel zondigen toch tot de aartsvader Jakob teruggekeerd, Genesis 43,3.

Zo werd er breuk op breuk geslagen in Jakobs gezin. Er dreigde een totale deformatie: blijkbaar raakt het gezin vast in de zonde, wat moet leiden tot bondsbreuk ... De seksuele zonden der Kanaänieten dringen zich op aan het heilige geslacht van Jakob. Het groot gevaar is de vermenging met de Kanaänieten, de vermenging van 'kerk en wereld', waardoor Gods verbond in onreinheid wezenlijk wordt aangetast. De 'kerk' is Geestelijk niet meer veilig in Kanaän.

Weer grijpt de HEERE in. Door honger gedreven komen de broers met Jozef in Egypte in contact. Het einde van deze verbondsperiode is dat Jakob en de zijnen in Egypte komen en daar geïsoleerd worden in de provincie Gosen.

Die afzondering verhinderde echter niet, dat het snel groeiende geslacht van Jakob zich in Egypte met de vreemde goden inliet. Dat blijkt uit teksten als Jozua 24,23-24 en Amos 5,25-26. Israël sleepte allerlei vreemde goden mee tot in Kanaän!

Wel bleef in Egypte de gedachte aan Kanaän als land van belofte voor de oudtestamentische verbondsgemeenschap levendig, getuige de belijdenis van de stervende Jozef, Genesis 50,24 ($\pm$ 1804 vóór Christus). Zo ging in vervulling wat de HEERE reeds aan Abraham had aangekondigd; Genesis 15,13-14. Er is licht en donker in de verbondshistorie!

63. Wat lezen we in de vierde verbondsfase over de messiasverwachting?

Wij kunnen op drieërlei wijzen.

A. In de eerste plaats: bij de roeping van Abram wordt meteen ook de messiaanse belofte, gegeven, in deze bewoording: "*en met u zullen alle geslachten des aardbodems gezegend worden*" (Genesis 12,3). Zie [no. 46](#) nader over het beloften-pakket.

Daarbij is te wijzen op een nieuwtestamentische tekst: Johannes 8,56. In een twistgesprek tussen de Heere Christus en de Joden over Hem als de meerdere van Abraham, zegt de Heiland: "*Uw vader Abraham heeft zich erop verheugd mijn dag te zien en hij heeft die gezien en zich verblijd*".

Deze tekst wordt zeer verschillend uitgelegd.

Er zijn er die menen dat Abraham *in het dodenrijk* kennis kreeg van Christus' verschijning op aarde en diens werk. met name ook van dodenopwekkingen; zo o.a. de exegeten J.E. Belser, Fr. Godet, B. Weiss. "Afgezien van de vraag, in hoeverre deze opvatting onder invloed staat van het geloof aan het bestaan van een limbus patrum (voorgeborchte der aartsvaders), merken we op dat de Schrift ons niets leert van een medeleven van de zaligen in de hemel met hetgeen op aarde geschiedt" (F.W. Grosheide, *Het heilig Evangelie volgens Johannes*, deel 2, 1950, pag. 61).

C.F. Keil, Th. Zahn e.a. zijn van oordeel dat Abraham bij heugelijke gebeurtenissen, die Abraham *op aarde* beleefde, zoals de geboorte van Isaak, toen profetisch en gelovig de dag van Christus' geboorte heeft aanschouwd, "van verre", Hebreeën 11,13. Zo C. Bouma, J. Th. Ubbink, N.J. Hommes en de grote meerderheid der uitleggers. Prof. Grosheide echter meent dat Abraham, *in de hemel* het volle heil van Christus genietend, zich heeft verblijd, toen hij "van verre" (vanuit de *hemel*) de Christus naar de aarde zag gaan en daar werken. Die uitleg volgend schreef O. Jager: "Toen eindelijk de dag des

Heeren aanbrak, zag Abraham door een kier in de hemel Gabriël neerwieken naar een witte stad. Later hoorde Abraham een stem daveren door alle hemelzalen: Deze is mijn geliefde Zoon. Zo zag de aartsvader de dag van Christus, waarnaar hij al eeuwen had toegeleefd. Hoog boven de Jordaan golfde de vreugde van Abraham" (*Daglicht*, 1967, 26 september).

Prof. Grosheide schrijft dat Matteüs 13,17, Lucas 10,24 en Hebrëen 11,39-40 verhinderen aan te nemen dat Abraham tijdens zijn aardse leven genoemd profetisch vergezicht heeft gehad. Kiezend voor de exegese van C. Bouma e.a. merken we tegen prof. Grosheide op:

- a. Matteüs 13,17 en Lucas 10,24 willen zeggen dat vele profeten en rechtvaardigen *in levende lijve op aarde aanwezig* de Heere Christus zouden willen meemaken in zijn aardse middelaarswerk. Zij kregen echter het beloofde niet, Hebrëen 11,39-40. Grosheide brengt Hebrëen 11,13 niet in rekening!
- b. De mening van Grosheide is in strijd met zijn eigen beweren dat de zaligen in de hemel niet meeleven met hetgeen op aarde gebeurt (zie boven)!

Zie naast C. Bouma in de Korte Verklaring o.a. A. Wikenhauser, *Het Evangelie naar Johannes*, 1964, pag. 226vv. W. Balke bood in (de Herv.) *Postille* van 1968/9 een schets voor een adventspreek (pag. 32-35).

B. In de tweede plaats is er *de ontmoeting tussen Abram en Melchizedek*; Genesis 14,18-24. Daarop wordt in Hebrëen 6,20-7,10 teruggegrepen. Daar wordt gezegd dat de Heere Christus onze Hogepriester is "*naar de ordening van Melchizedek*"; vergelijk dezelfde uitdrukking in Psalm 110,4. Dus niet naar de ordening van Aaron (uit Levi). Het woord 'ordering' (Grieks: *taxis*) betekent orde, regel, stijl. Het hogepriesterschap van Aaron had een eigen orde en stijl: het was o.a. in de offers afschaduwing en voorbeeld van Christus' offer voor onze zonden. Melchizedeks orde en stijl was anders: het was *in de vereniging van koningschap en priesterschap* schaduw en voorbeeld van twee van de drie ambten bij de éne Christus. Hebrëen 7,1vv preciseert dat nader. We dienen dus de kenmerken daarvan na te gaan, want die kenmerken vormen de eigen orde(ning) en de eigen stijl van de priesterkoning Melchizedek.

Voorop gaat dat hij *koning van (Jeru-)salem* was en *priester* van de allerhoogste God. Hij was geen heiden maar een gelovige die de ware God diende. Zie [no. 45](#).

Later mocht in Israël de koning wel profeet zijn (vergelijk koning David, in Handelingen 2,30 profeet genoemd wegens poëtische inspiratie), maar geen ambtelijke hogepriester (zie het zodanig gewraakte priesteroptreden van koning Uzzia; 2 Kronieken 26,16vv). De HEERE vond die combinatie gevaarlijk: geen koningsmacht zij heersend in de kerk! Bij de meeste volken rondom het oude Israël was die combinatie een vanzelfsprekende zaak. Tal van bewijzen daarvoor zijn tot ons gekomen. Zie B. Holwerda, *De Priester-Koning in het O.T.*, in: *Begonnen hebbende van Mozes*, 1953, pag. 51vv. Nog breder: A.A. Koolhaas, *Theocratie en Monarchie in Israël*, 1957, pag. 3-22, ook pag. 106vv (over *De koning en de cultus*). Koolhaas toont aan dat bij de meeste heidense volken de koning fungeerde als de eigenlijke hogepriester, zelfs al liet zulk een priester-koning de actieve bediening aan priesters over. In Hebrëen 7 worden dus twee ware *hogepriesterschappen*, dat van Melchizedek en dat van Aaron, vergeleken.

Hier moeten we erop wijzen dat ook wel gereformeerde auteurs ten onrechte van mening zijn dat het bij Melchizedek *niet* om een *bijzonder priesterambt als het hogepriesterlijke* ging, doch om een 'nabloei' van Adams ambten in het paradijs, dus om het koninklijke en priesterlijke in het ambt der gelovigen. Melchizedek is echter juist in de combinatie van *twee bijzondere ambten* type van de Priester-Koning van Psalm 110 en Hebrëen 7. We weten dat Christus ook het *profetische* ambt had. Het middelaarsambt is dan ook drievoudig. Zie nader I. de Wolff, *De geschiedenis der Godsopenbaring*, deel 1 (1946), pag. 347-352 (brede excurs). We kunnen dus in de eerste plaats vaststellen dat Melchizedek in de combinatie van het koninklijke en het priesterlijke als van *twee bijzondere ambten* type van de Christus is. En dan volgt in

Hebreeën 7 het tweede: *Melchizedek was koning van het oude Salem, d.i. koning der gerechtigheid* (Melchi is: mijn koning; zedek: gerechtigheid) *en koning des Vredes* (salem is: sjaloom, vrede). Ook daarin is hij type van Christus. Deze zal in de weg der gerechtigheid de eeuwige vrede brengen.

In de derde plaats leert Hebreeën 7, is Melchizedek: *zonder vader, zonder moeder, zonder geslachtsregister*. "De gangbare mening is geworden dat dit van hem gezegd wordt, omdat hij in de historie plotseling optreedt zonder dat iets van zijn afkomst of levenseinde bekend is" (I. de Wolff).

Maar beter is de mening dat hij niet uit een koninklijk geslacht afkomstig was en dus geen koninklijke vader en geen koninklijke moeder had en dus geen koninklijke stamboom kon presenteren. Hij was geen koning (en opperpriester) krachtens erfopvolging doch op een andere manier tot die hoge waardigheden opgeklommen; dus in bepaald opzicht een parvenu. In die zin schijnt "zonder vader enz." toen wel gebezigd te zijn.

Melchizedek is hierin type van de komende Priester-Koning, dat deze naar het vlees niet uit een *priesterlijke* familie is voortgekomen. Hij was niet uit de stam van Levi, zoals voor Aaron en diens zonen eerste voorwaarde was (zie Ezra 2,62-63). Christus was naar het vlees uit de koningsstam van Juda (Romeinen 1,3). Omdat Hij een uitzonderlijk priester moest zijn (priester en zondoffer tegelijk) kreeg Hij een niet-aäronietisch hogepriesterschap.

Tenslotte: *Melchizedek was "zonder begin van dagen of einde des levens, en, aan de Zoon van God gelijkgesteld, blijft hij priester voor altoos"*. Hij verdween uit de bijbelse historie, zonder dat geboorte- of sterfdatum is vermeld. Zo lijkt het wel of hij altoos priester bleef. Ook daarin is hij type van de Christus, die immers altoos Hogepriester is. Nu lezen we in Genesis 14.20 dat Abram aan Melchizedek *de tienden* (van de oorlogsbuit) gaf. De Heilige Geest verklaart dat in Hebreeën 7 zó: "Nu is het onwedersprekelijk, dat het mindere door het meerdere wordt gezegend (Melchizedek zegende Abram, Genesis 14,19; J.F.). En hier ontvangen sterfelijke mensen tienden, daar iemand, van wie wordt getuigd, dat hij leeft. Ja. om zo te zeggen, is zelfs Levi, die tienden heft, door Abraham aan het tiendrecht (van een ander) onderworpen, want hij was nog in de lenden van zijn vader, toen Melchizedek deze tegemoet kwam"; Hebreeën 7,7-10.

Het is duidelijk: Abram erkende Melchizedek als zijn meerdere in diens (hoge-) priesterlijk ambt, door hem de tienden te geven. Abram deed dat ook als vertegenwoordiger van zijn levitisch nageslacht, dat tienden zal heffen van zijn volksgenoten. Samenvattend: Abram zag het grondig verschil tussen het priesterschap van Melchizedek en dat van Levi. In Hebreeën 7,11vv wordt dat nader uiteengezet: Aaron moet wijken voor Christus.

C. In de derde plaats is voor *de messiaanse verwachting* te wijzen op *Jakobs aartsvaderlijke zegen over Juda*, in Genesis 49,8-12 opgetekend, met name in vers 10:

"De scepter zal van Juda niet wijken,
noch de heersersstaf tussen zijn voeten, totdat Silo komt
en hem zullen de volken gehoorzaam zijn."

Uit de tekst volgt dat Jakob aan Juda de superioriteit (opperheerschappij) toekent. Daarbij is de vraag: Is Silo een naam voor de komende Christus? Gelet op de woorden welke in vers 11 en 12 volgen is dat wel zeker. Daarover zijn de meeste exegeten het ook eens, zodat alles zich toespitst op de verklaring van de naam Silo.

Tal van exegeten hebben een voorslag tot vertaling gedaan. In de oude kerk annex de middeleeuwen is er veel studie van gemaakt, zodat alleen al over die eeuwen een zekere A.Posnanski in 1904 een boek van 621 bladzijden kon schrijven, onder de titel *Schiloh*. Hieraan kan men enigszins afmeten hoeveel er sindsdien wel over de naam Silo is geschreven. Maar geen exegeet kan hier een beslissende uitleg bieden. Zodat het beste is

de naam onvertaald te laten, vergelijk de naam Immanuël, die wel vertaald kan worden, bij Jesaja.

We kunnen wel constateren dat Jakobs door Gods Geest verlichte ogen in de toekomst de Messias hebben gezien. Tot de komst in het vlees blijft de messiaanse belofte onafscheidelijk van het genadeverbond. Zie voor de naam Silo in de Nederlandse literatuur o.a. G.Ch. Aalders, *Genesis*, deel 3 (1936), pag. 205vv. Daar doet hij geen voorslag, wel doet hij dat in de *Bijbel met N. V. en Aantekeningen*, deel 1, pag. 85: "*Silo*, een woord dat naar alle waarschijnlijkheid van vreemde (Assyrische of eigenlijk Hethitische) herkomst is, en 'heerser' betekent, maar hier in zekere zin als eigenaam wordt gebruikt, teneinde daarmee de Messias aan te duiden".

Eduard Böhl, *Christologie des Ouden Verbonds*, 1885, pag. 89, vertaalt met: "totdat komt, wat hem is toegelegd (nl. het koninkrijk)", met beroep op Ezechiël 21,27.

F.M.Th. Böhl (zoon van voorgaande) (later: de Liagre Böhl), *Genesis*, deel 2 (1925), pag. 49 en 141vv, vertaalt Silo met "*wien het toekomst*". J. de Fraine S.J., *Genesis*, 1963, pag. 326 vertaalt ook: "totdat hij komt *aan wie het toekomst*" (de scepter te bezitten). Hij volgt de Targum van Onkelos en Pseudo-Jonathan.

J. Schelhaas, *De messiaanse profetie in de tijd vóór Israëls volksbestaan*, 1932, pag. 95vv, biedt na brede behandeling van vele voorstellen van anderen: *Rustbrenger*, als afleiding van het Hebreeuwse werkwoord *sjalah* (pag. 127).

64. Hoe kunt u de vierde verbondsfase in het kort samenvatten?

A. De vierde verbondsperiode, die begint met Abraham en eindigt met Jakobs huis en geslacht in Egypte, is een *zeer belangrijke maar ook diep bewogen fase*. Want voor de tweede keer moet de HEERE wegens de afval van de volken als opnieuw beginnen, wanneer Hij de gedeformeerde Abraham terugroept tot zijn dienst aan Hem als de enige ware God; Genesis 12,1vv.

B. Bij de voortgang van het genadeverbond werd *de verbondsstructuur niet veranderd*. Wel werden nieuwe beloften toegevoegd: beloften aangaande een talrijke nakomelingschap en het land Kanaän als woonplaats voor die nakomelingschap. Deze beloften waren een noodzakelijke toevoeging aan het beloftenpakket om de voortgang en de verwerkelijking van het verbond te verzekeren.

C. Aparte vermelding verdient *de instelling van de besnijdenis als verbondssacrament*, welk sacrament zou blijven tot de komst van Christus en tot de dag van de uitstorting van de Heilige Geest om dan als bloedig sacrament door de onbloedige doop vervangen te worden.

D. Het genadeverbond met de toegevoegde beloften ging *van ouder op de eerstgeboren zoon* als drager van het beloftenpakket over. Dat gebeurde echter in een bewogen historie, waarin zonde en genade om voorrang en overwinning streden. Gods genade spitste zich in Jakobs tent toe als scheidingmakende uitverkiezing, zodat niet de eerstgeboren Esau doch zijn broer Jakob de drager van Gods verbondsbeloften werd.

E. Er zijn verscheidene *momenten van sterk geloof* bij Abraham, Isaak en Jakob te vinden maar ook *kritieke situaties* aan te wijzen, waarin Gods verbond en beloften groot gevaar liepen, doch door herhaald ingrijpen van de HEERE werd de voortgang van een gelovig aannemen van Gods verbond en beloften bewaard, tot in de aartsvaderlijke zegen van Jakob over zijn zonen en tot in de geloofsbelijdenis van Jozef, waarmee het boek Genesis is besloten.

F. Ook de *messiaanse verwachting* bleef levendig, zodat Abraham "van verre" de dag van Christus mocht zien en in de ontmoeting met de priester-koning Melchizedek het messiaanse heeft geëerd. Jakob heeft met Silo in de stam van Juda de messiaanse vervulling der beloften aangewezen.

G. Omdat Abraham in de nieuwe voortgang van het genadeverbond een bijzondere plaats heeft ingenomen, noemt men Gods verbond met hem wel *het Abrahamietisch verbond*. Daartegen is geen bezwaar, als men het dan maar niet beschouwt als *het begin* van het genadeverbond, wat vaak ten onrechte wordt gedaan. Want het genadeverbond dateert van het paradijs. De Abrahamietische vorm onderging ook bij de Horeb (Sinaï) een ingrijpende verandering om bij de komst van Christus door het zgn. nieuwe verbond vervangen te worden. Zie [no. 9](#); ook [no. 102F](#).

H. De verbondshistorie in het leven van Abraham, Isaak en Jakob doet ons tweeërlei zien: eerst *het particuliere* in de afzondering van Isaak door het wegzenden van Ismaël en van de zonen van Ketura en door het huwelijk van Isaak en Jakob met niet-kanaänitische vrouwen; maar ook *het universele* in het genadeverbond: Ismaël en de zonen van Ketura werden wel weggezonden uit Abrahams tent doch niet geweerd uit het genadeverbond. De afzondering is niet totaal.

E. De vijfde verbondsfase: van Mozes tot Christus

65. *Hoevele jaren beloopt de vijfde verbondsfase?*

Dat kan blijken uit onderstaande tabel, waarbij enige opmerkingen zijn te maken. In aansluiting bij voorgaande tabel (zie tevoren [no. 59](#)) kunnen we deze jaartallenlijst opstellen:

±1525 v.Chr.	Mozes geboren in Egypte
± 1486 v.Chr.	Mozes' vlucht naar Midian
± 1446 v.Chr.	Mozes terug in Egypte
± 1445 v.Chr.	Uittocht uit Egypte
± 1405 v.Chr.	Dood van Mozes
± 1405-1400 v.Chr.	Intocht en verovering van Kanaän
±1387 v.Chr.	Dood van Jozua
± 1387-1032 v.Chr.	De richters
± 1060-1032 v.Chr.	Samuël de richter
± 1042-1010 v.Chr.	Koning Saul
± 1010-970 v.Chr.	Koning David
± 970-930 v.Chr.	Koning Salomo
± 967 v.Chr.	Bouw van de eerste tempel
± 930-586 v.Chr.	Het koninkrijk Juda
± 930-722 v.Chr.	Het koninkrijk Israël
± 722 v.Chr.	Begin van de Assyrische ballingschap
± 586-536 v.Chr.	De Babylonische ballingschap
± 586-516 v.Chr.	De zeventig jaren van het tijdvak zonder tempel
± 536 v.Chr.	Eerste terugkeer uit Babel
± 516 v.Chr.	Inwijding 2e tempel
± 1	Geboorte van Christus

De vijfde verbondsfase (van Mozes tot Christus) beliep, gerekend van de uittocht van Israël uit Egypte, dus ±1445 jaren of ± 141/2 eeuw. Daarbij plaatsen we de navolgende aantekeningen.

A. De berekening van bovengenoemde jaartallen is om verschillende redenen *zeer moeilijk*. Gevolg daarvan is dat er *vele chronologieën* zijn ontworpen, die onderling vele (kleine en soms grotere) verschillen vertonen. We moeten dus het 'ongeveer' dubbel en dwars onderstrepen. Zo vindt men in het nieuwe Bijbels Handboek, Het Oude Testament, 1982, pag. 135vv, *vijs tabellen van vijf verschillende geleerden over de regeringstijden van de koningen van Juda en Israël*. Voor Rechabeam b.v.: 928-911; 926-910; 922-915; 926-909, 932/1-916/5. Onze conclusie moet zijn dat de tijdrekenkundige vraagstukken nog geen bevredigende antwoorden hebben verkregen. Hieronder volgt de tabel van dr.

P. van der Meer. *The Chronology of Ancient Western Asia and Egypt*, 1955, die volgens sommige vakgeleerden de werkelijkheid dicht benadert. Dr. Van der Meer evenwel zegt ook van eigen cijfers: ongeveer.

Saul	1030- 1012
David	1011 - 972
Salomo	971 - 932

Juda

Rehabeam	(17jr.) 931-915
Abia	(3 jr.) 914-912
Asa	(41 jr.) 911-871
Josafat	(25 jr.) 870-849
Joram	(8 jr.) 848-842
Ahazia	(1 jr.) 841
Athalia	(6 jr.) 841-835
Joas	(40jr.) 835-796
Amazia	(29jr.) 795-767
Uzzia	(52 jr.) 766-739
Jotham	(16 jr.) 739-735
Achaz	(18 jr.) 735-716
Hizkia	(29 jr.) 715-686
Manasse	(55 jr.) 686-640
Amon	(2 jr.) 639-638
Josia	(31 jr.) 637-608
Joahaz	(3 mnd) 608
Jojakim	(11 jr.) 607-597
Jojachin	(3 mnd) 597
Zedekia	(11 jr.) 597-586
Gedälja	(5 jr.) 586-582

Israël

Jerobeam I	(22 jr.) 931-910
Nadab	(2 jr.) 910-909
Baësa	(24 jr.) 909-886
Ela	(2 jr.) 886-885
Zimri	(7d.) 885
Omri	(8 jr.) 885-874
Achab	(22 jr.) 874-853
Ahazia	(2 jr.) 853-852
Joram	(12jr.) 852-841
Jehu	(28 jr.) 841-814
Joahaz	(17 jr.) 814-798
Joas	(16 jr.) 797-782
Jerobeam II	(41 jr.) 781-753
Zacharia	(6mnd) 753-752
Sallum	(1 mnd) 752
Menahem	(10jr.) 752-742
Pekahia	(2 jr.) 741-740
Pekah	(9 jr.) 739-732
Hosea	(9 jr.) 731-723

B. Zie voor de berekening van de *datum van de uittocht* op 1445; W.H. Gispen, *Het Boek Exodus*, 1964 (3e dr.), pag. 18-22; I. de Wolff. *De Geschiedenis der Godsopenbaring*, deel 2 (1e dr.), pag. 30vv

Zie voor de tijd van de *richters* (1387-1032): C.J. Goslinga, *Het Boek der Richters*, 1966 (3e dr.), pag. 33-45; R.Houwen, in *De Geschiedenis der Godsopenbaring*, deel 3 (1e dr.), pag. 377-392.

C. Voor het tijdvak van de koningen van Juda en Israël (Tienstammenrijk) oriënteren bijzonder goed de vier delen over Koningen (C. van Gelderen en W.H. Gispen) en de beide delen over Kronieken (A.Noordtzijs) in de *Korte Verklaring*. Verder het bovengenoemde deel Oude Testament van het nieuwe Bijbels Handboek, pag. 135vv. Tenslotte ook H. Jagersma, *Geschiedenis van Israël in het oudtestamentische tijdvak*, 1979, pag. 294vv (tabellen); zie ook pag. 50,69, 109, 177. I. de Wolff. a.w., deel 5 (1976), pag. 175, 197-200,320,374,433.

D. De jaartallen inzake de *ballingschappen* van Juda en Israël vragen enige toelichting.

Wat *Israël* (Tienstammenrijk) betreft: 2 Koningen 15,29 bericht een eerste wegvoering in ± 734 naar Assyrië. In ± 722 was er een tweede wegvoering die een eind maakte aan de staat Israël; 2 Koningen 17,6. Dat was het begin van de *Assyrische ballingschap*.

Een (tweede) ballingschap kwam er voor de staat *Juda*: in 597 vóór Chr. voerden de Babyloniërs ongeveer 10.000 Judeeërs naar Babel, 2 Koningen 24,12-16; een tweede wegvoering, die een eind maakte aan de staat Juda, volgde in ± 586 vóór Chr., 2 Koningen 25,1vv. Dat was het begin van de *Babylonische ballingschap*.

Deze eindigde echter in 536 vóór Chr., toen koning Cyrus of Kores van het Perzische rijk de stad Babel had veroverd en aan de in ballingschap levende Judeeërs verlof gaf, om naar Kanaän terug te keren. Dat was het einde van de „*zeventig jaren*” durende ballingschap. Deze opvatting dat namelijk die ballingschap 70 jaar duurde, is algemeen verbreid. In werkelijkheid duurde zij *vijftig* jaar, van 586-536 vóór Chr. Genoemde opvatting van 70 jaar is voortgekomen uit een misvatting van Jeremia 25,11-12 en 29,10. Daar echter ziet 70 op de duur van de Babylonische wereldheerschappij (zie G.Ch. Aalders in de K. V. op genoemde teksten).

Toch kan het getal 70 voor de duur van de ballingschap zin hebben, wanneer we met prof. dr. F.M. Th. de Liagre Böhl (in Commentaar van J.A. van der Hake, 1952-1956, pag. 460, op Psalm 137) noteren: "Zeventig jaren lang (dus een lange mensenleeftijd volgens Psalm 90,10) was het volk toen van de geregelde eredienst verstoken: van de verwoesting van de tempel op de Sion in 586 v.Chr. af tot aan de inwijding van de tweede tempel in 516 v.Chr. toe, en het merendeel van die tijd (tot 538 v.Chr.) heeft het in de ballingschap gesmacht". Vele jaren lag de bouw van de tempel stil. waartegen de profeet Haggai moest getuigen, zodat het instituut van de oudtestamentische kerk niet heropgericht werd.

E. Tegelijk stellen we hier de vraag: *Wie keerden uit de Assyrische en Babylonische ballingschap terug naar Kanaän en Jeruzalem?* Uit Ezra 1,4 blijkt dat niet alle Joden terugkeerden: alleen Juda, Benjamin en Levi worden genoemd. Uit de Tienstammen zullen er maar weinigen zijn geweest: in 1 Kronieken 9,3 lezen we dat "van de kinderen van Efraim en Manasse" er zich bijvoegden. Later lezen we in Lucas 2,36 over de profetes Anna uit de stam van Aser. Het is ook opmerkelijk dat in zijn profetieën de profeet Zacharia, die in 520 vóór Christus als profeet in het teruggekeerde Juda optreedt, *de eenheid van Juda en Israël* (Tienstammen) vasthoudt. De eenheid en voltalligheid der twaalf stammen worden in heil en onheil, in genade en gericht, gezien en genoemd; zie 1,19; 6,15; 8,7; 8,13; 9,10; 9,13; 10,6; 10,10; 11,14. Zie J.Ridderbos in K.V. op genoemde teksten. Zie ook al Jesaja 10,20vv (Israël en Jakob).

Zie over de Tienstammen met name het geschrift van wijlen dr. A. van Deursen, getiteld *Waar zijn de verstrooide stammen Israëls gebleven?* (plm. 1939). Hij beschrijft uitvoerig welke antwoorden Joodse geleerden en anderen daarop hebben gegeven. Men keek ook naar Indianen en Britten! Zie verder [no. 95](#) en [96](#).

66. Welke opmerkelijke gebeurtenissen kenmerken deze vijfde periode?

De HEERE begint met de vervulling van zijn beloften aan de drie aartsvaders gedaan inzake een talrijke nakomelingschap en het land Kanaän als woonplaats voor dat nageslacht. Israël komt tot het land Kanaän als erfenis. Vandaar de uittocht uit Egypte, de doortocht door de woestijn en de intocht in Kanaän met de verovering en verdeling daarvan.

Voorts zijn te noemen: de instelling van het pascha; de wetgeving op de Sinaï; de verbondssluiting van de HEERE met Israël op de Horeb; de instelling van het koningschap; de bouw van de (eerste) tempel door Salomo; de Assyrische en Babylonische ballingschap; de terugkeer naar Kanaän en de bouw van de tweede tempel. Over deze periode met haar brede geschiedenis worden we uitvoerig ingelicht door de historische boeken van het Oude Testament. De voortgang van het verbond tekent zich af in de bijbelboeken vanaf Exodus tot en met Ezra-Nehemia.

In *Exodus* wordt verhaald hoe Israël *op weg ging* naar de erfenis. In *Jozua* wordt verhaald hoe Israël de erfenis heeft *ontvangen*. In *Richteren* wordt verhaald hoe Israël de erfenis heeft *verzondigd*. In *Samuël* wordt verhaald hoe Israël de erfenis mocht *behouden*. In *Koningen* wordt verhaald hoe Israël de erfenis moest *verliezen*. In *Ezra-Nehemia* wordt verhaald hoe Israël de erfenis heeft *terugontvangen*. Zie C. Vonk, *1 en 2 Samuël*, 1976, pag. 5.

67. Hoe wordt bewezen dat de HEERE aan het volk Israël in Egypte de belofte van een talrijk nageslacht ging vervullen?

Het wordt bewezen met de opgave van de resultaten van drie volkstellingen, genoemd in Exodus 38,25-26; Numeri 1 en 2 en Numeri 26. De opgaven van het totaal der mannen van 20 jaar en daarboven is in Exodus 38 en Numeri 1 en 2 gelijk: 603.550. In Numeri 26 is het 601.730. Telt men daarbij de vrouwen, de vrouwelijke kinderen, de mannelijke jeugd tot 20 jaar, de Levieten en de vreemden, dan wordt het totaal minstens *drie miljoen*.

Van verschillende kant zijn tegen dat hoge getal verschillende bezwaren gerezen. We noemen er enige.

- Volgens Exodus 23,29 en Deuteronomium 7,22 was Israël te gering in getal om dadelijk na de intocht geheel Kanaän te bezetten.
- De vrees voor de volken (Exodus 13,17; Numeri 14,1vv Jozua 7,5) had Israël niet hoeven te koesteren, als het zo talrijk zou zijn.
- Zulk een miljoenenvolk had niet in één nacht door de Schelfzee kunnen trekken.
- Voor zo'n talrijk volk had Mozes niet de enige scheidsrechter kunnen zijn (Exodus 18,16).
- Hoe zou het geluid van slechts twee trompetten zo'n grote schare hebben kunnen bereiken (Numeri 10,1-10)?

Er zijn allerlei oplossingen van de moeilijkheden beproefd, doch *aan iedere oplossing zijn bezwaren verbonden*. We kunnen er hier niet breed over handelen en verwijzen naar de verderop nog te noemen lektuur. Een uitzondering is te maken voor de mening van wijlen prof. *B.Holwerda*, voorheen ook wel door anderen voorgedragen. In het kort dan het navolgende. 't Gaat over het Hebreeuwse woord voor 'duizend', het woord *`èlef*. Dat woord kan ook betekenen: *stam-afdeling, clan (familiegroep)*. Holwerda stelde dan voor de opgaven van de weerbare manschappen der twaalf stammen zó op te vatten, dat zij telkens niet één doch twee getallen aangeven, eerst het aantal *`elafiem* (familiegroepen) en daarna het aantal dienstplichtigen, dat deze familiegroepen per stam moeten leveren. Holwerda vatte dus een vers als Numeri 1,21 zó op: "*Ingeschrevenen van de stam Ruben: 46 familiegroepen namelijk 500 dienstplichtigen*". Elke stam heeft een aantal familiegroepen, een grote stam uiteraard *meer* dan een kleine stam. Vandaar dat het getal ingeschrevenen per stam verschilt. De gehele lijst ziet er dan als volgt uit:

Ruben	46 familiegroepen	500 ingeschrevenen
Simeon	59 familiegroepen	300 ingeschrevenen
Gad	45 familiegroepen	650 ingeschrevenen
Juda	74 familiegroepen	600 ingeschrevenen
Issaschar	54 familiegroepen	400 ingeschrevenen
Zebulon	57 familiegroepen	400 ingeschrevenen
Efraim	40 familiegroepen	500 ingeschrevenen
Manasse	32 familiegroepen	200 ingeschrevenen
Benjamin	35 familiegroepen	400 ingeschrevenen
Dan	62 familiegroepen	700 ingeschrevenen
Aser	41 familiegroepen	500 ingeschrevenen
Naftali	53 familiegroepen	400 ingeschrevenen

Er zijn dan 598 familiegroepen die per persoon in aantal verschillen. Telt men de ingeschrevenen op, dan is het getal 5550 man (Numeri 1,46). Israël is dan volgens Numeri 1 en 2 ongeveer 20 à 30 duizend zielen groot. Deze opvatting biedt een resultaat dat vele moeilijkheden wegneemt.

De bezwaren tegen deze oplossing laten we rusten. We kunnen in ieder geval

konstateren dat de vermenigvuldiging van Abrahams nageslacht, in de tent van Jakob begonnen, zich in Egypte in weerwil van de verdrukking heeft doorgezet. De HEERE is opgestaan tot het vervullen van zijn beloften.

A. Drubbel, *Numeri*, 1963, pag. 17; W.H.Gispen, *Het boek Numeri*, deel 1, 1959, pag. 17-34; deel 2, 1964, pag. 174/5; B. Holwerda, *Historici Revelationis Veteris Testamenti*, 1971, pag. 167vv; H. Jagersma, *Numeri*, deel 1, 1983, pag. 36; C. en J.C. van der Leun, in *Opbouw*, 3e jaarg. 1959, pag. 169vv; A.Noordtzi, *Numeri*, 1941, pag. 31vv; C. Vonk, *Numeri-Deuteronomium*, 1966-1968, pag. 13vv en 105 (noten); I. de Wolff, *De geschiedenis der Godsopenbaring*, deel 2 (eerste druk), pag. 28-30.

68. Hoe bewees de HEERE zijn verbondstrouw in de uittocht uit Egypte?

Verschillende zaken zijn te noemen.

A. Een 80 jaar vóór de uittocht ($\pm$ 1525 vóór Chr.) doet de HEERE Mozes, de *middelaar van het oude verbond*, geboren worden, bewaart hem op bijzondere wijze in het leven (Exodus 2,1-10; Hebreeën 11,23) en schenkt hem aan het Egyptisch hof het onderwijs "in alle wijsheid" (alle toenmalige wetenschappen; Handelingen 7,22) der Egyptenaren, om een kundig leider van het volk Israël te kunnen worden.

Door Gods genade vervreemde hij aan Farao's hof niet van zijn volk Israël (Hebreeën 11,24-27), zodat hij het tegenover de verdrukking voor zijn volk opnam (Exodus 2,11vv).

B. In de tweede plaats: de HEERE maakte in Egypte Israël in *betrekkelijk korte tijd tot een voor die tijd groot volk* — zoals we volgens Exodus 1,7 en 1,20 mogen konstateren. Zie [no. 67](#).

C. Voorts openbaarde de HEERE zich aan Mozes en Israël als *de God der vaderen*. Exodus 3,6.15-16; 4,5 en 6,1-7, om na een zwijgen van ongeveer drie eeuwen toch het vertrouwen van zijn volk te winnen, maar de Israëlieten luisterden aanvankelijk niet. Exodus 6,8.

In treffende woorden deelt de Schrift ons mee, hoezeer de HEERE over Israël in de verdrukking was bewogen, Exodus 2,23-25, en dat Hij zich Israël wilde toeëigenen als zijn volk; zie de *Verbondsformule* in Exodus 6,5-7: "Ik zal Mij u tot een volk aannemen en Ik zal u tot God zijn". Zie nader [no. 55](#).

Vandaar de openbaring van een nieuwe naam, de naam *Jahwé*, HEERE, Exodus 3,14. In 6,1-2 zegt de HEERE dat Hij met die naam aan de drie aartsvaders niet bekend is geweest. Toch vinden we die naam Jahwé reeds in Genesis 2 (in verbinding met de naam Elohiem, God) en verder ook in de geschiedenis van de aartsvaders. Daaruit ontstaat een moeilijkheid. Een mogelijke oplossing daarvan is dit, dat de bijbelschrijver door de inspiratie van de Heilige Geest de historie van de mensheid van meet af in Genesis met het gebruik van de Godsnaam Jahwé als *verbonds-historie* heeft willen tekenen. Want de naam HEERE is nauw verbonden met het genadeverbond. Wijlen prof. B.Holwerda heeft indertijd breed en grondig die naam Jahwé besproken, *Oudtestamentische Voordrachten*, deel 1 (Hist. Rev. Veteris Testamenti), 1971, pag. 200-242. Hij kwam tot de konklusie dat die Godsnaam spreekt van Gods *werkzaam* zijn. "Ik zal zijn" betekent: Ik zal *actief* zijn. "Ik ben" drukt uit: Ik ben *actief*. De Israëlieten "willen weten, wat ze aan der vaderen God hebben, wat Hij voor hen doet (....). Hen interesseert het niet. waarin Hij mag verschillen van andere goden, doch wat Hem karakteriseert juist als de God-hunner-vaderen en als de God ook van hen. Als Hij zijn woorden niet waar maakt en voor hen niets doet. wat hebben ze dan aan Hem? Doch nu komt het antwoord: Ik zal actief zijn; Ik zal u tonen de presente verwerkelijking van mijn beloften, die Ik aan de vaderen deed; Ik ga tot daden over; Ik ben uw God en Ik heb hierin dat wat Mij karakteriseert, juist in mijn verhouding tot u: dat Ik realiseer wat Ik zeg en doe wat Ik beloof. Hij is als God actief. Dat karakteriseert Hem in de verhouding tot zijn volk"; pag. 242.

Als *God de Almachtige* is Hij de God die vele beloften geeft ([no. 56](#)) en als *God de HEERE* is Hij de God die zijn beloften vervult. Zie ook [no. 11](#).

D. Vervolgens toonde de HEERE in de tien plagen over Egypte in zijn toorn over de hardnekkige weigering Israël te laten gaan *groot geweld*, zodat die *verbondsgerichten* een *apokalyptisch* karakter kregen en voorbeelden werden van de oordelen over een zondige mensheid in de nieuwtestamentische bedeling der tijden; Openbaring 16. "De herinnering aan Israëls uittocht uit Egypte in Openbaring 15,2-4 wordt in Openbaring 16 voortgezet. Verschillende plagen, die met de uitstorting van deze schalen over de mensheid komen, doen denken aan die over Egypte, Exodus 7-10. Israël was type en beginsel van 's HEEREN gemeente. Zijn verlossing uit Egypte was daarom beeld en aanvang van de verlossing der gemeente van satan en wereld, ook bijzonder bij het einde der wereld, en het komen der eeuwigheid. Egypte en Faraó waren voorbeeld van wereldmacht en antichrist in hun strijd tegen 's HEEREN gemeente. Hun wedervaren schaduwde daarom ook af de bestraffing en versterking van de zondige wereld met haar grote heerschappijen, en van de antichrist met zijn rijk". S.Greijdanus, *De openbaring des Heeren aan Johannes*, 1938 (2e druk), pag. 242/3. Toen de HEERE bij die geweldige oordelen Israël uitzonderde (Exodus 8,23; 9,4.6 en 11,7-8), kon iedere Israëliet met eigen ogen zien en met de hand tasten dat de HEERE was opgestaan tot de strijd tegen zijn haters om zijn volk in vrijheid te doen uitgaan! Hij handelde verbondsmatig.

E. Verder was er door een wonder van de HEERE in de kritieke situatie bij de Rode Zee *de wolk- en vuurkolom*, welke zuil scheiding maakte tussen het Egyptisch leger en het volk Israël; Exodus 13,20-21. Die wolk- en vuurzuil bleef de gehele tijd van de tocht door de woestijn Israël voorgaan. Als een zonneparaplu beschermde die wolk overdag de legerplaats van Israël tegen de felle oosterse zon en hitte, terwijl die vuurzuil 's nachts de legerplaats verlichtte en beschermde tegen het wild gedierte. God zorgde voor het 'kampvuur'. Zo wandelde Israël door Goddelijk licht geleid voort op de weg naar de erfenis, het land Kanaän.

F. Tenslotte (om niet meer te noemen) was het heel bijzonder dat de HEERE Israël voorging en leidde van stap tot stap in *een bijzondere engel*, die we in de Schrift onder verschillende namen ontmoeten; als "*de engel Gods*" elf keer in het O.T., o.a. Genesis 21,17; 31,11; Exodus 14,19; Richteren 6,20 en 13,9. Als "*de Engel des HEEREN*" 58 keer in het O.T., o.a. Genesis 16,7; 22,11; Exodus 3,2; Numeri 22,22; Richteren 2,1; 6,11 en 13,3; 2 Koningen 1,3. Als "*de Engel zijns aangezichts*" alleen in Jesaja 63,9. En als "*de Engel des Verbonds*" ook eenmaal: Maleachi 3,1.

Soms is die Engel de HEERE zelf, zich als zodanig openbarend, b.v. Genesis 16,7vv; 22,11vv; Exodus 3,2vv; Numeri 22,22; Richteren 2,1vv.

Onderscheiden van de HEERE zelf wordt hij door sommigen beschouwd als een gewone engel, als bode van God; door anderen echter als een aparte, een eigen engel van de HEERE; door derden als de tweede Persoon in de drie-eenheid van God: de Zoon, die vlees worden zal (de Logos asarkos). Laatstgenoemde opvatting is door vele Griekse en Latijnse kerkvaders voorgestaan en ook onder Gereformeerden alom aanvaard. In Exodus 14,19; Jesaja 63,9 en Maleachi 3,1 hebben we ongetwijfeld aan de komende Christus te denken. In Exodus 14,19 gaat Hij achter het volk staan, omdat daar wegens het oprukken van het Egyptisch leger acuut gevaar dreigde. Hij is ook beschermengel! In Jesaja 63,9 (in een gebed van de profeet namens het volk) lezen we, beginnend bij vers 7: "Ik zal de gunstbewijzen des HEEREN vermelden, de roemrijke daden des HEEREN, naar alles wat de HEERE ons heeft gedaan en naar de grote goedheid jegens het huis Israëls, welke Hij het betoond heeft naar zijn barmhartigheid en naar zijn vele gunstbewijzen. Hij zeide: Zij zijn toch mijn volk, kinderen die niet trouweloos worden, en Hij werd hun tot een Verlosser. In al hun benauwdheid was ook Hij benauwd, en de Engel zijns aangezichts heeft hen gered. In zijn liefde en in zijn mededogen heeft Hij zelf hen verlost en Hij hief hen op en droeg hen al de dagen van ouds". In die Engel des Verbonds openbaarde de HEERE al zijn verbondstrouw en genade. Vandaar dat de HEERE Israël waarschuwt die Engel niet ongehoorzaam te zijn!

"Zie, Ik zend een engel vóór uw aangezicht, om u te bewaren op de weg en om u te brengen naar de plaats, die Ik bereid heb. Neem u voor Hem in acht en luister naar Hem, wees tegen Hem niet wederspanning, want Hij zal uw overtredingen niet vergeven, want Mijn naam is in Hem. Maar indien gij aandachtig naar Hem luistert, en alles doet wat Ik zeg, zal Ik uw vijanden vijandig bejegenen, en benauwen die u benauwen. Want mijn Engel zal voor uw aangezicht gaan en u brengen naar de Amoriet, de Hethiet, de Perizziet, de Kanaäniet, de Chiwwiet en de Jebusiet, en Ik zal hen vernietigen": Exodus 23,20-23. Zo tekent de Schrift de Zoon van God, die zich uit het gehele menselijke geslacht een gemeente, die tot het eeuwige leven uitverkoren is, vergadert, beschermt en onderhoudt (Heid. Cat. antw. 54). Zie over de Engel des HEEREN nader: H.J. Schilder. *De Engel des HEEREN: armoede of rijkdom?*, vier artt. in De Reformatie, jrg. 48 no. 34vv (26-5-1973 v.v.). Ook het artikel "*Engel van Jahwe*" in Romens Bijbels Woordenboek, 1966-1969. kolom 367-368.

69. Hoe worden de plagen van Egypte, de uittocht uit Egypte en de doortocht door de Schelfzee (ook de Rode Zee genoemd) in de openbaringshistorie en in de verbondsgeschiedenis gewaardeerd?

Het wordt alles samen als één der hoogtepunten in de historie van verbond en kerk gewaardeerd. De plagen zijn een bewijs dat de HEERE zijn verbond met de vaderen handhaaft; Exodus 2,24; 3,15-17 en 6,3-7.

In Exodus 10,2 krijgt heel Israël de opdracht de plagen aan het nageslacht door te vertellen. Zo worden ze in het geheugen van de kerk bewaard, wat wordt bewezen met teksten als Jozua 24,5-7; Richteren 6,8-9; 1 Samuël 12,8; 1 Koningen 8,51; Nehemia 9,9-11; Jeremia 2,6; 11,4 en 32,21; Hosea 11,1; 12,14; Amos 2,10 en 9,7; Micha 6,4; inzonderheid in de Psalmen, de eeuwen door in de eredienst gezongen: Psalm 44,2-4; 74,13-15; 78,42-51; 105,28-36; 106,21-22; 135,8-9. De hele Schrift door geven dan ook Gods daden in de gehele uitleiding stof tot lof aan Gods heerlijke naam: Jozua 2,10; 4,22 en 24,6vv; Nehemia 9,11; Psalm 66,6; 77,17vv; 78,13; 106,9vv; 114,3; 136,13vv; Jesaja 63,12vv; 1 Korintiërs 10,1vv; Hebreeën 11,29 en Openbaring 15,3. Niet alleen bij Israël maar ook bij de overige volken heeft de HEERE zich toen een naam gemaakt, want Hij is de God der ganse aarde; Jozua 2,10; 9,9 en Nehemia 9,11.

Aparte aandacht verdient 1 Korintiërs 10,1-2, omdat de Heilige Geest ons daar vertelt wat er bij de doortocht door de Rode Zee is gebeurd. We lezen: "*Want ik stel er prijs op, broeders, dat gij weet, dat onze vaderen allen onder de wolk waren, allen door de zee heengingen, allen zich in Mozes lieten dopen in de wolk en in de zee*". In het gebed van onze beide Doopsformulieren wordt dat gebeuren zó weergegeven: "Gij (HEERE) zijt het, die de verstokte farao met al zijn volk in de Rode Zee deedt verdrinken, maar uw volk Israël droogvoets daardoor geleid hebt, waardoor de doop werd aangeduid". In artikel 34 Ned. Geloofsbelijdenis, over de doop, lezen we o.a. deze zinnen: "Wij worden evenwel niet door het water als zodanig van onze zonden gereinigd, maar door de besprenkeling met het kostbaar bloed van de Zoon van God. Hij is onze Rode Zee, waar wij doorheen moeten gaan om te ontkomen aan de tirannie van Farao — dat is de duivel — en binnen te gaan in het geestelijke Kanaän" (tekst 'Arnhem 1981'). De vraag is bij dat alles waardoor in de doortocht door de Rode Zee iets van de nieuwtestamentische doop-door-onderdompeling te zien is. "We zullen ons dat zó moeten voorstellen. Israël stond vóór de Rode Zee, toen het door het leger van Farao achterna gezeten werd. Om aan het gevaar van de achtervolgers te kunnen ontkomen en zo hun leven te redden moest Israël op de een of andere manier de zee zien over te steken. En toen gebeurde het volgende: Op bevel van God moest Mozes zijn staf, dat was de staf Gods, opheffen en over de zee uitstrekken. Toen Mozes dat deed, zorgde de HEERE voor het wonder, dat recht vóór hen het water opzij ging naar beide zijden, zodat het zich aan weerskanten ophoopte als een muur, terwijl daartussen een droog pad ontstond, waardoor Israël van de ene kant naar de andere oever kon oversteken, zonder enig last van het water te ondervinden. Wat heeft dit nu met een doop te maken? Zo te zien niets. Mits je recht

voor dat pad staat. Maar als iemand nu eens honderden meters opzij stond — en dus niet kon zien, dat er op die plaats een droge gang door het water dwars over de zee was ontstaan, dus als die persoon niet overdwars voor dat pad stond, maar van ver overlangs over het water keek — dan zag hij niet dat daar een droog pad was. En dan leek het voor hem alsof daar in de verte heel dat volk het water inging en onder de waterspiegel verdween — hij wist immers niet dat daar een droge gang was —. Hij krijgt dus de indruk dat heel dat volk verdronk. Precies zoals het later echt zou gebeuren met de Egyptenaren. Maar omdat de man niet wist dat op die plaats een droog pad tussen de aan beide zijden zich verheffende wateren bevond, zag hij een poosje later tot zijn stomme verbazing dat volk Israël bij de andere oever weer boven water komen. Alsof al die verdronkenen weer tot nieuw leven gekomen waren. En dat is nu precies de voorstelling van de doop door onderdompeling. De dopeling gaat helemaal onder water en je denkt dat hij verdronken is, maar even later komt hij weer boven. Zo verstaan we dat Paulus in 1 Korintiërs 10.2 zegt, dat de vaderen allen in de zee, dat is de Rode Zee (zich lieten dopen, of) gedoopt werden" (A. Geelhoed, *De doop als teken van het verbond*, in: Geref. Kerkblad voor Zuid-Holland enz., 18 juni 1983).

"*In de zee gedoopt*" is duidelijk afbeelding van de doop als bad der wedergeboorte. "*In de wolk gedoopt*" kan eenvoudig betekenen dat het hele volk door de wolk omgeven en zo in de wolk verdween, onzichtbaar werd. zoals bij de doop iemand in het water verdwijnt, erdoor omgeven en onzichtbaar wordt. "*In Mozes gedoopt*" wil zeggen: in gemeenschap met Mozes als de middelaar door de Rode Zee gaan, bij hem zich aansluitend en zo onder hem als leidsman één gemeenschap en één lichaam vormend. Blevén ze niet bij Mozes, dan stelden ze zich buiten de gemeenschap van het verbond en werden ze niet gered.

Zo kan de Belijdenis zeggen dat wij *in (gemeenschap met) Christus als onze Rode Zee* worden gedoopt", "*in Christus gedoopt*". Dat wordt in Romeinen 6,3 zó omschreven: "Of weet gij niet, dat wij allen, die in Christus Jezus gedoopt zijn, in zijn dood gedoopt zijn?" Want nu is Christus de Middelaar in volkomenheid.

70. Wat is de betekenis van het Pascha?

Het pascha is naar de Schrift in het verbond, naast de besnijdenis als het eerste sacrament, het tweede sacrament. Het is ingesteld vóór de uittocht. Zie voor de instelling: Exodus 12,1-28; 13,3-10; Leviticus 23,4-8; Numeri 28,16-25; Deuteronomium 16,1-8, 16vv Vergelijk Exodus 12,29-50; 23,14-19; 34,18-25; Ezechiël 45,21-24. Een brede bespreking van genoemde teksten kunnen we hier niet geven. Zie daarvoor de commentaren. Omdat het ons om de betekenis te doen is, kunnen we volstaan met de kern van deze zaak in het licht te stellen.

Op de tiende van de nieuwjaarsmaand Abib (na de ballingschap Nisan genoemd) nam iedere huisvader een gaaf éénjarig lam. Dat slachtte hij op de veertiende van die maand "tussen de avonden" (d.i. direct na zonsondergang). Was één gezin te klein voor een lam, dan konden twee gezinnen zich verenigen. Het bloed van het lam werd met een bundeltje hysop als kwast aan de bovendorpel en de beide zijposten van de deur gestreken. Bij het slachten mocht geen been gebroken worden. Het werd in z'n geheel niet gekookt maar boven het vuur gebraden. Dezelfde nacht werd het met ongezuurde (ongegiste) broden en bittere kruiden gegeten. De deelnemers moesten dat staande doen, de lenden omgord en een staf in de hand. Wat eventueel van het lam overbleef moest 's morgens verbrand worden.

Toen Israël in Kanaän was gekomen werd een en ander aan de veranderde situatie aangepast. Toen was met het paasfeest *het feest der ongezuurde broden* verbonden, welk feest zeven dagen duurde. Er werden enige offers gebracht en een offermaal werd voor de offeraar aangericht.

Zie de volgende literatuur: *De Bijbelse Encyclopedie*, deel 2 (1975), pag. 231. S.Greijdanus in diens grote *kommentaar op Lucas*, deel 2, pag. 1050vv (over het pascha

tijdens Jezus' leven) en in de *K.V. op Lucas* (deel 2, pag. 218). Jac. van Nes, *Het Jodendom*, 1933, pag. 147-166 (over het paasfeest, zoals het werd ingesteld in Egypte, zoals het later werd gevierd en de vervulling in het christelijk pasen). S.Ph. de Vries Mz., *Joodse riten en symbolen*, 1978 (4e druk), pag. 117vv (zeer uitvoerig over pasen in Egypte en de tegenwoordige joodse viering). I. de Wolff, *De geschiedenis der Godsopenbaring*, deel 2, pag. 129vv (ook breed over de betekenis). Over de betekenis in het kort het navolgende. Het geslachte lam verzinnebeeldt het ware Lam Christus. Geen been mocht gebroken worden, Johannes 1,29 en 19,36 (Psalm 34,21). Op de tiende Abib (Nisan) werd het lam gekozen en afgezonderd en op de veertiende geslacht. Zo kwam de Heere Christus ook enige dagen tevoren naar Jeruzalem om op de veertiende Nisan zichzelf te offeren. Waar bloed aan de deurposten was gestreken kwam Gods verderfengel niet binnen om de eerstgeborene te doden. Wie Christus aanneemt als Middelaar en Verlosser heeft genadige bescherming tegen de wraak-oefenende gerechtigheid van God en door het paasoffer van Christus de vergeving der zonden en het eeuwige leven. Vandaar het paasmaal nu als avondmaal (zie Johannes 6,53vv). Het ongezuurde (ongegiste) brood tekent eerst de haast, waarmee Israël uit Egypte werd gedreven maar symboliseert ook de uitzuivering van de zonde (1 Korintiërs 5,7-8). Het ongezuurde herinnert aan de verdrukking in Egypte ("brood der verdrukking", Deuteronomium 16,3). Ook de bittere kruiden deden daaraan terugdenken. Het avondmaal doet ons onze zonden en vervloeking overdenken.

Zo heeft de kerk van Christus sinds de uittocht uit Egypte twee sacramenten, besnijdenis (doop) en pascha (avondmaal). Want de besnijdenis (Genesis 17) en het pascha (Exodus 12) vallen buiten de wetgeving op de Sinai. Ze moesten blijven tot de komst van de Christus in het vlees, om door Hem vervulling en volmaking te verkrijgen als doop en avondmaal; beide teken en zegel van het verbond der genade en der verzoening.

Dat genadeverbond is er, opdat — zo luidt immers de verbondsformule, Genesis 17,7 — de HEERE ons en ons nageslacht tot God zal zijn. Dat "tot God zijn" betekent dat de HEERE beloften van leven in heden en toekomst geeft. De inhoud is dus totale verlossing en volle verheerlijking. Die beloften zijn er in alle perioden van het genadeverbond tot de jongste dag. Zo kan b.v. onze Ned. Geloofsbelijdenis in artikel 34 over de doop van de kleine kinderen zeggen: "Wij geloven daarentegen dat men hen behoort te dopen en met het teken van het verbond te verzegelen, evenals de kleine kinderen in Israël besneden werden op grond van dezelfde beloften die aan onze kinderen gedaan zijn" (tekst 'Arnhem 1981'). Er kan verschil zijn in de uiterlijke vorm der tekenen (O.T. bloedige tekenen; N.T. onbloedige) doch de be-teken-de zaak is in alle verbondsfasen onveranderd dezelfde.

71. Wat wil de wet op de eerstgeborenen, de eerstgeboorten en de eerstelingen uitdrukken?

De term *eerstgeborenen* ziet op *mensen*, op de eerstgeboren *zonen* in de Israëlitische gezinnen. Zie Exodus 13,1-16, vergelijk 4,22-23. Deze eerstgeboren zonen zijn de vertegenwoordigers en plaatsvervangers van het gehele volk. De HEERE heeft nadrukkelijk gezegd, dat ze Hem toekwamen. In hen eigende de HEERE zich het gehele volk toe. Vandaar dat volgens Exodus 19,24 en 24,5 alle eerstgeboren zonen priesters waren, vóórdat de stam van Levi tot de priesterdienst werd geroepen; zie Numeri 3,11-13,41; 8,16-19. Zie over het verbond met de stam van Levi over het gewone priesterschap (overgenomen van alle eerstgeborenen in Israël) Numeri 18,19, waarvan later melding gemaakt wordt in Nehemia 13,29; Jeremia 33,21 en Maleachi 2,4vv. Zie G.Ch. Aalders, *Het verbond Gods*, pag. 111-120, die breed op een aantal exegetische vragen bij deze zaak ingaat.

In het verbond legt de HEERE beslag op allen en alles. Vandaar dat ook de *eerstgeboorten van het vee* voor de HEERE waren; zie Exodus 13,13; 34,19-20; Leviticus 27,27; Deuteronomium 15,19-23. Daarbij komen de *eerstelingen van de vruchten enz.*: eerstelingen van koren, most, olie, wol van schapen; zie Exodus 22,29;

23,19; Leviticus 2,12; 2,14-16; 19,23-25; 22,10.13; 23,17; Deuteronomium 26,1-11. Alle bezit moet eerst door afzondering voor en door toewijding aan de HEERE geheiligd worden, voordat er gebruik van gemaakt mag worden.

Zie voor de verwerking van de gegevens het artikel over: "Eerstelingen, Eerstgeborenen" in *Bijbelse Encyclopedie*, deel 1 (1975) en in deel 2 (1975) het artikel over *de tienden*, die aan de HEERE verschuldigd waren.

72. Hoe is de openbaring van de dekaloo op de Horeb te plaatsen?

De dekaloo (van het Griekse *deka* = tien, en *logos* = woord; tien woorden), door de HEERE zelf geschreven en gegeven, is te waarderen als de *grondwet* van het genadeverbond en heeft als zodanig een geheel eigen plaats en betekenis. De dekaloo dient zichzelf aan als een getuigenis, een verbond, een verdrag. In Exodus 25,16.21; 31,18 en 40,20; Deuteronomium 4,45 (vergelijk 2 Koningen 11,12 en 2 Kronieken 23,11) heten de Tien Geboden "*het getuigenis*" of "*de getuigenissen*". Het in de grondtekst gebezigde Hebreeuwse woord betekent zoveel als wet of gebod, dat door een koning bij verdrag aan een persoon of volk wordt opgelegd.

De 'Tien Geboden' dienen zich ook aan als '*geboden*', b.v. al dadelijk in het tweede gebod; Exodus 20,6; ook 24,12. Een gebruikelijke aanduiding is ook "*de tien woorden*"; Exodus 34,28; Deuteronomium 4,13 en 10,4. In Exodus 34,28 is het zelfs: "*de tien woorden des Verbonds*". In Deuteronomium 4,13 ook kortweg: *het verbond*. Het is dus duidelijk *dat we in de dekaloo met een verbondswet te doen hebben*. We kunnen zeggen dat *het tweede deel van het verbond*, nl. *de eis* om de HEERE te gehoorzamen, nader geconcretiseerd is. Nu kan er op gewezen worden dat Israël behalve die dekaloo nog andere wetten en geboden heeft ontvangen. Die worden ook wel 'verbond' genoemd: Exodus 24,8 en Deuteronomium 29,1.9. Toch maken we onderscheid tussen de dekaloo en de overige geboden, een onderscheid dat soms wordt bestreden.

Op velerlei manier immers komt het uit, dat de dekaloo een geheel eigen plaats inneemt. We noemen enige dingen. De naar de bemiddelaar Mozes genoemde mozaïsche wetgeving is zeer uitgebreid en de dekaloo is daar een onderdeel van. Doch hij staat in Exodus 20 voorop. De grote rest die volgt, is *uitwerking van en toelichting op de 'grondwet'*. Verder, de HEERE zelf heeft die dekaloo niet alleen tot Mozes gesproken (Exodus 20,2) maar die ook zelf op *twee stenen 'tafels'* (tabletten) gegraveerd; Exodus 24,12; 31,18 en 32,15-16. Toen ze stuk waren (Exodus 32,19) heeft de HEERE weer nieuwe gegeven (Exodus 34,1vv). Door bemiddeling van engelen kwam de dekaloo rechtstreeks van de HEERE; Handelingen 7,38.53; Galaten 3,19 en Hebreeën 2,2. De overige wetten heeft de HEERE wel tot Mozes gesproken (zie b.v. Exodus 20,22; 21,1; 23,13 en 25,1), maar ze zelf niet opgeschreven: dat moest Mozes doen (Exodus 24,4; 34,27). Mozes graveerde al die wetten niet op stenen platen maar schreef ze in een 'boek' (een boekrol); b.v. Deuteronomium 28,58.

Er is vervolgens ook het uitdrukkelijk bevel van de HEERE de twee stenen 'tafels' in de ark des Verbonds te leggen en te bewaren; Exodus 25,16 en 40,20; maar de overige wetten, door Mozes opgetekend, bleven buiten de ark: ze werden naast die ark gelegd; Deuteronomium 31,26. Tenslotte bepaalde de HEERE de periodieke voorlezing van de gehele wet, dus met inbegrip van de dekaloo, om de zeven jaar; Deuteronomium 31,9vv. Een en ander accentueert toch wel de geheel eigen en enige plaats van de dekaloo temidden van de overige wetten. De woorden van de HEERE in Exodus 19,3-6 vormen het centrum van de dekaloo. Een wijdere cirkel daaromheen vormt het boek des Verbonds, Exodus 20,22-23,33. Na de zonde met het gouden kalf volgt het boek van de verbondsvernieuwing in Exodus 34. En na die wijde cirkel volgt nog een wijdere, waarin de overige wetten inzake de eredienst, het sociale leven, het rechtswezen enz. een plaats vinden. In de velden van Moab is er tenslotte *een tweede verbondsvernieuwing*, waarover het boek Deuteronomium ons informeert. Gods eis in het verbond is de wettige greep naar het gehele leven van de bondeling.

73. *Is er overeenkomst tussen de dekalog in Israël en wetboeken van heidense volken rondom Israël?*

De laatste tijd hebben bijbelgeleerden veel studie gemaakt van de vormen van oud-oosterse verbonden en de formuleringen waarmee die verbonden werden gesloten. Verschillende Hethietische, Assyrische en Egyptische teksten van zulke verdragen zijn bij de opgravingen voor de dag gekomen. Dat zijn verdragen uit de tijden van Abraham tot Mozes, zodat ook Israël die verbondsvormen zal gekend hebben. Het zijn verdragen tussen vorsten, die ze met elkaar op voet van gelijkheid sloten. Of het zijn verbonden, die door een groot-koning aan hem onderworpen vorsten zijn opgelegd. Er zijn dus paritaire (op voet van gelijkheid) en niet-paritaire verbonden en verdragen. Bij bestudering van het gevonden materiaal is gebleken dat het schema van de verdragsteksten in weerwil van onderlinge verschillen toch in hoofdzaak hetzelfde is. Het schema ziet er als volgt uit:

- a. Praeambule of inleidende formule, waarin de koning zichzelf presenteert. Hij doet dat met zulke bewoordingen dat zijn naam ontzag inboezemt.
- b. Na de inleiding komt het historisch 'voorwoord', waarin de vroegere relaties tussen de verdragsluitende partijen worden genoemd.
- c. De stipulaties of verdragsbepalingen vormen een zeer belangrijk deel van het verdrag. Een fundamentele bepaling is b.v. dat de verdragspartners geen verbonden met derden mogen sluiten.
- d. De lijst van goddelijke getuigen, waarin de goden van beide partijen worden genoemd, vormt het vierde onderdeel.
- e. Daarna komen de vervloekingen en zegeningen of beloften in geval het verbond wordt gehouden of ook verbroken.
- f. Tenslotte zijn er de bepalingen betreffende het deponeren van afschriften en het periodiek voorlezen van de verdragsovereenkomst. Toen de bijbelgeleerden bovengenoemde verdragen gingen vergelijken met o.a. de dekalog, ontdekte men naast betekenisvolle verschillen ook veel overeenkomst. We zullen dus mogen zeggen dat de HEERE in zijn nederbuigende goedheid Israël heeft aangesproken in een verdragstijl die toentertijd algemeen gangbaar en bekend was. Vóór alles mogen we wel bedenken dat *het diepingrijpend verschil* dit is, dat het bij de heidenen altijd gaat om een verbond tussen mensen, doch bij Israël om een verbond tussen *God* en zijn mensen. Heidenen kennen geen verbond met hun god(en). Er is tot heden nergens zulk verdrag gevonden. De overeenkomst is dus zakelijk, naar de inhoud, minimaal, naar de vorm globaal.

Onder dat gezichtspunt kunnen we bij de dekalog als volgt onderscheiden :

- aa. De praeambule: Ik ben de HEERE, uw God; Exodus 20,2a.
- bb. De historische proloog: Die u uit het land Egypte enz.; Exodus 20,2b.
- cc. De stipulaties zijn de tien woorden, waarmee de HEERE apodictisch (bevelend) zijn wil aan Israël oplegt.
- dd. In de dekalog geen lijst van goddelijke getuigen, want het is de HEERE die het verbond geeft.
- ee. De zegeningen en de vervloekingen worden niet apart vermeld bij ieder gebod, zie het [2e](#), [3e](#) en [5e](#) gebod.
- ff. De proclamatie van het verbond (Exodus 19,3-6) werd gevolgd door de aanvaarding daarvan, door de oudsten (Exodus 19,8) en na afkondiging door het volk (Exodus 24,3.7; vergelijk Deuteronomium 5,27).
- gg. De beide wetstafels werden in de ark des Verbonds gelegd en de periodieke

voorlezing geregeld; Deuteronomium 31,9vv. Zie voor de vormen der oud-oosterse verbonden o.a. G. van Rongen, *Zijn vast verbond*, 1966. J. Wijngaards, *Vazal van Jahweh*, 1966. In het kort ook J.L. Koole, *De Tien Geboden*. 1964, pag. 10vv.

74. Welke indelingen zijn er gemaakt van de dekaloo en van de overige wetten?

A. Gelijk bekend is er 'interkerkelijk' geen overeenstemming inzake de indeling van de Tien Geboden. De rooms-katholieke kerk, gevolgd door de Luthersen, voegt het tweede gebod bij het eerste en verdeelt het tiende gebod in tweeën, het negende gebod luidt dan: "Gij zult niet begeren uws naasten vrouw", het overige is dan het tiende gebod. In verband daarmee is er onenigheid over het antwoord op de vraag, hoeveel geboden er stonden op de ene 'tafel' en hoeveel er dan resteerden op de tweede 'tafel'. Want klassiek is de mening dat er een aantal van de tien op het *ene* tablet en een resterend aantal van de tien op het *andere* tablet waren gegraveerd. Zo werd het een oud strijdpunt hoeveel geboden behoorden tot de eerste 'tafel' (3, 4 of 5) en tot de tweede 'tafel' (7, 6 of 5).

Nu heeft drs. G. van Rongen (*a.w.*, pag. 93) er terecht op gewezen dat van de oude verdragen tussen vorst en vazal een afschrift van het origineel in het heiligdom werd gedeponeerd. Er waren dus twee exemplaren, die ieder het *volledige* verdrag bevatten. Het originele exemplaar was voor de vorst (dat werd in het heiligdom neergelegd) en het tweede exemplaar werd door de vazal bewaard, b.v. in zijn heiligdom. Drs. Van Rongen schrijft dan: "De bepaling dat *zen afschrift gedeponeerd* moest worden in het heiligdom vinden we vervuld in de mededeling van de Schrift, dat een tweetal 'tafelen' werd gelegd in de Ark des Verbonds (b.v. Deuteronomium 10,2). Ditmaal werden beide exemplaren gelegd in hetzelfde heiligdom, de Tabernakel des Verbonds, onder de voeten van de Verbondsgod, in de Ark. Hij zelf was de Suzerein en tegelijk de God van de vazal!"

Ds. C. Vonk (*Genesis, Exodus*, 1960, pag. 317) had al in 1960 daarop gewezen.

Is die mening niet in strijd met Efeziërs 6,1-2: "Kinderen, weest uw ouders gehoorzaam [in de Heere], want dat is recht. Eer uw vader en uw moeder - dit is immers het eerste gebod, met een belofte - opdat het u welga en gij lang leeft op aarde"? Over de uitleg zijn de exegeten verdeeld. Zie voor de meningen F.W. Grosheide, *De brief van Paulus aan de Efeziërs*, 1960, pag. 91. Als vierde opvatting noemt hij: "het eerste (gebod), waarmee de kinderen in aanraking komen". Hij merkt daarbij op: "Die verklaring voldoet mij niet erg, doch het is de beste die ik ken".

Het is ook opvallend dat in Leviticus 19, dat handelt over de heiliging van het leven volgens de geboden van de HEERE, eveneens het vijfde gebod vooropgaat, vers 3.

Als een tweede aanmerking kan gelden, wat de bovengenoemde mening van drs. Van Rongen betreft, dat ze ingaat tegen *vraag en antwoord 93 Heid. Catechismus*. Is die mening dan een afwijking van de Belijdenis? Wij geloven dat niet. Het komt ons voor dat de binding aan de belijdenis door onze vaders nooit in die trant is bedoeld. Het betreft hier immers geen zakelijk verschil.

B. Wat de *gehele mozaïsche wetgeving* aangaat zijn in de loop der eeuwen verschillende onderscheidingen gemaakt.

Zo wordt de dekaloo wel genoemd de *zedewet*, in onderscheiding van de *ceremoniële* en *burgerlijke* wetten. Daarop is wel aan te merken dat er buiten de dekaloo later geboden zijn gegeven, die tot de zedewet gerekend kunnen worden, b.v. Deuteronomium 6,5 en Leviticus 19,18, terwijl anderzijds de geboden 5-10 van de dekaloo ook het burgerlijke leven van de burgers regaderen.

Een andere onderscheiding is die aangaande bepalingen betreffende heilige *personen*, heilige *plaatsen* en heilige *tijden*. Daarbij komen dan de voorschriften inzake huwelijks- en erfrecht, voor het sociale en agrarische leven, voor rechtspraak, oorlogvoering, enz. Er zijn verschillende systematische overzichten gemaakt van de gehele mozaïsche

wetgeving.

Men onderscheidt literair genomen de volgende collecties van wetgevende aard:

- (1) De dekaloo; Exodus 20,1-17; Deuteronomium 5,6-21. Naast deze morele dekaloo wijst men op Exodus 34,11-26 als een cultische dekaloo.
- (2) Het boek des Verbonds (Verbondsboek), Exodus 20,22-23, 33. De naam is ontleend aan 24,7.
- (3) De priesterlijke wetten; Exodus 25-31; 36-40; Leviticus 1-16; 23-27; Numeri 1-10; 17-19; 28vv; Leviticus 11-16 (over rituele reinheid); 1-7 (over het heiligdom, de priesters en de offers); Numeri 28vv (over de feesten).
- (4) De heiligheidswet; Leviticus 17-22.
- (5) De wetten van Deuteronomium 6-26.

Zie voor een verklaring van de gehele mozaïsche wetgeving o.a.: C. Vonk, *Inleiding, Genesis, Exodus*, 1960. pag. 305-341 (Exodus 19-24); 360-516 (Exodus 25-40). Idem, *Leviticus*. 1963, 748 pag. Idem, *Numeri, Deuteronomium*, 1966, 857 pag. I. de Wolff. *De geschiedenis der Godsopenbaring*, deel 2 (1e druk), pag. 242vv. Uit de vorige eeuw dateren: J. van Andel, *De Mozaïsche Wet*, 1883 (1e druk) en C.M. Dekker, *De mozaïsche wetten*, 1889. Zie voor Deuteronomium [no. 85](#) en [86](#).

75. Welke woorden van de dekaloo geven aanleiding tot opmerkingen?

Een kerkelijk aanvaarde uitleg van de dekaloo vinden we in de Zondagen 34-44 van de Heidelbergse Catechismus (H.C.). Er is trouwens veel uitleg. Denk alleen al aan de vele preken over genoemde zondagen! We beperken ons dan ook tot enige opmerkingen bij woorden en termen en tot het doorgeven van enige alternatieve (andere) vertalingen.

Eerste Gebod. Alternatieven: Er mogen geen andere goden voor u bestaan tegenover Mij. Gij zult geen vreemde goden hebben ten koste van Mij. Volstrekt niet zal er voor u zijn een andere god (of: andere goden) voor Mijn aangezicht.

"*Volstrekt niet*" omdat in het Hebreeuws 'niet' het accent heeft. Bij het meervoud '*goden*' kan men niet alleen denken aan *verschillende* afgoden doch ook aan de *mannelijke* en diens *vrouwelijke* afgod. De heidenen passen het sexeverschil ook toe op hun afgoden.

Tweede Gebod. Alternatieven: Volstrekt niet zult gij voor u maken een gesneden beeld ... Gij zult geen godenbeelden maken, geen afbeelding van enig wezen boven in de hemel, beneden op de aarde of in de wateren onder de aarde.

"*Wateren onder de aarde*": de voorstelling is dat het watervlak *lager ligt* dan het droge aardoppervlak. Dus "wateren *beneden* de aarde". "*Een (na-)ijverig God*": de HEERE is iemand die liefheeft en daarom geen mededinger duldt. Vertaling met o.a. ijverzuchtig, jaloers. Ook: "een God die zich doet gelden". "*God bezoekt de ongerechtigheid der vaders aan de kinderen, de klein-kinderen en achterklein-kinderen*". "*Bezoeken*": het Hebreeuwse werkwoord (*paqad*) betekent: zich diepgaand met iets of iemand bezig houden; grondig controleren en dienovereenkomstig maatregelen nemen. Een 'bezoek' van God kan heilbrengend of straffend zijn; Jeremia 15,15; Psalm 106,4; anders Jesaja 13,14 en Jeremia 23,2. Vandaar alternatieven als: *verhalen op* de kinderen; *wreken op* de kinderen. "*Barmhartigheid doen*" d.i. verbondstrouw (*chèsed*) doen; "*aan duizenden*", d.i. duizend *geslachten*; uitdrukking Gods verbondstrouw tot bijna in het oneindige! — Er is tot op heden nog geen Jahwé-beeld gevonden bij de opgravingen.

Derde Gebod. Alternatieven: Gij zult de naam van de HEERE, uw God, niet verheffen (uitspreken) tot ijdelheid, voor iets nietigs. Gij zult de naam van de HEERE uw God volstrekt niet opheffen tot het ijdele, want volstrekt niet zal Jahwè onschuldig houden degene, die Zijn naam tot het ijdele opheft. Vandaar ook: "optillen voor een nietig doel, vgl. Psalm 24,4"; "domweg gebruiken"; "lichtvaardig gebruiken", Gods naam zinloos misbruiken. — Het Jodendom verbood ieder gebruik van Gods naam.

Vierde Gebod. Het bijbelse 'gedenken' is méér dan 'zich herinneren': het is aan iets denken om dat te (gaan) doen; Numeri 15,39-40; Psalm 103,18. Op sabbat geen beroepsarbeid, geen werk in dienstbetrekking en geen productieverrichtingen. Zie verder mijn *Van Sabbat naar Zondag*, pag. 77vv. Wat het verschil in motivering betreft (Deuteronomium 5,14-15) merkt prof. Gispén op: "De motiveringen van Exodus en Deuteronomium sluiten elkander niet uit, maar die van Exodus is ruimer, geldt voor de mens in het algemeen. God heeft zelf op de zevende dag gerust. En dan staat er voor 'rusten' een woord, waarin de idee van ontspanning, uitrusten, op de voorgrond treedt (vgl. de omschrijving in 31,17). Deuteronomium ziet meer op de naaste, Exodus meer op de dienst en de navolging van God"; *Exodus*, 1939, pag. 70.

Vijfde Gebod. 'Eren' is: zwaar, gewichtig doen zijn; de ouders dienen voor gewichtige mensen gehouden te worden. De *moeder* genoemd: "De vermelding van de moeder is hier belangrijk, omdat een weduwe haar rechten in de samenleving beperkt zag en gewoonlijk aan de genade van haar oudste zoon was overgeleverd, zo zij niet direct contractueel beschermd was. Zo bezat zij b.v. geen rechtspersoonlijkheid. Eerbied voor de moeder kan daarom ook zorg voor haar betekenen, zodra zij haar gezagspositie verloren heeft" (F.C. Fensham, *Exodus*, 1970, pag. 137).

Een kind dat z'n ouders eert, zal zijn dagen verlengd zien op het 'akkerland', dat God hem aanhoudend geeft: "Bij overtreding wordt hem dit land ontnomen. Het grondbezit is dus voorwaardelijk gebonden aan de eerbied voor de ouders. Jahwé is de Leenheer van de grond der Israëlieten" (F.C. Fensham, *a.w.*, pag. 137). — Laatstgenoemde opvatting zegt méér dan: lang leven, oud worden.

Zesde Gebod. Alternatieven: Gij zult volstrekt niet doodslaan. Beneem niemand wederrechtelijk het leven.

Er zijn drie Hebreeuwse woorden, die betekenen 'doden'; 1) *harag* (165 keer in het O.T.). 2) *hemiet* (201 maal in het O.T.) en 3) *rasjach* (46 keer in het O.T.). Het laatstgenoemde woord, dat in het zesde gebod wordt gebruikt, betekent: de persoonlijke tegenstander wederrechtelijk doodslaan, vermoorden. Voor doden op juridische gronden of in de oorlog worden andere werkwoorden gebruikt: *hemiet*, *harag*, *nakah*. Prof. J.L. Koole schreef: "Het zesde gebod spreekt niet over het oorlogsvraagstuk. Dit kan het om deze reden al niet doen, omdat het, evenals de volgende, de verhouding van de Israëliet tot zijn volksgenoten regelt. Bovendien wordt het hier gebezigde Hebreeuwse woord nooit met betrekking tot oorlogshandelingen gebruikt. In geen geval kan men dus het Zesde Gebod aanvoeren voor pacifistische doeleinden" (*De tien geboden*, 1964, pag. 100).

Zevende Gebod. Alternatieven: Gij zult volstrekt niet echtbreken. Beledig niemand in zijn huwelijk.

Teksten als Genesis 20,3 en Exodus 21,3 doen zien dat de gehuwde vrouw eigendom is van haar man als heer. Wanneer in onze Nederlandse vertaling sprake is van een 'gehuwde' vrouw, staat er eigenlijk: een 'be-heer-de' vrouw. Van die kant bezien kan overspel, echtbreuk, ook een vermogensdelict genoemd worden.

Achtste Gebod. Alternatieven: Gij zult volstrekt niet stelen. Steelt niemand en niets.

Vele uitleggers menen dat het achtste gebod oorspronkelijk ziet op gewelddadige ontvoering van mensen. Zoals het nu tot ons komt slaat het stelen (Hebreeuws: *ganab*; vergelijk ons: gappen) op ontvreemding van wat ook maar.

Negende Gebod. Alternatieven: Volstrekt niet zult gij antwoorden tegen uw naaste als een vals (leugenachtig) getuige. Gij zult tegen uw naaste geen verklaring afleggen als leugengetuige. Treed niet als leugenachtige aanklager of getuige tegen uw naaste op.

In dit gebod is het werkwoord 'antwoorden' (Hebreeuws: *anah*): antwoorden op de vragen van de rechter.

Tiende Gebod. Alternatieven: Gij zult volstrekt niet begeren ... Gij zult niet verlangen

naar ... Gij zult uw hand niet uitstrekken naar ... Gij zult uw zinnen niet zetten op ...

Het Hebreeuwse werkwoord (*chamad*) betekent: proberen in bezit te krijgen, wanneer de begeerte ernaar is opgewekt. *Huis*: het huisgezin met alles dat daarmee verbonden is.

Slotopmerking: Terecht wordt er bij de uitleg der afzonderlijke geboden van uitgegaan dat iedere gebod de hoogste openbaring van de betrokken soort van zonde is. Echtbreuk b.v. is de ergste zonde van onzedelijkheid en daarmee is alle onzedelijkheid (onkuisheid) veroordeeld.

76. Hoe stond het met de wetsopenbaring en de wetskennis vóór Exodus 20?

Nauwkeurig geformuleerd: Volgens welke wetten of normen hebben de mensen toen buiten de kring der bijzondere openbaring en ook binnen die kring geleefd en gewerkt?

Voor die vraag is alle aanleiding, wanneer we letten op Romeinen 5 en Galaten 3.

In Romeinen 5,13 lezen we dat reeds vóór de wet op de Horeb zonde in de wereld was en die zonde werd toegerekend in de straf op de zonde: de dood. De vraag is dus: Volgens welke wet als maatstaf was er dan sprake van zonde? Immers, als er geen wet is, is er geen wetsovertreding, geen zonde.

In Galaten 3,17 lezen we dat de wet op de Sinai is gekomen 430 jaar na de komst van de belofte aan Abraham. Weer is de vraag: Was er dan vóór de wetgeving op de Sinai geen goddelijke wet bekend? Ter beantwoording van deze vragen, moeten we uitgaan van de paradijstoestand vóór de zondeval. Adam en Mannin kenden toen door openbaring de wet van God voor hun leven en werken. We mogen hun wetskennis in 'de staat der rechtheid' niet onderschatten! Met de zondeval is die wetskennis niet meteen totaal bedorven en ook niet restloos verdwenen. Noach en de zijnen hebben daarvan geprofiteerd. Hoeveel wetskennis is er uit de tent van Noach niet de tweede wereld binnengekomen! Bovendien geldt hier Romeinen 1,20. Ook was van toepassing hetgeen nu staat in art. 2 N.G.B.: "Wij kennen Hem (de HEERE) door twee middelen. Ten eerste door de schepping, onderhouding en regering van de gehele wereld". Het is waar: we lezen niet over wetsopenbaring tussen Noach en Mozes, Doch de heidenen na de zondvloed kenden wel de rechtseis van God; Romeinen 1,32. En in hun geschreven wetboeken komt dat duidelijk aan het licht. En wat de gelovigen betreft: Hun wetskennis zal uiteraard groter zijn geweest dan die van de ongelovigen. Toen Henoch aan zijn goddeloze tijdgenoten het oordeel van God over hun zonden gepredikt heeft (Judas, 14-15; Genesis 5,19vv), moet hij daarvoor goede kennis van Gods wet gehad hebben. Toen Noach optrad als de prediker der gerechtigheid (Genesis 6vv; 2 Petrus 2,5), heeft hij aan de goddeloze wereld Gods gerechtigheid, dus Gods wet en rechtseis voorgehouden. Wanneer de HEERE tot Abraham zegt dat hij voor Gods aangezicht onberispelijk moet wandelen, zal Abraham wel geweten hebben wat dat inhoudt (Genesis 17,1). God zegt dan ook tot Isaak: Uw vader Abraham heeft mijn dienst in acht genomen, "mijn geboden, mijn inzettingen en mijn wetten"; Genesis 26,5. Als Jozef in Egypte de zonde van overspel met de vrouw van Potifar afweert, noemt hij dat overspel maar niet een zonde tegen mensen doch een "zondigen tegen God" (Genesis 39,9). Zelfs bij een Kanaäniet als koning Abimelek van Gerar is er "vreze Gods" (Genesis 20,1vv; vooral vers 11), zodat hij voor de zonde van overspel en echtbreuk bang is. Wanneer Israël bij de Horeb komt, heeft het heel wat kennis omtrent Gods wet, geboden, rechten en inzettingen. Daaruit kunnen we het ook verklaren dat het de sabbat-van-den-beginne kende (Exodus 16).

Bij de Horeb komt er een brede wetsopenbaring, want daar gebeuren twee dingen. In de eerste plaats wordt wat als Gods wet van het paradijs af bekend was, van een nieuwe redactie voorzien, met name in de dekalog; en in de tweede plaats komen er tal van voorschriften en regels voor het gehele godsdienstige en overige leven, omdat de HEERE zijn 'zoon' Israël in de kinderperiode, in die staat en toestand van onmondigheid, bij de

hand neemt en leidt naar het beloofde land (Galaten 4,1vv).

In dat verband spreekt Paulus over de wet als *tuchtmeester*; Galaten 3,24vv. Sommigen menen dat daarmee bedoeld wordt op deze functie van Gods wet, dat de gehele wet van Mozes, inzonderheid al de geboden inzake de handelingen van de eredienst, de kerk van Israël wijzen op de Christus als de vervuiler van de wet. Op die wijze zou de wet de kerk naar Christus hebben moeten leiden.

Deze opvatting is echter niet juist. De 'tuchtmeester' is in de oudheid de impopulaire figuur van de 'pedagoog' (zoals er letterlijk staat), die de onmondige knaap in de band moet houden. Zó moet de taak van de wet onder Israël worden gezien in verband met de onmondigheid en onvrijheid van de kinderen Gods. Evenmin gaat het hier over deze in oud en nieuw verbond werkzame functie der wet, dat zij ons ontdekt aan onze zonde. Daarvan is wel sprake in Romeinen 3,20 maar niet op deze plaats in Galaten.

We keren terug tot Romeinen 5,13. Paulus bedoelt niet te zeggen dat er tussen Noach en Mozes geen wet van God was. Hij wil zeggen: Er was toen nog geen wet als die op de Horeb zou worden gegeven en ook was er geen proefgebod meer als voor Adam, zodat er in die zin geen wetsovertredingen waren. Maar er waren wel zonden, ja, alle mensen zondigen, namelijk tegen wat toen als Gods rechtseis en wet voor het leven bekend was. De stof van dit nummer is breder behandeld in mijn *Van sabbat naar zondag*, 1973, pag. 67vv, 93vv, 127vv en 155vv.

77. Hoe waardeert het Nieuwe Testament de dekalog en de overige mozaïsche wetten?

Er zijn uitleggers die menen dat op grond van enige nieuwtestamentische teksten het volgende kan worden gesteld: de gehele oudtestamentische bedeling als verbondsbedeling van de Horeb is voorbij; diensgevolge is ook de gehele mozaïsche wet, met inbegrip van de dekalog, verdwenen, omdat Christus alle geboden heeft vervuld; dat wil zeggen, de mozaïsche wet heeft afgedaan; nu is Christus onze wet; of ook: we staan onder de wet van Christus, Galaten 6,2; dit is het nieuwe gebod: God en de naaste *liefhebben*, of: Christus *navolgen*. Zo leerde ds. G. Visee, *Christus heeft de wet vervuld*, art. in Kamper Kerkbode van 3 juni 1966, en in andere publikaties. Ook ds. C. Vonk, *Genesis en Exodus*, 1960, p. 312v. Zie ook van hem: *Leviticus, Numeri, Deuteronomium*, 1963, pag. 697vv. Vergelijk mijn *Van sabbat naar zondag*, 1973, pag. 154vv.

De generale synode van De Gereformeerde Kerken te Hoogeveen 1969/70, Acta art. 249 IB (pag. 207-217), heeft bovengenoemde leringen verworpen. Haar overwegingen waren de navolgende:

1. Het beklemtonen van de eenheid en ondeelbaarheid van de mozaïsche wet mag nimmer via een beroep op de vervulling der wet in Christus tekort doen aan wat de Heilige Schrift zegt over de blijvende geldigheid van deze wet; zie Romeinen 3,31; 7,22; 8,4; 1 Timoteus 1,8.
2. Noch het onderwijs van Christus, die de wet in haar ware diepte en zin heeft doen verstaan (vergelijk Matteus 3,15; 5,17-48; 12,1-8; 19, 1-12; Efeziërs 6,1-9; Openbaring 12,17; 14,12), noch het wegnemen van het gebruik van vele bepalingen der wet (o.a. van de besnijdenis, offerdienst, feestdagen; zie b.v. Handelingen 15,28-29; Galaten 5,2-3; Kolossenzen 2,11; Hebreeënen 7,10-18; art. 25 Ned. Geloofsbelijdenis) betekent het einde van de wet. met name die der tien geboden als positieve, en dus eveneens voor de nieuwtestamentische bedeling bindende wet, met inbegrip "ook van het sabbatsgebod, het zevende, het achtste, het negende, het tiende gebod". Zie Romeinen 7,7; 13,8-10 (vergelijk Deuteronomium 6,5 en Leviticus 19,18; zie ook Matteus 19,17-19; 22,37-40; Lucas 10,26-28; Galaten 5,14); Efeziërs 6,2-3; Jakobus 2,14.
3. Art. 25 N.G.B., zegt wel, dat de *ceremoniën en figuren* der wet opgehouden hebben met de komst van Christus, en dat alle *schaduwen* een einde genomen hebben; also dat het gebruik daarvan onder de christenen weggenomen moet worden, maar

daarmee wordt niet gezegd, dat met name de wet der tien geboden als positieve wet haar tijd heeft gehad; hetgeen ook strijdig zou zijn met wat de belijdenis elders leert in Zondag 33, vr. 91; Zondag 34-44, met name vr. 115.

4. Het spreken van het N.T. over de vrijheid van de wet en van de vloek der wet (Romeinen 7,1-6 en Galaten 3,13) heeft geen betrekking op een wijziging in de geldigheid van de wet, doch op een wijziging in de positie van de gelovige, die door Christus is vrijgekocht van de vloek der wet; hetgeen ook daaruit blijkt, dat de wet als regel der dankbaarheid ons niet minder uitdrukkelijk en krachtig wordt voorgehouden dan onder het oude verbond. Zie o.a. Matteus 5,17-20; Hebreëen 8,10 en Jakobus 2,8-12.
5. Voor de belijdenis omtrent de wet des HEEREN als kenbron van onze ellende blijft geen goede plaats over, wanneer men van deze wet niet erkent, dat zij als positieve wet ook in de nieuwtestamentische bedeling nog gelding heeft. Zie Romeinen 3,20; 7,7-16.

Het is zeer duidelijk dat in de laatste verbondperiode (van Christus tot de jongste dag) de dekalogo de hoofdwet van het verbond blijft.

78. Hoe kan voor ieder der tien geboden de geldigheid aangewezen worden?

Door te letten op de betrokken teksten.

Zie voor het *eerste* gebod o.a. Matteus 6,24; 1 Korintiërs 5,11; Filippenzen 3,19; 1 Johannes 5,21; Openbaring 22,15.

Voor het *tweede* gebod: Matteus 10,37; Kolossenzen 2,23.

Voor het *derde* gebod: Matteus 5,33vv; 12,31 en 23,16-22.

Voor het *vierde* gebod: Matteus 12,1vv; Marcus 3,1vv; Johannes 20,19 en 20,26; Romeinen 14,5v; Galaten 4,10; Kolossenzen 2,16; Openbaring 1,10.

Voor het *vijfde* gebod: Efeziërs 6,1-2; 1 Timoteus 1,9.

Voor het *zesde* gebod: Matteus 5,21vv; 5,38; 1 Timoteus 1,9.

Voor het *zevende* gebod: Matteus 5,27vv; Handelingen 15,20.29; 21,25; 1 Korintiërs 5,1vv; 6,13vv; 1 Tessalonicensen 4,3.

Voor het *achtste* gebod: 1 Korintiërs 6,10; Efeziërs 4,28.

Voor het *negende* gebod: Kolossenzen 3,9; Jakobus 3,14; 1 Johannes 1,6.

Voor het *tiende* gebod: Romeinen 7,7; Jakobus 1,14-15.

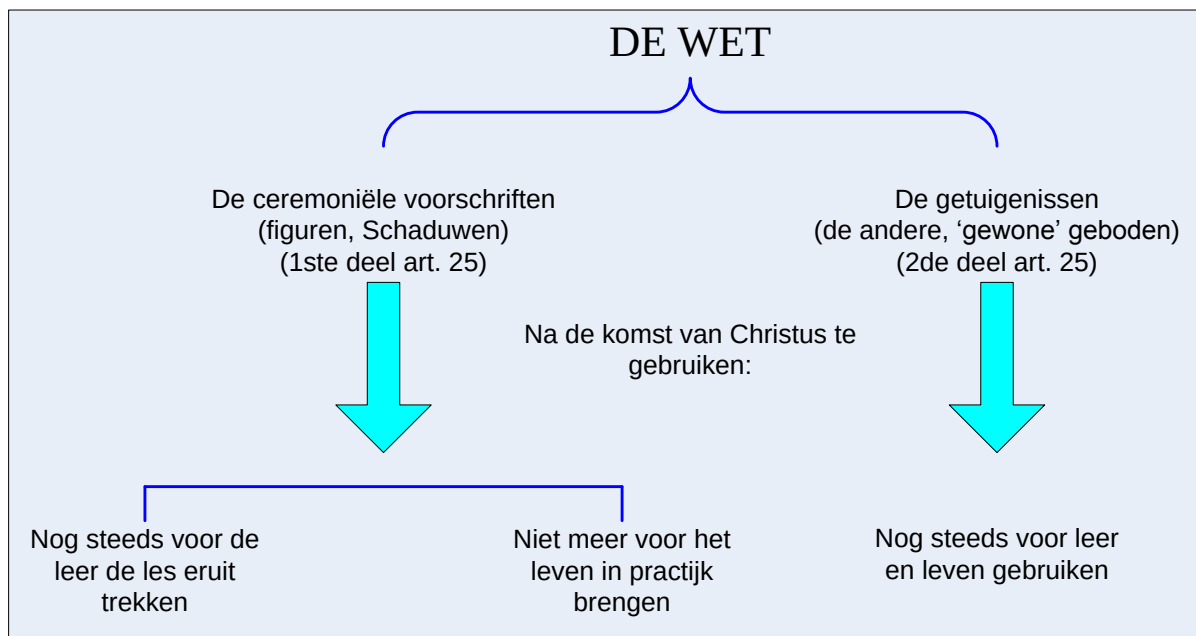
Ook kan gewezen worden op de nieuwtestamentische teksten (naast de oudtestamentische), die in verschillende uitgaven van de Heidelbergse Catechismus bij de uitleg van de Zondagen 34-44 worden genoemd.

79. Hoe is artikel 25 Ned. Geloofsbelijdenis te verklaren?

Artikel 25 N.G.B. luidt in de 'Arnhemse' tekst van 1981: "*Christus de vervulling van de wet*. Wij geloven dat de schaduwachtige eredienst van het oude verbond en de gebruiken die door de wet waren voorgeschreven, met de komst van Christus hebben afgedaan en dat zo aan al deze schaduwen een einde is gekomen. Daarom moeten de christenen die niet langer handhaven. Toch blijft voor ons de waarheid en de inhoud ervan in Christus Jezus, in wie zij hun vervulling hebben. Wel maken wij nog gebruik van de getuigenissen uit de Wet en de Profeten om ons in het Evangelie te bevestigen en ook om overeenkomstig Gods wil ons leven in alle eerbaarheid in te richten tot zijn eer." In antwoord 19 Heid. Catechismus lezen wij dat God het evangelie tevoren heeft laten afbeelden door de offers en andere schaduwachtige gebruiken die door de wet waren

voorgeschreven. De belijdenis gaat uit van de eenheid der wet. Doch dat neemt niet weg dat er is te onderscheiden tussen ceremoniën en figuren enerzijds en niet-ceremoniële bepalingen aan de andere kant. Ceremoniën zijn de plechtige handelingen in Israëls eredienst, zoals de reinigingen, de offers e.d. De figuren in de wet zijn afbeeldingen, dat is: al de voorwerpen die in de eredienst werden gebruikt, zoals kandelaar, borstlap, ark en zoveel meer. Ceremoniën en figuren beelden het evangelie uit. Samen illustreren zij de verlossing van Christus. Toen Christus in het vlees verscheen, hadden alle schaduwachtige 'vertoningen' hun dienst gedaan. De christenen hoeven ze niet langer te handhaven, want Christus heeft ze vervuld en daarmee zijn ze afgeschaft. Soms zegt de Schrift dat van sommige ceremoniële zaken, b.v. de tempel, zal verdwijnen (Matteüs 24,2); de spijswetten en de voorschriften van rein en onrein komen buiten werking (Handelingen 10 en Matteüs 15,17-18) en het vasten wordt principieel opgeheven (Lucas 5,33-38). Een en ander betekent niet dat de beschrijving van die ceremoniën en figuren voor ons geen betekenis meer heeft. Want wij kunnen er allerlei van leren omtrent het verlossingswerk van Christus. Daarover spreekt dus het eerste deel van art. 25 N.G.B.

Het tweede deel daarvan spreekt nu over alles dat ons leven reguleert. De Wet en de Profeten betuigen ons Gods wil voor geloof en leven, b.v. de dekalog doet dat. Ook na de komst van Christus blijven we aan die zogenaamde zedelijke wetten gebonden. Die 'getuigenissen' betuigen ons, hoe wij zullen beginnen naar al Gods geboden te leven en te handelen. Zie uitvoerig over bovengenoemde zaken A. Geelhoed, *De wet niet verzetten*, 1969. Op pag. 64 gaf hij daarvan de navolgende schets.

80. Wat is in de woestijntocht van Israël wel het hoogtepunt te noemen?

De verbondssluiting op de Horeb, Exodus 24,1-18. Verschillende dingen vallen op. Vroeg in de morgen bouwde Mozes een altaar onder aan de berg, met twaalf opgerichte stenen overeenkomstig de twaalf stammen. Hier (en op vele andere plaatsen in de Schrift) is de uitdrukking "*de twaalf stammen*" een zogenaamde technische term om geheel Israël aan te duiden. In feite zijn er immers *dertien* stammen: de stam van Jozef is gesplitst in die van Efraim en die van Manasse (Genesis 48).

Op dat altaar worden brandoffers en vredeoffers gebracht. Het bloed der geslachte dieren spregde Mozes voor de helft op het altaar en voor de helft op het volk (vers 6vv). Daarna nam Mozes het verbondsboek (waarin de tot dat ogenblik gegeven wetten waren opgetekend; Exodus 20-23), las het voor, vroeg en kreeg de verbondsinwilliging

van het volk. Volgens Hebrëen 9,19 is ook dat boek met bloed besprengd. Het gaat om wijding en reiniging (Exodus 24,6.8). In Hebrëen 9,19-20 staan nog meer bijzonderheden. Duidelijk is dat de verbondssluiting (Exodus 24,8) alleen mogelijk en werkelijk is door de verzoening, door de Christus met diens zoenbloed. Nadruk heeft in Hebrëen 9,20 dat God het verbond heeft voorgeschreven, d.w.z. het ging van God uit als een eenzijdige beschikking. Het is een *vernieuwing* van het verbond der genade en verzoening.

Wanneer daarna Mozes, Aaron, Nadab en Abihu met de 70 oudsten de Horeb beklommen hebben, is er de verschijning van de HEERE (vers 10-11). "Hoe zijn gedaante is, wordt niet meegedeeld, vergelijk Exodus 33,18vv; Jesaja 6,1 en Openbaring 4,2-3. Het meest waarschijnlijk als een Koning op zijn troon (...). Hemzelf zien zij niet. Ze zien tegen een blauw 'plaveisel' op, klaar als de hemel zelf"; W.H. Gispen. *Exodus*, deel 2, 1939, pag. 118. Het blauw van het plaveisel symboliseert de trouw van de HEERE.

In vers 11 volgt dan: "*zij aanschouwden God en zij aten en dronken*" (verbondsmaaltijd).

Zulk een cultische maaltijd tussen de verbondsluitende partijen was maar niet een 'etentje' voor de gezelligheid, doch een godsdienstige plechtigheid waarin de onderlinge gemeenschap werd beleefd. Vandaar dat zulk een maaltijd de eenheid van de harten der bondgenoten demonstreerde. In zulk een maaltijd zat een eschatologisch perspectief: uitzicht op het avondmaal en op de bruiloft van het Lam Christus; Openbaring 19,6-10.

Aan deze verbondssluiting op de Horeb heeft de HEERE later Israël bij herhaling herinnerd, toen het van Hem afweek; zie o.a. Jeremia 11,1vv. Hij houdt dan het afvallige volk aldoor voor wat *het doel* van het verbond is: *Gij zult Mij tot een volk zijn en Ik zal u tot (een) God zijn*. Zie voorde betekenis tevoren [no. 55](#).

Door de verbondsvernieuwing op de Horeb is het genadeverbond-in-de-*abrahamietische-vorm* overgegaan in het *genadeverbond-in-de-mozaïsche-vorm*. Het is de laatste vorm vóór de komst van Christus in het vlees.

81. Wat leert de Schrift ons omtrent een verbond met de stam Levi?

Onder [no. 71](#) is even gezegd dat volgens Exodus 19,24 en 24,5 alle eerstgeboren zonen in Israël priesters waren, vóórdat de stam van Levi tot de priesterdienst werd geroepen. Numeri 3,11-13,41 en 8,16-19 zeggen duidelijk dat de Leviëten in plaats van de eerstgeborenen de priesterdienst kregen. De vraag is dan *waarom* en *wanneer* dat heeft plaatsgevonden.

Prof. Aalders heeft in zijn boek *Het Verbond Gods* op pag. 111vv daaraan uitvoerig aandacht gegeven. Na bespreking van Numeri 18,19; Jeremia 33,21; Nehemia 13,29 en Maleachi 2,4.5.8 komt hij tot de volgende samenvatting:

"Samenvattend wat wij vonden, komen wij tot de volgende resultaten: dat er reeds vóór het einde van de omzwerving van Israël door de woestijn een verbond is gesloten met de stam Levi; en dat dit verbond Gods met deze stam tot inhoud moet hebben gehad de toezegging, dat uitsluitend uit deze stam de priesters zouden genomen worden. Het kan een verbond met Levi heten in zover die toezegging daarin aan de stam Levi werd gedaan, maar het kan eveneens een verbond met de priesters heten, in zover aan dezen, als leden van de stam Levi, het priesterschap werd verzekerd. Dat dit een toezegging was, waarin ook de nakomelingschap was begrepen, is reeds op zichzelf duidelijk; maar in Numeri 18,19 wordt de verzekering van de inkomsten van het priesterschap, waarin de waarborging van het priesterschap zelf uiteraard besloten lag, aan Aaron en zijn nakomelingen van Godswege in dezer voege gegeven: "het is een *eeuwig* zoutverbond voor de HEERE ten gunste van u *en uw zaad met u*". Dat in dit verbond ook wederkerig van verplichtingen aan de zijde der priesters sprake is, ligt ten zeerste voor de hand. Zoals we zagen, wordt daarop in Maleachi 2,4-8 ook gewezen. Maar al ware dat het geval niet, dan kon er toch geen twijfel over bestaan, dat het de

roeping der priesters was het hun van God gegeven ambt getrouw te vervullen" (pag. 118-119).

De inhoud van het verbond is duidelijk, maar *waarom* de Levieten in de plaats van de eerstgeborenen de priesters werden en *wanneer* dat plaats greep, wordt uit de bovengenoemde teksten niet duidelijk. Vandaar dat gewezen wordt op Deuteronomium 33,9. Daar wordt gesproken over een *bewaren* van Gods verbond door Levi (vergelijk vers 8), maar waar toch niet bedoeld wordt Gods verbond *met* Levi. De tweede vershelft (van vers 9) herinnert aan het optreden der Levieten bij gelegenheid van de zonde met het gouden kalf; toen hebben zij, zonder op banden des bloeds of der vriendschap acht te slaan, ter uitvoering van het oordeel Gods, een aantal van hun volksgenoten gedood; Exodus 32,26-29. Wat zij toen *bewaarden* was het verbond van de Horeb en het woord dat zij *onderhielden* is de wetgeving in dat verbond. Omtrent het verbond *met Levi* zegt Deuteronomium 33,9 ons niets.

Sommigen verbinden echter aan dat voorval de conclusie, dat Levi toen, als beloning voor zijn zelfverloochening, het priesterschap van de eerstgeborenen kreeg. Hier is echter voorzichtigheid geboden. Want al *vóór* de zonde met het gouden kalf werd blijkens Exodus 28,43 aan de Leviet Aaron en diens nakomelingschap het priesterambt toegezegd. "Iets anders echter is, dat naar alle waarschijnlijkheid de zelfverloochenende trouw van Levi bij gelegenheid van de zonde met het gouden kalf wel hierin haar beloning vond, dat de *gehele* stam tot de bijzondere dienst van het heilighdom werd bestemd, waarmede Jakobs vloek (Genesis 49,7) in een zegen werd verkeerd. En het laat zich zeer wel denken, dat de *bekendmaking* van hun verkiezing tot priesterstam, die toen moet hebben plaats gevonden, met de sluiting van een *verbond* is bevestigd" (Aalders, a.w., pag. 119-120).

We zien dus dat de verbondssluiting met Levi valt *binnen het kader van het genadeverbond* om dit verbond in *de bediening der verzoening* te dienen.

82. Wat betekent het vreeverbond met Pinechas?

Volgens Numeri 25,12vv gaf de HEERE aan Pinechas, een kleinzoon van Aäron, voor zijn ijveren voor Israëls God in de zaak van Israëls afgoderij met Baäl-Peor "een altoosdurend priesterschap", dat, blijkens het vervolg van de geschiedenis, kan worden opgevat als de belofte van het *hoge*-priesterschap en van het *erfelijke* daarvan tot in verre toekomst.

Hogepriester kon Pinechas niet automatisch worden bij de dood van zijn vader Eleazar. In Israël kon men alleen hogepriester worden krachtens roeping door de HEERE, zoals Pinechas' grootvader Aaron en vader Eleazar geroepen waren. Met zijn vreeverbond roept God Pinechas om zijn trouw aan Hem tot het hogepriesterschap (eerste gave) en maakt Hij het bovendien erfelijk in zijn geslacht (tweede gave). God zelf wil voor de continuïteit (ononderbroken voortduur) van het zeer gewichtig hogepriesterlijk ambt zorgen, 't Gaat met name bij de hogepriester om de schaduwachtige bediening der verzoening in het heilige der heiligen voor Gods aangezicht. Inderdaad, het gaat om de vrede van God en om de vrede (van Israël) *mèt* God. Gods verbond met Pinechas' geslacht duurde tot na de ballingschap. Dit verdient een korte toelichting.

Pinechas was de zoon van Eleazar, de zoon van Aaron. Hij is vader Eleazar als hogepriester opgevolgd. Maar na de dood van Pinechas is door ons onbekende oorzaak de lijn van Pinechas onderbroken. Het hogepriesterschap ging over op een andere tak van Aaron (de lijn van Itamar). Want aan het einde van de tijd der richters is Eli (nakomeling van Itamar) hogepriester. Met de afzetting van Abjatar (1 Koningen 2,26vv) kwam het hogepriesterschap met Zadok weer in de lijn van Pinechas (1 Koningen 2,35). Het bleef in die lijn tot na de ballingschap, tot in de dagen van de Syrische overheerser van Kanaän, Antiochus Epifanes (175-164 vóór Chr.). Daarna trad er grote verwarring op, zodat de lijn van Pinechas voorgoed afbrak.

Sommige uitleggers menen dat Eli wèl uit het geslacht van Eleazar stamde; zó Aalders, a.w., pag. 124vv. Vergelijk echter dr. C.J. Goslinga in diens grote kommentaar op 1 Samuël, 1e deel, 1968, pag. 118.

83. Hoe karakteriseert de Schrift de woestijnreis en het woestijnverblijf van Israël?

In Oud en Nieuw Testament vinden we enige gegevens, nl. Jeremia 2; Ezechiël 16, Hosea 2 en Galaten 4.

In laatstgenoemde Schriftplaats stelt de apostel Paulus dat onder de mozaïsche bedeling van het genadeverbond Israël nog *onmondig* was en als onmondig kind door de wet onder voogdij en toezicht stond. Het was wel erfgenaam van de verbondsgoederen maar onmondig, vandaar een zeer uitgebreide wetgeving, die het kind zijn gedrag tot in bijzonderheden voorschreef. Een kind immers zeg je voor wat kan en wat niet kan. In de tweede plaats tekenen twee profeten uit de late koningentijd met name Israëls jeugd onder het gezichtspunt van *de woestijn*: Jeremia en Hosea; en tegelijk dat van *de huwelijksliefde* en *de huwelijkstrouw*.

Jeremia 2 begint zó: "Het woord des HEEREN nu kwam tot mij (Jeremia): Ga. predik ten aanhoren van Jeruzalem: Zo zegt de HEERE: Ik gedenk de genegenheid van uw jeugd, de liefde van uw bruidstijd, toen gij Mij gevolgd waart in de woestijn, in onbezaaid land; Israël was de HEERE geheiligd, de eersteling zijner opbrengst ...". Daarna is er het verwijt van Israëls ontrouw.

Hosea 2,13vv heeft ook het woestijnmotief en het huwelijksmotief: de HEERE wil het afvallige volk lokken en in de woestijn leiden en spreken tot haar hart. "Dan zal zij daar zingen als in de dagen van haar jeugd, als ten dage toen zij trok uit Egypte" (vers 14). Dan zal zij de HEERE noemen: Mijn man; en niet meer: Mijn Baal (vers 15). "Ik — zegt de HEERE — zal u Mij tot bruid werven voor eeuwig" (verzen 18-19). Beide genoemde motieven hangen onderling samen: de HEERE voerde Israël in de woestijn, in de afzondering, waar zij tot in haar dagelijkse leeftocht van Hem afhankelijk was, om haar liefde te winnen. Voor het samen-zijn in de woestijn past Psalm 25,14: "Des HEEREN vertrouwelijke omgang is met wie Hem vrezen, en zijn verbond maakt Hij hun bekend". Huwelijksliefde is verbondsliefde.

In Ezechiël 16 (zie ook hoofdst. 20) tekent de HEERE Israëls geschiedenis vanaf het prille begin (Israël als baby te vondeling gelegd en door de HEERE opgenomen, 'geadopteerd') tot de late koningentijd, de tijd van de profeet Ezechiël. De HEERE somt in het kort op wat Hij allemaal voor Israël heeft gedaan, 16,1-14. Maar Israël werd een brutale hoer (vers 30), want het pleegde ontucht met "iedere voorbijganger" (vers 15). "Zo'n overspelige vrouw, die vreemden aanhaalt, terwijl zij gehuwd is!" (vers 32). Breed haalt de HEERE tegen zijn afvallig volk uit.

En het ongehoorde is bij al de profeten, dat Hij met dat volk opnieuw wil beginnen: *nogmaals* verkiezen; *tweede* verkiezing (Zacharia 1,17; 2,12 en 3,2).

84. Hoe verliep de verbondsgeschiedenis vanaf de uittocht tot de dood van Mozes; Exodus 15,1 tot Deuteronomium 34,12?

Het eerste gedeelte, van de uittocht tot de Horeb, werd 'voorbeeldig' voor de gehele woestijntocht. Het begon na enige dagen met *morren* en dat woord werd typisch voor de gehele woestijnreis, zie Exodus 15,4; 16,2; 16,7; 16,8; 17,3; Numeri 14,2; 14,27.29.36; 16,11; 16,41; 17,5 ; vergelijk Deuteronomium 1,27; Psalm 106,25. Het begon met morren over *drinkwater*, Exodus 15,22-27. De HEERE leidde hen naar de *waterbronnen* van Elim. Later horen we over water uit de *rots*. Exodus 17,1-7 en Numeri 20,7vv.

Ook was er een morren over een gebrek aan *brood*. Exodus 16,2vv. Toen gaf de HEERE "het brood uit de hemel", het *manna*. Dat kwam er 40 jaar lang! Bovendien kwam er ook

vlees: de kwakkels, 16,11vv. Daarmee was de voedselvoorziening op gang gebracht. En zo bleef Hij zorgen, totdat ze in Kanaän kwamen; Jozua 5,12.

Ook in ander opzicht was er Gods dagelijkse zorg. Gedurende de gehele tocht *versleten de kleren niet*; evenmin *de schoenen* aan hun voeten. Ook de *voeten* zelf zwollen niet op; Deuteronomium 8,4 en 29,5. De *wolkkolom* was overdag de zonneparaplu en des nachts verlichtte zij de legerplaats; zie [no 68E](#). Wanneer het 'broeder'-volk Amalek Israël aanvalt om het te vernietigen, bezorgt de HEERE Israël de overwinning, Exodus 17,8-16. Wanneer de Moabitische koning Balak de 'profeet' Bileam huurt om Israël te vervloeken, grijpt de HEERE in, zodat Bileam alleen maar kan zegenen, Numeri 22,2-24,25. In het conflict met de Amorieten geeft de HEERE aan Israël de zege: Numeri 21,21vv. Omdat Midian op advies van Bileam Israël had verleid tot bondsbreukige zonde (Numeri 25,1vv), krijgt Israël bevel van de HEERE wraak op Midian te oefenen, Numeri 31,1vv. Israël verleiden tot zonde is zondigen tegen Israëls God. Niet alleen de verleide wordt gestraft maar ook de verleider!

Bovendien was daar *de Engel des HEEREN*, de Zoon van God, die eens vlees zal worden, om als een goddelijke Gids de kerk veilig naar het beloofde land te brengen, zie [no. 68F](#). En toen bij de Horeb de *tabernakel* was gebouwd, nam de heerlijkheid van de HEERE intrek in het heilige der heiligen: Exodus 40,34vv. Hij gaat onder zijn volk wonen, om daarmee één te zijn.

Het is gemakkelijk te constateren dat de HEERE zich tegenover zijn 'zoon' Israël toont de getrouwe Verbondsgod te zijn. Israël echter betoont zich maar weinig dankbaar voor Gods overvloedige gaven. Het begaat zonde na zonde. We noemen: de zonde met het gouden kalf, Exodus 32,1vv: het miserabel prae-advies inzake de intocht en de verovering van het beloofde land, Numeri 14,1vv: de opstand van Korach, Datan en Abiram. Numeri 16,1vv; de volksopstand tegen Mozes. Numeri 21,4-9; de afgoderij met de afgod Baäl-Peor. Numeri 25,1vv. Zelfs Mozes' naaste verwanten, Aaron en Mirjam, stonden tegen Mozes op, Numeri 12,1vv. terwijl Aäron tevoren Gods oordeel over zijn zoons Nadab en Abihu had gezien, toen die 'vreemd vuur' op het reukofferaltaar brachten, Leviticus 10,1-7.

Bij hoog en laag ontbrak veel aan de vrees voor de HEERE. Ook de zware straffen die de HEERE soms over het volk bracht, bewerkten geen verandering: Exodus 32,28-29 (ongeveer 3000 doden); Numeri 11,1-3; 12,10; 16,35 (250 man); 21,6vv (de dood van velen); 25,9 (24 duizend).

Het diepste ingrijpen van alle straffen was wel. dat de HEERE na het ongelovige verspietersrapport aankondigde: *allen die onder de soldaten gerekend worden van 20 jaar oud en daarboven zullen niet in 't beloofde land komen maar in de woestijn sterven*. En dat is gebeurd tijdens een *veertigjarige straftocht* door de woestijn.... Alleen Kaleb de zoon van Jefunne en Jozua de zoon van Nun. samen met de priesters en de leviëten, zouden de straf overleven; Numeri 13,20vv. Zie I. de Wolff, *De geschiedenis der Godsopenbaring*, deel 2 (eerste druk), pag. 531. Zo strafte de HEERE *naar het recht van zijn verbond* de afvalligheden van zijn volk. Toch was de HEERE bovenmenselijk geduldig en ging Hij genadig verder. wanneer Israël ook maar een beetje berouw toonde. Hij vernieuwt dan het verbond: zo na de affaire met het gouden kalf, Exodus 34,10: "Hij zeide: Zie, Ik sluit een verbond ...". Zo ook na de redevoering van Mozes. Deuteronomium 29,1: "Dit zijn de woorden van het verbond dat de HEERE Mozes geboden heeft met de Israëliëten te sluiten in het land Moab, naast het verbond dat Hij met hen bij Horeb gesloten had". In beide gevallen gaat het om de *bevestiging* van het verbond, dat bij de Horeb zijn mozaïsche vorm kreeg.

85. Hoe moet het boek Deuteronomium beschouwd worden?

De naam kan misverstaan worden. Het gaat namelijk niet om een tweede wetgeving naast die op de Horeb gegeven, ook niet om een eenvoudige herhaling van genoemde Horeb-wetgeving. evenmin om een samenvatting van enige grepen uit die wetgeving.

De zaak is dat Mozes met zijn 'afscheidspraak' een verklarende toepassing biedt van de 'grondwet', de dekalog, met het oog op Israëls leven in Kanaän. De Tien Geboden worden verklaard in het licht van de overige wetten en waar nodig toepasselijk aangevuld. Het geheel is een door Gods Geest geïnspireerd commentaar.

In overeenstemming met prof. Holwerda ziet ds. A. Geelhoed (*Petah-Ja*, jrg. 21, no. 11, nov. 1967) het boek als volgt opgebouwd:

Hoofdst. I-IV. I. De heilsfeiten.

Dit is de basis der wet. Voordat Mozes het volk leert wat God van hen vraagt, zegt Mozes het volk wat God voor hen deed.

1:9-18. a. God heeft rechters gegeven waardoor de naleving van de wet wordt bevorderd.

1:19-46. b. God heeft het volk niet vernietigd, hoewel ze tegen Zijn woord in opstand waren gekomen.

2:1-23. c. God heeft zelfs voor andere volken reuzen verdreven, dus Israël moet zeker niet bang zijn.

2:24-3 :29. d. God heeft al getoond tegenover Sihon en Og, dat Hij zelf strijdt voor Zijn volk.

4:6-9. e. God heeft hen een liefdesgeschenk gegeven, een wet, zó goed, als geen ander volk heeft.

4:20-24. f. God heeft alleen Israël verkoren uit alle volken en hen verlost uit de slavernij van Egypte.

4:24-31. g. God blijft Israël liefhebben, ook al moet Hij het straffen voor zijn zonde.

4:32-38. h. God heeft persoonlijk tot Zijn volk gesproken en het is toch in leven gebleven. Dat is nog nooit gebeurd.

Hoofdst. V-XXVI. II. De heilsgeboden.

V. Thema van het Boek: de wet toegepast op het leven in Kanaän.

VI-XI. *Het Eerste Gebod*. De centrale grondwet.

6:1-9. De inhoud van de grondwet: God alleen liefhebben (6:4-5).

6:20-25. De basis van de grondwet: God alleen liefhebben uit dankbaarheid (6:23).

De zin van de grondwet: God alleen liefhebben in eigen belang (6:24). Deze liefde tot God alleen wordt bedreigd door:

6:13-15; 7; 11:16:32 a) heidense altaren, daarom moeten ze die afbreken;

6:10-12; 8; 11:10-16 b) de rijke bodem van Kanaän; daarom mogen ze God niet vergeten;

6:16-19; 10; 11:1-9 c) eigen gerechtigheid; daarom mogen ze God niet verzoeken.

XII-XIII. *Het Tweede Gebod*. Vanwege Gods afkeer van de kanaänitische afgodendienst, moet Israël de heidense altaren verwoesten en alleen eredienst houden op de plaatsen, die de HEERE zelf aanwijst (verkiest).

XIV. *Het Derde Gebod*. Israël is in beginsel van de dood verlost, daarom mogen ze nooit praktijken uitoefenen, die de slavernij onder de dood uitdrukken.

XV-XVI:17. *Het Vierde Gebod*. Omdat God Israël heeft bevrijd van de slavernij van Egypte (15:15), mag geen enkele Israëliet ooit weer slaaf worden en moet er regelmatig gedachtenisfeest der bevrijding worden gevierd.

XVI: 18-XVIII. *Het Vijfde Gebod*. Ambtsdragers zijn gaven van God om Israël te bewaren bij de wet Gods.

XIX-XXII: 12. *Het Zesde Gebod*. Het leven van de naaste mag niet worden aangetast maar dient beschermd te worden.

XXII:13-XXIII:14. *Het Zevende Gebod*. Het huwelijk van de naaste mag niet worden aangetast maar moet worden beschermd.

XXIII: 14-24. *Het Achtste Gebod*. Het eigendom van de naaste mag niet worden aangetast maar dient beschermd te worden.

XXV. *Het Negende Gebod*. De naaste liefhebben, geen verraad of bedrog tegen hem plegen.

XXVI. *Het Tiende Gebod*. Dankbaar zijn en niet begeren uit ontevredenheid.

Hoofdst. XXVII-XXXIII. III. De heilsweg.

Israël moet nu naar deze geboden leven.

- a. uit dankbaarheid voor Gods verkiezende liefde en verlossing;
- b. omdat het alleen in deze weg gezegend zal worden en voorspoed kennen.

Israël heeft nu voldoende richtlijnen van God ontvangen om in Kanaän in het goede spoor te blijven. Het krijgt nu zelf volle verantwoordelijkheid voor wat komen gaat: zegen bij gehoorzaamheid en vloek bij afval.

Hoofdst. XXXIV. IV. Dood van Mozes.

Het is ook mogelijk het boek overeenkomstig het schema van de 'vazal-verdragen' (zie [no. 73](#)) als volgt in te delen:

1. Deuteronomium 1-5. De preambule;
2. Deuteronomium 1,6-4,49. De historische proloog;
3. Deuteronomium 5-26. De verdragsbepalingen;
4. Deuteronomium 27-30. De sancties;
5. Deuteronomium 31-34. Beschikkingen inzake de successie.

Zie C. Vonk, *Numeri-Deuteronomium*, 1966, pag. 403vv, met name pag. 409.

86. Hoe functioneert het verbond in het boek Deuteronomium?

Deuteronomium is ontvouwing van de op de Sinaï gegeven wet; Deuteronomium 1,5. Zie ook [no. 76](#) over de wet voor Israël in de onmondige kinderperiode. Een andere opvatting hebben prof. dr. A.D.R. Polman en prof. dr. J.Ridderbos. Zie voor laatstgenoemde diens *Inleiding op Deuteronomium in de Korte Verklaring*, deel 1, 1950, pag. 33-53; ook zijn artikel over 'Oud en Nieuw Verbond' in de bundel *De apostolische kerk*, 1954, pag. 7-38. Daartegen een recensie van prof. B. Holwerda in *De Reformatie*, jrg. 26 (1950-1951), pag. 325vv (opgenomen in: *Populair wetenschappelijke bijdragen*, 1962, pag. 109-126. Prof. Polman volgt J.Ridderbos. Hij typeert het Sinaïtisch verbond met de volgende zinnen: "In de voortgang der openbaringsgeschiedenis loopt het Abrahamietisch verbond door (Deuteronomium 29,13; Galaten 3,17), maar het neemt tegelijk een nationaal, voorwaardelijk en verbreekbaar karakter aan, doordat het ganse volk van Israël als openbaringsvolk in dienst van de komende Christus gesteld wordt (Hebreeën 7,22; 8,6.13). Als volksverbond is dit dupleurisch (tweezijdig) (Exodus 24,7-8; Galaten 3,20), wettisch en verbreekbaar (Deuteronomium 5, 2-3; Leviticus 26,15.25. 29,21)"; *Chr. Encyclopedie*, deel 6, 1961, pag. 461.

Over een en ander maken we enige opmerkingen. Het is onjuist te suggereren dat het verbond met Abraham niet-nationaal, niet-voorwaardelijk en niet-verbreekbaar was. Want het verbond was *zowel vóór als na de Sinai verbreekbaar*: Ezaü verbrak het verbond en Saul verbrak het verbond (om slechts die twee te noemen). Het verbond is wat het persoonlijk heil betreft *altijd voorwaardelijk, vanaf het paradijs tot de laatste dag*. Want alleen in de weg van een gelovig aanvaarden van de heilsbeloften ontvangen we de eeuwige zaligheid. *Of een hele of een halve natie* Gods verbond aanvaardt maakt het verbond niet anders dan het wezenlijk is, nl. een zaak van belofte, eis en dreiging. Deze grondstructuur heeft het verbond onveranderd in alle bedelingen. Vandaar dat de term 'volksverbond' het verbondskarakter niet kan bepalen. Het verbond is ook vanaf het paradijs tot de laatste dag *dupleurisch* (tweezijdig): *er zijn altijd minstens twee partijen bij betrokken*. Anders is het geen verbond. Tenslotte: men mag de term *wettisch* voor de mozaïsche periode van Gods verbond niet gebruiken om daarmee te suggereren dat er alleen in die periode een wet van God zou zijn geweest. Want in elke periode was Gods eis wettelijk bekend. Dat Gods wet in genoemde periode zeer breed uitgewerkt tot Israël kwam, had als oorzaak de onmondigheid van die kinderlijke periode, zoals wij al opmerkten. Pas na de ballingschap heeft het Jodendom de mozaïsche wetgeving wettisch, wetticistisch gemaakt.

Zo blijkt: wanneer men de grondstructuur van Gods genadeverbond voor alle perioden niet in 't oog houdt, is er het allerminst denkbeeldig gevaar, dat men vanuit het bijkomstige (hetgeen bij de grondstructuur bijkomt — b.v. de mozaïsche eredienst — en ook kan wegvallen — b.v. die mozaïsche eredienst) de verbondsbedelingen gaat karakteriseren en in feite tegen elkaar uitspelen.

Boven genoemde en bestreden opvatting van de Sinaïtische verbondsbedeling (onderdeel van een bredere verbondstheorie) heeft een rol gespeeld in het conflict in de Gereformeerde kerken rondom 1942. Via het zogenaamde Prae-advies van 1943 werd die verbondstheorie officiële leer en een ietsje 'wetenschappelijk geschminkt' is zij in de Korte Verklaring opgetreden en in een Chr. Encyclopedie verschenen.

87. Wat lezen we in het boek Jozua over Gods verbond?

A. In Jozua 1 lezen we dat de HEERE aan Jozua openbaart dat de tijd is aangebroken om *de belofte over het land Kanaän* te vervullen.

Wat aan de vaders werd beloofd mogen de kinderen erven. Bij de overtocht over de Jordaan gaat de ark des Verbonds voorop; 3,2v.

B. Doch *vóór* de belegering van Jericho, waarmee het offensief tegen de Kanaänieten zou worden ingezet, moest op Gods bevel al het mannelijke in Israël, dat in de woestijn geboren was maar *niet besneden*, dat verbondsteken ontvangen en daarna moest geheel het volk het *pascha* vieren.

Moeilijk is de vraag te beantwoorden waarom in de woestijn na het voorval van Numeri 13 en 14, ongeveer 38 jaar lang, beide sacramenten niet werden gebruikt. We sluiten ons aan bij de mening van dr. C.J. Goslinga in de *K. V. op Jozua* (1955, 3e druk, pag. 65) en C. Vonk (*Inleiding op de profeten; Jozua*, 1972, pag. 74-82). Vooral laatstgenoemde bespreekt vragen over deze zaak. Hij tracht aannemelijk te maken dat er een bevel van de HEERE is geweest om het gebruik van beide sacramenten op te schorten. Omdat Israël bij Kades weigerde tot de erfenis in te gaan (zie Numeri 14,26-38), was de HEERE vertoornd over dat *"overspelig gedrag"* (Numeri 14,33), zodat de oefening van de verbondsgemeenschap ernstig werd gestoord. Een kleine veertig jaar moest Israël voor z'n zonde van bondsbreuk boeten. Deze goddelijke censuur heet *"de smaad van Egypte"*, dat is: *"de smaad die sinds Egypte op Israël rust"* (Jozua 5.9) afwentelen. Immers pas uit Egypte weg was er die bondsbreuk bij Kades.

Het verbondsherstel begint bij het afscheid van Mozes, Deuteronomium 29,1vv. En dat herstel is volledig, wanneer op Gods bevel *beide sacramenten* weer gebruikt mogen

worden. En het gebruik is ook *nodig voor de komende strijd*. Als 'gecensureerden' waren de Israëlieten onwaardig en onbruikbaar om "de oorlogen des HEEREN" tegen de Kanaänieten te voeren.

In Jozua 5,13-15 lezen we dat "de vorst van het heer des HEEREN" (de Zoon van God, die vlees worden zal) aan de spits treedt om de komende veldtochten te leiden. De komende Christus en zijn gemeente kunnen samen weer verder. De *sleutelstad Jericho* wordt ingenomen: de HEERE alleen bewerkt dat, zonder Israëls hulp! Omdat militair gezien Jericho de toegangspoort naar West-Kanaän was, liet de HEERE zien dat *Hij* die poort forceerde. Daaruit trok Jozua terecht de conclusie dat Jericho voortaan geen ommuurde vestingstad mocht worden; Jozua 6,26. De HEERE zou in 't vervolg de toegangspoort tot Kanaän bewaken! Zie ook voor 1 Koningen 16,34 dr. M.B. van 't Veer, *Mijn God is Jahwé Elia*, 1939, pag. 7-32. De plaats mocht wel bewoond worden (Jozua 18,21; Richteren 3,13 en 2 Samuël 10,5), maar niet ommuurd worden.

In de bijbelse archaeologie (oudheidkunde) wordt erop gewezen dat er in Jozua's tijd geen bewoond Jericho was, waarom vele wetenschappers met het bijbels verhaal van de verovering van Jericho geen weg weten. Zie mevr. Kathleen M. Kenyon. *Jericho*, 1959, dezelfde: *Archaeologie in het heilige land*, 1964 (Aula no. 173); ook: *De bijbel en de nieuwste archeologie*, 1980. De boeken van deze Engelse geleerde, die leefde van 1906-1978, genieten in de wetenschappelijke wereld hoog aanzien. — We kunnen deze zaak niet verder bespreken. We houden ons aan het bijbels verhaal en wachten verdere archeologische gegevens af.

C. Helaas kwam er een ernstige zonde aan het licht, toen Israël de eerste stad na Jericho aanviel, *de zonde van Achan*. De hele buit was krachtens de ban voor de HEERE doch Achan nam een en ander daaruit voor zichzelf en verborg het in zijn tent. De Schrift noemt dat *trouwbreuk, verbondsbreuk*; Hebreeuws: *ma'al*. Jozua 7,1 is dan ook beter te vertalen met: "Maar de Israëlieten pleegden *trouwbreuk (verbondsbreuk)* met het gebannene".

Nadat de schuldige was ontdekt moest hij op Gods bevel gestenigd en verbrand worden; Jozua 7,15.25. Het was dezelfde zonde als die door Mozes (en Aaron) bedreven; Deuteronomium 32,51 (*ma 'al* is daar vertaald met *ontrouw*). Ook Mozes en Aaron moesten er om sterven, nog in 't zelfde jaar van de begane zonde.

Verschillende zondedaden werden door zondoffers verzoend. Maar voor afgoderij en beeldendienst, voor belediging van de HEERE en zijn goede naam, voor schending van de wekelijkse sabbat, voor grove ongehoorzaamheid jegens vader en moeder, voor moord, echtbreuk, aanranding en voor mensendiefstal was geen zondoffer mogelijk. Bedrijvers van zulke zonden moesten gedood worden. Zie C. Vonk, *a.w.*, pag. 103vv.

Achan en de zijnen en al het zijne moesten diensgevolge worden verbrand. Is dat niet in strijd met Deuteronomium 24,16? "Door zijn schending van de ban, door het brengen van goederen uit Jericho in zijn tent, is die tent met alwat erin is en erbij behoort als het ware een stuk van Jericho geworden en moet dus door hetzelfde oordeel getroffen worden. Bovendien kunnen zijn kinderen ook als medeplichtige worden beschouwd, in zoverre zij het begraven van de roof in de tent geweten en toch geheim gehouden hebben; opmerkelijk is dat over Achans vrouw niet gesproken wordt, zij was wellicht overleden"; Goslinga, *a.w.*, pag. 83.

Geheel Israël leed om de zonde van Achan, want het verbond is een *gemeenschap*, waarin de leden een *eenheid* vormen en dus voor elkaar verantwoordelijk zijn. Zodat één zondaar in haar midden de hele gemeenschap in gevaar kan brengen. Vergelijk antwoord 82 Heid. Catechismus en 1 Korintiërs 5.13. Vandaar dat in Christus' kerk *tucht* geoefend dient te worden. — Vergelijk nog Jesaja 65,10 en Hosea 2,14 voor "het dal Achor".

D. Jozua 8,30-35 bericht ons dat Jozua op de berg Ebal een altaar bouwde, waarop hij brand- en vredeoffers bracht. Ook schreef Jozua de gehele wet (van Deuteronomium 5-26) op stenen platen uit. Die gehele wet met de zegen en de vloek werd voorgelezen aan het volk bij de bergen *Ebal* en *Gerizzim*, terwijl de ark des Verbonds in het midden

stond. Dat is in het kort de opstelling van Israël bij Sichem (hoewel die naam niet valt, zodat geen nadruk op de plaats ligt).

Het was alles volgens het voorschrift van Mozes in Deuteronomium 27,1-26. U kunt daar lezen hoe het op dat *verbondsfeest* moest toegaan. "Dit nu is de feestelijke plechtigheid, waardoor de HEERE zijn regiment publiek proclameerde over het land, dat Hem gewijd werd. *Van dat ogenblik af is heel Kanaän niet alleen rechtens, maar ook in feite Gods land en Israëls land. Bij de Ebal is het gesteld onder de heerschappij des HEEREN*"; I. de Wolff, *De geschiedenis der Godsopenbaring*, deel 3 (eerste druk), pag. 73.

Het was toen en daar sinds de instelling van de mozaïsche verbondsvorm op de Horeb (Exodus 24,1-18) de *vierde* vernieuwing en bevestiging van genoemd verbond; zie Exodus 34,10vv. Deuteronomium 29,1vv; Jozua 5,1-12 en 8,30-35. Bij de bovengenoemde *instelling* werd er offerbloed gesprendeld op het altaar, het boek des Verbonds en op het volk (Exodus 24,6vv en Hebrëen 9,18-22), maar bij *vernieuwing* en *bevestiging* gebeurde dat niet.

E. In de hoofdstukken 9,1 - 11,15 is er de beschrijving van *de verovering van Kanaän*. Een zwarte vlek is het verbond tussen Israël en de Gibeonieten (9,1-27) en een wonder van God is de 'zonnestilstand' (10,12-15). In 11,16-23 wordt een overzicht geboden van de veroveringen en 12,1-24 de lijst van de verslagen Kanaänietische koningen. De beloftevervulling wordt nauwkeurig geregistreerd.

Bijzondere aandacht verdient, omdat die zaak in het boek Richteren terugkeert, de opgave van *de nog niet veroverde streken*; 13,1-7, daarbij gevoegd de mededeling in 15,63 (de Jebusieten woonden samen met de Judeeërs in Jeruzalem, zie ook Richteren 1,8-9). Wanneer Jozua, oud en hoogbejaard (13,1), de strijd staakt, heeft Israël wel de controle over geheel Kanaän, omdat het, langs de heuvelruggen trekkend, de voornaamste steden had veroverd, terwijl de dalen nog niet gezuiverd werden van Kanaänieten. Later zou de apostel Paulus ook deze 'veroveringsmethode' op de evangelieverkondiging toepassen: hij predikte in de grote steden, zodat door anderen vanuit die hoofdplaatsen het Evangelie over de omgeving en over het platteland zou worden gebracht.

De hoofdstukken 14-21 zijn gewijd aan de *verdeling van Kanaän als erfbezit van de stammen Israëls*, zodat *iedere stam en daarin ieder geslacht en gezin zijn erfdeel kreeg*; vergelijk Nabot in 1 Koningen 21,3 over "de erfenis van mijn vaderen". Want het erfdeel moest in de stammen en geslachten en gezinnen overeenkomstig de oorspronkelijke verdeling van ouder op kind overgaan; zie over het erfrecht van dochters Numeri 27,1-11. Voor de stam van Levi gold een aparte regeling; Jozua 21,1-45.

Wat is nu onder Kanaän als *erfenis* (*erfdeel*, *erfbezit*) te verstaan? Dat woord wil niet zeggen dat Israël het land heeft geërfd van God. Het ziet altijd op de erfgenamen in de geslachten. Leviticus 25,23 is bepalend: "*En het land zal niet voor altijd verkocht worden, want het land is van Mij (de HEERE) en gij zijt vreemdelingen en bijwoners bij Mij*"; zie ook 1 Kronieken 29,15; Psalm 39,13.

'*Vreemdeling*' wil zeggen, dat men woont in een land en onder een volk, die het zijne niet zijn. En '*bijwoner*' betekent: men stelt zich als vreemdeling onder de hoede van een ander door het aangaan van een verbond van wederzijdse erkenning, bescherming en bijstand. De Israëlieten woonden in Kanaän op Gods land en stelden zich verbondsmatig onder Gods bescherming.

Over het *erfenis-motief* in het O.T. handelt breed I. de Wolff, *De geschiedenis der Godsopenbaring*, deel 3 (eerste druk), pag. 106-107 en pag. 134-135; pag. 135-138 (het N.T. in dezen).

F. Het boek Jozua eindigt o.a. met *Jozua 's afscheid, dood en begrafenis*. Daarbij gaat het *verbondsmatig* toe. In een samenkomst met Israëls oudsten, hoofden, rechters en opzieners (te Silo), ongeveer 60 à 70 jaar na de uittocht, houdt Jozua een toespraak, om zijn afscheid van geheel Israël te Sichem voor te bereiden. Het woord 'verbond' wordt

niet gebezigd, maar de toespraak verradt het oud-oosters patroon van het vazalverdrag. Het onderwerp is immers in Jozua's toespraak *de trouw van en aan de HEERE*. Op grond van hetgeen de HEERE voor Israël heeft gedaan, is er de krachtige oproep bij de HEERE te blijven. Daarbij is er de dreiging van de verbondswraak. Hetzelfde schema vinden we in hoofdstuk 24, wanneer Jozua in een grote vergadering Israël brengt tot de bekrachtiging van het verbond. Het is de *vijfde* vernieuwing en bevestiging sinds Exodus 24. Hoezeer Israël de bekrachtiging van het verbond bij herhaling nodig had, bewijst wat Jozua tenslotte beveelt: "*Doet de vreemde goden weg, die in uw midden zijn!*" (vs. 23). Bij herhaling betuigt het volk de HEERE te zullen dienen. Maar ondertussen heeft het de *afgodsbeelden* uit Egypte door de woestijn meegesleept tot in Sichem! De verbondstrouw was relatief ... Vandaar dat Jozua deze *nieuwe bekrachtiging van Gods verbond* schriftelijk heeft vastgelegd (24,26). Een gedenksteen zou getuige blijven. — Wij horen in het boek Jozua tot zes keer toe '*de stenen spreken*': 4,19-24 (Gilgal); 6,26 (Jericho); 7,25-26 (Achaz); 8,26-29 (Ai); 8,30-35 (Ebal); 24,25-28 (Sichem). Zie K. Deddens, *Waarheid en Recht*, 33e jrg. no. 33-35 en 37-39 (1977). Zie voor Sichem I. de Wolff, *a.w.*, pag. 90-91.

88. Heeft de inleiding in, de verovering en verdeling van Kanaän ook typische betekenis?

Zoals ons onder [no. 58](#) is gebleken kan men op bovengenoemde vraag tweeërlei antwoord geven. De één ontkent dat er in het O.T. typische ambtsdragers, typische gebeurtenissen en handelingen voorkomen; alleen waar het N.T. oudtestamentische typen in het O.T. aanwijst, kan men ervan spreken. Een ander ziet vele personen, gebeurtenissen en handelingen met typische betekenis.

Staat men op laatstgenoemd standpunt dan kan men volgens het schema, onder [no. 58](#) getekend, in het boek Jozua typische (op Christus en diens ambtswerk gerichte) betekenis zien, in de ambtsdrager Jozua, in het land Kanaän en in gebeurtenissen.

Wat Jozua betreft: omdat hij als opvolger van Mozes tot een *bijzonder ambt* werd geroepen, kon hij *in die ambtsbediening* het heilswerk, dat de Heere Christus zou doen ten behoeve van zijn volk, typeren. En dan alleen in handelingen, die met Gods wet en wil overeenkomen. Zo heeft b.v. Jozua's optreden in de verbondssluiting met de Gibeonieten geen typische betekenis. In die ambtelijke handeling was geen schaduwachtige afbeelding van enige handeling van de Christus. Er is een andere reeks. Jozua's *naam* was al typisch, want die naam betekent: *de HEERE is heil* of *de HEERE geeft heil*. Jezus is de Griekse vorm van het Hebreeuwse Jozua. In zijn middelaarsambt is de Heere Jezus zelf het heil *in volkomenheid* voor de zijnen.

Jozua behaalde tal van overwinningen op de vijanden van Israël, maar Jezus versloeg onze *doodsvijand*, de satan.

Jozua leidde Israël uit de woestijn, maar Jezus verlostte zijn volk uit de woestijn der zonde.

Jozua bracht het verbondsvolk in het *aardse* Kanaän, maar Jezus leidt Gods volk in het *hemelse* Kanaän, naar de nieuwe aarde. Jozua verdeelde het veroverde land als *erfbezit* aan Gods volk, maar Jezus deelt *de nieuwe aarde* als *eeuwig erfdeel* uit aan de zijnen. Jozua beval zijn hoofdofficieren hun voet te zetten op de nek van de vijf overwonnen koningen in Zuid-Palestina, maar God de Vader legt al Christus' vijanden als een voetbank voor zijn voeten. Het aardse Kanaän is type van het hemelse Kanaän der nieuwe aarde — die typische betekenis heeft het land Kanaän sinds Christus' dood niet meer, al heeft er zich ook een Israëlietische staat gevestigd. Zie [no. 57](#).

89. Wat vernemen we omtrent het verbond in de boeken Richteren en Ruth?

A. Het boek Richteren kan verdeeld worden in vier onderdelen. We beginnen met: 1,1-2,5. Dat deel is een verslag over Israëls oorlogsverrichtingen tegen de Kanaänieten.

Daaruit blijkt dat een aantal stammen de strijd om volledig bezit van de erfenis staakten en tegen Gods gebod in (Deuteronomium 7; vergelijk Genesis 15,16) de Kanaänieten in hun stamgebieden lieten zitten.

Daarover komt de Engel des HEEREN (de Zoon van God, die vlees worden zal) met een aanklacht, als Israël in Bochim vergadert. Thema is dat Israël het verbond met de HEERE verbreekt door de erfenis te veronachtzamen. Het volk heeft onmiddellijk zijn leedwezen betuigd, maar veranderde zijn gedrag niet veel ...

B. Hoofdstuk 2,6-3,4 vormt de inleiding op 3,5-21,25. Om Israëls ongehoorzaamheid moeten de heidense Kanaänieten overblijven. Zij dienen ertoe Israël op de proef te stellen, om te zien of Israël al dan niet Gods verbond houdt en de antithese niet zal verruilen voor het syncretisme. Maar die proef doorstaat het niet.

C. Tijdens die proeftijd was er een vakature: *er was nog geen koning* (17,6; 18,1; 19,1 en 21,25). Israël laat zich zonder aardse leider niet leiden door zijn hemelse Koning met diens theocratie (Godsregering). Als straf wordt Israël telkens weer gewikkeld in een strijd tegen de onderdrukkende vijand, die Israël wil tenonder brengen. God echter grijpt telkens in door richters te roepen, die het volk van buitenlandse vijanden bevrijden, het volk als rechters dienen en het reformerend terugroepen tot de rechten van Gods verbond (3,6-16,31). Zie B.Holwerda, *Seminarie-dictaat Richteren*, deel 1, pag. 9 en 11; dezelfde. *Exegese O.T. Deuteronomium*. 1971, pag. 413vv; R. Houwen, in: I. de Wolff, a. w., deel 3, eerste druk, pag. 178-179; C. Vonk, *Richteren*, 1973, pag. 373 noot 4.

D. De hoofdstukken 17-21 geven een algemene situatietekening door twee verhalen.

Het eerste verhaal gaat over de stichting van *het particuliere heiligdom* te Dan (17,18). Die *particuliere* zonde werd later de *publieke* zonde van de stam Dan "totdat de bevolking in ballingschap werd weggevoerd" (naar Assyrië onder de laatste koning van het noordelijk rijk Israël, omstreeks 722 vóór Chr.); Richteren 18,30. We lezen in Richteren nergens dat er van de tabernakel en de ark van Gods verbond te Silo (Jozua 18,1; Richteren 18,31; 21.12.19) met de priesterschaar een reformatorische invloed op het volk Israël uitging. Hoe sterk de deformatie doorwerkte horen we in het tweede verhaal: *de schanddaad te Gibeā* (hoofdst. 19-21). Daar blijkt de zedelijke verwording. Die is immers meestal gevolg van de deformatie; zoals ook in onze dagen te zien is.

E. Doch nu komt *het boek Ruth* ons vertellen dat de HEERE temidden van de afval ook een 'rest' gelovigen had en zelfs bezig was aan de vervulling van de koningsvakature te werken. Het slot van Ruth luidt immers: "... en zij noemden hem Obed. Deze is de vader van Isaï, de vader van David"! God bereidde het Davidisch koningschap voor en zag in de verte de grote Zoon van David duidelijk op weg naar Bethlehem.

Prof. drs. H.J. Schilder heeft de heilshistorische eenheid van de boeken Richteren en Ruth aangetoond, in zijn publikatie: *Richteren en Ruth. Een vacature vervuld*, 1982 (heruitgave van artikelen uit de jaren 1951-1952 en 1956-1957). Vandaar dat het 'vreemd' overkomt dat ds. C. Vonk in zijn serie over het O.T. het boek Ruth hier onbesproken laat! Genoemde eenheid is een eenheid van tegenstellingen. Prof. Schilder bracht er vijf onder woorden:

- "I. de *geboorteweg* van de Koning Israëls in Ruth tegenover de konings-vacature in Richteren;
- II. de oefening van de *verbondsgemeenschap* in Ruth tegenover het *individualisme* in Richteren;
- III. de *bouw* van de geslachten in Ruth tegenover de *crisis* van de geslachten in Richteren;
- IV. de *rechtmatige* liefde in Ruth tegenover de *verdwaalde* 'liefde' in Richteren;
- V. het *kerkelijk* liefdes-verkeer in Ruth tegenover de *verwereldlijkte* samenleving in Richteren."

Breed heeft prof. Schilder genoemde punten uitgewerkt met gegevens uit beide boeken. De HEERE blijkt de getrouwe God van het verbond te zijn. Hij doet over de duisternis van Richteren de Zon der gerechtigheid in het messiaanse koningschap van David oplichten.

90. *Welke betekenis heeft Gods verbond met David in de verbondsgeschiedenis?*

A. Om die betekenis te verstaan dienen wij een en ander van dat verbond voor ogen te hebben.

Het eerste is dat het koningschap van David is gegrond in een *verbondssluiting* tussen de HEERE en David. David spreekt er zelf over in zijn *'laatste woorden'*, 2 Samuël 23,1-7. Het zijn de laatste, door Gods Geest *geïnspireerde* spreken van David. Zijn eigenlijke laatste woorden vinden we in 1 Koningen 2,2-9.

In 2 Samuël 23,5 maakt David gewag van "een eeuwig verbond", door de HEERE hem gegeven. Het heet "geordend in alles en verzekerd", dat is: het is voorzien van de nodige bepalingen ten opzichte van eventuele afvalligheid bij Davids naaste opvolgers en het is zó veilig gesteld, dat er geen ruimte is voor het onvervuld blijven der belofte" (C.J. Goslinga, *Samuël*, deel 2 (1956), pag. 303 (Serie K.V.). 'Eeuwig' betekent: tot in verre toekomst. Eeuwenlang zal Davids nageslacht op de koningstroon zitten. David zegt in 2 Samuël 23 verder niets over de inhoud en evenmin wanneer die verbondssluiting plaats had.

Andere Schriftplaatsen echter bieden meer gegevens, zie 2 Samuël 7, 11-16; 1 Koningen 8,22-26 (vergelijk de parallelplaats 2 Kronieken 6,14-16); 2 Kronieken 7,17-22; 21,7; Psalm 89,4-5.29-30.36-38. Samen genomen zeggen deze teksten: a) het tijdstip van de verbondssluiting is wat de HEERE door de mond van Natan in 2 Samuël 7,11-16 omtrent de bouw van Davids huis (dynastie) zegt; b) het koningshuis van David zal tot in verre toekomst regeren; c) de gegeven belofte is voorwaardelijk: Davids nakomelingen dienen de HEERE naar zijn woord en wet te gehoorzamen, anders dreigen zware straffen.

B. Tegelijk is te konstaten dat Gods belofte aan David over *de Messias* spreekt: 2 Samuël 23,3vv. De Messias zal dus komen uit Davids huis en diens geslacht in Juda's stam. De messiaanse profetie wordt al duidelijker. Zie B.Holwerda, *Davids testament: Advent van Christus*, in: *De wijsheid die behoudt*; 1957, pag. 28-35 (met eigen vertaling van 2 Samuël 23,1-7).

C. We schreven onder A. dat Gods belofte aan David *voorwaardelijk* is. Wat is daarmee bedoeld? Betekent het dat Davids nageslacht alleen maar regerende dynastie zal blijven, wanneer de Davididen in Gods wegen wandelen? Of wil het zeggen dat Davids nageslacht onder alle omstandigheden regerende dynastie blijft?

De Schrift geeft op het bovenstaande naar het lijkt antwoorden die in verschillende richting wijzen. Naar *de ene kant* zijn er Gods waarschuwingen, die zeggen dat de vervulling van Gods belofte volstrekt gebonden is aan de voorwaarde, dat de Davididen Gods weg houden, anders volgen er straffen van God (verlies van de troon enz.). Zie 1 Koningen 8,25; 9,4vv; 2 Kronieken 7,17vv en Psalm 132,11-12. Naar *een andere kant* wijzen uitspraken, die de indruk wekken, alsof de belofte van een regerende dynastie geldig blijft, ook wanneer Davids nakomelingen aan de HEERE ontrouw worden. Zie 2 Samuël 7,12vv; 2 Kronieken 21,7; vooral Psalm 89,34-38. Er is dan een algehele onttroning van Davids dynastie (zie Jeremia 22,30), maar *het geslacht van David blijft en ook de troon van Israël*, al is die dan 'vakant'. Beter nog: *het eeuwig verbond blijft*, Jesaja 55,3b. Dr. A. Schoors (*Jesaja*, 1972, pag. 334/5) vertaalt: "en een eeuwig verbond zal Ik met u sluiten (bewijs van) mijn duurzame trouw aan David". De meeste uitleggers menen terecht dat hier over het nieuwe verbond van de laatste verbondsfase wordt gesproken.

Hoe kunnen wij nu de beide reeksen gegevens met elkaar in overeenstemming zien?

Prof. Aalders, *Het Verbond Gods*, pag. 136vv, geeft een antwoord dat Schriftuurlijk bevredigend is: "Hier is de oplossing alleen te vinden door acht te slaan op het door ons gevonden feit, dat het verbond Gods met David in zich sluit de belofte dat de Messias uit zijn geslacht zal geboren worden. In deze belofte ligt tenslotte ook de meest wezenlijke kern van dat verbond, en in de komst van de Messias bereikt dat verbond zijn voornaamste doel. En daarom, al gaat, tengevolge van eigen zonde, de aardse troon voor de Davidische dynastie verloren, in de Messias, het wonderbare Koningskind, wordt de beloofde eeuwige, onvergankelijke heerschappij op geheel enige wijze tot haar volkomenheid gebracht. Daarom sprak de engel Gabriël, toen hij aan de maagd Maria de geboorte van haar zoon Jezus had aan te kondigen: "en God, de HEERE, zal Hem de troon van zijn vader David geven, en Hij zal over het huis Jakobs koning zijn in der eeuwigheid, en zijns koninkrijks zal geen einde zijn" (Lukas 1,32-33 St.Vert.). Zo zien wij ook hier de eenheid van de Godsopenbaring. De 'vakante' troon van David wordt bezet door de almachtige Zoon van God, die naar het vlees een Davidide is: Davids grote Zoon. Hij regeert niet maar over het vleselijk Israël, doch over het geestelijk Israël, het ware volk van God. Prof. Greijdanus wijst erop dat Maria de boodschap van de engel zonder enige verwondering of navraag aanhoort en blijkt te verstaan, omdat zij zelf een Davidide is, een nakomelinge van David (*Lukas*, deel 1, pag. 35: serie K.V.). Zie ook Romeinen 1,3: "Zijn Zoon, gesproten uit het geslacht van David naar het vlees". Vandaar ook de eenheid van het geslacht van David in de Christus. Matteus 1,7-16. De babylonische ballingschap, straf op de afval van de HEERE en van het verbond, maakt een diepe insnijding in Davids geslacht; Matteus 1,11-12. Gods verkiezende genade echter triomfeert over het verbond met David en brengt het tot z'n doel.

D. In het licht van deze besproken gegevens is *de betekenis* van Gods verbond met David te verstaan.

In de eerste plaats is er deze betekenis dat na de mislukking met de richters en met de eigenzinnig gekozen koning Saul de HEERE voor de toekomst het koningschap *in een verbondsvorm* met David als de man naar Gods hart (d.i.: keuze) vastlegt; 2 Samuël 7,15. Daarmee is de 'vakature' vervuld en het ambtsapparaat in Israël afgebouwd. Naast het *erfelijk* hogepriesterschap van Pinechas (Numeri 25,12-13; zie [no. 82](#)) is er nu ook een *erfelijk* koningschap van David.

In de tweede plaats is op te merken dat de bedoeling met de instelling van dat koningschap is *het herstel van de eenheid der stammen van Israël*, de consolidatie van het volksgeheel in dienst aan de God des Verbonds en voor haar deel het beschutten en bewaren van Gods volk bij de verworven verlossing en bij de verkregen rust. Daaraan hebben David en Salomo koninklijk gearbeid; 2 Samuël 5,1-5 en 1 Koningen 2-10. "Zodat Juda en Israël gerust woonden, ieder onder zijn wijnstok en onder zijn vijgeboom, van Dan tot Berseba, gedurende het gehele leven van Salomo"; 1 Koningen 4,25. Daarin is het *type van het vrede-rijk* dat komende is uit kracht van Christus' middelaarswerk; Micha 4,1-5; vergelijk Jesaja 2,2-4.

In de derde plaats is te konstaten dat naast het hogepriesterlijk ambt der verzoening het koningsambt een machtig instrument is om de zegen van Gods verbond over Godsvolk te brengen. Dit *particuliere verbond* is een belovende afspraak *binnen het kader van het verbond der genade in zijn mozaïsche vorm*. Het moet, samen met priesters en profeten, dienstbaar zijn aan de verwerkelijking van dat genadeverbond tot Christus' komst in het vlees. Het blijkt ook verder van gewicht te zijn.

91. Welke functie hebben de beide boeken Kronieken naast de beide boeken Koningen?

De boeken Kronieken zijn later geschreven dan de boeken Koningen en bewerken dan een deel van de gegevens in Koningen. De boeken Koningen immers beschrijven de gehele koningentijd van Israël: leven en werken van David, Salomo en de overige negentien koningen van het Tienstammenrijk Israël en van de negentien koningen (uit Davids geslacht) in het Tweestammenrijk Juda. De boeken Kronieken beperken zich tot

leven en werken van David, Salomo en de negentien Davididen in Juda. Ze hebben dus al daardoor een andere opzet en een ander doel. Doch er is méér.

In de eerste plaats: 1 Kronieken 1-9 biedt ons geslachtsregisters vanaf Adam tot de babylonische ballingschap. Daarin begrepen uitgebreide registers van de twaalf stammen van Israël. Niet minder dan 44 tabellen van die geslachtsregisters vinden we in de kommentaar van dr. A. van den Born op *Kronieken*, 1960, pag. 243-270. Ds. I. de Wolff, *De geschiedenis der Godsopenbaring*, deel 5, pag. 11-69, wijdt er een uitvoerige bespreking aan.

In die registers is de strekking te laten uitkomen dat Israël door de HEERE werd uitverkoren uit alle volken van de aarde om Gods volk te zijn: *de kerk Israël is de centrale van de volkerenwereld*. In Israël staat *de stam Juda* centraal, 1 Kronieken 2,1-4, 23, niet minder dan 102 verzen bevattend. En binnen die kring van Juda treedt *het huis van David* naar voren, *met hem en zijn nakomelingen tot ongeveer 300 vóór Christus* (A. Noordt zij, *Kronieken*, deel 1, 1937. pag. 48). De teruggekeerden uit de babylonische ballingschap waren een handvol, een 'overblijfsel', een 'rest'. Maar zij mogen weten de voortzetting te zijn van *de kerk van Adam*, van *de heilige algemene christelijke kerk aller eeuwen*, *de ware kerk* van de komende Christus! Kronieken was een nodig boek, nodig om hen aan te moedigen en te vertroosten, na alles wat zij aan ellende hebben doorgemaakt. Zij mogen weten met de voorgeslachten te staan en te leven in het ene genadeverbond. *In de tweede plaats:* omdat in Juda de enige tempel van de God der ganse aarde staat, moet de historie van Juda's koningen onder dat aspect worden gezien. De opzet van Kronieken is dus ook de Judese koningen te toetsen, of zij namelijk van betekenis waren voor de tempel en zijn eredienst. De boeken *Koningen* beschrijven de theocratie (Godsregering) vooral naar *burgerlijke en politieke* zijde; *Kronieken* wil letten op haar *religieuze en liturgische* kant. Vandaar dat in Kronieken het bijeenbrengen van bouwmaterialen voor de tempel (David), het stipt uitvoeren van de bouwopdracht (Salomo) en het ordenen van de liturgie hoofdonderwerpen zijn.

Omdat iedere koning in Juda de leiding heeft bij de erediensthandeling (zonder in de eigen ambtstaak van priester en hogepriester te treden; zie 2 Kronieken 26,16vv), moet hij de HEERE dienen *met geheel zijn hart, met een volkomen hart*. Eerst eist de HEERE dat van de voorganger en daarna ook van de gewone tempelganger. Zie voor deze uitdrukking in Koningen en Kronieken: 1 Koningen 2,4; 8,23; 8,48; 8,61; 9,4 (God getuigt het zelf van *David*: eveneens 14,8); 15,14; 2 Koningen 20,3; 23,3; 23,25; 1 Kronieken 12,38; 28,9; 29,9; 29,17; 29,19; 2 Kronieken 6,14; 6,38; 15,12; 15,15; 15,17; 16,9; 19,9; 22,9; 34,31. Het tegengestelde is: *niet met een volkomen hart*, o.a. 1 Koningen 11,4; 15,3; 2 Koningen 10,31; 2 Kronieken 25,2. God haat het gedeelde hart. Vandaar de bede in Psalm 86,11c: "*Verenig mijn hart om uw naam te vrezen*". Maar ook het verwijt van de HEERE inzake de tweespalt tussen *mond* en *hart* in Jesaja 29,13: "Omdat dit volk Mij slechts met woorden nadert en met zijn *lippen* eert, terwijl het zijn *hart* verre van Mij houdt ...". Zulk eren met de lippen als mond-religie, waaraan het hart als het eigenlijke van de mens geen deel neemt, veroordeelt de HEERE. Plastisch gezegd: hart en mond zijn twee verdiepingen in het menselijk bestaan. De mond ligt aan de oppervlakte, het hart ligt in de diepte. Het verbond met de HEERE, ook het gebed tot Hem, kan bij de mens op het oppervlak of op het dieptevlak beleefd worden. 'Lippendienst' is eigenlijk geen dienen van de HEERE, omdat de mens dan de HEERE niet dient in werkelijkheid. Het blijft bij een aangeleerde les. Zie F.H. von Meijenfeldt, *Het hart (leb, lebab) in het Oude Testament*, 1950, pag. 27 en 44.

Het is opmerkelijk dat de HEERE zelf getuigt van David dat deze Hem dient "met een *volkomen hart*"; 1 Koningen 9,4 en 14,8 (zie boven). Want er waren in zijn leven en werken grote zonden, die door de HEERE werkelijk niet veronachtzaamd werden en soms met zware straffen werden bezocht. Gods kinderen zondigen niet goedkoop. Maar hierin leert de Schrift ons dat zelfs grote zonden, gevolgd door boete en berouw, in bekering tot God vergeven, de doorgaande gemeenschap met de HEERE niet hoeven af te breken tot de grond toe. Zie vooral de Dordtse Leerregels, hoofdstuk V, artt. 1-8. Nu de

teruggekeerden uit de babylonische ballingschap de tweede tempel bouwden en de gehele verzoeningsdienst in die tempel opnieuw moesten onderhouden, werd Kronieken geschreven om hen dat opnieuw te leren.

In de derde plaats is Kronieken geschreven in de tijd "waarin het Jodendom zich gaat ombuigen in nomistische (wetticistische) richting; de periode der Schriftgeleerden en Farizeeën begint. Israëls wet wordt het een en al. Van Verbondsgod wordt de HEERE gemaakt tot Wetgever, wiens voorschriften worden aangepast aan de nieuwe levensvormen. Juist in die tijd bestond behoefte aan een boek als Kronieken, waarin Israëls theocratisch karakter in het licht werd gesteld en koningschap, profetische werkzaamheid en kultus (eredienst) in hun onderlinge samenhang als saamstellende bestanddelen der theocratie getekend werden"; W.Tom, *Parafrase van het boek 1 Kronieken*, z.j., pag. 10.

Zie over Koningen-Kronieken ca.: A.Noordtzijs, *Kronieken*, 2e deel, 1938, pag. 8,31vv. I. de Wolff. a.w., deel 5 (1976), pag. 5-10, 65vv.

92. Hoe verliep de verbondshistorie in het Tienstammenrijk Israël?

Koning Jerobeam I voerde na de scheuring van het rijk Israël een nieuwe staatseredienst in: de *kalverendienst te Bethel en te Dan*; 1 Koningen 12,25vv. Geen van de achttien volgende koningen diende de God van het verbond: allen maakten zich schuldig aan de zonde tegen het tweede en eerste gebod van de dekalog: beeldendienst en afgoderij. Vandaar bij menig koning de diskwalificerende formule, *dat hij Jerobeam volgde, die Israël deed zondigen*; 1 Koningen 15,26 e.a.pl. De aan de HEERE getrouwe priesters werden naar het Tweestammenrijk Juda verdreven, want Jerobeam maakte een ieder die maar wilde priester van de hoogtedienst; 2 Kronieken 11,13vv en 13,9vv. Hoe vele onderdanen koning Jerobeam in het kwade volgden is niet nauwkeurig na te gaan. Er was echter een minderheid, die de HEERE trouw bleef; zie 2 Koningen 4,42-44; 2 Kronieken 11,16vv en vooral 1 Koningen 19,18: '*zeven duizend*' is een symbolisch getal om twee dingen uit te drukken', het is een beduidend aantal en het is als 'rest' toch een volkomen getal overeenkomstig Gods uitverkiezing; Romeinen 11,4-5. Soms werd het hun belet tempelbezoek in Jeruzalem te brengen; 1 Koningen 15,17 en 2 Kronieken 16,1.

Bij herhaling werden koning en onderdaan in het Tienstammenrijk van Godswege gewaarschuwd, dat zij op de verkeerde weg waren. Het begon met de vloekbediening door de man Gods uit Juda, 1 Koningen 12,33vv, en die begeleiding bleef er tot het einde, in de ballingschap. We vinden in de Schriften een rij vermaners: de *man Gods uit Juda* (1 Koningen 12,33vv); koning *Abia* (2 Kronieken 13,5vv) en verder de profeten *Achia* (1 Koningen 14,7vv), *Jehu*, de zoon van Chanani (1 Koningen 16,1vv), *Elia* (1 Koningen 17,1vv), *een man uit de profeten* (1 Koningen 20,35vv), *Micha*, de zoon van Jimla (1 Koningen 22,13vv), *Elisa* (2 Koningen 2,19vv; 13,14vv); zie ook de profetische boeken van *Hosea* (1,1b: "in de dagen van Jerobeam, de zoon van Joas"); *Amos* (1,1: "in de dagen van Jerobeam, de zoon van Joas"; 7,10vv, enz.); *Micha*, de Morastiet (1,1 o.a. Samaria). Vergelijk 2 Koningen 17,13vv. In laatstgenoemd hoofdstuk wordt de afval breed beschreven; 17,1-23. Met nadruk komt naar voren dat de Assyrische ballingschap als de straf op Israëls zonden *verbondsmatig* is; 2 Koningen 17,15 en 18,11-12.

Tot twee keer toe is vanuit het Tweestammenrijk Juda een poging aangewend om het 'overblijfsel' van de Tienstammen in Noord-Israël weer op de goede verbondsweg te brengen. De eerste maal door koning *Hiskia*, toen hij een uitnodiging tot een paasfeest deed uitgaan in geheel Israël van Berseba tot Dan toe; maar met een pover resultaat ("enige mannen uit Aser, Manasse en Zebulon"); 2 Kronieken 30,5-11. De tweede maal door koning *Josia*: hij vierde pascha "met de priesters, de Levieten en geheel Juda en Israël dat zich daar bevond, en met de inwoners van Jeruzalem"; 2 Kronieken 35,18. Iedere gelovige Israëliet wilde *de eenheid van 'de twaalf stammen'*, zie Elia op de Karmel met het altaar van twaalf stenen; 1 Koningen 18,30vv.

Wanneer zonder meer wordt vermeld, dat er uit de overgebleven Israëlieten deelnemen aan de paschaviering, kan dat inhouden dat zij *besneden* waren. Onbesnedenen mochten immers niet aan het pascha deelnemen; Exodus 12,43-49. Ook was er in Israël een afkeer van onbesneden mensen; vergelijk Richteren 14,3 ("die onbesnedenen", verachtelijk gezegd!). Vandaag nog stelt een 'vrijzinnige' Jood prijs op de besnijdenis.

Zie voor de veranderingen, die de HEERE in de loop van de mozaïsche openbaring heeft aangebracht in de viering van het pascha: C. Vonk, *1 en II Koningen*, 1977, pag. 798vv.

Samenvattend: het Tienstammenrijk werd door de koning van Assur in ballingschap gevoerd, omdat het Gods verbond had overtreden en niet geluisterd had naar de vele vermaningen om tot de ware dienst van de HEERE terug te keren; 2 Koningen 18,11-12. En de Samaritanen, ontstaan uit de vermenging van overgebleven Israëlieten en heidense immigranten, kwamen tot een *godsdienstig syncretisme*: versmelting van Jahwé-verering en afgodendienst; 2 Koningen 17,24-41.

93. Hoe verliep de verbondshistorie in het Tweestammenrijk Juda?

In tegenstelling tot het Tienstammenrijk Israël is er in Juda slechts *één vorstenhuis* geweest: alle negentien koningen na de scheuring waren afstammelingen van David. De HEERE heeft dat bewerkt overeenkomstig zijn verbond met David, waarin Hij heenwerkte naar de komst van zijn Zoon in het vlees; zie [no. 90](#).

Ook in tegenstelling tot het Tienstammenrijk zijn er negen koningen geweest, die het volk voorgingen in ware dienst aan de HEERE. Helaas brachten tien koningen het verbond in een crisis en met het verbond de zelfstandigheid van de natie in gevaar: *Rehabeam* (2 Kronieken 12,1-2). *Joram*, de zoon van Josafat (2 Kronieken 21,6vv), *Ahazia* (2 Kronieken 22,3-4), *Joas* (in diens tweede periode: 2 Kronieken 24,2 en 24,17vv), *Achaz* (2 Kronieken 28,1-3), *Manasse* (eerste periode,

2 Kronieken 33,2vv en 33,12vv), *Amon* (2 Kronieken 33,22), *Jojakim* (2 Kronieken 36,5vv), *Jojachin* (2 Kronieken 36,9) en *Sedekia* (2 Kronieken 36,12vv).

Aanvankelijk was er na de scheuring spanning en oorlog tussen de vorsten van beide rijken; tussen Rehabeam en Jerobeam I (2 Kronieken 11,1vv); Abia en Jerobeam I (2 Kronieken 13,2vv) en tussen Asa en Baësa (2 Kronieken 16,1vv).

Doch die spanning werd door koning Josafat van Juda doorbroken (2 Kronieken 18,1vv). Hoewel door de HEERE gewaarschuwd (bij monde van de profeet Jehu, de zoon van Chanani, 2 Koningen 19,1vv), volhardde Josafat in het kwade contact met Ahazia in Israël (2 Kronieken 20,35vv). Ja. de kroonprins van Juda (Joram) trouwde met een dochter van de goddeloze Achab van Israël (Atalia; 2 Kronieken 21,6). Het funeste gevolg van Josafats zonde was na de dood van zijn kleinzoon koning Ahazia, *de goddeloze Atalia* in Juda de teugels van het bewind in handen nam en het huis van David aan de rand van de ondergang bracht (2 Kronieken 22,10vv). Na een gruwelijke moordpartij bleef alleen de kleine Joas over, ondergedoken bij zijn oom en tante. Jojada en Josabat.

Na een geslaagde staatsgreep en de dood van Atalia heeft Jojada bemiddeld tussen God en het Judese volk met z'n nieuwe koning, om *het verbond-in-zijn-mozaïsche-vorm te vernieuwen* (2 Kronieken 23,16vv), zodat er na een tijd van afgodendienst een nieuw begin met de ware dienst van de HEERE kon gemaakt worden.

Zulk een vernieuwing was er ook geweest, nadat *koning Asa* tegen de afgoderij was opgetreden (2 Kronieken 15,12). Eveneens gebeurde dat onder *koning Hizkia* (2 Kronieken 29,10). De laatste vernieuwing kwam door *koning Josia* (2 Kronieken 34,31-32).

Telkens weer staken beeldendienst en afgoderij de kop op. wanneer een koning van Gods verbond afweek. Een volgende koning ruimde dan die afgoderij wel op, maar intussen vrat de afval al verder door. Die afval bereikte haar hoogtepunt in de eerste

periode van *koning Manasse*; 2 Koningen 21,1-18. Tot twee keer staat er van hem geschreven, dat hij Juda en de inwoners van Jeruzalem ertoe verleidde meer kwaad te doen dan de volken, die de HEERE vóór de Israëlieten had verdelgd, 2 Koningen 21,9 en 2 Kronieken 33,9. Manasse bekeerde zich nog, maar zijn zoon *Amon* deed dat niet; 2 Koningen 21,19vv. Door Manasse echter was *de grens van Gods geduld met zijn zondige gemeente overschreden*. De HEERE besloot ook het Tweestammenrijk in ballingschap te werpen; 2 Koningen 21,9-15. Die grensoverschrijding werd echter door *koning Josia* met een enorme geloofskracht bestreden om die overschrijding als 't ware terug te dringen. Doch de HEERE bleef bij zijn besluit; 2 Koningen 22,14vv en 2 Kronieken 34,22-28. Tot tweemaal toe lezen we in de Schrift dat *juist om de gruwelijke zonden van Manasse* de HEERE Juda verwierp; 2 Koningen 24,3 en Jeremia 15,4. Ook voor Juda kwam een ballingschap, de babylonische. Het gehele Israël der twaalf stammen was daarmee verworpen. Een dieptepunt in genadeverbond en kerk ...

Ook Juda was evenals Israël bij herhaling gewaarschuwd voor de verbondswraak en teruggeroepen naar het gelovig dienen van de HEERE.

In 2 Kronieken zien we als profeten genoemd: *Semaja* (11,2 en 12,5); *Azaria* (15,1vv); *Chanani* (16,7vv); *Micha*, de zoon van Jimla (18,7vv); *Jehu*, de zoon van Chanani (19,1-2); *Eliëzer* van Maresa (20,37); *Elia* (een posthume brief, 21,12vv) en *Zacharia* (24,20vv). Bovendien zijn er de Schriftprofeten: *Jesaja*, in de dagen van Uzzia, Jotam, Achaz en Hiskia (1,1). *Jeremia*, ten tijde van Josia tot en met het einde onder Sedekia (1,1-3). *Ezechiël* (onder Jojachin). *Hosea*, ten tijde van Uzzia. Jotam, Achaz en Hizkia. *Micha de Morastiet* onder Jotam, Achaz en Hizkia. En *Sefanja* vóór Josia's hervorming. De HEERE heeft langdurig Israël en Juda teruggeroepen tot zijn verbond en woorden. Hij heeft zijn verbondsliefde als bruidegomsliefde en huwelijksliefde betuigd en bewezen, zie o.a. Jeremia 2, Ezechiël 16 en Hosea 2. Maar tevergeefs ...

Hoe weinig de eisen van Gods verbond werden nagekomen werd nog gedemonstreerd door het volk van Juda en door Juda's laatste koning (Sedekia) inzake de Goddelijke verordening omtrent de schuld-slavernij; zie Exodus 21,2 en Deuteronomium 15,12. Volgens Jeremia 34,8vv hadden de koning en het volk samen een verbond gesloten met elkaar, om door een radicale maatregel (het vrijlaten van de betrokken slaven en slavinnen) het kwaad van vele jaren goed te maken. "Maar later waren zij erop teruggekomen en handen zij de slaven en slavinnen, die zij vrij hadden laten gaan, teruggehaald en hen als slaven en slavinnen aan zich ondergeschikt gemaakt", Jeremia 34,11.

De HEERE nam dat zeer hoog op; 34,12-22. Want Hij noemt de tussen koning en volk overeengekomen verbintenis "het verbond met Mij"; "omdat het ging om het in eer herstellen van een lang veronachtzaamde bepaling van het Sinaïtisch verbond; een bepaling waarvan in vers 13 uitdrukkelijk wordt herinnerd dat zij tot het *verbond* Gods behoorde; en omdat de overeenkomst was gesloten in de tempel voor het oog des HEEREN, — daarom is het in wezen een verbond *met God*"; G.Ch. Aalders, *Het verbond Gods*, pag. 105-106. Het ongedaan maken van wat op dat punt een vernieuwing van Gods verbond was, werd terecht aangemerkt als bondsbreuk. Vandaar dat de HEERE de verbondswraak aankondigde.

94. Wat betekent het dat ook Juda in ballingschap wordt gezonden?

Het betekent volgens Jesaja 50,1 en Jeremia 3,8 dat de HEERE (in huwelijks taal gesproken) zowel het Tienstammenrijk als het Tweestammenrijk de *scheldbrief* geeft. De verbreking van de huwelijksband is van Israël en Juda uitgegaan, omdat zij andere goden dan de HEERE zochten en dienden. Zij pleegden bondsbreuk. En zij wisten het goed: "Dat betekent dat de *verbondswraak* over ons komt". Wie God verlaat en verwerpt, wordt door God verlaten en verworpen; Leviticus 26,15; 1 Samuël 15,23.26; 1 Kronieken 28,9. Zie J.R. Wiskerke, *Volk van Gods keuze*, 1955, pag. 99vv (Leviticus 25,16 op pag. 105 en 135 moet zijn: Leviticus 26,15).

Verwerping staat tegenover verkiezing. De blijken van Israëls *verkiezing* door de HEERE zijn: bevrijding uit slavernij; verbond bij de Sinaï; installatie in Kanaän; grondvesting van Davids huis; de bouw van tempelstad en tempelhuis; de blijken van Israëls *verwerping* door God zijn: Jeruzalem verwoest; Davids koningshuis onttroond; deportatie uit Kanaän; de volle verbondsvloek; ballingschap onder vreemd juk (Wiskerke, *a.w.*, pag. 105).

Er staan soms in de profetieën harde woorden over een totale verwerping (Jeremia 14,19vv), maar toch is het niet finaal bedoeld. Jeremia 7,29 beperkt dat totale tot het geslacht, dat naar Babel moest. Er blijft een 'kleine' ruimte voor de band van het verbond tussen God en de verworpen kerk; o.a. Jeremia 33,24vv; Jesaja 44,1-5. Ja, er zijn teksten die zeggen dat de HEERE Israël en Jeruzalem "*nóg zal verkiezen*"; Jesaja 14,1; Zacharia 1,17 en 2,12. Het bijwoord 'nog' (Hebreeuws: *bod*) kan hier gevoeglijk '*nogmaals*' betekenen; dus: *opnieuw, voor de tweede keer*; Wiskerke, *a.w.*, pag. 110. Dat 'opnieuw' verklaart de verrassende wending in Israëls lot in de ballingschap.

Daarbij is te bedenken dat het dan gaat over een '*overblijfsel*', een '*rest*' van Israël. Want alleen een '*rest*' bekeert zich; Jesaja 10,21; Jeremia 23,3; Ezechiël 6,8; Amos 5,15 e.a.pl. Vergelijk Romeinen 11,5. Bij de profeten duidt het woord '*rest*' tweeërlei aan: enerzijds dat Israël niet zonder kleerscheuren door de geschiedenis heenkomt, maar anderzijds dat de HEERE met telkens zo'n '*overblijfsel*', al is het ook nog zo klein, zijn bedoelingen kan bereiken. Die '*rest*' geldt dan voor "geheel het volk", zie Micha 2,12; Jeremia 31,7; Jesaja 46,3-4; aldus drs. H. de Jong, "*Geheel Israël zalig*", in *Opbouw*, jrg. 27, no. 30 (19-8-1983vv). Over de '*rest*' ook Wiskerke, *a.w.*, pag. 113vv. Verder over Romeinen 11,26; [no. 114](#).

95. Welke Israëlieten keerden uit de assyrisch-babyIonische ballingschap terug naar Kanaän?

A. De populaire opvatting is dat er van het Tienstammenrijk Israël *slechts enkelen* naar Kanaän terugkeerden (zie voor de stam Aser: Anna de profetes; Lucas 2,36), zodat de teruggekeerden bijna allemaal Judeeërs waren. Men zegt dan dat de tienstammen zijn verstrooid onder de volken der aarde.

Die opvatting heeft ertoe geleid, dat deze vragen werden gesteld: Onder welke volken zijn die tien stammen verstrooid? Wie zijn hun tegenwoordige nakomelingen onder die volken? De mening werd gevormd dat die tien stammen door geheel Europa als de toenmaals bekende wereld zouden gezworven hebben. Thans zouden zij zich bevinden in Engeland (Efraïm volgens de Brits-Israël Beweging), in Nederland (Zebulon volgens de Bond Nederland-Israël), ook in Amerika enz. enz. Zie G.Ch. Aalders, '*Brits-Israël*', in: *Chr. Encyclopedie*, deel 2 (1957), pag. 27-29. A. van Deursen, *Waar zijn de verstrooide stammen Israëls gebleven?*, plm. 1939; 40 pag.

Met name in verschillende chiliastische kringen is genoemde opvatting breed verbreid. Daarbij doet zich fantasie gelden!

B. Ds. C. Vonk (*Jesaja*, 1980, pag. 61) wijst erop dat de wegvoering van Israëlieten niet uitsluitend heeft plaats gehad naar Assur en Babylon; 2 Koningen 5,2; 23,33; 25,26; 2 Kronieken 21,17; Ezechiël 27,13 en Joël 3,6.

Navenant — zo betoogt hij verder — was de terugkeer, zoals *Jesaja 11,11-16* ons leert. Er heeft niet uitsluitend een terugkeer uit Babel plaats gehad. Dat wordt in *Jesaja 11,11-12* wel anders voorspeld. Dan zal de Heer (Adonai, de Gebieder over alles) zijn hand voor de tweede keer uitstrekken (de eerste keer was het geweest voor de exodus uit Egypte) om de *rest* ('sje-ar') van zijn volk te bevrijden, die zal overblijven uit *Assur*, uit *Egypte*, uit *Pathros* (Zuid- of Opper-Egypte), uit *Koesj* (Ethiopië), uit *Elam* (ten oosten van Assur), uit *Sinear* (Babylon), uit *Hamat* (Syrische stad aan de rivier de Orontes) en van *de eilanden der (Middellandse) Zee* (Tyrus en de griekse eilanden en schiereilanden); vers 11.

Niet alle weggevoerden en verstrooiden komen terug naar Kanaän, maar toch wel meer dan een enkeling en *ook uit meer stammen dan Juda ca.* We wijzen op een en ander dat het hier gestelde onderstreept. Opmerkelijk is dat na de terugkeer geheel Israël in geslachts- en stamregisters geteld zijn, 1 Kronieken 9-11. 1 Kronieken 9,3 zegt dat ook nakomelingen van *Efraïm en Manasse* woonden in Jeruzalem. Onder de teruggekeerden was er een aantal, die niet konden bewijzen dat zij van Israëlitischen bloede waren; Ezra 2,59-60 en Nehemia 7,61-62.

Dat zegt ons dat bij de terugkeer *niet gelet werd op afstamming uit Juda maar uit Israël.* Ook zegt het ons dat zij die genoemd bewijs niet konden leveren wel *'tienstammers'* zijn geweest: zij waren al bijna twee eeuwen in ballingschap, zodat hun familieregisters gemakkelijk in het ongereede waren gekomen. De oproep van koning Cyrus aan de Joden, om terug te keren, *ging in geschrifte uit door zijn gehele koninkrijk*, dus tot alle Joden; Ezra 1,1-2. Wanneer de tweede tempel wordt ingewijd, wordt voor geheel Israël, *"naar het getal der stammen Israëls"*, geofferd; Ezra 6,17 (vergelijk de profeet Elia met het altaar van twaalf stenen op de Karmel; 1 Koningen 18,30vv). Zie ook Ezra 8,35 (12 stieren voor geheel Israël).

In de profetie van Jesaja 10,20vv is sprake van "de rest van Israël" en "wat van Jacobs huis" is ontkomen; Ezechiël 37,15-28 spreekt heel duidelijk over de hereniging van Juda en Israël. Zo ook de profeet Zacharia, wanneer hij in hoofdstuk 9-14 verschillende keren van Israël, Jozef of Efraïm *naast* Juda melding maakt; 9,10.13; 10,6 en 11,14. Om niet meer te noemen, verwijzen we nog naar Jeremia 3,18: het huis van *Juda* zal gaan naar het huis van *Israël* om samen naar het heilige land te gaan. Prof. Aalders, in zijn boek over *Het herstel van Israël volgens het Oude Testament* (1934), pag. 88vv, voert zeven argumenten aan, om te bewijzen dat genoemde tekst een later insluipsel is. Een Schriftkritisch oudtestamenticus als prof. dr. A. van Selms, *Jeremia*, I, 1972, pag. 74, aanvaardt dat vers wel. Hij bouwt mede op vers 18 een excurs over *"De hereniging van het noordelijke en het zuidelijke rijk"*. Afgedacht van Jeremia 3,18 hebben we toch bewijs genoeg uit de profetieën over Israëls herstel na de ballingschap, dat *niet alleen vele Judeeërs maar ook een aantal Israëlieten uit het Tienstammenrijk* onder de teruggekeerden geweest zijn. We mogen zeggen dat uit *beide vroegere rijken* een gelovige rest naar Kanaän terugkeerde en dat die *rest* voortaan gold voor *"geheel Israël"*; zie [no. 94](#) over die rest.

C. Uit het voorgaande zal de lezer terecht de gevolgtrekking maken, dat de auteur van dit boek van oordeel is: *de uitspraken van het Oude Testament over een herstel van Israël doelen op een herstel zoals dat met de terugkeer uit de assyrisch-babylonische ballingschap is gekomen* en leren niet een nog te wachten nationaal herstel van het joodse volk, dat in onze bedeling (tegen het wereldeinde) zal dagen. Het laatstgenoemde is een chiliastisch gekleurde gedachte omtrent een duizendjarig vrederijk. Het is ook wel zó te formuleren: Israël is in ballingschap gevoerd maar daarna naar Kanaän teruggekeerd en nu is de vraag dit: hebben al die Schriftplaatsen, voorzover zij van verstrooiing in ballingschap en van wederkeer naar Kanaän spreken, uitsluitend betrekking op die verstrooiing en wederkeer of doelen zij *ook* op feiten van veel later datum: op de hernieuwde verstrooiing na de verwoesting van Jeruzalem (70 na Chr.) en op een tweede terugkeer, die in verband gebracht wordt met immigratie in Palestina en met het tot stand komen van een staat Israël, al dan niet voorafgegaan door een duizendjarig vrederijk? Naar onze overtuiging heeft de exegetische arbeid van onze leermeester, prof. dr. G.Ch. Aalders, duidelijk gemaakt, dat betrokken Schriftplaatsen alleen zien op *de terugkeer uit de ballingschap naar het beloofde land onder leiding van Ezra en Nehemia*. We noemen de volgende publikaties van Aalders: *Het herstel van Israël volgens het Oude Testament*, 1934, 259 pag.; *De oudtestamentische profetie en de staat Israël*, 1949, 48 pag.; *Israël; de heilshistorische plaats en betekenis van het volk Israël*, 1955, pag. 5-26.

Wegens plaatsruimte moeten we hiermee volstaan. Zie nog [no. 57](#) over de landbelofte.

96. *Wat is er op te merken over de termen 'Tweestammenrijk' en 'Tienstammenrijk'?*

Deze termen komen in de Schrift niet voor maar gaan gedeeltelijk terug op een Schriftgegeven, namelijk 1 Koningen 11,29vv. Daar lezen we dat de profeet Achia, toen hij Jerobeam, de zoon van Nebat, ontmoette, zijn eigen nieuwe mantel in twaalf stukken scheurde en dan tien stukken geeft aan Jerobeam. Die wordt koning over tien stammen van Israël, terwijl de overige twee stukken voor Davids zoon zijn. Die krijgt één stam (vers 36), Juda. Dit klopt rekenkundig niet. Rehabeam kreeg twee stammen: Juda en Benjamin, 12,21. Doch ook dat klopt rekenkundig niet. Want in Jozua 19,1 lezen we dat het erfdeel van de stam der Simeonieten lag midden in het erfdeel van de Judeeërs. De Simeonieten woonden dus op het erfland van Juda. onder 'opzicht' van Juda.

Verder lezen we in 1 Kronieken 4,38-43 dat een deel van de stam Simeon naar het zuidelijk gelegen gebergte Seir trok. Die Simeonieten zijn daar gebleven toen Israël en Juda in ballingschap gingen. Zij woonden in Seir: sommige uitleggers menen dat Jesaja 21,11-12 op die Simeonieten ziet. Voorts is te letten op 2 Kronieken 11,13.14.16, waar wordt verhaald dat die Leviëten, die in het Tienstammenrijk woonden, naar het Tweestammenrijk werden verdreven. Bijgevolg was de hele stam van Levi daarmee bij het rijk van Juda gevoegd. Dat rijk omvatte dus deze vier stammen: Juda, Benjamin. Simeon en Levi. En het rijk van Samaria de overige acht stammen.

Om vervolgens het verhaal rond te maken letten we nog op meer gegevens. In 1 Kronieken 5,26 en 2 Koningen 15,29 wordt ons gemeld dat onder koning Pekach van Israël de koning van Assur de Rubenieten, de Gadieten, de halve stam van Manasse (die alle drie in het Overjordaanse woonden), de stam van Dan (de steden in 2 Koningen 15,29 genoemd behoorden aan de stam Dan) en de stam van Naftali (vers 29) heeft verbannen.

Een en ander betekent dat er nog drie en een halve stam resteerde, toen in 722 vóór Chr. de laatste wegvoering plaats vond (2 Koningen 17,1-6). Zie voor de contacten die er vanuit Juda werden gezocht om de gelovige rest uit Israël te verzamelen (2 Kronieken 30,5-11 en 35,18), [no. 92](#). Het is mogelijk dat toen feestgangers uit Israël in Juda bleven.

Een en ander betekent ook dat ons spraakgebruik met de termen Twee en Tienstammenrijk niet nauwkeurig is, wanneer men ze rekenkundig neemt. We zullen ze naar overeenkomst met de term "de twaalf stammen" technisch moeten nemen. Er waren immers vanwege de splitsing van Jozefs stam dertien stammen, maar door de Schrift wordt toch het getal twaalf aangehouden in genoemde term, en wel overeenkomstig de twaalf zonen van Jakob, vergelijk Openbaring 21,12. In 1 Koningen 11,36 wil één stam zeggen dat Juda de leiding had en de voornaamste stam is. Zie nog C. van Gelderen, *Koningen*, I. pag. 233, die een andere mening heeft.

97. *Iemand heeft een brochure over de Psalmen geschreven onder de titel: "De heerlijkheid der Psalmen als liederen des Verbonds". Is dit laatste waar te maken?*

Genoemde brochure is van A. Janse, telt 96 bladzijden en is in 1933 uitgekomen. De auteur laat duidelijk zien dat de 150 psalmen binnen het kader van Gods verbond met de oudtestamentische kerk fungeren. We zullen hem straks daarover citeren. Eerst enige gegevens. Het woord 'verbond' komt in de N.V. van de Psalmen slechts 21 keer voor: 25,10.14; 44,18; 50,5.16; 55,21; 74,20; 78,10.37; 83,6; 89,4.29. 35.40; 103,18; 105,8.10; 106,45; 111,5.9; 132,12.

Dat gebruik van 'verbond' krijgt aanvulling van het Hebreeuwse woord *chèsed*. Volgens de *Hebreeuwse Concordantie* van S. Mandelkern komt het in de Psalmen welgeteld 127 keer voor (in het gehele O.T. 245 keer). Het wordt met uitzondering van Psalm 109,12.16 en 141,5 steeds van de HEERE gebezigd: het is dus steeds de *chèsed* van Gód. De N.V. geeft dat woord met uitzondering van Psalm 18,51 (de trouw van God) altijd weer met 'goedertierenheid' (dus: goedertierenheid van Gód), uitgezonderd zes

teksten, waar het *meervoud* van *chèsed* wordt vertaald met '*gunstbewijzen*': Psalm 17,7: 25,6; 89,2.50; 106,7; 107, 43; dus gunstbewijzen van GóD. Wat betekent nu 'goedertieren'?

Nederlandse woordenboeken noemen: barmhartig, lankmoedig, zachtmoedig, genadig. Maar de hebreeuwse vakgeleerden zijn het er onderling goed over eens dat het zelfstandig naamwoord *chèsed* is weer te geven met *verbondstrouw*, *loyaliteit*. De spitse betekenis is dan ook: de HEERE is *trouw aan zijn verbond met zijn volk*. Juist in het Psalmboek wordt als in geen ander bijbelboek de HEERE om zijn verbondstrouw uitbundig geprezen, zie b.v. Psalm 136.

Na een brede bespreking van dat woord in zijn dictaat-exegese van *Psalm 89* (plm. 1953, pag. 8-14) komt prof. B.Holwerda tot de volgende samenvatting:

1. *chèsed* veronderstelt altijd een verbond (*beriet*);
2. *chèsed* ziet op de loyale nakoming en eerbiediging van de in zulk een verbond tot stand gekomen gemeenschap;
3. *chèsed* is, hoewel niet synoniem (gelijk betekenend) met, toch wel verwant aan andere begrippen als: '*emèt* (trouw), *sedaka* (gerechtigheid), *misjpaat* (recht, rechtszaak) e.d.;
4. *chèsed* ziet altijd op de daad; het is dus beleving en betoon van gemeenschap; vergelijk de betekenis: gunstbewijzen.

Alleen al door dat woordgebruik is het Psalmboek verbondsmatig.

Doch er is meer.

De constructieve delen van Gods verbond met de zijnen zijn: belofte, eis en dreiging. Die drie vindt u terug in het Psalmboek.

Gods *belofte* van eeuwig heil en leven vindt u beleden in o.a. Psalm 16,10-11; 25,14; 73,23-26; 49,10-11.15-16. Prof. dr. Joh. de Groot biedt in zijn boek *De Psalmen* (1942, 152vv) een hoofdstuk over "Het leven na dit leven". Hij schrijft: "Er is zelfs, afgezien van Daniël, geen enkel boek in het gehele Oude Testament, dat zo duidelijk een leven na dit leven voor de afzonderlijke mens openbaart als het boek der psalmen".

Hij vertaalt Psalm 49,10-11.15-16 met een vooral met behulp van oude vertalingen verbeterde Hebreeuwse tekst aldus:

10. eemoedige leeft voor eeuwig, hij ziet de groeve niet (voor altijd).
11. eer ziet hij dit: als de wijzen sterven worden zij bij name geroepen, stijgen op uit het land des doods.
15. echtvaardigen worden uit het graf opgewekt, zodat het dodenrijk niet hun blijvende woning is.
16. zelf verlost mij uit de macht van het dodenrijk, ja, Hij neemt mij op!

Het tweede deel van Gods verbond is *de gelovige aanvaarding van Gods beloftewoord*, het hopen op zijn heil en leven naar zijn wet: o.a. Psalm 1,1-3; 26,1vv; 33,22; 119.

Het derde is *de verbondswraak*: o.a. Psalm 1,4vv; 2,12; 73,27. — Psalm 130 heeft: ellende - verlossing - dankbaarheid. Vandaar dat Janse kon schrijven:

"Zo is het leven der rechtvaardigen voor de HEERE en bij zijn Woord onder de leiding en genade des Heiligen Geestes. Zo is het houden van Gods verbond. Deze mensen nu *zingen* ook van dat alles, des zondags, met de woorden der mannen Gods, die door de Heilige Geest gedreven werden bij het opschrijven hunner liederen. Wij hebben in de Heilige Schrift een gehele bundel van de liederen des Verbonds, 't Zijn maar niet liederen over 't godsdienstig leven der mensen. 't Zijn liederen, die midden in het leven der kerk staan. Zij zingen van bergen en bossen, van rivieren en van luchten, van grasvelden en korenhalmen, van weduwen en wezen, van koningen en rechters, van paarden en oor-

logstuig, van zon en sterren, van verdrukten en zieken, van blijden en van droeve klagers, van mensen Gods en van goddelozen, van vleiers als Doëg en van rechtvaardigen als David, van revolutionairen en van trouwe burgers — van onweder, van woestijnhitte, van hongersnoden en van overvloedige maaltijden met wijn en olie, van bruiloft en begrafenis.

En dit is het heerlijke in de psalmen, dat dit ganse volle leven niet op zichzelf wordt gezien, maar steeds in verband met Gods Verbond wordt bezongen" (pag. 21-22).

Uiteraard zouden we ook op andere boeken van het O.T. als verbondsmatige kunnen wijzen, b.v. Kronieken, Hooglied, Spreuken. We kozen de Psalmen als voorbeeld.

98. Het is opvallend dat in de profetieën vele heidense volken voorwerp van profetie zijn: wat wil dat zeggen?

Adres van profetie zijn in *Jesaja* 13-23: Babel, Assyrië, de Filistijnen, de Moabieten, Damascus, Egypte, Ethiopië. Edom (Duma), Arabië, Tyrus en Sidon. In *Jeremia* 46-51: Egypte, de Filistijnen, de Moabieten, Ammon, Edom, Damascus, de Arabieren, Elam, Babel. In *Ezechiël* 25-32: de Ammonieten, Moab, Edom (ook 35,1-15), de Filistijnen, Tyrus, Sidon, Egypte (Assur). *Joël* 3: Tyrus, Sidon en Filistea. *Obadja*: Edom. *Nahum*: Ninevé (Assyrië). *Habakuk* 1,1-2,20: de Chaldeeën. *Zacharia* 9,1-8: Syriërs, Tyrus, Sidon, de Filistijnen. In de eerste plaats is op te merken dat alle volken als nakomelingen van Sem, Cham en Jafet uit de verbondstent van Noach zijn voortgekomen (zie tevoren [no. 41B](#)). Ze zijn van oorsprong bondelingen. Zij maakten zich los uit het verbond der genade en werden heidenen: zonder de ware God in hun leven. Zo kwamen zij in het door hen verbroken verbond onder de vloek en wraak van dat verbond. Want de HEERE blijft hen verbondsmatig behandelen. In die zin en betekenis is en blijft de HEERE de God van het verbond voor alle vlees op aarde. Zie breder tevoren [no. 44](#).

In de tweede plaats zijn de heidenvolken ook strafwaardig om hun zondige hoogmoed en vooral om hun optreden tegen Israël. Vooral om het laatstgenoemde is het dat de profeten van Godswege hun het strafgericht moeten aanzeggen.

Neem b.v. de oordeelsprofetie over *Edom*. Het is het broedervolk van Israël: Deuteronomium 2,4,8; 23,7; Amos 1,11; Obadja, 10; ontsproten uit Ezau, die zich met de Hethieten (Genesis 26,34), de Ismaëlieten (Genesis 28,9; 36,3) en met de Hevieten (Genesis 36,2) verzwagerde. De houding van Edom tegenover Gods volk is steeds een vijandige geweest, zie Numeri 20,14-21; Deuteronomium 2,4-6; 1 Samuël 14,47; 21,7; 22,9vv. David heeft herhaaldelijk strijd tegen de Edomieten moeten voeren: 1 Kronieken 18,20 [??? 1 Kron. 18,2]; Psalm 60,2; 1 Koningen 11,15vv; 2 Samuël 8,14; 1 Kronieken 18,13. Edom verheugt zich over de vernedering van Jeruzalem, Ezechiël 35,15; Psalm 137,7. Er ware meer te noemen.

Edom was opgekomen uit de verbondskring maar het heeft Gods verbond en woorden veracht. Die verachting was gevolg van de hoogmoed en de onwil van het hart. Dat leidde tot haat tegen Gods volk; zie Jesaja 21,11-17; Ezechiël 25,12-14; Amos 1,11-12; Obadja; Joël 3,19; Maleachi 1,1-5. Het karakter van het kerk-hatend heidendom wordt in Edom veel meer openbaar dan in andere, heiden-volken. Gezien dat alles is Gods oordeel over Edom rechtvaardig. Heidendom is verbondsverlating.

Neem Gods oordeel over *de Filistijnen*. Als Chamieten kwamen ze uit Kaftor (Kreta) en waren vóór de Israëlieten in Kanaän; Amos 9,7. Israël had ze moeten uitroeien, zie o.a. Numeri 33,51-56. Maar Israël heeft dat niet gedaan. De HEERE heeft zijn volk daarvoor zwaar gestraft: de Filistijnen hebben jarenlang, tot de verovering van Kanaän door de Babyloniërs, het Israël lastig gemaakt: ze waren in de hand van de HEERE middel om Juda en Israël te tuchtigen wegens herhaalde afval. De richter Samgar heeft hen in Israëls historie voor het eerst bevochten; Richteren 3,31; en in 2 Kronieken 28,18 horen we nog van hun strijd tegen koning Achaz van Juda.

Hun haat tegen Israël was deels gevolg van rassenverschil (Cham tegen Sem), deels geworteld in ongeloof, verdelgingswoede en afkeer van de HEERE, alles door satan aangestoken en aangewakkerd. En toch was er toekomst voor die Filistijnen. Want in Psalm 87, waarin gezongen wordt over de echte oecumenische kerkvergadering, wordt naast Babel, Tyrus en Ethiopië ook Filistea genoemd als 'geboren' in Sion. Een blijk van de Geestelijke ommekeer was er b.v. op het concilie van Nicea (325 na Chr.), waar een groot aantal bisschoppen van de kerken uit het Filistijnse land tegenwoordig was.

We mogen zeggen dat niet alleen toen maar ook nu *de gehele volkerenwereld in het verbondskader leeft en werkt*. De ongelovigen onder de kracht en de klem van het door hen verbroken verbond (verbondsvloek); de gelovigen onder de boog van het aanvaarde en bewaarde verbond (verbonds-zegen).

Naast de commentaren op de bovengenoemde profeten is te wijzen wat de profetieën van Jeremia betreft op de schetsen Schriftstudie van wijlen ds. Joh. de Wal. Die schetsen, in twee delen verschenen in 1951 en 1953, samen 340 pag., zijn een uitgebreid commentaar op de tekst. Onder de titel *Het brekend en bouwend Woord* biedt de auteur een schat van gegevens, die de tekst duidelijk maken.

99. *Hoe verkreeg de verbondshistorie voortgang na de terugkeer uit de assyrisch-babylonische ballingschap?*

Die voortgang was er toen Jeruzalems muren werden hersteld, de tweede tempel werd gebouwd en de eredienst naar Gods wet weer functioneerde in het leven van Gods volk; 536 vóór Chr. en volgende jaren.

Het was alles als een herinstituering van Gods oudtestamentische kerk. Daarover lichten ons de boeken Ezra, Nehemia, Haggai, Zacharia en Maleachi in.

Slechts een deel van de joodse ballingen keerde naar Jeruzalem terug. Het deel dat achterbleef was blijkbaar zo weinig godsdienstig en gelovig, dat het de gelegenheid om terug te keren voor kennisgeving aannam. Ze zijn 'humanistisch' te noemen.

Dat blijkt ons o.a. uit *het boek Ester*. Ester werd in 478 vóór Chr., dus ongeveer 60 jaar na de eerste terugkeer der Joden in 536 vóór Chr., koningin van Perzië, door haar huwelijk met koning Ahasveros (dat is: Xerxes I, hij regeerde van 485-465 vóór Chr.). Het is niet zonder oorzaak dat de naam van God in het boek Ester niet voorkomt. De meeste in Babel achtergebleven Joden waren weinig verbondsetrouw. Zie b.v. hoofdstuk 4,13-16, waar we lezen dat het in de acute nood vanwege het levensgevaar voor al de Joden in het gehele rijk niet tot bidden maar slechts tot vasten kon komen.

Doch ook de teruggekeerden in Kanaän en in Jeruzalem schoten ernstig tekort in levensheiliging en diensgevolge waren ze traag in het doen van Gods geboden; zie de profetieën van Haggai (520 vóór Chr.). Zacharia (520-518 vóór Chr.) en Maleachi (tussen 432 en 420 vóór Chr.). Er waren dan ook hervormingen noodzakelijk. In dat verband lezen we in Ezra 10,3 over een *verbondssluiting*: het gaat over een bepaald wetsvoorschrift, namelijk het verbod van huwelijken met heidense vrouwen; Exodus 34,16 en Deuteronomium 7,3. Het verbond werd *met God gesloten*; inhoud en doel was: het wegzenden van heidense vrouwen met de uit haar geboren kinderen. Met deze straffe maatregel beoogde men toen en daar verbondsvernieuwing op het aangewezen punt. Dat gebeurde in 458 vóór Chr. Maar jaren later bleek aan Nehemia dat met die verbondssluiting weinig ernst werd betracht, zodat hij ingrijpende maatregelen moest nemen, Nehemia 13,23vv. Enige jaren voordien was er volgens Nehemia 9 en 10 een grote bede- en boete-dag geweest, waarop een *trouwverbond* is gesloten; Nehemia 9,38 (443 vóór Chr.). Er werd een *oorkonde* opgesteld, die door de vorsten, de leviëten en de priesters werd ondertekend en van hun zegelafdruk voorzien. Onder aanroeping van God als Getuige beloofden zij, dat zij zouden nakomen de wet van God, die door de hand van Mozes is gegeven. Ja, alle geboden, rechtsnormen en inzettingen van de HEERE zouden zij volbrengen. Dat hield ook in dat zij zich niet door gemengde huwelijken zouden

verzwageren met de heidense volken. Maar — zoals al gezegd — later moest Nehemia constateren dat het kwaad nog de kop opstak. Vandaar zijn grote boosheid.

Ook Maleachi moet de voortdurende *verbondsverlating* bestrijden. Vandaar in hoofdstuk 4 de samengang van Mozes en Elia: Mozes met de wet van de HEERE en Elia met de dreiging en het oordeel van God over alle wetsovertreding. Een droevig besluit van de oudtestamentische Schriftopenbaring. Alles roept om de komst van de Messias. Hij zal plotseling komen (3,1). Doch de HEERE hult zich een viertal eeuwen in diep stilzwijgen...

100. *Biedt de apocriefe literatuur van het O.T. ons nog gegevens omtrent Gods verbond met Israël?*

We hadden met het vorig nummer de bespreking van de vijfde verbondsfase (van Mozes tot Christus) kunnen beëindigen. Want de geïnspireerde Schriftopenbaring zwijgt over de vier laatste eeuwen vóór Christus' geboorte.

Nu is er in die periode inderdaad heel wat literatuur ontstaan, waarvan een groot deel is bewaard gebleven. Overeenkomstig art. 6 Ned. Geloofsbelijdenis noemen we een deel daarvan niet kanoniek maar *apocrief*.

De S.V. biedt de tekst van de volgende geschriften: 1. Ezra III; 2. Ezra IV; 3. Tobias of Tobit; 4. Judit; 5. Wijsheid (van Salomo); 6. Jezus Sirach; 7. Baruch en de brief van Jeremia; 8. Toevoeging aan Ester; 9. Het gebed der drie mannen in het vuur (de oven); 10. De historie van Suzanna; 11. Het gebed van Azaria; 12. De geschiedenis van Bel en van de draak; 13. Het gebed van Manasse; 14. Makkabeeën I; 15. Makkabeeën II; 16. Makkabeeën III. In art. 6 Ned. Geloofsbelijdenis ontbreekt Makkabeeën III.

Het woord '*apocrief*' betekent toegepast op genoemde boeken, dat men die als minderwaardig aan het algemene gebruik wilde onttrekken. Ze hebben geen kanonieke en normatieve waarde. De rooms-katholieke kerk kent volgens het Concilie van Trente (decreet van 8-4-1546) aan Tobias, Judit, Jezus Sirach, Baruch, Makkabeeën I en II kanoniek gezag toe (zie *De wereld van de Bijbel*, 1964, derde druk, pag. 129). Daarbij zijn de aanhangsels bij Baruch, Ester en Daniël inbegrepen, doch Wijsheid (van Salomo) ontbreekt in het decreet. Aan de vele *Pseudepigraphen* uit de twee eeuwen vóór en de eerste eeuw na Christus kunnen we voorbijgaan. Over de tijd tussen Maleachi en Matteus zijn er twee populaire boekjes: A.J. Bronkhorst, *De geschiedenis van Israël van Alexander de Grote tot Bar Kochba*, 1964, 175 pag. en D.S. Russell, *Tussen Maleachi en Matteus*, 1962, 157 pag. Zie ook *De wereld van de Bijbel*, pag. 584vv; 594vv; 658vv. Dit rooms-katholieke boek van 1049 blz. bevat een schat van gegevens. Het is wat men noemt een 'inleiding' in de hele Schrift, door een aantal vakgeleerden geschreven. Over de apocriefen schreef dr. E. Smilde in 1962 een inhoudrijk geschrift van 104 pag.: *De Apocriefe Boeken*.

Laatstgenoemde biedt ook een schets van de joodse leer in onderhavig tijdperk, daarbij de leer omtrent het verbond. Daaruit nemen we het volgende:

Bij de sterk-practische belangstelling van de auteurs der apocriefen kan geen uitgewerkte verbondsleer worden verwacht. Allen leven uit de overtuiging dat Israël als door God verkoren in een bijzondere verhouding tot de HEERE staat. Israël is het volk van Gods verbond. Harde oordelen hebben dit volk om zijn zonden getroffen, maar het blijft hopen op de verlossing door Gods barmhartigheid. Bepaald in het gebed ontbreekt de geestelijke toon niet: Gebed van Azarja 34; Gebed van Manasse 12 en 13; Tobit 13. Bij Baruch is er zelfs een beroep op de diep-geestelijke belofte van Jeremia 31,31-34 (Baruch 2,35). Om zichzelf en anderen te bemoedigen in moeilijke tijden, verdiept men zich graag in de historie van Gods volk. Bekend is in dit opzicht de terugblik, die Jezus Sirach geeft op Gods leiding in de tijd der aartsvaders en van Israël (*Jezus Sirach* 44-49). In de Makkabese strijd ontleende men aan Israëls verleden en Gods trouw in de historie de kracht om zich tegen de Syrische koning te verzetten. Men streed voor de heiligheid van het verbond.

In 1 en 2 Makkabeeën is er op dat punt al veruitwendiging te bespeuren. Het nationale moment wordt tot nationalisme. Dat voor Israël Gods eis sterke nadruk kreeg is te begrijpen. Men leefde immers nog onder de wet. Maar de prediking van de profeten raakte op de achtergrond (Micha 6,6-8; Jeremia 7,4; Jesaja 58,5 enz.). De tempel werd alles. Gods zedelijke eisen werden achtergesteld bij de ceremoniële. Gods eis rustte niet meer in de verbondsbeloofte.

Naar de gedachte van de apocriefe auteurs is het doel van heel het zedelijk handelen de *wetsvolbrenging*. De drijfveer daartoe ontlenden ze aan de idee van *het loon*. God vergeldt wat wij doen ten goede of ten kwade, *Jezus Sirach* 35,11. Naar joodse opvatting is het goede, dat wij moeten doen, uitgedrukt in de oudtestamentische wet. Het klassieke drietal van goede werken is: aalmoezen, bidden en vasten (*Tobit* 12,9). Een stap in de richting van de werkheiligheid is de *wets-gerechtigheid* vereenzelvigen met de vier hoofddeugden van het Griekse heidendom: nuchterheid, kloekzinnigheid, gerechtigheid en dapperheid (*Wijsheid* 8,7). Tot zover de weergave van een en ander bij verbond en wet, pag. 79vv.

Russell wijst nog op meer belangrijke dingen. We citeren (pag. 42): "Dit ijveren (voor de *tora*, de wet), door de Joden aan de dag gelegd gedurende de ganse hellenistische periode, gold evenwel niet zo maar een boek, doch veeleer het Verbond waarvan dit boek getuigde, een Verbond door God met hen gesloten en waarin Hij het joodse volk apart nam om op bijzondere wijze zijn volk te zijn. Minachting voor de Tora stond gelijk met verraad aan dat Verbond, dat God gesloten had met hun vaders. Dit feit doet ons de fanatieke trouw verstaan welke vele Joden gedurende die dagen vol onrust en strijd aan de dag legden ten opzichte van hun godsdienstige riten.

De besnijdenis bijvoorbeeld was een zichtbaar teken, dat een man deel uitmaakte van het Verbond (*1 Makk.* 1,48vv); dit teken te doen verwijderen stond gelijk met verloochening van het gehele Verbond (*7 Makk.* 1,15). Varkensvlees eten betekende iets doen wat door de Tora verboden werd; al stond ook het leven op het spel, dan nog moest dit worden tegengegaan (vergelijk *1 Makk.* 1,62-63; *2 Makk.* 6,18; 7,1 voor verhalen van uitzonderlijke heldenmoed).

De sabbat was eveneens een teken van het Verbond, dat het hellenisme trachtte te ontheiligen (*2 Makk.* 6,6); de Joden namen deze dag zo stipt waar, dat velen onder hen de dood verkozen boven het hanteren van wapenen op de sabbat (*2 Makk.* 6,11; *7 Makk.* 2,29-38). De Tora was onverbiddelijk wat betreft het verbod van afgoderij in welke vorm ook; vandaar de felle haat der Joden voor al wat zweemde naar goddelijke verering van de keizer; vandaar ook hun hevig verzet tegen gebouwen in Griekse stijl welke versierd waren met afgodische voorstellingen van mensen of dieren; zelfs de trofeeën die de theaters versierden, werden door velen aangezien als beelden en daarom als anathema (vervloekt) voor Joden, die een 'naijverig God' aanbaden, die geen mededinger naast zich duldde op zijn troon."

De plaats die de Tora innam en nog inneemt in het leven der Joden, wordt goed weergegeven in de volgende woorden van Dr. Wheeler Robinson: "De Wet was het charter (grondwet) voor het Jodendom, de ware bron van zijn kracht gedurende vele eeuwen. De instellingen die zij aan het volk oplegde, hielden voor een groot deel op te bestaan in het jaar 70 na Chr. (de verwoesting van Jeruzalem en van de tempel; J .F.). Doch de Wet toonde haar vitaliteit door een nieuw Jodendom te scheppen, dat bij machte zou blijken het uit te houden, ook zonder land, zonder stad, zonder tempel. Door het lezen van de Wet, aangevuld door lezing van de profeten, in de wijd en zijd door de Diaspora (verstrooiing van de Joden buiten Palestina) verspreide synagogen, werd de kennis van de enige heilige God en van zijn Verbond met Israël levend gehouden in aller harten" (*Religious Ideas of the Old Testament*, 1913, pag. 128).

Een uitvoerige behandeling van de joodse godsdienst, zoals die zich had ontwikkeld tot op Jezus' dagen, vindt men in het fraaie opstel van prof. dr. P.A.H. de Boer, getiteld: *De godsdienst van het Jodendom*, in: *Het oudste christendom en de antieke cultuur*, deel 1 (1951), pag. 433-536 (met brede literatuurlijst op pag. 534-536). Daarbij aansluitend

een bijdrage van prof. dr. W.C. van Unnik over *Het jodendom in de verstrooiing*, pag. 537-560.

101. *Hoe kan het wetticisme van de Joden na de ballingschap verklaard worden?*

De Joden geven zelf de volgende verklaring. Geslachten lang zochten de profeten, gesteund door priesters, psalmdichters en wijzen, de verheven leer van de Tora in te prenten in de geest van het volk en het trouw te doen zijn aan haar geboden. Doch hun pogingen waren tevergeefs. Israël voelde zich aangetrokken tot de gebruiken van de natuurvölker met hun zinnelijke eredienst en egocentrische moraal. Toen kwam de ballingschap. Bijna onmiddellijk kwam er een radicale verandering in de godsdienstige levensopvatting. Nadenkend over hun tragische levenservaringen, waarin zij toen Gods gerechte straf over hun afval erkenden, leerden zij geleidelijk beseffen dat hun toekomst afhankelijk was van hun gehoorzaamheid aan God en van hun onderwerping aan Gods wil in de Tora. Die ommekeer begon onder de leiding van de profeet-priester Ezechiël die het volk aanspoorde en aanmoedigde en poogde het te doordringen van het belang van de Tora voor hun persoonlijk en nationaal welzijn. Ezechiël werd gevolgd door een lange reeks van leraren, die *sofriem* (schrijvers) genoemd werden (later Schriftgeleerden). Onder hun invloed begon de Tora een centrale plaats in te nemen in het godsdienstige leven van het volk. De leerschool of het leerhuis nam de functie over van de tempel, de schrijver of leraar die van de offerpriester, en de godsdienstige gebruiken — en in het bijzonder sabbat, gebed en vasten — vervingen de offerplechtigheden. Ook werd in die tijd van de ballingschap de grondslag gelegd voor de *synagoge*, die met haar regelmatige bijeenkomsten in gemeente-verband voor gebed en onderrichting aan de behoeften van de ballingen tegemoet kwam.

Zie nader het boek van de bekende Joodse rabbijn en oud-hoogleraar (en rector) van het Jews College: Isidore Epstein. Titel van het Nederlandse boek: *Geschiedenis van het Jodendom*, 1964, pag. 86vv. Het leerhuis en de synagoge hebben zich vanuit de ballingschap gelijkelijk ontwikkeld (Epstein, a.w., pag. 181/2). De *synagoge* was (is) er voor de eredienst, het *leerhuis* voor onderricht en Tora-studie. Zie prof. dr. M. Boertien, *Het Joodse leerhuis van 200 vóór tot 200 na Christus*, 1974 (80 blz.) en ds. F. Mul, *Van synagoge tot nieuwtestamentische eredienst*, 1979 (103 pag.).

De goede werken en het genadeloon staan bij de Jood in het kader van een rechtsverhouding. Het is de toepassing van de oude regel do-ut-des: ik geef opdat Gij geeft. Het verbond is dan geworden tot een contract.

102. *Hoe kunnen de gegevens omtrent het genadeverbond in zijn vijfde fase worden samengevat?*

A. Er is geen enkele aanwijzing dat de structuur van het genadeverbond (belofte, eis en dreiging) in de periode tussen Mozes en Christus enige verandering heeft ondergaan; Deuteronomium 28-30.

B. Wat de bijkomende beloften omtrent een talrijke nakomelingschap en het land Kanaän als woonplaats daarvoor betreft, begon de HEERE met de vervulling daarvan, door Jakobs nageslacht tot dertien volkstammen te vermenigvuldigen en ze daarna onder betoon van geweld en plagen uit Egypte naar Kanaän te leiden.

C. In verband daarmee openbaarde God een nieuwe naam (Exodus 3,14): Jahwé; die betekent: Ik, de HEERE, ben actief, om namelijk de door Mij aan u gegeven beloften te vervullen.

D. In de nacht van de uittocht uit Egypte voegde de HEERE naast de *besnijdenis* aan het verbond een tweede sacrament toe: het *pascha*, dat zou blijven tot de komst van de Christus in het N.T., om dan bij het laatste wettige pascha in het avondmaal over te gaan; Matteüs 26,26vv.

E. In de woestijn tussen Egypte en Kanaän besteedde de HEERE in elk opzicht *de uiterste zorg* aan zijn volk: de Engel des HEEREN ging voorop; de wolk- en vuurkolom beschermde Israël dag en nacht; met water, manna en vlees regelde Hij de voedselvoorziening, ja schoeisel en kleding versleten niet.

F. Bij de Sinaï werd het genadeverbond met Israël vernieuwd en bevestigd, Exodus 24,1-18. Daarmee ging het genadeverbond uit *de abrahamietische vorm* over in de *mozaïsche vorm*, wat verschillende nieuwe bepalingen en instellingen met zich bracht. Tot in bijzonderheden werd de dekalog (grondwet) van het verbond in leefregels voor Israël in de onmondige kinderperiode uitgelegd.

G. De uitwerking en toepassing van het tweede gebod van de dekalog werd o.a. de *instelling van de mozaïsche eredienst* met de tabernakel, de offers, de heilige plaatsen, de heilige personen, de heilige handelingen en de heilige feesttijden, zodat de verzoening met God een brede uitbeelding verkreeg, om daarmee naar het middelaarswerk van de Christus heen te wijzen.

H. Opdat er steeds priesters zouden zijn en daarbij altijd een *hogepriester*, om de bediening der verzoening waar te nemen, sloot de HEERE binnen het kader van het genadeverbond een verbond met de stam Levi en een verbond met de hogepriester Pinechas tot afzondering van hen tot in verre geslachten.

I. Ter completering van het ambtsapparaat kwam er ook een *koning* in Israël, waarom de HEERE binnen het raam van het verbond-in-mozaïsche-vorm een verbond sloot met David en diens nageslacht; deze dynastie werd ook de drager van de messiaanse belofte.

J. Sinds de uittocht uit Egypte resteerde er in Israël onder Mozes en Jozua, onder de richters en de koningen, een *geest van afval van de HEERE*, zich uitend in de verering van heidense baäls; het herhaalde en langdurige protest van een rij profeten van de HEERE bracht soms tijdelijk verandering maar geen wezenlijke bekering bij afvallige koningen in Israël en Juda en bij het volk.

K. Om Israëls bondsbreuk bracht de HEERE overeenkomstig de *verbondswraak* zowel over het 'Tienstammenrijk' Israël als over het 'Tweestammenrijk' Juda de assyrisch-babylonische ballingschap. Daarmee gaf de HEERE Israël de scheidbrief, want Israël was ontrouw aan de HEERE als haar Man.

L. De scheiding tussen de HEERE en Israël was echter niet totaal noch finaal, want naar zijn welbehagen bleef er een gelovige '*rest*'. Haar deed Hij weten dat Hij voor de tweede keer Israël en Jeruzalem zou verkiezen, onder zijn herdersstaf doen doorgaan en brengen in de band van het verbond (Ezechiël 20.37 en Zacharia 1,17 en 2,12).

M. Het teruggekeerde Israël van de tweede tempel maakte het helaas niet beter dan het Israël van de eerste tempel, want het ontwikkelde zich gedurende de vier eeuwen vóór Christus' geboorte tot de gedeformeerde gemeente van Jezus' dagen.

N. Gedurende onderhavige verbondsperiode tussen Mozes en Christus bleef het z.g. particuliere karakter van het genadeverbond (zie [no. 43](#)), wat evenwel niet uitsloot dat de HEERE met de heidenvolken verbondsmatig bleef handelen; zie [no. 98](#). Pas na pinksteren wordt het genadeverbond in zijn prediking van Christus' heil tot alle volken weer universeel.

F. De zesde verbondsfase: van Christus tot de laatste dag.

103. *Waar functioneert het woord verbond in de Schriftopenbaring omtrent de zesde verbondsfase?*

Het Griekse woord *diathèkè* (verbond) komt in het N.T. 33 keer voor; in het meervoud in Romeinen 9,4; Galaten 4,24 en Efeziërs 2,12. Zeven maal staat het in aanhalingen uit het O.T.: Romeinen 11,27; Hebreeënen 8,8; 8,9 (2x); 8,10, 9,20 en 20,16. [Zie tevoren no. 1 en 3](#). Het wordt in de N.V. steeds vertaald met verbond, behalve in Hebreeënen 9,16-17 (testament).

We vinden het woord *diathèkè* in Matteüs 26,28; Marcus 14,24; Lucas 1,72; 22,20; Handelingen 3,25,-7,8; Romeinen 9,4; 11,27; 1 Korintiërs 11,25; 2 Korintiërs 3,6; 3,14; Galaten 3.15.17; 4,24; Efeziërs 2,12; Hebreeënen 7,22; 8,6.8.9 (2x).10; 9,4 (2x).15 (2x).16.17.20; 10,16.29; 12,24; 13,20; Openbaring 11,19.

Opvallend is 17 keer in Hebreeënen. Matteüs 26,28; Marcus 14,24; Lucas 22,20 en 1 Korintiërs 11,25 spreken ons over de instelling van het *avondmaal* (ter vervanging van het pascha). De teksten in Hebreeënen gaan over 'oud' en 'nieuw' verbond; dat is over de verhouding tussen de *vijfde* en de *zesde* verbondsbedeling. Vandaar dat de bespreking van de teksten in Hebreeënen een goede inleiding op dit onderdeel (de zesde verbondsfase) kan zijn.

104. *Hoe komt de auteur van Hebreeënen ertoe in met name hoofdstuk 8 over de verhouding tussen de vijfde en zesde verbondsperiode te schrijven?*

Dat wordt duidelijk wanneer wij de opzet en inhoud van deze Brief bezien.

Het hoofdthema van de Brief is: *Christus' glorie als de hemelse Hogepriester*; zie 4,14 en 8,1. Hij is hoger dan de *engelen* (hoofdst. 1 en 2); hoger dan *Mozes* (hoofdst. 3); hoger dan *Jozua* (hoofdst. 4), ook hoger dan *Aaron* (hoofdst. 6-10). In laatstgenoemde hoofdstukken (6-10) wordt uitgewerkt dat het hogepriesterschap naar de ordening (*taxis*) van Aaron moest vervangen worden door het hogepriesterschap naar de ordening van Melchizedek in de persoon van Christus als de unieke en eeuwige Hogepriester. Dat brengt mee: vervanging van verbondsbedeling (Hebreeënen 8); vervanging van het heiligdom (9,1-10) en vervulling van de offers in het ene, alles voldoende offer van de grote Hogepriester Christus (9,11-10,18). Binnen het kader van 9,11-10,18 komt dan de verhouding tussen oud en nieuw verbond aan de orde. Onder 'oud verbond' is te verstaan het verbond van de Sinaï, dat de *vijfde* verbondsperiode van Mozes tot Christus vulde. En 'nieuw verbond' betekent de *zesde* verbondsperiode van Christus tot de laatste dag, dus de gehele nieuwtestamentische tijd tot de wederkomst van Christus.

Samenvattend: de auteur van Hebreeënen volgt Paulus, wanneer die in 2 Korintiërs 3,6 en 3,14 duidelijk laat zien, dat er een ingrijpend *onderscheid* is tussen het oude en nieuwe verbond. Volgens het aan Jeremia 31,31-34 in Hebreeënen 8,8-12 (ingekort 10,16-17) ontleende grondschema beschrijft de ons onbekende auteur vanuit het eredienselijk gezichtspunt het eerste verbond (8,7.13; 9,1.15.18), onder bloed-sprenkeling door Mozes gesloten verbond, als het niet onberispelijke (8,7), verouderde, zijn verdwijning nabije verbond (8,13). Het nieuwe verbond (9,15 en 12,24), ook genoemd het tweede verbond (8,7), is beter (7,22 en 8,6) en ook eeuwig (13,20). Het is gefundeerd in betere beloften (8,6), de heilsgoederen worden nu aangebracht door Christus' offerdood (9,15) en Jezus' bloed is het bloed van het verbond (10,29), van het eeuwig verbond (13,20).

105. *Welke uitleg wordt door sommige gereformeerde exegeten aan Hebreeënen 8,8-12 gegeven?*

Tal van exegeten, onder wie Dopers, Baptisten en Gereformeerden (als G.Ch. Aalders, F.W. Grosheide en J.Ridderbos) menen dat in Hebreeënen 8 bij het verschil tussen oud en nieuw verbond bedoeld wordt op *twee grondig verschillende verbonden en niet op twee*

bedelingen of fasen van het ene genadeverbond. Zij leren: Het oude verbond (dat van de Sināi) heeft als volksverbond een nationaal, beperkt en uitwendig karakter. In dat verbond waren alle Israëlieten opgenomen. Tot het nieuwe verbond, dat *innerlijk* is, behoren alleen de ware gelovigen en uitverkorenen als echte bondelingen. De niet-uitverkorenen kunnen tot de *uitwendige* zijde van het verbond behoren. Dienovereenkomstig zijn er *tweeërlei beloften*: de uitverkorenen ontvangen een *òn-voorwaardelijke heilsbelofte*, ook wel *heilsverzekering* genoemd. Want de voorwaarde van bekering en geloof wordt bij hen zeker vervuld. De niet-uitverkorenen krijgen een *voorwaardelijke heilsbelofte*: alleen op voorwaarde van bekering en geloof wordt het heil verkregen, maar die voorwaarde wordt bij hen nooit vervuld, zodat zij het heil nooit ontvangen.

Dienovereenkomstig is er *tweeërlei doop*. Aan de uitverkoren kinderen wordt de heilsverzekering verzegeld en aan de niet-verkoren kinderen de voorwaardelijke belofte. Omdat wij niet weten welke dopelingen al dan niet uitverkoren zijn, beginnen wij op aarde met de onderstelling dat alle dopelingen òf wedergeboren zijn òf het zullen worden. Die onderstelling wordt volgehouden tot het tegendeel blijkt, dat namelijk de gedoopte de wedergeboorte niet vertoont.

Het voorgaande is een beknopte samenvatting van de 'verbondsleer', zoals die niet alleen in de geschriften van genoemde hoogleraren is te vinden maar ook in de synodale stukken ter verklaring en handhaving van de leeruitspraken van 1942 inzake het genadeverbond: Toelichting op de uitspraken enz., 1943; en Praeadvies van Commissie I enz., 1943. Daartegenover de Verklaring van Gevoelen van S.O. Los en vijf anderen.

De grondfout is dat men bij het verbond uitgaat van de verkiezing tot zaligheid. Zie de nummers [51](#), [52](#) en [53](#).

106. *Hoe is de verhouding tussen oud en nieuw verbond of testament op korte formule te brengen?*

Daarbij gaan we uit van twee opmerkingen. De eerste is: 't gaat in Hebreeën 8 over twee *verbondsbedelingen* (perioden). Zie vorig [no. 105](#). En de tweede opmerking is, dat het ook niet gaat over twee *tegengestelde* verbondsperioden. Zo komen we tot het onderwerp van dit nummer.

Verskillende exegeten zoeken de verhouding tussen Oud en Nieuw Testament op korte formule te brengen. Zo is er o.a. de formule dat het O.T. is getypeerd door *de wet* maar het N.T. door *het evangelie*. Dat leidt dan bij sommigen tot een *tegenstelling*: zodat de *eenheid* van Schrift en verbond niet meer wordt gezien.

Op een bepaalde manier zoeken ook gereformeerde uitleggers naar een formule en menen die dan te vinden in *het schema van de tegenstellingen*. We noemen in verband met ons onderwerp een viertal namen: G.Ch. Aalders, *Het verbond Gods*, pag. 202vv; J.Ridderbos, *Deuteronomium*, deel 1, pag. 33-53; *Oud en Nieuw Verbond*, in: *De apostolische kerk*, 1954, pag. 7-38; A.D.R. Polman, *Chr. Encyclopedie*, deel 6, pag. 461. Ook ds. Joh. de Wal, *Het brekend en bouwend Woord* (Schetsen Schriftstudie op de profetieën van Jeremia), deel 2 (1953), pag. 94vv. Met zeer kritische opmerkingen, gepaard met bezwaren ook B. Jongeling, *Opmerkingen over de exegese van Jeremia 31, 31-34* (z.j.; 1945?). We noemen enige tegenstellingen, die in de uitleg van Jeremia 31 / Hebreeën 8 zouden opduiken:

Oud verbond:*Uitwendig* (volksverbond met alle Israëlieten)*Verbrekelijk* (verbondsbreuk)*Verbondswraak**De wet op stenen tafels geschreven**Afhankelijk van leraars***Nieuw verbond:**— *Inwendig* (verbond met de uitverkoren bondelingen)— *Onverbrekelijk* (geen verbondsbreuk)— *Geen verbondswraak*— *De wet in het hart geschreven*— *Niet afhankelijk van leraars*

Tegen elke van de genoemde tegenstellingen zijn bezwaren in te brengen. Het loont de moeite op het zeer vaak gehanteerde schema '*uitwendig - inwendig*' in te gaan, opdat we leren inzien dat het genoemde schema ten onrechte op het verbond wordt toegepast. Het schema '*uitwendig - inwendig*', '*uiterlijk - innerlijk*', '*buiten - binnen*' is van wijsgerige oorsprong. De oudste Griekse filosofen, Eleaten en andere (ongeveer 550-400 vóór Chr.), pasten het toe op de zintuiglijk waarneembare wereld en maakten dan de onderscheiding tussen '*Aussenwelt und Innenwelt*': de wereld heeft een buitenzijde en een binnenkant. Bij uitbreiding pasten ze het schema toe op andere concrete dingen. Zie o.a. Kirchner-Michaelis, *Wörterbuch der philosophischen Grundbegriffe*, 1911 (6. Auflage), art. Auszenwelt. A. Janse spreekt van 'de mens-buiten' en 'de mens-binnen'. *Van idolen en schepselen*, 1938, pag. 128, de paragraaf over '*inwendig-uitwendig*'. Daarmede wilde hij de Schrift naspreken in o.a. 2 Korintiërs 4,16: ".... al vervalt ook onze *uiterlijke* mens (Grieks: *ho exo anthropos*), nochtans wordt de *innerlijke* (Grieks: *ho eso anthropos*) van dag tot dag vernieuwd (vers 16).

Theologen nu hebben het schema '*buiten - binnen*', '*uitwendig - inwendig*' ter onzaliger ure o.a. op het verbond toegepast! In de theologische wereld kan men links en rechts horen over de uitwendige zijde en de binnenkant van het verbond, over het uitwendige verbond en het inwendige verbond. In *De Wekker* van 6 januari 1984 schreef prof. dr. WH. Velema een artikel over. "*De binnenkant en de buitenkant van een verbond*". Op kunstige (helaas niet-kundige) manier past hij het onderhavige schema toe op het huwelijk. Het lijkt een aardige toepassing. Maar de grote fout is dat het schema '*uiterlijk - innerlijk*' wel toepasbaar is op concrete 'dingen', o.a. de mens, die behoren tot een rijk van 'dingen' die een konstateerbare buiten- en binnenkant hebben. Een huwelijksacte heeft echter geen '*inwendig - uitwendig*', geen structuur met '*uiterlijk en innerlijk*'. Zulk een acte behoort dus tot een ander 'rijk van dingen'. Dat is ook met het verbond tussen God en mens het geval. Het verbond wordt in de Schrift met het huwelijk vergeleken; Jeremia 2; Hosea 2. Doch dan moet met voorzichtigheid worden nagegaan waarin het vergelijkbare bestaat. Zie nog: J.G. Woelderink, *Het doopsformulier*, 1938. pag. 139 (Het inwendige en het uitwendige verbond).

Nog een voorbeeld van bezwaar. Sommige uitleggers menen dat met "*de wet geschreven in het hart*" is bedoeld *de wedergeboorte* (zo Aalders). Pas een echte tegenstelling is het, wanneer je dan zegt dat er onder het oude verbond geen wedergeboorte was. Zo zie je meteen dat je tegen de Schrift ingaat en dus vastloopt; vergelijk Psalm 51,12.19. Eveneens on-schriftuurlijk is het zeggen dat er in het nieuwe verbond geen verbondsbreuk en geen verbondswraak is, zie Romeinen 11,28-30; Hebreëen 12,25; vergelijk 10,28-31.

Het schema der tegenstellingen is derhalve onbruikbaar in de uitleg van Hebreëen 8.

Een veel gebezigde formule is, dat het O.T. wordt gezien als getypeerd door *de wet* en

het N.T. door *het evangelie*. We stemmen toe dat er onderscheid, een gradueel verschil is in dezen tussen oud en nieuw verbond (we komen er op terug!), maar antwoord 19 Heid. Catechismus leert terecht dat het evangelie al in het paradijs is geopenbaard (Genesis 3,15). Bovengenoemde formule is dus niet sluitend. Zo staat het ook met het schema *belofte* (O.T.) en *vervulling der belofte* (N.T.). Het gaat *ten dele* op, omdat er in het O.T. beloften voorkomen, die pas na de laatste dag van het nieuwe verbond worden vervuld; zie o.a. Jesaja 25,6vv en Openbaring 19,6vv wat de bruiloft van het Lam en de volle openbaring der heerlijkheid betreft. Het beste schema inzake de verhouding tussen oud en nieuw verbond of testament is wel de formule: het gaat '*van minder naar méér*'. Deze formule is afkomstig van prof. B.Holwerda, *De heilshistorie in de prediking*, in: *Geref. Theologisch Tijdschrift*, jrg. 43, pag. 350-370; 381-403 (pag. 393); nu opgenomen in de bundel: "... *Begonnen hebbende van Mozes ...* ", 1953, pag. 79-118 (pag. 305): "Misschien kan *men nog* het best de verhouding zien als van 'minder-meer'. Dat mindere van het O.T. wordt al meer tot op Christus; maar dat meerdere van het N.T. is nog niet alles". Zie verder *Dictaten Hist. Rev.* I, 181, 184, 189, 193; *Deuteronomium* II, 372, 454; *Levende Hoop*, deel 5, 43; *Heid. Catechismus* 3, 156; *De Reformatie* 18,445.

Dr. M.B. van 't Veer nam de formule over en gaf aanvulling: "Dit (nl. minder - méér) zal echter nader omschreven moeten worden, zullen we daar vruchtbaar mee kunnen werken. Deze nadere uitwerking nu zal moeten gebeuren in de richting die Calvijn wees. Dan wordt ons duidelijk, dat we dit 'minder - meer' alleen mogen toepassen op de *helderheid* van openbaring, m.a.w. dat we tussen beide Testamenten alleen een *gradueel* verschil mogen aannemen. Het *wezen* of *de, substantie* is in beide gelijk" (*Cursus tot ontwikkeling van het geref. kerkelijk denken*, jrg. 1, jan.-dec. 1943; les 9; 5e art. van de reeks: *De betekenis van het Oude Testament*). In zijn opstel: *Christologische prediking over de historische stof van het Oude Testament*, in: *Van den dienst des Woords*, 1944, pag. 118-167; is dr. Van 't Veer korter: "Wanneer een ander zegt, dat de verhouding misschien nog het best kan worden weergegeven als van 'minder - meer' (B.Holwerda, a.w., blz. 393), dan achten wij dit volkomen juist, mits dit 'minder - meer' betrokken wordt op de *openbaring* Gods. Nader: op de openbaring-Gods-in-Jezus Christus. Maar dan bewegen we ons ook weer geheel op de lijn van Calvijn. En tevens ook op de lijn van onze belijdenis (zie Ned. Geloofsbelijdenis art. 25; Conf. Gall. art. 23)"; pag. 135. Over *Calvijn* schrijft Van 't Veer op pag. 132vv:

Over gelijkheid en onderscheid van O.T. en N.T. schreef *Calvijn* in zijn *Institutie*, boek II, hoofdst. 10 en 11 (vertaling Sizoo, deel 1, pag. 457-501). H.H. Wolf gaf een brede behandeling van Calvijns inzichten in dezen in zijn "*Die Einheit des Bundes. Das Verhältnis von Altem und Neuem Testament bei Calvin*", eerste druk 1942; tweede 1958; 171 blz.

Het komt ons voor dat het schema 'van minder naar méér' voor meer zaken geldt dan voor de toenemende *helderheid* der openbaring. Het geldt ook voor de *inhoud* der openbaring, ook der *Schriftopenbaring*. Vergelijk o.a. Johannes 15,15: Christus heeft méér kunnen zeggen dan een profeet vóór Hem; maar ook Johannes 16,12: de volle openbaringswaarheid heeft niet de Christus doch de Heilige Geest ons verkondigd. Het geldt o.i. ook voor het verbond der genade: *er is een van verbondsperiode tot verbondsperiode verschillende bediening van de verbondsgoederen*. Die bediening hield o.a. in dat de gelovigen van het oude verbond als 'onmondige' kerkleden (Galaten 4,1vv) minder kregen dan de kinderen Gods in het nieuwe verbond. Volgens 2 Korintiërs 3 was de heerlijkheid van de oude bedeling minder dan die van onze bedeling. Wij leven heden in de periode van de Geestelijke *overvloed*. Zie voor die overvloed en het woord overvloedig o.a. Johannes 10,10; Romeinen 5,15; 5,17 en 5,20; 2 Korintiërs 3,9; 4,15; Efeziërs 1,8. Om die overvloed van Godswege worden wij aangevuurd ook overvloedig te zijn in het werk van de HEERE, o.a. Romeinen 15,13; 15,58; 1 Korintiërs 14,12; Filippiëzen 1,9 en 1,26. — Zie ook J.R. Wiskerke, *Volk van Gods keuze*, 1955, pag. 187-190 (noot 37).

107. Welke Schriftgetrouwe uitleg kan aan Hebreeën 8,6-13 worden gegeven?

Onze exegetische opmerkingen moeten beknopt blijven, gezien de ruimte. Een uitvoerige bespreking vinden we in de dissertatie van de christelijke gereformeerde dr. J. de Vuyst, getiteld: *"Oud en nieuw verbond" in de brief aan de Hebreeën*, 1964. Zijn uitleg willen we volgen omdat zij als Schriftgetrouw overkomt.

A. We beginnen met *Hebreeën 8,6*. Daar lezen we o.a. dat Christus middelaar is van een beter verbond dan het verbond van de Sinaï. Het woord *beter* is in het Nederlands de comparatief van *goed*. In het Grieks is hier gebezigd *kreittoon*, dat betekent: *sterker, krachtiger*, en ethisch: *beter*. Waarom is dat nieuwe verbond *krachtiger* dan het oude? Omdat de rechtskracht ervan op *krachtiger* beloften berust. Welke beloften zijn dat? Ze worden opgesomd in de verzen 10-12. De toezeggingen zijn in Gods hand krachtiger instrument om de volkomen en blijvende verbondsgemeenschap tussen de HEERE en zijn volk tot stand te brengen en te onderhouden.

Volgens vele uitleggers (o.a. Aalders en Ridderbos) wordt met *krachtiger* een verschil aangeduid tussen de *inhoud* van de oudtestamentische verbondsbeloften en de *inhoud* van de nieuwtestamentische: de eerstgenoemde zouden 'aardse' of 'stoffelijke' of 'uitwendige verbondsgoederen' tot inhoud hebben en de tweede zouden 'hemelse' of 'geestelijke' of 'inwendige verbondsgoederen' tot inhoud hebben. Deze opvatting, die met een theorie omtrent een uit- en inwendig verbond speculeert, moet afgewezen worden. Bovendien heeft *krachtiger* geen betrekking op de *inhoud* van de beloften maar op *haar geldingskracht*.

B. In de verzen 7 en 8 zegt de auteur van Hebreeën dat de nieuwe verbondsbedeling wel moest komen, omdat de oude verbondsbedeling (van Mozes tot Christus) *niet onberispelijk* was. Dat betekent niet dat de HEERE het Sinaïtisch verbond (dat toch zijn eigen werk was) veroordelend afkeurde. Het betekent wel dat er bij God een zekere onvoldaanheid of ontevredenheid was; vergelijk onze zegswijze: "dankbaar maar niet voldaan". Het "niet onberispelijk" ziet op tweeërlei. Ten eerste: als God iets vervangt door iets anders, blijkt het gebrekkige van het eerste; wat later komt is *volmaakter*; zie Hebreeën 1,1-2; 4,8; 7,11; 8,7.13; 9,8). Het volmaakte brengt de Hogepriester Christus met zijn volmaakte offer.

Ten tweede: toen God met Jeremia 31,31-34 het nieuwe verbond aankondigde, was dat volgens de auteur van Hebreeën 8,8a tegelijk een *berisping van de Israëlieten* onder het Sinaïtisch verbond, omdat zij haast aldoor ontrouw waren aan dat verbond. Er is dus plaats gezocht in de heilshistorie voor een nieuw verbond, omdat het oude verbond in tweeërlei opzicht "niet onberispelijk", niet volkomen doch gebrekkig was.

De uitdrukking '*nieuw verbond*' wil zowel de *eenheid* als het *verschil* tussen beide verbondsbedelingen tot uitdrukking brengen; de *eenheid* omdat de term '*nieuw*' (*kainos*) *niet* wil aangeven dat de nieuwe verbondsbedeling *andersoortig* is dan de oude verbondsbedeling (zie De Vuyst, a.w., pag. 119-122); en het *verschil*: in de nieuwe bedeling is er de persoon en het werk van de Christus tot vervulling van Gods beloften. Daardoor is de nieuwe bedeling *krachtiger* met de beloften van verzoening en verlossing.

C. *Hebreeën 8,9* wijst er uitdrukkelijk op dat de nieuwe verbondsbedeling *onderscheiden* is van de oude bedeling. Juist dat *accentueren* van het verschil tussen beide werd aanleiding voor sommige uitleggers om van *tegenstelling* tussen die twee te spreken. Zo G.Ch. Aalders, *Het verbond Gods*, pag. 148: "dat hier een besliste tegenstelling wordt gemaakt tussen de twee verbonden: het nieuwe verbond is niet gelijk aan dat van de Sinaï". Ook F.W. Grosheide, *De brief aan de Hebreeën* (en de brief van Jakobus), 1955, pag. 193: "Vs. 9 maakt een tegenstelling met de diathèkè (verbond), waarvan de vaders genoten". Volgens die uitleg is het nieuwe verbond *wezenlijk* anders dan het Sinaïtisch verbond. E. Smilde schrijft in zijn *Parafrase van Hebreeën* (z.j.), pag. 47: "dat Ik voor de nu nog in Israël en Juda gedeelde gemeente Gods een geheel nieuw verbond, met een geheel eigen karakter, tot voltooiing zal brengen". J.Ridderbos, die het over de oude bedeling in veel met G.Ch. Aalders eens is, wil in zijn artikel *Oud en Nieuw Ver-*

bond, pag. 28, Calvijn volgend (pag. 18vv), de stelling aanvaarden: "Oud en nieuw-verbond zijn één in wezen en vertonen verscheidenheid in bediening". Met deze stelling zijn wij het wel eens, maar hoe kan dat tegenover Aalders en Grosheide bewezen worden? We zoeken een antwoord.

Wat behoort tot '*het wezenlijke*' (om die term even over te nemen) van Gods verbond met ons? Teruggrijpend op wat tot heden door ons is betoogd: drieërlei. Ten eerste de *belofte* van (eeuwig) leven in heden en toekomst (1 Timoteüs 4,8); de *eis*: Geloof het Evangelie! (Marcus 1,15) en de *bedreiging* bij ongeloof (Matteüs 8,12; Lucas 13,27-28 e.a.pl.).

En wat behoort er volgens *vers 10-12* tot '*het wezenlijke*' van het nieuwe verbond? Het antwoord wordt in *vers 10* ingeleid met deze woorden: "Dit immers is het verbond, dat Ik eenmaal voor het huis Israël van kracht zal doen zijn, spreekt de HEERE" (vertaling De Vuyst). Het eerste dat genoemd wordt als behorende tot het nieuwe verbond is de *wetten* (Jeremia 31,33 enkelvoud: de wet). De eis van God krijgt in de *oude wet*(ten) uitdrukking en vorm voor haar gelding in het nieuwe verbond. De wet is niet nieuw maar de 'inschrijving' ervan wèl; 8,10.

De *Verbonds formule* in *vers 10* is in de nieuwe verbondsbedeling precies dezelfde als in voorgaande verbondsperiode; zie [no. 55](#). Die is dus ook niet nieuw.

Gevolg van de functionering der ingeschreven wet is kortweg: *Godskennis* (vers 11). In vorige verbondsperioden was er ook die kennis bij de gelovigen.

In *vers 12* zegt de HEERE toe de zonden van zijn volk niet meer te zullen gedenken (d.i. niet meer in rekening brengen), dus te zullen vergeven. *Die belofte is zo oud als het verbond, dat na de zondeval alleen in die weg van vergeving kon voortbestaan*. Die bereidheid tot vergeving en verlossing was er soms ook bij God op zeer kritieke tijdstippen, zie o.a. Exodus 32,14 en 2 Koningen 13,5.

Samenvattend: *tot het nieuwe verbond behoort wat reeds in de voorgaande bedeling aanwezig was*. Wat is dan het nieuwe in vers 10-12? Antwoord: een *krachtiger functionering* van de in vers 10-12 genoemde zaken. *Waarom 'krachtiger'*? Omdat de nieuwe verbondsperiode door de komst van Christus in het vlees de eerste grote vervulling van Gods oudtestamentische beloften brengt. We 'vertaalden' in het voorgaande het woord 'beter' met 'krachtiger'; hier blijkt die 'vertaling' juist te zijn: een '*beter verbond*' is een in velerlei opzicht '*krachtiger verbond*'.

De uitdrukking "de nieuwe verbondsbedeling is *wezenlijk geheel nieuw*" is dus niet juist.

D. We letten nog op de uitdrukking 'een *nieuw* verbond'. Het Nederlandse *nieuw* is de vertaling van het Griekse woord *kainos*. En dat zou betekenen *kwalitatief* nieuw, wezenlijk nieuw, en dus zien op de hoedanigheid. Het andere Griekse woord voor het Nederlandse *nieuw* (*neos*) zou zien op het *temporele*: iets is er nog nooit geweest; iets is er nog maar kort; de hoedanigheid blijft buiten beschouwing. Toegepast op het verbond zou het Griekse *kainos* dus aangeven en onderstrepen dat het nieuwe verbond inderdaad *wezenlijk geheel nieuw* is. Stond er in de genoemde teksten bij verbond het Griekse *neos*. dan zou er alleen gezegd zijn dat het nieuwe verbond er nog maar pas gekomen is. Nu is het echter *zó dat de vakgeleerden van het genoemde onderscheid terugkomen*, omdat ze moeten konstateren dat beide Griekse woorden zonder verschil in betekenis door elkaar gebezigd worden. Ten gevolge daarvan is een beroep op genoemd onderscheid vandaag niet geldig. Zie J. de Vuyst, a.w., pag. 119vv; Prof. dr. H.J. Jager, *De taal van het Nieuwe Testament*, 1974, pag. 28vv.

Dr. De Vuyst is na bespreking van de gegevens tot de conclusie gekomen dat in verband met het nieuwe verbond *kainos* drie elementen bevat: "1. een *temporeel* element, voor zover het 'nieuwe' verbond eerst in de door Jeremia aangekondigde dagen verschijnt; 2. een *kwalitatief* element, voor zover het 'nieuwe' verbond in kracht en werking en vrucht het oude verbond overtreft; 3. een *dynamisch* element, voor zover het 'nieuwe verbond' door zijn verschijning het oude verbond buiten werking stelt en in zijn functionering het

vanouds beoogde verbondsdóel vermag te bereiken" (a.w., pag. 254-255) (cursief van ons, J.F.).

E. In Hebreeën 8,10 wordt als het eerste dat tot het nieuwe verbond behoort genoemd, dat de HEERE zijn *wetten* zal leggen in het verstand van zijn volk en die wetten in (letterlijk: op) hun harten zal schrijven.

Uit Hebreeën 10,16 blijkt dat de volgorde van verstand en hart geen climax bedoelt, want de *auteur bezigt verstand (dianoia) en hart (kardia)* zonder onderscheid door elkaar als het binnenste of centrale van de mens. De hele uitdrukking betekent: *iemand wetten in het gemoed inprenten, zodat hij onder beslag van die wetten komt en die ter harte neemt*. Ze schrijven op de tafel van het hart (Spreuken 3,3) is volgens de Kanttekenaren van de Statenbijbel bij die tekst: "Druk het diep in 't binnenste van uw verstand, opdat zij nimmermeer uit uw memorie vergaan. Alzo onder Spreuken 7,3, Jeremia 17,1 en 2 Korintiërs 3,3". Vergelijk nog Romeinen 2,15. 't Gaat dus over het 'inprenten', d.i. door herhaalde lering diep in 't gemoed indrukken (Koenen-Endepols, *Verkl. Handw. der Ned. taal.*, 27e druk, 1974). Zo verstaan we "dat Jahwé hen met die wet van Hem op heel bijzondere wijze en op een manier als tevoren nog niet gekend te doen zal geven; zó te doen zal geven, dat ze, veel minder dan vroeger nog ging 'erom heen' zullen kunnen, dat ze integendeel met die wet als levens-beheersend onderricht zullen bezig zijn, en daarmee hun léven centraal geconfronteerd zullen weten en het ook zelf daarmee zullen confronteren" (H.J. Schilder bij De Vuyst, a. w., pag. 143.). Het nieuwe verbond zal dus *beter*, d.i. *krachtiger* zijn in zijn *wetsonderricht*. Dat staat niet *tegenover* het wetsonderricht onder de oude verbondsbedeling, zoals het schema der tegenstellingen suggereert met het aanhalen van 2 Korintiërs 3,3: de wet der tien geboden op stenen tafels (tabletten). Het komt ons voor dat wij eerder mogen denken aan *het wetsonderricht in Israël door de Leviëten*, zie voor de opdracht aan de levitische priesters: Deuteronomium 33,10; vergelijk verder over de priesters als leraars: Leviticus 10,10-11; Deuteronomium 27, 2-9; 27,14; 31,9.26; 33,8; Jesaja 2,3 (Micha 4,2); Jeremia 18,18 en Ezechiël 44,23.

Hoezeer de HEERE uit was op wetskennis blijkt niet alleen uit de opdracht aan de priesters maar ook uit het voorschrift ieder zevende jaar aan heel Israël de wet voor te lezen, Deuteronomium 31,9-13; de eerste voorlezing vermeldt Jozua 8,30-35.

Wanneer echter Israël telkens weer ontrouw aan de HEERE wordt, doen ook de priesters daaraan mee, Jeremia 2,8; Hosea 4,6; Micha 3,11; Ezechiël 7,26; 22,26; Maleachi 4,6. Het wetboek van Mozes kwam in de tempel, in een of andere hoek, onder het stof, 2 Kronieken 34,14-21. Het voorschrift ieder zevende jaar openbare voorlezing was blijkbaar allang vergeten! Koning Josia herstelde de voorlezing; 2 Kronieken 34,29vv. Na de ballingschap is daar de priester Ezra, die zijn hart zet op Gods wet (Ezra 7,10) en de publieke lezing is er weer: Nehemia 8,1-19.

Uit de wel schaarse gegevens wordt toch duidelijk dat aan goed onderricht en aan goede wetskennis enorm veel heeft ontbroken in Israël. In de bedeling van Mozes tot Christus is tengevolge van de ontrouw der Israëlitische kerkleden Gods verbond inzake de wetsprediking *gebrekkig* geweest. In het nieuwe verbond zal er een *krachtiger* prediking van Gods Woord en Wet zijn. Dat is in onze bedeling ook te zien, met name in de aan Gods Woord getrouwe kerken in alle eeuwen! Vandaar dat de *kennis* bij klein en groot méér wordt, vers 11.

F. Binnen het schema van minder naar meer verstaan we ook *vers 11 over het (leren) kennen van de HEERE*. Prof. Aalders verstaat het schrijven van Gods wetten op het hart als de wedergeboorte en dientengevolge de kennis als zogenaamde zaligmakende kennis; *Het verbond Gods*, pag. 152vv. Allen zullen God kennen, vers 11b, betekent dan dat alleen de uitverkorenen tot het nieuwe verbond behoren. Wie die uitleg aanvaardt moet dan ook zeggen dat er onder het oude verbond geen wedergeboorte en zaligmakende kennis was. Zie Joh. de Wal, a.w., pag. 95. Maar die opvatting is in strijd met Gods Woord! God (leren) kennen betekent', erg hebben in zijn daden; horen naar zijn woorden; Hem ontmoeten. En die ervaring van de HEERE brengt tot erkenning van

de HEERE. Die erkenning gaat dan blijkbaar niet bij iedereen even diep en is niet bij iedereen even blijvend en sluit niet bij iedereen de ware godsvrucht in, zie *De Vuyst*, a.w., pag. 167vv.

In vers 12 is er de belofte van *de vergeving der zonden*. Ook dit is naar bovengenoemd schema te verstaan. Over die vergeving lezen we in Romeinen 3,25 dat de HEERE onder het oude verbond "*de zonden, die tevoren onder de verdraagzaamheid Gods gepleegd waren, had laten worden*". Dat is: onder het oude verbond, vóór de komst van Christus in het vlees, heeft God de zonden van zijn volk gedragen, d.w.z. het strenge oordeel daarover uitgesteld, in afwachting van Christus' komst. Er was dus wel vergeving, namelijk '*bij voorbaat*': en na Golgota is er vergeving '*uit voorraad*'. Onder het oude verbond liet God de zonden lopen, omdat Hij ze later op de Christus zou doen aanlopen (vergelijk b.v. Jesaja 53). Het gaat in de heilshistorie ook in de vergeving van minder naar meer. Over dat volmaakte offer van Christus spreekt Hebreëen 10 breed.

G. Hebreëen 8,13 behoort niet tot het uit Jeremia geciteerde; het is de konklusie van de auteur van Hebreëen uit het voorgaande: het oude verbond is verouderd en verjaard en dientengevolge niet ver van verdwijning.

Dat doet de vraag rijzen: *Op welk tijdstip werd het oude verbond (de bedeling van Mozes tot Christus) vervangen door het nieuwe verbond (de bedeling van Christus tot de laatste dag)?* Is er een bepaalde gebeurtenis aan te wijzen, die die overgang markeert? Sommigen menen: Christus' komst in het vlees. Anderen zeggen: Christus' sterven aan het kruis. Derden denken aan de uitstorting van de Heilige Geest op pinksteren.

Niemand zal willen ontkennen dat genoemde gebeurtenissen drie grote heilsfeiten zijn, die ongetwijfeld tot het nieuwe verbond behoren. Omdat de Schrift zelf dienaangaande geen uitsluitel biedt, is de keus moeilijk. Daarbij komt dat ook gelet moet worden op *de terugkeer van Israël uit de assyrisch-babylonische ballingschap*. Die terugkeer van een gelovige rest heeft in de profetieën brede aandacht; Israëls heil en herstel worden op vele manieren verwoord. We noemen de volgende profetieën:

Jesaja 10,20vv; 11,11vv; 29,17vv; 30,18vv; 33,1vv; 35,1vv; 40,1vv; 49,8vv; 60,1vv; 62,1vv; Jeremia 29,9vv; 30,1vv; 31,1vv; 31,23-25; 31,27-30; 31,35vv; 33,1vv; Ezechiël 34,11vv; 36,1vv; 37,1vv; 37,15vv; 40-48; Daniël 11,1vv; Hosea 2,13vv; 14,2vv; Joël 2,28vv; 3,9vv; Obadja,17vv; Micha 2,12-13; 4,1-8; 7,7vv; Sefanja 3,9vv. Zie G.Ch. Aalders, *Het herstel van Israël volgens het Oude Testament*, 1934. Gelet op het feit dat de Schrift geen datum van verbondssluiting noemt en dat Israëls terugkeer uit de ballingschap en zijn herstel in Kanaän profetische nadruk heeft, is er alles voor in onze beschouwingen *het nieuwe verbond met dat herstel van Israël te laten aanvangen*. Er was immers bij de terugkeer uit de ballingschap een *verbondsvernieuwing*, zie Nehemia 8-10. Dat was inderdaad veelszins een vernieuwing van het oude verbond, van de Sinaï. Maar in het licht van de voorgaande profetieën en lettend op de ontplooiing in het vervolg kunnen we zeggen dat er een trage omwending kwam naar een nieuw verbond. Dat betekent niet dat die terugkeer een hoogtepunt was; de bovengenoemde heilsfeiten waren dat wel. We mogen dus wel zeggen dat de overgang van de vijfde naar de zesde verbondsfase *zeer geleidelijk* (ordelijk en regelmatig voortgaande) is verlopen. Dat kon omdat beide bedelingen wezenlijk niet verschillen. Zie *De Vuyst*, a.w., pag. 174-178.

Tenslotte is er op te attenderen dat dus de overgang van de vijfde naar de zesde verbondsperiode niet samenvalt met onze indeling van de bijbelboeken in oud- en nieuwtestamentische boeken. In de boeken Haggaï, Zacharia en Maleachi glanst hier en daar het morgenrood van het nieuwe verbond.

108. *Welke overige gegevens inzake het verbond vinden wij nog in Hebreëen ?*

A. Er zijn nog enige belangrijke gegevens, vooreerst in 7,11vv, vooral vers 18vv. In de hoofdstukken 6-10 gaat het over *Christus hoger dan Aäron*; zie [no. 104](#). Want Aäron is

priester overeenkomstig de orde van Levi, doch Christus volgens de orde van Melchizedek. Zie no. [63B](#) en [81](#). Vergeleken met Aaron is Christus volgens Hebrëen 7,15vv in drieërlei opzicht hoger dan Aäron: in de eerste plaats kreeg Hij het hoge priesterlijk ambt volgens *de orde van Melchizedek* en niet volgens een wet van afstamming; in de tweede plaats werd Christus met *een eed* priester, en in de derde plaats blijft Hij priester *tot in eeuwigheid*. Zo blijkt het groot verschil tussen Christus en Aaron. Zo is Christus de betere middelaar om in een beter verbond het volle heil te verwerven en te schenken. Zie [no. 63B](#).

B. In hoofdstuk 9 wijst de auteur van Hebrëen eerst aan (vers 1-15), waarom het door Christus' priesterdienst bemiddelde verbond het door de Aäronietische priesterdienst bemiddelde verbond overtreft, nl. omdat Christus de dienst van de Aäronietische hogepriester op de grote verzoendag heeft vervuld, toen Hij zichzelf als een smetteloos offer aan God bracht. Vervolgens wijst de auteur aan (vers 16-23a), dat en waaróm die offerdood noodzakelijk was, wilde het nieuwe verbond rechtsgeldigheid verkrijgen: "zonder bloedstorting geschiedt er geen vergeving" (vers 22). Slotsom: zonder Christus' dood geen nieuw verbond. Zie De Vuyst, a. w., pag. 221-232.

C. Wat hoofdstuk 10 betreft: ter bevestiging van zijn betoog in 9,23b-10,14 beroept de auteur zich op Jeremia 31.33-34 (vers 16-17). Hij ziet in het zegevieren van Gods wet naar Jeremia 31,33 en in Gods niet meer gedenken (toerekenen) van 'Israëls' overtredingen blijkbaar aangewezen, dat het werk van Christus als Borg en Middelaar van het nieuwe verbond bestaat in het doen triumferen van Gods heilswil en in het eens voor altijd wegnemen van de zonden; blijkens zijn waarschuwing in 10,29 acht de auteur bij de geadresseerden het gevaar aanwezig, dat door Christus' verbondsbloed geheiligden dit verbondsbloed verachten, zodat zij het nieuwe verbond hunnerzijds verbreken en Gods verbondswraak over zich inroepen. Zie De Vuyst, a. w., pag. 238.

D. Volgens Hebrëen 12,24 zijn de geadresseerden genaderd tot Jezus, de middelaar van een nieuw verbond en tot het bloed der besprenging, dat krachtiger spreekt dan Abel, d.i. dan Abel na zijn dood spreekt. Abels bloed riep om Gods wraak, Christus' bloed roept zoveel krachtiger om Gods *wraak* over allen die Gods Zoon opnieuw kruisigen (6,6).

De exegese: "Abels bloed roept om *wraak* maar Christus' bloed om *vergeving*" is onjuist. De goede uitleg let op het *krachtiger*: wanneer het onrechtvaardig vergoten bloed van een *mens* als Abel roept om wraak, dan zal zeker het onrechtvaardig vergoten bloed van de *Zoon, God en mens in één Persoon, veel krachtiger* roepen om wraak; Christus kruisigen is zijn bloed onrechtvaardig vergieten; en Christus is méér dan een mens. De verzen 25-29 bevatten een zeer ernstige dreiging! — Wij volgen hier De Vuyst (a.w., pag. 239), die zich van de traditionele uitleg losmaakt.

109. Wat betekenen de besnijdenis en de doop van Christus?

A. De besnijdenis van Jezus wordt vermeld in Lucas 2,21 en Kolossenzen 2,11.

De betekenis van de besnijdenis was al aan de orde in de nummers [48](#) en [49](#). En over de verhouding tussen de besnijdenis en de doop lezen we in art. 34 Ned. Geloofsbelijdenis, dat de kleine kinderen in Israël besneden werden op grond van dezelfde beloften die aan onze kinderen gedaan zijn. Zodat de doop aan onze kinderen hetzelfde doet wat de besnijdenis deed aan het Joodse volk. Daarom noemt de apostel Paulus de doop: de besnijdenis van Christus; Kolossenzen 2,11. Besnijdenis en doop zijn inhoudelijk gelijk.

Een en ander berust volgens art. 34 Ned. Geloofsbelijdenis hierop, "dat Jezus Christus, die het einde der wet is, door het vergieten van zijn bloed een eind gemaakt heeft aan elke andere bloedstorting die men zou kunnen of willen doen tot verzoening en voldoening voor onze zonden. Hij heeft de besnijdenis, waarbij bloed vloeiende, afgeschaft en in plaats daarvan het sacrament van de doop ingesteld" (tekst 'Arnhem' 1981).

Overeenkomstig antwoord 74 Heid. Catechismus golden voor de besnijdenis van de

Christus de volgende gronden: in de eerste plaats zijn de jonge kinderen samen met de volwassenen begrepen in Gods verbond. In de tweede plaats zijn ze begrepen in Gods gemeente. In de derde plaats hebben ze een dubbele belofte, want ze hebben de belofte van de verlossing door Christus' bloed en de belofte van de gave van de Heilige Geest, die het geloof werkt.

Wat in de eerste en tweede plaats is genoemd geldt tenvolle voor de Christus. Immers alleen al door zijn moeder Maria was Hij in Gods verbond en gemeente begrepen.

Bij de dubbele belofte is echter wel te onderscheiden. Voor eigen zonde had de Heere Christus de verlossing niet nodig. Hij moest immers anderen verlossen: zijn volk. Want Hij is méér dan mens en gewoon lidmaat van de kerk: Hij is Borg en Middelaar.

Vandaar dan ook dat Hem door de besnijdenis de messiaanse beloften van het oude verbond werden verzegeld. Vele messiaanse profetieën zijn evenzovele messiaanse beloften voor de Heiland (o.a. Johannes 5,39 en Lucas 24,27). En als mens en middelaar heeft Hij ook de belofte van de Heilige Geest. Hij ontving die Geest met een dubbele werking. De eerste werking was dat door die Geest de Heere Christus Gods messiaanse beloften in een waar geloof aannam. Het tweede was dat door de kracht van die Geest de Heiland zichzelf priesterlijk offerde om door zijn bloedstorting zich een volk te verlossen en te heiligen in zijn dienst; Hebreeën 9,14. Op die manier verstaan wij het, dat de besnijdenis voor de Heere Jezus als kindje van acht dagen een echte besnijdenis was, echt een verbondssacrament.

We letten nu op Kolossenzen 2,11. We lezen daar: "In Hem (Christus) zijt gij (Kolossenze christenen) ook met een besnijdenis, die geen werk van mensenhanden is, besneden door het afleggen van het lichaam des vlezes, in de besnijdenis van Christus, daar gij met Hem begraven zijt in de doop".

De dwaalleraars in de gemeente van Kolosse meenden dat een christen besneden moest zijn om de invloed van de geesten tegen te staan (vers 8). Maar Paulus wil de gemeente met nadruk verzekeren dat zij wél besneden is, namelijk in de besnijdenis van Christus. Want zoals een Israëliet *door de besnijdenis* in de gemeenschap van Israël officieel werd ingelijfd, zo zijn de christenen in Kolosse *door een betere besnijdenis* officieel in de gemeenschap met Christus ingelijfd, namelijk *door de doop*; zie Romeinen 6,4 en Galaten 3,26-27.

Terecht hebben de gereformeerde vaders beleden dat de doop in de plaats van de besnijdenis is gekomen. Christus' offer is de vervulling van het eerste verbondssacrament.

B. In het voorgaande is sprake van de christelijke doop (zie Matteüs 28,19 e.a.pl.), mede als vervulling van de besnijdenis. Nu spreken we over *de doop van Jezus* door Johannes de Doper; Matteüs 3,13-17; Marcus 1,9-11; Lucas 3,21-22 en Johannes 1,29-34. Lezen we *Johannes 3,22-23* en *4,1-2*, dan zien we dat daar sprake is van de doop van Jezus, die niet door Jezus zelf werd bediend doch door zijn discipelen. Er is dus *drieërlei doop*: 1. de doop van Johannes; 2. de doop van Jezus (door discipelen uitgevoerd) en 3. de christelijke doop. De vraag is nu, of zij alle drie gelijk zijn in inhoud en betekenis dan wel onderling verschillend en welke verschillen dat eventueel zijn. Omtrent *de doop van Johannes* hebben v/e alleen deze omschrijving: "de doop der bekering tot vergeving der zonden"; Lucas 3,3-4 (vergelijk Handelingen 19,4: "een doop van bekering"). Die korte omschrijving betekent dat de doop van Johannes, gelet ook op de spits van zijn prediking (Jesaja 40,3-5), zie Matteüs 3,3 en Lucas 3,3-6, een voorbereidend karakter vertoonde: de bekering als voorbereidend op de komst van de Christus (Matteüs 3,2vv en Lucas 3,4vv). Waarom begeert nu Christus de waterdoop van Johannes? Daarop kan tweeërlei als antwoord dienen. In de eerste plaats voegt de Heere Christus zich hier met alle door Johannes gedoopten tot de openbare *geloofs*-belijdenis. Niet tot openbare *schuld*-belijdenis. Hij heeft geen enkele schuld te belijden. Hij komt hier ook niet plaatsbekledend of plaatsvervangend voor zijn volk schuld belijden. De schuldbelijdenis blijft de zaak van Gods gemeente en van ieder kerklid afzonderlijk. Hij

doet wel geloofs-belijdenis. Openbare geloofsbelijdenis van zijn menselijk geloof aan Gods messiaanse beloften. Hij verklaart openlijk: "Ik neem de messiaanse beloften van het oude verbond allemaal en van harte aan. Mijn besnijdenis neem Ik hier voor mijn rekening. Dat betekent voor Mij als Borg en Middelaar in Gods verbond, dat Ik in de weg van zelfofferande Gods volk zal verlossen tot glorie. Voordat Ik op pinksteren de Geestesdoop over de kerk mag brengen, zal Ik eerst de bloeddoopt moeten ondergaan in mijn lijden en sterven. Maar Ik betuig hier en nu, dat Ik die ambtelijke weg wil gaan".

Daarbij komt dat de Heiland met de doop van Johannes gedoopt wil zijn, *omdat Hij bij al de daar en toen gedoopten wil ingelijfd zijn*. Hij wil behoren tot deze oudtestamentische kring in de kerk. Want Hij weet het: hier begint de nieuwtestamentische gemeente. Als mens en middelaar wil Hij daar 'lidmaat' van zijn. Anders kan Hij geen 'kerkhoofd' zijn. Zo maakt Hij zich door de waterdoop van Johannes één met zijn wordend kerklichaam". — Daarna is er *de stem uit de hemel*: "Deze is mijn Zoon, de geliefde, in wie Ik mijn welbehagen heb". En de Geest daalt neer op die Zoon (Matteüs 3,16-17). Christus krijgt van de Vader de bevestiging in zijn ambt en tegelijk de Geestelijke bekwaamaking tot ambtsuitoefening. Zo wordt bij Christus de water-doopt volgemaakt door de Geestesdoop. Die eenwording begint bij het hoofd van de kerk. Zo is er de garantie dat het op pinksteren bij alle kerkleden zal gebeuren.

Wat de doop in *Johannes 3,22 en 4,1-2* betreft: wegens gebrek aan nadere gegevens is het niet uit te maken of de door Jezus' discipelen bediende doop de doop van Johannes is dan wel de doop van Matteüs 28,19 (de christelijke doop); of ook een doop met een apart en eigen karakter. Het kan de voortgezette doop van Johannes zijn geweest, in aanmerking genomen dat enige discipelen van Jezus ex-discipelen van Johannes waren; Johannes 1,35vv; zie ook Handelingen 19,1vv: deze discipelen in Efeze werden volgens Handelingen 19,4vv met de christelijke doop gedoopt, nadat zij tevoren de doop van Johannes hadden ontvangen. De tekst bewijst dus dat de doop van Johannes zeer verbreid was en dat die doop onderscheiden werd van de christelijke doop.

Was de doop van Johannes in Johannes 3 en 4 reeds de christelijke doop, dan is de *instelling* daarvan niet in Matteüs 28,19 gedateerd maar in Johannes 3 en 4 al gevonden.

Zie over Kolossenzen 2,11-12 J.E. Uitman, *Christus het Hoofd. De brief aan de Colossenzen*, 1955 ad locum. J.P. Versteeg, *De doop volgens het Nieuwe Testament*, in: *Rondom de doopvont*, 1983, pag. 105-112. Over de doop van Johannes: F.W. Grosheide's artikel in de *Chr. Encyclopedie*, deel 2 (1957), pag. 464/5.

110. Wat betekent de overgang van besnijdenis naar doop voor de kleine kinderen ?

A. Omdat er in het O.T. een duidelijk bevel van de HEERE was op de achtste dag (de eerste dag dat zij cultisch rein waren) de kinderen te besnijden, blijft dat bevel van kracht onder het N.T., want beide, besnijdenis en doop, blijven inhoudelijk gelijk, alleen het uiterlijk teken is van bloedig in onbloedig veranderd (het offer van Christus kwam er tussen). Een herhaling van genoemd bevel is niet nodig. Vandaar dat het zeggen: "*Er is in het N.T. geen bevel om de kleine kinderen te dopen*" niet zinnig is.

Als tweede bezwaar wordt aangevoerd *dat er in het N. T. geen voorbeeld is van kinderdoop*. We kunnen antwoorden: Geen wonder, want toen werd de kerk vergaderd door bekering uit het heidendom. Wel lezen we bij zulk een bekering vaak: hij werd gedoopt en *zijn huis*; Handelingen 10,48 en 16,33. Zouden nu daarbij nooit kinderen zijn geweest? Hier is toch de regel van het verbond, dat met de vader ook zijn gezin tot de gemeente kwam te behoren.

Als derde bezwaar wordt wel ingebracht: *kleine kinderen kunnen niet geloven*. Maar dat konden de kleintjes onder het O.T. ook niet. Toch moesten ze besneden worden. Bovendien: wij dopen ze niet op grond van hun geloof (de doop is geen verzegeling van het geloof!), maar op bevel van God. Het is waar dat de doop het geloof wil versterken, maar dan niet op het ogenblik van de doopsbediening, doch bij het opgroeien.

Als vierde bezwaar wordt genoemd: *de kleine kinderen kunnen de doop niet verstaan*. Dat stemmen we toe. Maar toch beval de HEERE de kleintjes te besnijden!

Als vijfde bezwaar wordt gezegd, dat we in Marcus 16,16 lezen, uit Christus' eigen mond: *"Wie gelooft en zich laat dopen, zal behouden worden"*. Volgorde is: *eerst geloven en daarna dopen*. In Matteüs 28,19 is er in feite dezelfde volgorde: *"Gaaf dan heen, maakt al de volken tot Mijn discipelen en doopt hen (die discipelen) in de naam van de Vader, van de Zoon en van de Heilige Geest"*. Iemand, zo wil men, wordt dus gedoopt, na tot geloof gekomen te zijn. Wij aanvaardden die volgorde voor de *zending* onder ongelovigen: heidenen enz. *Onder het O. T. was er ook in die gevallen die orde*: om proseliet (d.i.: erbij gekomene) te worden (zie o.a. Matteüs 23,15) moest de heiden niet alleen het joods geloof aanvaarden maar zich ook aan de besnijdenis onderwerpen (alleen de mannen) en aan de proselieten-doop en een reinigingsoffer brengen. Een ongelovige moet eerst Gods beloften gelovig aanvaarden, willen hem die beloften verzegeld kunnen worden. Een in het verbond geboren kleintje heeft die beloften al bij de geboorte en kan dus onmiddellijk gedoopt worden. De grote fout van alle Baptisten is, dat zij Gods verbond vanuit het O.T. niet zien doorlopen in het N.T. Zo breken ze daarin de eenheid van de Schriften en van Gods verbond. Omdat zij subjectivistisch zijn ingesteld gaan ze uit van de mens en diens geloof. Onze vaders hebben diensgevolge de Dopers beschouwd als sectariërs. Want zij lazen terecht Handelingen 2,39 als terugrijpend op Genesis 17,7 (zie het Doopsformulier).

B. Handelingen 2,39 luidt: *"Want voor u is de belofte en voor uw kinderen en voor allen, die verre zijn, zovelen als de HEERE, onze God, ertoe roepen zal"*.

Deze woorden werden door Petrus gericht tot allen, die vóór hem waren samengestroomd; tot Joden en Jodengenoten (proselieten bij Israël ingelijfd), wonend of gewoonde hebbende onder alle, in de verzen 9-11 genoemde 15 volken, in Jeruzalem gekomen om pinksteren te vieren. Het zijn Joden en Jodengenoten uit de hele, toenmaals bekende wereld. Tot die allen zegt de apostel, overeenkomstig Genesis 17,7 dat hun de belofte van het genadeverbond toekomt. Doch die belofte is er ook voor *"allen, die verre zijn, zovelen als de HEERE, onze God, ertoe roepen zal"*.

Het woordje 'ertoe' verdient opheldering: *waartoe* zal de HEERE velen roepen? Exegeten antwoorden wel: *tot het heil* of *tot het verbond* (lettend op het woord 'belofte' in de tekst). Er is ook de verklaring dat het werkwoord reflexief of wederkerend is op te vatten: *tot zich roepen*, dat is: de HEERE zal ze *tot zich* roepen. Prof. dr. D.Kuyper Fz. (classicus) heeft in *De Reformatie* jrg. 23 no. 2 (11 okt. 1947) met veel bewijsmateriaal aangetoond dat het werkwoord hier inderdaad *reflexief* is gebezigd. Kuyper noemt ook een rij uitleggers, te beginnen in de vroeg-christelijke kerk, die genoemde opvatting voorstaan. We noemen drie Nederlanders: J.M.S. Baljon (1903); J.Th. Beelen (1925) en J. Keulers (1937). Het is o.i. ook bijbels: in de bekering (zie vers 38) komen wij eerst en vooral tot de HEERE zelf, want bekering is bekering tot Góð. Al het andere heilsgoed komt daarin mee.

Bij vers 39b is de vraag: *wie zijn "allen die verre zijn, zovelen als de HEERE, onze God, tot zich roepen zal"*? De uitleggers verschillen. We noemen er twee. De één zegt: Bedoeld worden *de Joden die toen niet naar Jeruzalem waren gekomen*: daaraan wordt dan soms toegevoegd: *maar ook de Jodengenoten* (proselieten), want — zo meent men — Petrus heeft niet gedacht aan de heidenen: blijkens Handelingen 10 en 11 waren er voor Petrus bijna onoverkomelijke bezwaren bekeerde heidenen als christgelovigen te aanvaarden.

Een andere uitlegger echter denkt juist aan de *heidenen*. Hij wijst erop dat met *"die verre zijn"* *heidenen, mensen die vreemd zijn aan God*, bedoeld zijn, vergelijk Jesaja 49,1 en 57,19; Handelingen 22,21 en Efeziërs 2,13.14.17.

Het komt ons voor *dat beide, schijnbaar tegengestelde opvattingen samen genomen dienen te worden: Joden, Jodengenoten en heidenen*. Want de woorden van vers 39b sluiten letterlijk allen in, die toen en daar niet bij Petrus aanwezig waren. Het boek

Handelingen bewijst verder dat aan die drie groepen Christus' evangelie is verkondigd. Die drie groepen vormden toen samen de hele mensheid. Wat Petrus toen al dan niet gedacht kan hebben is geen norm voor de uitleg. Bij het woordje 'zovelen' leze men inzake Gods roepen Dordtse Leerregels I art. 3.

Slotsom kan zijn *dat Handelingen 2,39 een bewijs is dat de zesde verbondsperiode weer even universeel is als vóór Abraham de eerste drie het waren.*

111. Hoe was de overgang van pascha naar avondmaal?

A. Drie van de vier evangeliën berichten ons dat die overgang plaats vond tijdens het laatste pascha dat Jezus op aarde vierde. Om daar een goede voorstelling van te krijgen, dienen we het brede program van een Sederavond te kennen. Seder betekent eigenlijk: orde, en is dan de liturgie, die het kader vormt van de paasmaaltijd.

Door de Duitse geleerde J. Jeremias is in zijn boek over de avondmaals-woorden van Jezus het schema van zulk een paasmaaltijd getekend. Prof. Greijdanus nam het over in *Bottenburg-kommentaar op Lukas*, deel 2 (1941), pag. 1051 en vertaalde het in zijn kleine kommentaar (K.V.), 1941, pag. 218.

a. Voorspijs:

Wijdingsspreuk (zegen voor de feestdag en de beker) van de huisvader over de eerste beker.

Afspoelen van de rechterhand.

Voorspijs, bestaande uit groene kruiden, bittere kruiden en saus.

Mengen van de tweede beker.

b. Paasliturgie:

Pascha-Haggada van de huisvader (d.i. mededeling van wat in Egypte is geschied, zie Exodus 12,26-27).

Eerste deel van het Pascha-hallel gezongen (Psalm 113, of 113 en 114).

c. Hoofdmaaltijd:

Afspoelen der handen door de disgenoten.

Tafelgebed van de huisvader voor het ongezuurde brood.

Maaltijd, bestaande uit: paaslam, ongezuurd brood, bittere kruiden (Exodus 12,8), vruchtenmoes en wijn (tweede beker).

Afspoelen van de handen.

Tafelgebed voor de derde beker.

d. Slot:

Tweede deel van het Pascha-hallel gezongen: Psalm 114, of 115 tot 118.

Lofzegging voor de vierde beker.

Gegevens ter nadere verklaring vinden we bij S.Greijdanus in genoemde kommentaar; verder bij Jac. van Nes Czn., *Het Jodendom*, 1933, pag. 147vv; Rabbijn S.Ph. de Vries, *Joodse Riten en Symbolen*, 1978 (4e druk), pag. 117vv; W. Zuidema, *Gods Partner*, 1977, pag. 113vv.

B. De instelling van het avondmaal vond plaats tijdens wat onder c. is opgesomd', eerst met het brood en 'na de maaltijd' met de beker, die dan de derde beker is. De instelling wordt beschreven in Matteüs 26, 26-29; Marcus 14,22-25; Lucas 22,19-20 en 1 Korintiërs 11,23-26. Wanneer wij die vier berichten onderling vergelijken zien wij dat de overeenkomsten tussen de berichten bij Matteus en Marcus enerzijds en bij Lucas en Paulus anderzijds het grootst zijn. We plaatsen ze dan paarsgewijze naast elkaar:

Matteüs 26,26-29

26. En terwijl zij aten, nam Jezus een brood, sprak de zegen uit, brak het en gaf het aan zijn discipelen en zeide: Neemt, eet, dit is mijn lichaam.
27. En Hij nam een beker, sprak de dankzegging uit en gaf hun die en zeide: Drinkt allen daaruit.
28. Want dit is het bloed van mijn verbond, dat voor velen vergoten wordt tot vergeving van zonden.
29. Doch Ik zeg u, Ik zal van nu aan voorzeker niet meer van deze vrucht van de wijnstok drinken, tot op die dag, dat Ik haar met u nieuw zal drinken in het Koninkrijk van Mijn Vader.

Lucas 22,19-20

19. En Hij nam een brood, sprak de dankzegging uit, brak het en gaf het hun, zeggende: Dit is mijn lichaam, dat voor u gegeven wordt; doet dit tot mijn gedachtenis.
20. Evenzo de beker, na de maaltijd, zeggende: Deze beker is het nieuwe verbond in mijn bloed, die voor u uitgegoten wordt.

Marcus 14,22-25

22. En terwijl zij aten, nam Hij een brood, sprak de zegen uit, brak het, gaf het hun en zeide: Neemt, dit is mijn lichaam.
23. En Hij nam een beker, sprak de dankzegging uit en gaf hun die en zij dronken allen daaruit.
24. En Hij zeide tot hen: Dit is het bloed van mijn verbond, dat voor velen vergoten wordt.
25. Voorwaar, Ik zeg u, Ik zal voorzeker niet meer van de vrucht van de wijnstok drinken, tot op die dag, dat Ik haar nieuw zal drinken, in het Koninkrijk van God.

1 Korintiërs 11,23-26

23. ... dat de Heere Jezus in de nacht, waarin Hij werd overgeleverd, een brood nam,
24. de dankzegging uitsprak, het brak en zeide: Dit is mijn lichaam voor u, *doet dit tot mijn gedachtenis*.
25. Evenzo ook de beker, nadat de maaltijd afgelopen was, en Hij zeide: Deze beker is het nieuwe verbond in mijn bloed; doet dit zo dikwijls gij die drinkt, tot mijn gedachtenis.
26. Want zo dikwijls gij dit brood eet en de beker drinkt, verkondigt gij de dood van de Heere, totdat Hij komt.

Zie over de verschillen enz. Prof. dr. J.P. Versteeg in zijn bijdrage over "*Het avondmaal volgens het Nieuwe Testament*", in: *Bij brood en beker*. 1980, pag. 23vv. Hij werkt daarbij met de berichten volgens de Statenvertaling van 1637!

We letten, in verband met onze opzet, op de grote overeenkomst tussen de vier berichten. Zonder onderlinge tegenspraak staat vast:

- a. de Christus gaf aan zijn discipelen *gebroken* brood en in een beker *gegoten* wijn;
- b. Hij noemde het gebroken brood *zijn lichaam* en de vergoten wijn *zijn bloed*, of *het bloed van zijn verbond*, of *het nieuwe verbond in zijn bloed*;
- c. zijn lichaam zou worden verbroken ten bate van zijn discipelen of voor velen, en zijn bloed vergoten eveneens voor hen of tot vergeving van zonden;

- d. Christus dacht niet aan een maaltijd voor één keer doch aan een blijvende instelling voor het nieuwe verbond: doet het tot "mijn gedachtenis", "totdat Hij komt";
- e. het avondmaal is er, opdat Christus met brood en wijn ons wil aan spreken en wij Hem als Geofferde zullen verkondigen.

Zo is het avondmaal in de plaats van het pascha gekomen. Johannes wees Christus aan als het ware Paaslam (Johannes 1,29), dat — zegt Paulus — voor ons is geslacht (1 Korintiërs 5,7).

Het heilig avondmaal is dus *óns* pascha. Vandaar dat ds. G.Visée terecht schreef: "Daarom is het ook niet in overeenstemming met de Schrift van de gedachtenisviering van Christus' *opstanding* te spreken als van het Paasfeest. Want (...) de Heere is juist niet op het paasfeest opgestaan, maar na het paasfeest: "laat na de (paas-)sabbat", die het paasfeest afsloot. De Heere is op het paasfeest gestorven. Toen Hij opstond was het juist voorbij. Als wij op wettige wijze de term pascha en paasfeest wilden gebruiken, dan van Golgota en van het avondmaal" (*Ons aller moeder*, 1961, pag. 151-152).

Door zijn dood heeft de Heiland het verbond der genade en der verzoening geratificeerd, bevestigd, rechtskracht verleend. Zie over het avondmaal o.a. het artikel Avondmaal in *Chr. Encyclopedie*, deel 1 (1925) van H. Bouwman, pag. 201-210; deel 1 (1956) van D.J. de Groot, pag. 402-414.

112. *Wat leert het Nieuwe Testament ons over Christus als Profeet en Koning?*

De Heidelbergse Catechismus houdt ons in antwoord 31 o.a. voor: "Als Profeet en Leraar heeft Hij ons de verborgen raad en wil van God over onze verlossing volkomen geopenbaard" (tekst 'Arnhem' 1981). De vier evangeliën zijn vol van Christus' onderwijs; zie Johannes 17,6-8 en Hebreeë 1,1. Door inspiratie van de Heilige Geest heeft Hij apostelen en anderen gegeven woorden van God te boek te stellen, inzonderheid het boek van de *Openbaring aan Johannes*; zie Johannes 15,26; 16,12-13; Openbaring 1,1-3.

In die Schriftopenbaring heeft Christus de historie van Gods verbond in profetische beelden getekend tot het avondmaal van de bruiloft des Lams; Openbaring 19,6-10. Twee zaken zijn in de Openbaring bij al het moeilijk verstaanbare daarin toch zeer duidelijk: 1. als troostboek zegt het ons dat de kerk van Christus gewis en zeker tot de glorie zal komen; 2. het gaat echter door strijden en lijden naar de zege en de glorie.

Want Christus is ook onze eeuwige Koning: Hij regeert ons door zijn Woord en Geest (Lucas 1,32-33) en beschermt en bewaart ons bij de verworven verlossing (Johannes 10,28). Hij beschikt immers over alle machtsbevoegdheid in hemel en op aarde (Matteüs 28,18).

113. *Wat leert ons het Nieuwe Testament inzake de ceremoniën en andere gebruiken door de wetgeving op de Sinaï voorgeschreven?*

A. We kunnen beginnen met hier te verwijzen naar vorige nummers, waar we over de dekaloo (Tien Geboden) en de overige wetten uitvoerig hebben gehandeld; no. [72](#), [73](#), [74](#), [75](#), [77](#), [78](#), [79](#).

[No. 72](#) over de dekaloo als de 'grondwet' van het genadeverbond. [No. 74](#) over de indeling van de dekaloo en de overige wetten. [No. 75](#) over de woorden van de dekaloo. [No. 77](#) over de waardering van de dekaloo en van de overige wetten door het N.T. [No. 78](#) over de voortdurende geldigheid van ieder der Tien Geboden. [No. 79](#) over artikel 25 Ned. Geloofsbelijdenis. Ter aanvulling nog een aantal opmerkingen.

B. Ten gevolge van het wetticisme met zijn talloze wetsvoorschriften, waarin de Farizeeën samen met de Wet- en Schriftgeleerden zich vast gebeten hadden, kreeg de

jonge christelijke kerk moeite met het loslaten van de ceremoniële geboden en met de instellingen daaraan verbonden. Zie over Gods wetten in het Jodendom van Jezus' dagen o.a. mijn *Van sabbat naar zondag* (1973), pag. 114vv. Wanneer bovengenoemde Joden de overleveringen der joodse vaders fel verdedigden, bemoeilijkte dat de christenen uit de Joden veel ceremonieels los te laten. In het boek *Handelingen* en in sommige *Brieven* komt naar voren welk een strijd tussen Jodendom en Christendom dat met zich bracht. Enige punten verdienen nadere aandacht.

In het '*proces*' tegen *Stefanus* (*Handelingen* 6 en 7) komt het joods verzet tegen een loslaten van het joodse verleden in de aanklacht onder woorden. We lezen: "Doch er stonden sommigen op van hen, die waren van de zogenaamde synagoge der Libertijnen, der Cyreniërs en der Alexandrijnen en van de Joden uit Cilicië en Asia en redetwisten met Stefanus, en zij waren niet bij machte de wijsheid en de Geest waardoor hij sprak, te weerstaan. Toen schoven zij mannen naar voren, die zeiden: Wij hebben hem lasterlijke woorden tegen Mozes en God horen spreken. En zij brachten zowel het volk als de oudsten en de Schriftgeleerden in opschudding; en op hem aandringende, sleepten zij hem mede en leidden hem voor de Raad en voerden valse getuigen aan, die zeiden: Deze mens spreekt onophoudelijk lasterlijke woorden tegen (deze) heilige plaats en de wet, want wij hebben hem horen zeggen, dat deze Jezus, de Nazoreeër, deze plaats zal afbreken en de zeden veranderen, die Mozes ons heeft overgeleverd"; *Handelingen* 6, 9-14. Zie voor Jezus' woorden Matteüs 24,1-2. Hier is het massale joodse verzet tegen het christendom aan het woord. Lucas geeft precies aan wat de kern van het joods verzet is, dat verder nog op vele plaatsen naar voren komt.

C. In *Handelingen* 10 komt een ander verzet aan het woord en wel in de kring van de christelijke kerk. Het is *de apostel Petrus*, die de ceremoniële onderscheiding tussen cultisch rein en onrein wil handhaven; *Handelingen* 10,9-16. Het is dan toegespitst op het al dan niet aanvaarden van de heiden-christen. Petrus laat zich door de Heere Christus onderwijzen, maar hij moet de doop van Cornelius in de Jeruzalemse gemeente breed uitleggen en verdedigen; *Handelingen* 11,1vv.

Toch heeft hij het er later nog moeilijk mee: Galaten 2,11-14 verhaalt ons dat de apostel Paulus zijn collega juist in de zaak van rein en onrein — rein zijn de Joden-christenen en onrein de heiden-christenen — moet terechtwijzen. Paulus geeft in de verzen 15-21 nader omschrijving van wat de kern der zaak is: de joodse christenen willen er niet aan dat een onreine, dat is: een onbesneden heiden zomaar als christen kan worden aangenomen; om christen te worden moet volgens hen zulk iemand eerst Jood worden, dat is besneden worden en al de mozaïsche geboden en inzettingen daarin (en heel de rompslomp van de eigen gemaakte regeltjes) onderhouden en zo kan die heiden-christen deel aan Christus krijgen. Dat is het *judaïsme*: eerst de 'wet' en daarna Christus; eerst aan alle joodse voorwaarden voldoen en dan pas wat hebben aan Christus; dat is: we danken onze verlossing aan onze 'goede' werken en Christus. Een duidelijke tekening van dat Judaïsme gaf ds. C. Vonk in de inleiding op zijn *Paraphrase van Romeinen* (1939), pag. 7-10.

D. In *Handelingen* 15,1 lezen we dat enige Joden-christenen uit Jeruzalem naar Antiochië gaan en daar leren: "Indien gij u niet laat besnijden naar het gebruik van Mozes, kunt gij niet behouden worden". Wanneer Paulus en Barnabas vanuit Antiochië in Jeruzalem komen, ontmoeten ze daar ook joodse christenen (vroegere Farizeeërs), die eveneens Judaïsten zijn (vers 5).

De zaak wordt in breed beraad genomen en het eind is dat de gemeente onder leiding van de apostelen tot besluit komt. "dat men hen, die zich uit de heidenen tot God bekeren, niet verder moet lastig vallen (met de besnijdenis; J.F.), maar hun aanschrijven, dat zij zich hebben te onthouden van *wat door de afgoden bezoedeld is*, van *hoererij*, van het *verstikte* en van *bloed*" (15,19-20, zie vers 28-29; 21,25-26). Zie ook [no. 36](#).

De farizeïstische dwaalleraars leden de nederlaag: de besnijdenis werd niet aan de heiden-christenen opgelegd. Wel worden ze gewaarschuwd voor de heidense 'adat' van

hun dagen. Wat genoemd wordt moet vanuit het toenmalige heidendom verklaard worden.

Ds. C. van den Berg geeft in zijn schetsenbundel over *Handelingen*, 2e deel, 1983, pag. 16, de vier punten in omschrijving weer; het brede bewijs daarvoor vindt men in de *Almanak van 'Fides Quadrat Intellectum'*, 1980, pag. 139-168, artikel van E.A. de Boer. *Ethiek in de acta van Jeruzalem*. Ds. Van den Berg formuleert het zó:

- "1. *Onthouding van wat door de afgoden bezoedeld is*. Zich distantiëren van de heidense offermaaltijden ter ere van een of andere god (vergelijk Exodus 34,15; Daniël 1.8; 1 Korintiërs 8 en Openbaring 2, 14.20).
2. *Onthouding van hoererij*. Van tempelprostitutie wel te verstaan, een middel om gemeenschap te hebben met de godheid en zo de vruchtbaarheid van het leven te bevorderen (vergelijk 1 Korintiërs 6,10; 1 Tessalonicensen 4,3 en Openbaring 2,14.20).
3. *Onthouding van het verstikte*. Geen vlees eten van dieren die niet geslacht, maar levend in stukken gescheurd worden en zo werden gegeten, zonder dat het bloed eruit was gestroomd. Het betrof heilige dieren van een godheid. Zo kreeg je de kracht van die godheid in je (vergelijk Leviticus 17,13).
4. *Onthouding van bloed*. Vermengd met wijn werd er wel bloed van een heilig dier gedronken om de levenskracht van de godheid in je te krijgen (vergelijk Leviticus 17,10)".

Cursivering van mij, J.F. Zie over Handelingen 15 ook mijn: *Van sabbat naar zondag*, pag. 164vv, 170vv.

E. Tenslotte is het Judaïsme nog te vinden in *de hoofdstukken 21-23 van Handelingen*. Twee vragen zijn te stellen: 1. Deed Paulus er goed aan naar Jeruzalem te gaan, terwijl de Heilige Geest hem driemaal waarschuwde voor de gevolgen, Handelingen 21,4 en 21,11-12; vergelijk 20,22vv? 2. Deed Paulus er goed aan op bevel van Jakobus (21,23) een joodse ceremonie (gelofte van tijdelijk Nazireaat) aan te nemen om een vals gerucht omtrent hem te wraken (21,21)? Inzake het antwoord op de eerste vraag zijn de gereformeerde uitleggers verdeeld. Wat de tweede vraag betreft is er meer samenstemming over het antwoord: de meesten oordelen o.i. terecht dat Paulus op onbegrijpelijke wijze voetstoots aanneemt een ceremonie uit te voeren, die de Judaïsten in de Jeruzalemse gemeente in gevele zou komen en zodoende het Judaïsme zou bevorderen in plaats van tegen te staan. In 1948 hield de Groningse dominee J. Groen een preek over Handelingen 21,17-30 met als thema: "Christus' voortgaande reformatie van zijn, van het Jodendom vrijgemaakte kerk in het verijdelen van het valse eenheidsstreven der Joden-christenen". Deze bij de Hendrik de Cockstichting uitgegeven preek riep bezwaren op. Waarom ds. Groen met een 'apologie' kwam in de *Geref. Kerkbode van Groningen, Friesland en Drenthe*, jrg. 5 (1948) no. 18,24 en 27 (gedeeltelijk opgenomen in *De Reformatie*, jrg. 24, pag. 278). We beperken ons tot het tweede punt.

Het is duidelijk dat met de beslissing van Handelingen 15 de strijd tegen de Judaïsten in de apostolische kerk niet beëindigd was. Overzien we het geheel, dan kunnen we noteren:

Er zijn twee groepen in de kerk: joden-christenen en heiden-christenen. Die twee moeten één worden. Efeziërs 2,14vv leert dat Christus ze één gemaakt heeft: "Want Hij (Christus) is onze vrede (harmonie), die de twee (groepen) één heeft gemaakt en de tussenmuur, die scheiding maakte, de vijandschap, weggebroken heeft, doordat Hij in zijn vlees de wet der geboden, in inzettingen bestaande, buiten werking gesteld heeft, om in zichzelf, vrede makende, de twee (groepen) tot één nieuwe mens te scheppen en de twee, tot één (kerk-)lichaam verbonden, weder met God te verzoenen door het kruis, waaraan Hij de vijandschap gedood heeft" (de tussenvoegsels zijn van ons. J.F.). De ceremoniële inzettingen in Mozes' wetgeving zijn door Christus vervuld, zodat ze niet

langer bindend zijn.

Wanneer de vraag gesteld wordt: Blijven de christenen uit *ds Joden* gebonden aan de ceremoniële wetten van Mozes?, dan is het goede antwoord: Neen! En wanneer de vraag gesteld wordt: Moeten christenen uit de *heidenen* gebonden worden aan de ceremoniële wetten van Mozes?, is het antwoord ook: Neen! Vandaar dat Jakobus fout was, toen hij Paulus, vrijgemaakt van de ceremoniële wetten, toch daaraan bond. En Paulus gaf ten onrechte zijn vrijheid prijs. In dat licht zullen wij de brief aan de Galatische christenen verstaan.

Omtrent de wet in ons leven is er vierderlei:

1. Romeinen 3,20: de wet in onze zondige levenssituatie;
2. Galaten 3,24-25: de wet in onze vroegere levenssituatie;
3. Romeinen 10,4: de wet in onze gelovige levenssituatie;
4. Galaten 5,18 en Romeinen 6,14: de wet in onze verlostte levenssituatie.

Zie mijn: *Leven tot in eeuwigheid*, pag. 136-154.

114. Hoe kan in 't kort worden weergegeven wat het N.T. ons leert over de plaats van Israël in de heilshistorie?

De literatuur over dat onderwerp is zeer uitgebreid en groeit nog dagelijks. Wij beperken ons tot Romeinen 9-11 met de kerntekst *Romeinen 11,25-27*: "Want, broeders, opdat gij niet eigenwijs zoudt zijn, wil ik (Paulus) u niet onkundig laten van dit geheimenis: een gedeeltelijke verharding is over Israël gekomen, totdat de volheid der heidenen binnengaat, en aldus zal gans Israël *behouden* worden, gelijk geschreven staat: De Verlosser zal uit Sion komen. Hij zal goddeloosheden van Jacob afwenden. En dit is mijn verbond met hen, wanneer Ik hun zonden wegneem".

We gaan die verzen langs om de woorden te verklaren. '*Niet eigenwijs zijn*': niet eigen gedachten volgen maar naar Gods openbaring luisteren.

'*Geheimenis*': mysterie; iets is bij God in zijn raad geheim, maar blijft niet verborgen, want het geheim wordt geopenbaard; hier: hoe het met Israël zal gaan.

'*Een gedeeltelijke verharding over Israël*': dit is het eerste van het geheim. Het woord 'gedeeltelijk' behoort niet bij 'verharding' maar bij 'Israël'; dus: een deel van Israël is bezig zich te verharden. '*De volheid der heidenen*': het volle getal uitverkorenen uit de heidenen in de loop der eeuwen tot de wederkomst van Christus. '*En aldus*': op deze wijze; op welke wijze? Op de wijze als in vers 26b en 27 staat te lezen: "De Verlosser zal uit Sion komen - Ik hun zonden wegneem". Vers 26b en 27 is aanhaling uit Jesaja 59,20 en Jeremia 31,33-34.

'*Geheel Israël*': deze uitdrukking komt in het O.T. vaak voor en kan dan verschillende betekenissen hebben. Soms: Israël in z'n geheel, hoofd voor hoofd (b.v. Jozua 3,17); ook: Israël als volk vertegenwoordigd in rechters en legermacht (Jozua 8,15). Anders: Israël ziet op de vertegenwoordigers in politieke, juridische en militaire zin (zie C. Van der Waal, *Wat staat er eigenlijk?*, 1971, pag. 133-134). Die enkele vertegenwoordigers staan voor het *gehele* volk.

In dit verband moet ook op het volgende gewezen worden. Paulus zegt in Romeinen 11,2 dat God zijn volk Israël niet heeft verstoten, want — zo zegt hij in 11,5 — er is "een *overblijfsel* naar de verkiezing der genade". Dat 'overblijfsel' heet ook wel '*rest*' en in 11,7 '*het uitverkoren deel*' (namelijk deel van Israël). Welnu, dat 'overblijfsel', die '*rest*', dat 'uitverkoren deel' vertegenwoordigt 'geheel Israël'. Zo lezen we b.v. in Micha 2,12: "Voorzeker zal Ik u, o Jacob, *in uw geheel* bijeen brengen, voorzeker vergaderen het *overblijfsel* van Israël". Het overblijfsel van Israël geldt voor geheel Israël. Zie nader een artikelenreeks van drs. H. de Jong over "*Geheel Israël zalig*" in *Opbouw*, jrg. 27, no. 30 (19-8-1983vv).

'De Verlosser uit Sion': in het O.T. kan de naam Sion de benoeming van de getrouwe rest van het Israëlietische volk zijn, zie o.a. Jesaja 40,9; 49,14; 52,1vv; 60,14; Zacharia 2,10. De Verlosser Christus zal door de Schriftgetrouwe prediking van zijn kerk het overblijfsel der Joden verlossen.

Samenvattend: de termen overblijfsel, rest, uitverkoren deel, Sion, zijn als benoeming van de gemeenschap der ware gelovigen inhoudelijk gelijk. In 11,26 kan 'geheel Israël' betekenen dat deel van het Jodendom dat als overblijfsel, rest, uitverkoren deel in de loop der eeuwen tot de Christus zich bekeert. *O.i. is dat ook de juiste opvatting.* De mening dat 'geheel Israël' is de joodse natie, zoals die aan het eind van deze verbondsbedeling zal bestaan en dan na afloop van de heidenzending massaal tot bekering komt. voorgestaan door o.a. S.Greijdanus, HJ. Jager en W.H. Velema, is onjuist. Ook de opvatting dat 'geheel Israël' de benoeming is van geheel de christelijke kerk, samen al de verkorenen uit Israël en uit de heidenvolken, voorgestaan door o.a. Joh. Calvijn en F.W. Grosheide, is onjuist. Even dit: C. van der Waal, *Wat staat er letterlijk?*, pag. 127, noemt ten onrechte H.Bavinck een aanhanger van laatstgenoemde opvatting. Bavinck schreef letterlijk (*Geref Dogmatiek*, deel 4, 1930, pag. 651): "Pas Israël (Geheel Israël) in 11,25 is dus niet het volk Israël, dat aan de einden der dagen in massa bekeerd zal worden; het is ook niet de gemeente uit Joden en heidenen saam, maar het in het pleroma (de volheid), dat in de loop der eeuwen uit Israël toegebracht wordt" — Bij deze opvatting hebben wij ons aangesloten. Zie nader mijn schetsenbundel op Romeinen (*Gerechtigheid uit het geloof*, 1984, derde druk) bij de betrokken hoofdstukken, ook voor literatuur.

Er is o.i. vanuit Romeinen 11 naar *Openbaring 7,4-8* een lijn te trekken. Wanneer wij hoofdstuk 6 en 7 samen nemen zien we in hoofdstuk 6 de satanische terreur met al haar verschrikking en daarnaast (of ook: daartegenover) de kerk van Christus in hoofdstuk 7. Johannes hoort dan eerst het getal van de verzegelden uit de 12 stammen Israëls (vers 4 tot 8) en daarna ziet hij de grote schare uit alle volken (dus ook uit Israël!), de gemeente van Christus van alle plaatsen en alle tijden. De verzen 4-8 zeggen ons dat de volheid uit Israël voorop gaat. Die 144.000 zijn het overblijfsel, de rest, het uitverkoren deel van Romeinen 11,26. Wat in Romeinen 11,28vv staat geschreven hoort Johannes in een concreet getal bevestigen. De boze maakt de aarde tot een doodsvalei (hoofdst. 6), maar de kerkvergadering gaat voort en wordt voltooid (hoofdst. 7). Daarmede is het thema van het boek *Openbaring* gegeven! En de verhoogde Christus is de Albestuurder. Romeinen 11,17vv toont ons in beeldspraak de verhouding tussen Israël en de (kerk van) heiden-christenen. Israël is de *kerkboom met vele takken*. Dat is de Hebreeuwse kerk van het O.T. Enkele takken zijn wegens ongeloof weggebroken. De lege plekken werden opgevuld met wilde loten (heidenchristenen).

Openbaring 21,9vv biedt ons voor de kerk het beeld van *de stad in de oudheid*: een stad met muren en poorten, rustend op fundamenten. Op de poorten staan de namen van de twaalf stammen der kinderen Israëls geschreven. De namen op de poorten duiden aan, dat deze stad de woning is van Gods volk. De poorten bevinden zich aan alle vier zijden. Uit alle richtingen staat de ingang open. De fundamenten met de namen van de twaalf apostelen zeggen ons dat de gemeente is gebouwd op het fundament van apostelen en profeten; *Efeziërs 2,20*. Door de verbinding van de namen der twaalf apostelen op de fundamenten van de stadsmuur met de namen van Israëls stammen op de poorten wordt de eenheid van het oud- en nieuw-testamentisch volk van God aangegeven; *Johannes 10,16*.

Wat de instituering (instelling) van en de ambten in de nieuwtestamentische kerk betreft, vinden we in *Handelingen* en de *Brieven*, met name in de zogenaamde *Pastorale Brieven* (1 en 2 *Timoteüs* en *Titus*) veel gegevens. Over de verhouding tussen verbond en kerk wordt niet afzonderlijk gehandeld. Het is echter wel duidelijk in het zendingswerk dat geloof in Christus leidt tot de doop als kerkelijke bediening en dus tot de officiële inlijving bij de kerk. Zo wordt Saulus door de verhoogde Christus zelf naar het kerkadres in Damascus verwezen; *Handelingen 9,6*.

Zie voor de Schrift over de kerkorde o.a. P.A.E. Sillevius Smitt, *De organisatie van de christelijke kerk in den apostolischen tijd*, 1910; A.J. Bronkhorst, *Schrift en Kerkorde*, 1947; S.Greijdanus, *Schriftbeginselen van kerkrecht inzake meerdere vergaderingen*, z.j. (plm. 1945).

115. Hoe eindigt de zesde verbondsfase en daarmee het Nieuwe Testament?

Met *verwachting* en *vervulling*. In de zesde verbondsfase is met de komst en het werk van de Heere Christus veel in vervulling gegaan. Doch de beloften over de herschepping van hemel en aarde en de volle zaligheid van de ware gelovigen wachten op de wederkomst van Christus.

Prof. dr. K. Schilder schreef in zijn boek over de hemel een breed hoofdstuk over "*Het grote avondmaal*" (*Wat is de hemel?*, 1935, pag. 196vv). Daarin zag hij dat grote avondmaal als verbondsmaaltijd in glorie. Hij maakte daarbij gebruik van de bekende verbondstermen: het 'werkverbond'; het 'genadeverbond'; het 'natuurverbond' en het 'vredesverbond'. Hij voorzag ze van aanhalingstekens, omdat hij zeker 'werkverbond' en 'natuurverbond' alleen onder reserve wilde bezigen (pag. 246-247).

De eerste paragraaf (bij hem no. 8) heeft als opschrift: *Het grote avondmaal en het verbond*. De eerste zinnen van de toelichting luiden: "Zet de hogepriester onzer belijdenis zijn 'nieuwe wijn' aan de tafel der eerste en laatste gemeenschap op, dan is de communie van dit liefdemaal vervulling van alle *verbonds-gedachte*. Want gemeenschap is verbondstrouw, verbondsbewaring. Zonder verbond geen ware gemeenschap; alle gemeenschapsbegrip wordt in de bijbel door Gods verbondsgedachten bepaald. Dus is het grote avondmaal, als hoogste opbloei der gemeenschap, tevens de rijpste vrucht van het verbond, en daarvan de eeuwige bewaring" (pag. 237). Boven die bladzijde staat dan ook: "Verbond - grondwettig woord voor 'alle vlees'." Paragraaf 9: *Het grote avondmaal en het 'werkverbond'*. In Openbaring 22,2 is sprake van de consummatie van het 'werkverbond'. De ziener spreekt immers van de *nieuwe stad* Jeruzalem. Deze stad heeft ook een *hof* in zich. De stad is Gods gemeente; de hof herinnert aan het eerste paradijs. Daarin waren mensen: Adam en Eva. Zij stonden in wat werkverbond wordt genoemd. God handhaafde dat door de zondeval heen. Openbaring 21 en 22 vertellen: voltooid is de 'hof' en volgroeid is ook de 'stad'!

Paragraaf 10: *Het grote avondmaal en het 'genadeverbond'*. Het genadeverbond is geen tweede verbond, want God dupliceert niet. Toen het verbond onzerzijds verbroken was, heeft God het zijnerzijds gehandhaafd. Hij continueerde dat door de Zoon zijner liefde en bewees genade tot verlossing en verheerlijking. Paragraaf 11: *Het grote avondmaal en het 'natuurverbond'*. De naam kan licht tot misverstand aanleiding geven. 't Gaat over Gods verbond na de zondvloed met alle vlees, met heel 'de natuur'. Er komt een normale afwisseling van zomer en winter enz. Maar er komt ook geen zondvloed meer! Aan de saamvergadering van de gemeente wordt alles ondergeschikt, dus ook 'de natuur'. Paragraaf 12: *Het grote avondmaal en het 'vredesverbond'*. Vader, Zoon en Heilige Geest stelden zich zó in relatie met elkaar, dat ieder voor zich en alle drie samen zouden doen wat nodig was tot behoud van de wereld, teneinde alles weer tot God-Drieënig zou teruggeleid worden in volle vrede. De gereformeerde theologie was ertoe gepredestineerd om met alles tot God op te klimmen. Vandaar dat in Schilders boek een hoofdstuk volgt over 'vervulde sabbatsvrede'! We hebben erg in het kort enige zinnen opgeschreven, het gehele stuk over het grote avondmaal en het verbond beslaat ruim 30 bladzijden! In zijn abundante stijl voert Schilder van alle kant alles verbondsmatig aan om te komen tot de hoogte van de lof: "Op één golfengete zult gij beginnen te zingen in de onvoltooid verleden en toekomende tijd, doch op alle her-beginnen-zonder-eind in de voltooid verleden en nochtans tegenwoordige 'tijd':

Op aarde was
als ijdel glas
uw blijdschap licht te schenden.

Maar eenmaal kan
de vreugde van
de bruiloft nimmer enden.

Te Deum laudamus!

116. *Hoe kunnen de voornaamste Schriftgegevens over de zesde verbondsfase worden samengevat?*

A. Ook voor deze fase geldt dat de structuur van het genadeverbond (belofte, eis en bedreiging) onveranderd blijft, hoewel er veel bijzondere dingen gebeuren.

B. Gods Zoon neemt onze menselijke natuur aan, zodat Hij als waarachtig God en waarachtig en rechtvaardig mens de gehele verzoening en verlossing voor de zijnen heeft bewerkt, zodat Gods verbond van genade en verzoening voor eeuwig rechtskrachtig is.

C. Door zijn komst heeft Christus ook de ceremoniële wetgeving van de Sinai betreffende de schaduwachtige eredienst van het oude verbond en de gebruiken, die door die wetgeving waren voorgeschreven, vervuld, zodat ze afgedaan hebben, hoewel voor ons de waarheid en de inhoud ervan in Christus blijft.

D. Ontdaan van het bijkomstige en ceremoniële blijft de Wet der tien geboden de 'grondwet' van het genadeverbond, zodat die wet niet alleen kenbron van onze ellende is maar ook de regel (het voorschrift) voor de dankbare dienst aan de HEERE.

E. Het genadeverbond is volgens Hebreeën 8 in deze zesde periode (van Christus tot de laatste dag) een 'beter' verbond, d.w.z. dat het in velerlei opzicht *krachtiger* is dan voorheen. Dit 'krachtiger' volgt ook uit de verhouding tussen Oud en Nieuw Testament: het gaat van minder naar méér.

F. Uit kracht van Christus' offer werden besnijdenis en pascha door Christus zelf omgezet in doop en avondmaal. De doop van Johannes was "de doop der bekering tot vergeving der zonden". De christelijke doop is de verzegeling van Gods verbondsbeloften aan de dopeling. Het avondmaal is het sacrament van de voeding van het eeuwige leven.

G. Het boek Handelingen bewijst dat de kerk van de apostelen een zware strijd heeft gevoerd tegen het Judaïsme dat bij herhaling een aanval deed op de leer van de volkomen verzoening en verlossing door Christus alleen.

H. In Jezus' dagen en daarna verwierp en verwerpt nog Israël in meerderheid de Christus als de door God de Vader gezonden Middelaar en Borg; maar volgens Romeinen 11,26 zal in de loop der eeuwen tot de wederkomst toch "geheel Israël" in zijn christgelovige vertegenwoordigers behouden worden (vergelijk ook Openbaring 7,4-8). Die christgelovige 'rest' staat voor het geheel.

I. De zesde verbondsperiode is weer universeel, zoals de perioden vóór Abraham, zodat de prediking van het Evangelie weer tot alle volken der wereld uitgaat. Van pinksteren af is er de echt oecumenische kerkvergadering door de Geest met het Woord.

J. De zesde verbondsperiode kwam in 't zicht na de terugkeer uit de assyrisch-babylonische ballingschap, heeft haar hoogtepunt in de christologische heilsfeiten (vleeswording, lijden, sterven, opstanding en hemelvaart van Christus) en eindigt eens met zijn wederkomst.

K. Wat de zevende verbondsperiode zou kunnen worden, zal de nieuwe en eeuwige bedeling der glorie zijn. De laatste dag brengt de totale vervulling van het genadeverbond: alle beloften worden personeel en universeel waar gemaakt. Het verbond als gemeenschapsvorm en gemeenschapsmiddel is dan nieuw-aards en hemels doorlicht. Over die verheerlijkte gemeenschap spreekt de Schriftopenbaring meestal met woorden en in beelden, aan de openbaring in deze onze bedeling der tijden ontleend.

HOOFDSTUK III

DOGMATISCHE KONSEKWENTIES

117. *Verbondshistorie en andere geschiedenissen.*

Nadat in het tweede hoofdstuk de geschiedenis van Gods verbonden met mensen, zoals die historie in de Schriftopenbaring tot ons is gekomen, in de hoofdzaken is nagegaan, kunnen enige dogmatische gevolgtrekkingen gemaakt worden. Ook inzake het verbond steunt het dogma op de exegese. De samenvattingen, die in hoofdstuk twee na de bespreking van enige verbondsfasen zijn samengesteld, helpen ons de dogmatische konsekwenties te formuleren. Ter inleiding willen we op het navolgende letten.

Hoofdstuk II heeft ons er wel van overtuigd dat het verbond en zijn geschiedenis een zeer belangrijke plaats in de Schriftopenbaring innemen. Dit betekent echter niet dat men de gehele gevarieerde inhoud van O.T. en N.T. op de ene noemer van het 'verbond' mag brengen. Het is niet goed te zeggen dat de gehele Schrift zonder meer en alleen maar verbondsgeschiedenis is. De Schrift bevat ook kerkgeschiedenis, omdat, zoals de Heid. Catechismus antwoord 54 terecht zegt, de Heere Christus zijn gemeente vergadert "van het begin der wereld tot aan het einde" daarvan. Wij kunnen eraan toevoegen: de Schrift bevat ook openbaringsgeschiedenis, ook beloftegeschiedenis, ook heilshistorie, ook geloofshistorie, ook zondegeschiedenis. We zouden er nog meer aan kunnen toevoegen.

De geschiedenis, die in de Schrift is geboekstaafd, is een historie met vele aspecten. Neem b.v. de zelfopenbaring van de HEERE God. Dan vinden we daar veel over o.a. Gods soevereiniteit, zijn koningschap, zijn heiligheid, zijn liefde, zijn toorn, enz. 't Gaat in dit verband tegen twee uitersten: er zijn er die het begrip 'verbond' allesomvattend en allen en alles typerend achten; daartegenover zijn er die het verbond een weinig betekende bijzaak achten.

De Schriftuurlijke waardering is echter, dat geen enkele relatie tussen God en zijn volk en diens gevolg tussen God en zijn wereld is los te zien van het verbond. Het verbond werpt licht over elk onderdeel van het theologisch en dogmatisch denken. Het verbond ligt als een net uitgespreid over alle hoofdstukken van de bijbelse leer van de ware kerk van Christus. Bij elk onderdeel van de geloofsleer komt het verbond ter sprake. Het verbond bepaalt de gehele structuur van het heil.

Vandaar dat iemand zei: "Men kan niet gereformeerd denken zonder over het verbond te spreken (...). Verbond is het lichaam van de kerk, vormt de banen, waarlangs de wegen van het heil gaan. Het is een fundamentele betrekking voor heel het leven. Zo bezien is het onzinnig te zeggen, dat er wel een verbond is, maar ook nog iets anders. Het geloof, opgevat zoals de Heid. Catechismus en de andere belijdenisgeschriften dat zien, is reeds een zaak, die het verbond onderstelt"; K. Schilder, *Het verbond in de gereformeerde symbolen*; verslag en uitgave geheel buiten verantwoordelijkheid van prof. Schilder; cursus 1941/2, pag. 1.

118. *Eén verbond.*

Als een belangrijk resultaat van ons voorgaand Schriftonderzoek is te noteren, dat er slechts *één verbond van God met de mensen* is, vanaf het paradijs vóór de zondeval tot de laatste van deze onze bedeling der tijden. De grondvorm van dat verbond is het enige samenstel van belofte, eis en dreiging. Daarbij gaat het over het heil of onheil van allen en een ieder.

De HEERE beschikt dan nog wel verbonden met o.a. alle schepsel (Genesis 9), Pinechas (Numeri 25,12vv) en David (2 Samuël 23,1-7), zodat er van een *meervoud* van verbonden sprake is (Romeinen 9,4), maar die bijkomende verbonden en beloften zijn nodig om het ene verbond voortgang en vervulling te doen vinden.

Dat gegeven is van veel belang! Uit de op het verbond betrokken literatuur krijgt men vaak onwillekeurig de gedachte dat b.v. het zogenaamd werkverbond in het paradijs na de zondeval het genadeverbond naast zich krijgt als een tweede verbond. Soms gaat men in de moderne Schriftkritiek uit van Gods verbond met Abraham, zonder ook nog te onderscheiden wat daarbij al dan niet bijkomstig en toegevoegd is. Zie tevoren [no. 27](#), [28](#) en [29](#).

119. Verbond en kerk.

A. Onder 'kerk' verstaan wij wat de artikelen 27-31 Ned. Geloofsbelijdenis noemt de heilige vergadering van de ware gelovigen met het gehele ambtsapparaat enz.

Verbond en kerk hebben veel met elkaar van doen. In de nieuwe bedeling nog méér dan in de voorgaande verbondsperioden. We noemen een en ander.

We lezen in de mozaïsche wetgeving hoe Israël op de dienst der verzoening bij tabernakel en tempel werd betrokken, met name door de grote feesten: pasen, pinksteren, loofhutten, grote verzoendag; ook nog door purim (Ester 9,24) en vernieuwing van de tempel (Johannes 10,22). Opmerkelijk is daarbij dat de sacramenten van besnijdenis en pascha niet door de *priesters* werden bediend. De besnijdenis werd immers in de kring van 't gezin toegepast; niet alleen de vader maar ook de moeder mocht een wettige besnijdenis uitvoeren; zie Exodus 4,25; Lucas 1,59 en 2,21. Paulus doopte in Korinte slechts drie kerkleden (1 Korintiërs 1,14), want hij was — zo zei hij zelf — niet gezonden om te dopen (1 Korintiërs 1,17). Ook het pascha werd in gezinsverband gevierd, zie Exodus 12 en Lucas 22,7vv.

In het N.T. vinden wij dat de doop ook door *niet-ambtsdragers* werd bediend, Handelingen 10,48 (door één van de broeders uit Joppe?, Handelingen 11,12). Evenals Paulus achtte ook Petrus zich niet gezonden om te dopen. Vergelijk nog de doop van de kamerling "aan de kant van de weg" door de diaken en evangelist Filippus; Handelingen 8,38vv.

In de gereformeerde kerken is kerkordelijk bepaald dat *alleen de predikanten* mogen dopen en het avondmaal bedienen. In de apostolische eeuw was blijkbaar geen speciale bevoegdheid vereist. De nauwe samenhang tussen verbond en kerk is er ook hierin, dat iemand, buiten de kring van verbond en kerk tot de gemeente komend, door een officiële doopsbediening bij de kerk wordt ingelijfd. Ook de kleine kinderen, in de kring van verbond en kerk geboren en dus de beloften bezittend, worden door de doop officieel bij de kerk ingelijfd. De kerk is de gemeente van gedoopten. Wie echter uit ongelooft met de kerk breekt, breekt tegelijk officieel met het verbond. De beide sacramenten maken de kerkleden tot een *eenheid in Christus*, vooral de avondmaalsviering. Vandaar dat de gemeente op een eigen manier werd aangesproken, zie Romeinen 1,7; 1 Korintiërs 1,2; 2 Korintiërs 1,1; Efeziërs 1,2; Jakobus 1,1; 1 Petrus 1,1 en Judas, 1. De gemeente is een verbondsgeheel. Vandaar de aanspraak: (geliefde) gemeente van onze Heere Jezus Christus! Paulus gebruikt vaak: *Broeders!* (Romeinen 1,13 e.a.pl.). Krachtens de meervoudsvorm in het Grieks zijn daar de zusters der gemeente bij inbegrepen. In het Grieks is namelijk het meervoud broeders (*adelfoi*) bijna gelijk aan dat van zusters (*adelfai*). Gaat het nu over beiden, broeders en zusters, dan bezigt de Griek alleen het mannelijk meervoud (*adelfoi*). In onze bijbelvertalingen moest dan ook overal staan: broeders *en* zusters! Wie niet begrijpt dat de kerk een verbondsgeheel is, dus geen bondelingen maar vondelingen, zal haar aanspreken als: *Geachte (toe-)hoor-ders!* En wie de kinderen in de kerk vóór hun openbare belijdenis niet als broeders en zusters ziet. zal aanspreken met: "(Broeders en zusters) *Jongens en meisjes!*"

B. In deze paragraaf dienen wij deze vraag onder ogen te zien: "*Hoe staat het met de erkenning van de doop buiten eigen kerkverband bediend?*"

In de vroeg-christelijke kerk der apostelen is na de apostelen al vroeg afwijking

gekomen, die tot sectevorming leidde. Men onderscheidde echter wel tussen sectevorming en schisma. In een secte is afwijking van de katholieke leer en bij schisma is geen valse leer in geding. Die verdeeldheid in de tweede en derde eeuw na Christus bracht vanzelf de vraag mee: Kunnen wij als katholieke kerk (zoals men zich toen noemde) de doop van een secte of schismatische groep erkennen als een wettige doop? Dr. G. van Goor (1848-1902) heeft in 1872 zijn proefschrift aan deze zaak gewijd onder de titel: *De strijd over den ketterdoop*. In 1936 publiceerde ds. W.H. den Houting een brochure erover: *"De erkenning van den doop buiten eigen kerkverband bediend"*. We geven enige citaten uit de dissertatie van dr. Van Goor, die de strijd beschrijven.

"Dit sacrament (van de doop) toch was juist de inwijdingsplechtigheid, waardoor men lid werd of van de katholieke kerk of van een ketterse secte. Aan dit sacrament verbond men bovendien de mededeling van de Heilige Geest, na de voorafgegane afwijzing der zonden. Van deze nu kon op zuiver katholiek standpunt geen spraak zijn buiten de kerk. Op dat standpunt kon men, zonder het kerkelijk éénheidsbegrip te verloochenen, of althans op de achtergrond te schuiven, slechts één antwoord geven op de vraag: Is de doop door ketters bediend geldig? En dit antwoord kon niet anders dan ontkennend luiden" (pag. 46). Dr. Van Goor vervolgt:

"Toch was er nog een andere oplossing der vraag mogelijk, namelijk als men de waarde van het sacrament niet stelde in de persoon, die de doop bediende, maar enkel in de daarbij gevolgde ritus en de woorden, bij de bediening gesproken. Waar dus de ritus en de formule, bij de katholieke kerk in gebruik, werden gevolgd, daar was naar deze opvatting de doop geldig, ook al werd hij door een ketter bediend. In geen geval mocht de doop worden herhaald, als de aldus gedoopte later tot de kerk overging" (pag. 46-47).

Nu was er in die tijd verschil in deze tussen de katholieke kerk in het Oosten en die in het Westen. Rome en de gemeenten van het Westen erkenden de ketterdoop. Ketters die tot de katholieke kerk overgingen, werden alleen met handoplegging toegelaten. In Klein Azië, Noord-Afrika en ook in Egypte erkende men niet. In de strijd daarover hebben synoden uitspraken gedaan. Soms onderling tegenstrijdige. De synoden van Iconium en Synnada omstreeks 235 zeiden: Neen! Niet geldig! Maar de oosterse kerken handhaafden haar mening. Een hoofdrol in die strijd speelden de bisschoppen Cyprianus van Carthago (tegen erkenning) en Stefanus van Rome (vóór erkenning). "Het concilie van Carthago (348) sloeg een middelweg in, door de herdoop te verbieden van dezulken, die eens ondervraagd waren over de triniteit volgens het evangelisch geloof en de leer der apostelen, en een goed geweten jegens God hadden beleden, aangaande de opstanding van Jezus Christus, en daarna gedoopt waren" (a.w., pag. 121).

"De ontwikkeling van deze vraag (naar de erkenning van de ketterdoop; J.F.) vond eindelijk haar oplossing door Augustinus" (354-430). "Vooral in zijn geschriften tegen de Donatisten werkt hij zijn mening uit, waarvan wij hier enkel de hoofdtrekken zullen mededelen. Hij onderscheidt in de doop het *sacrament* zelf, de uitwendige daad, en de *kracht* (gratia). De laatste is onafhankelijk van de dopende of de dopeling, daar alle genade alleen in Christus is. Het uitwendige nu geeft God ook door de slechten, de genade onmiddellijk of door zijn geheiligden. De zondaar ontvangt die genade niet, maar alleen de waarlijk bekeerde. Het sacrament wordt dus voor de dwalende ten verderve en ten oordeel. Zodra nu deze dwaalleer en zonde door bekering en belijdenis wordt weggenomen, vangt de genade haar werk aan. Die doop, door ketters bediend, hoewel werkelijk een doop zijnde, en dus niet te herhalen, heeft eerst betekenis en kracht, na de mededeling des Heilige Geestes bij de opneming in de kerk" (a.w., pag. 122). Op die lijn van Augustinus' opvatting liggen de besluiten, die de kerken der reformatie hebben genomen. We citeren nu Joh. Jansen, die in zijn *Korte Verklaring van de Kerkenordening* (1923, pag. 253vv) ons de gegevens biedt.

"Aanstonds bij de hervorming was het de vraag, of allen, die uit de Roomse kerk kwamen en met de hervorming meegingen, ook herdoopt moesten worden. Op de synode van Embden (1571) was er zelfs een vraag over. Er waren enkele gereformeerde

christenen, die er niet gerust over waren, of zij ook herdoopt moesten worden. Maar de synode ging er niet op in. Zij dacht er niet aan alle gewezen-Roomsen, die met de hervorming meegingen, te herdopen. Wanneer de doop in de Roomse kerk *door een wettig geordend priester, in de wettige vorm (met water) en in de naam van de Drieënige God* (cursivering van de *drie voorwaarden* van mij; J.F.) had plaats gehad, dan mocht hij niet herhaald worden. De synode van Middelburg (1581) verklaarde dan ook, dat de doop van *vagebond-priesters*, d.i. van rondzwervende pastoors en kapelaans, die wel aan geen plaats verbonden waren, maar toch een zekere roeping hadden, wèl, maar dat de doop van *monniken*, die zich wel van de wereld afzonderden, maar geen ambt bekleedden, en doopten "sonder daertoe autorisatie te hebben", niet erkend mocht worden. Zelfs de *nooddoop*, door vroedvrouwen, dokters, bakkers en andere particuliere personen bediend, werd in de regel als een christelijke doop erkend en niet herhaald, omdat in geval van nood een leek er het recht toe had. Zie G. Voetius, *Pol. Eccl.*, dl. I, blz. 633-635". Jansen vervolgt: "De doop der *Luthers*en werd door de gereformeerden erkend, indien hij door een wettig geordend predikant was bediend. Maar gold het de doop door de *Wederdopers* toegediend, dan moest er eerst nauwkeurig onderzocht worden of hij met water en in de naam van de Drieënige God had plaats gehad, omdat zij in de leer der Drieëenheid dwaalden. Zo ja, dan werd hij niet herhaald. De doop der *Remonstranten* werd ook nog erkend, omdat zij de formele leerstukken althans niet hadden verloochend. Maar de doop der *Socinianen* werd niet erkend, omdat zij niet meer tot de christelijke kerken gerekend werden te behoren".

De voorwaarden voor erkenning van bedoelde doop werden door de generale synode van Groningen 1899 (Acta art. 116) aldus geformuleerd :

"De doop van genootschappen, verenigingen of personen, die formeel met het trinitarisch geloof hebben gebroken en deze breuk ook feitelijk doen uitkomen zo dikwijls hun een kind ten doop gepresenteerd wordt, kan niet meer als doop erkend worden.

Doch overigens is het altijd de praktijk in de gereformeerde kerk geweest, overeenkomstig de eis van Schrift en belijdenis, iedere doop te erkennen, hetzij aan kinderen of bejaarden bediend, in geval dezen gedoopt zijn in of vanwege een kring van christenen, door een door zulk een kring geroepen en erkend dienaar van het Woord en in de naam van de Vader en van de Zoon en van de Heilige Geest" (tekst van H.Bouma in diens Kerkorde). 'Groningen-Zuid' 1899 voegde in Acta art. 117 daaraan toe, dat bij overgang naar de gereformeerde kerk de opzieners moeten onderzoeken of zulk een persoon wettig gedoopt is, dus aan de in art. 116 gestelde voorwaarden voldoet. In *de oecumenische beweging* van onze dagen is daar de *Wereldraad van Kerken*, die in zich een groot aantal 'kerken' verenigt, die onderling zeer verschillen wat de doopleer en de dooppraktijk betreft. Hetzelfde moet gezegd worden wat het avondmaal en het bijzondere ambt aangaat. De oecumenische kunst is dan ook de leer omtrent avondmaal (eucharistie), doop en ambt zó te formuleren dat geen van de vele 'kerken' en verdere gezelschappen bezwaren kunnen hebben, ja, ook de rooms-katholieke kerk met het gestelde vrede kan hebben. De Wereldraad is inderdaad al een eind gevorderd. Na 50-jarige werkzaamheid is er in 1982 een *drievoudige verklaring* verschenen, genoemd: *Verklaring van Lima*. Een rooms-katholiek was volledig lid van de betrokken commissie. Er is nu diepgaande overeenstemming bereikt. De Verklaring is "een mijlpaal op de weg naar het herstel van de eenheid van de kerk". — Ten koste van de waarheid is weggelaten wat zou verdelen!

120. Verbond en doop.

A. De verhouding tussen die twee kwam al eerder ter sprake, zie tevoren [no. 51](#) en [52](#). Vergelijk ook [no. 61](#). Ter aanvulling willen we op het navolgende letten.

Een belangrijke vraag is *wat het sacrament van de doop aan de dopeling verzegelt*. Daarover is namelijk veel verschil van mening. In de kerkstrijd binnen de Gereformeerde kerken in de veertiger jaren van deze eeuw heeft ook die vraag een rol gespeeld in met

name de procedure van de toenmalige theologische kandidaat H.J. Schilder, beroepen predikant te Noordeloos die in 1944 tengevolge van een besluit van de toenmalige generale synode uit het ambt werd geweerd. Zie H.J. Schilder, *Op de grens van kerk en secte*, 1948 (luxe uitgave), waarin (op 550 blz.) de gehele procedure is weergegeven met kommentaar van de man in kwestie. Zie het korte overzicht van de zaak in *Reformatie Stemmen* van 16 aug. 1945.

Lezen wij de Ned. Geloofsbelijdenis art. 33 en 34 en in de Heid. Catechismus antwoord 69-74 erop na, dan wordt ons daar geleerd dat de doop *teken* en *zegel* is. Als teken beeldt de doop ons de afwassing (reiniging) van de zonde af en als zegel worden de doopbeloften aan de dopeling bezegeld, d.i. bekrachtigd en bevestigd. Samen genomen: *de doop betekent en bezegelt ons Gods verbondsbeloften*. In iedere gereformeerde geloofsleer wordt gezegd: de doop verzegelt Gods *beloften*, niet minder maar ook niet méér! Doch in de zaak H.J. Schilder gaf dat botsing tussen Schilder en de generale synode. Dat kwam zo: In een samenspreking tussen H.J. Schilder en deputaten van de generale synode werd van laatstgenoemde kant o.a. gezegd dat de doop niet alleen de belofte aan de dopeling verzegelt *maar ook bij de dopeling aanwezig geloof versterkt*. Deputaten grondde dat op Heid. Catechismus antwoord 65 (de Heilige Geest *versterkt* het geloof door het gebruik van de sacramenten) en art. 33 Ned. Geloofsbelijdenis. In dit artikel wordt o.m. gezegd dat de doop verzegelt "zowel wat Hij (God) ons door zijn Woord te verstaan geeft als wat Hij van binnen in ons hart doet" (tekst 'Arnhem' 1981). Zie verder het genoemde artikel over Gods werk in ons. Soms vatte men al dat 'inwendig' werk van God samen in de term 'inwendige genade'.

In *De Heraut* van 11 juni 1944 (zie *Reformatie Stemmen* van 14 sept. 1944) heeft één der deputaten, prof. dr. F.W. Grosheide, daarover uitvoerig geschreven. Op deze manier: *de inwendige genade is waarachtige heiligheid, welke voortkomt uit de wedergeboorte; de ambtsdragers moeten ervan uitgaan, dat Gods belofte bij de dopeling in vervulling is gegaan, totdat eventueel het tegendeel blijkt*. Die 'leer' was maar niet een particuliere mening. Want in een rapport van genoemde deputaten aan de generale synode werd *op verzoek van de synode* opgenomen, dat H.J. Schilder (die weigerde de verzegeling van aanwezig geloof aan te nemen) met die weigering in strijd kwam met art. 33 Ned. Geloofsbelijdenis!

We gaan die zaak niet verder volgen. Waarom wij volstaan met enige opmerkingen.

In de eerste plaats: het is waar dat het sacrament van de doop het geloof sterkt (Heid. Catechismus antwoord 65). Wanneer? Bij de doopvont van de baby? Neen! Want bij een baby is nog geen geloof aanwezig! De sterking van het geloof is er bij het opgroeien van de dopeling, wanneer die dopeling bewust zijn doop gaat gebruiken. In zijn *Catechismus* van 1545 drukt Calvijn zich zo uit. "Wat de kinderen betreft is het voldoende, dat zij de kracht van hun doop openbaren, nadat zij tot de jaren des onderscheids gekomen zijn". Zie ook *Institutie* IV, 16,21.

In de tweede plaats.' wanneer in de Ned. Geloofsbelijdenis en de Heid. Catechismus bij de doop wordt opgemerkt dat wij door de Geest vernieuwd en tot leden van Christus geheiligd *zijn* enz., dan wordt daarmee de *inhoud* van de belofte uiteengezet en dus *niet* de *verwerkelijking* van de belofte gekonstateerd. Zo staat er in Heid. Catechismus antwoord 71: "Deze *belofte* wordt ook herhaald ...". Wij mogen dus concluderen dat in de belijdenisschriften *met geen woord sprake is van een dubbele verzegeling, namelijk van de belofte en van inwendige genade*. Integendeel, het stellen van zulk een dubbele verzegeling gaat rechtdraads in tegen de letterlijk uitgedrukte bedoeling van de tekst.

B. Toch wordt er vaak nog in sommige kringen een 'kwestie' van gemaakt. In een bespreking van het boek *Rondom de doopvont* (*De Wekker* van 9 dec. 1983) schrijft ds. J.H. Velema o.a.: "De spanning hier bedoeld kan nog anders worden geformuleerd. Het is de spanning tussen schenken en toeëigenen, of - zoals in het laatste hoofdstuk (van dat boek, J.F.) wordt gezegd — tussen hebben en krijgen. Het draait ten diepste in dit alles om dezelfde zaken. Het gaat om deze grote vraag: is de doop nu het bewijs van het bezit van genade of is de doop het zegel van de belofte van genade?"

Voordat we verder citeren twee opmerkingen. Eerst deze, dat hier door ds. Velema zelf ook tot een kwestie ("de grote vraag") wordt gemaakt wat helemaal geen kwestie hoeft te zijn en ook niet tot een kwestie mag gemaakt worden, of namelijk de doop al dan niet *genade-bezit* verzegelt. In de tweede plaats: de auteur zal onder 'genade-bezit' verstaan de wederbarende en zaligmakende genade in wedergeboorte, bekering, geloof, enz., dus 'inwendige genade', zodat aangenomen mag, ja, moet worden dat de Heilige Geest de wedergeboorte enz. *al heeft gewerkt* in de dopeling. In plaats van het laatstgenoemde kort en goed overeenkomstig de belijdenis naar de Schriften af te wijzen, gaat ds. Velema serieus op de 'kwestie' in om tot een merkwaardige 'oplossing' van de vraag te komen. Wij citeren:

"Wat betekent het 'hebben' in Christus als tegelijk wordt gezegd, dat het ons toegeëigend moet worden door de Heilige Geest? Het is duidelijk dat in verleden en heden sommigen of velen genoeg hadden aan het hebben, het schenken, het verbondskind zijn zonder meer, omdat dat voor hen tegelijk inhield dat 'het' voor elkaar was, dat ze de genade hadden, dat ze Gods kinderen waren en dat niets hun meer kon overkomen. Soms lees ik in het Ned. Dagblad advertenties die in deze geest zijn gesteld. Ze doen me huiveren en zeggen: zo is het niet en dat nooit, want dit is zielsmisleidend". Ook hier moeten we ds. Velema's betoog onderbreken, om twee opmerkingen te maken. In de eerste plaats: Jammer dat ds. Velema niet een advertentie laat afdrukken "die in deze geest" is gesteld. In de tweede plaats: ik moet eerlijkheidshalve bekennen dat ik in een ruim veertigjarige ambtspraktijk geen levende en geen stervende heb getroffen die uitgesproken 'leerde': "Ik ben gedoopt en dus is alles goed". Een loochenen van de noodzakelijkheid der heiligmaking heb ik nimmer gehoord, ook niet van de kansel. *Ds. Velema fantaseert! Om eigen positie als die van 'het midden' waar te maken?* — We lezen verder: "Anderzijds wordt ook soms zo het accent gelegd op het toeëigenen, op de wedergeboorte en de verkiezing op een wijze die Gods beloftewoord verdonkert en de vaste grond van Gods Woord onder de gemeente wegtrekt dat we ook huiveren en zeggen: ook zo mag het nooit. In sommige advertenties in het Reformatorisch Dagblad is er alleen plaats voor een 'mocht het zo zijn'.

Tussen die twee uitersten moeten we door in de gezonde schriftuurlijke spanning. Dat is, meen ik, het geheim, de moeite en het voorrecht van de schriftuurlijke verbondsbeschouwing". Tot zover ds. Velema.

Over de advertenties in het Ref. Dagblad zullen we het niet hebben. Maar wel over het merkwaardige dat we voor de waarheid tussen twee (*verkeerde*) uitersten tot een gezonde schriftuurlijke spanning zouden moeten komen. We moeten tussen de doop als genadebezit en de doop als belofteverzegeling door, zegt ds. Velema. Nu. dat is geheel verkeerd. Waarom? Omdat de rechte leer omtrent de doop is de belofteverzegeling! Ja, dat is *de rechte leer* en maar niet een verbonds-*beschouwing*. Het stellen van die twee uitersten klopt niet. En het maken van een 'kwestie' in dezen is puur theoretisch.

C. Het is nodig terug te komen op hetgeen onder A. is gezegd over de inhoud van Gods beloften, zoals die in de Ned. Geloofsbelijdenis en in de Heid. Catechismus is gegeven. Want in de kerkstrijd rondom 1944 heeft de synode ons voorgehouden (in Toelichting op de leeruitspraken en in Prae-advies over de ingebrachte bezwaren), *dat de doop aanwezig genade verzegelt*. Het voornaamste argument was voor de synode het eerste gedeelte van het dankgebed na de doopsbediening: ... wij danken en loven U, dat U ons en onze kinderen, door het bloed van uw geliefde Zoon Jezus Christus al onze zonden vergeven *hebt* en ons door uw Heilige Geest tot leden van uw eniggeboren Zoon en zo tot uw kinderen aangenomen *hebt* en dat U ons dit met de doop bezegelt en bekrachtigt.

De (*verkeerde*) gedachtengang is deze: er wordt hier gedankt daarvoor, dat de zaligmakende gaven des Geestes aan de gedoopte kinderen *geschonken zijn*. Van die *geschonken gaven* is de doop de bezegeling. De aanwezigheid van deze gaven is evenwel gebonden aan het geloof, of ook aan het geloofsvermogen, ten diepste aan de wedergeboorte. Niet alle kinderen echter bezitten die gaven en worden behouden. Het dankgebed spreekt dan ook *in het algemeen*, het houdt de kinderen wel voor

wedergeboren, uitgaande van de *onderstelling*, van het oordeel der liefde. Duidelijk is ook dat door de doop de onvoorwaardelijke heilstoezegging wordt verzegeld, de 'inwendige genade', zoals die er alleen voor de uitverkorenen is.

Dat de doop nu aanwezige genade verzegelt wordt verder uit Belijdenis en Catechismus als volgt betoogd: Art. 33 Ned. Geloofsbelijdenis houdt ons voor: "Hij heeft de sacramenten gevoegd bij het Woord van het evangelie om ons zintuiglijk des te beter duidelijk te maken, zowel wat Hij ons door zijn Woord te verstaan geeft als wat Hij *van binnen in ons hart* doet ... Want de sacramenten zijn zichtbare tekenen en zegels *van een inwendige en onzichtbare zaak*. Door middel daarvan werkt God in ons door de kracht van de Heilige Geest. Daarom zijn de tekenen *niet krachteloos en zonder inhoud* zodat zij ons zouden misleiden".

Art. 34 leert: "De dienaren van hun kant geven ons alleen het sacrament, dat zichtbaar is, maar onze Heere geeft wat het sacrament beduidt, namelijk *de onzichtbare genadegaven*. Hij wast onze ziel en reinigt haar grondig van alle onreinheden en ongerechtigheden" (tekst 'Arnhem' 1981).

Zo las de synode indertijd ook de Catechismus: antwoord 66: de sacramenten verzegelen de belofte "dat Hij ons om het enige offer van Christus, aan het kruis volbracht, vergeving van de zonden en eeuwig leven uit genade *schenkt*". Antwoord 69: Christus heeft in de doop toegezegd, "dat ik met zijn bloed en Geest van de onreinheid van mijn ziel, dat is, van al mijn zonden gewassen *ben*". Antwoord 70: Het gewassen zijn betekent, "dat wij vergeving van de zonden *hebben*". Verder ook "dat wij door de Heilige Geest vernieuwd en tot leden van Christus geheiligd *zijn* ...". Tenslotte antwoord 73: "Maar vooral wil Hij ons door dit goddelijk pand en teken ervan verzekeren, dat wij even werkelijk van onze zonden geestelijk gewassen *zijn* ...". We zien telkens (aldus deze opvatting) dat de gelovige en ook het gedoopte kind wordt verzekerd van *geschonken* genade. Die toezegging is particulier, alleen voor de uitverkorenen. Die geschonken genade *moet* (omdat wij de verkorenen niet kennen) bij elk kind *verondersteld* worden *aanwezig* te zijn, totdat het tegendeel blijkt. In dat licht wordt ook helaas het eerste deel van het Doopsformulier gelezen: als wij gedoopt worden in de naam van de Drieënige God wordt ons betuigd en verzegeld dat al de daar opgesomde heilsgoederen aan ons en in ons al GEREALISEERD ZIJN. Dat formulier spreekt voortdurend over de *uitverkoren* dopelingen en *niet* over de *uitzonderingen* (de niet-verkorenen).

Van *de kant der bezwaarden* werd gezegd: het is mogelijk de betrokken zinnen anders en beter te lezen. Vanuit die andere opzet is duidelijk dat het dankgebed na de doopsbediening niet mag worden losgemaakt van het gehele formulier. Doet men dat toch, dan komt men in moeilijkheden met het gebed *vóór* de doopsbediening: "Pleitend op uw grondeloze barmhartigheid bidden wij U, *of U dit kind in genade wilt aanzien en het door uw Heilige Geest in uw Zoon Jezus Christus wilt inlijven* ...". Leest men dat gebed op dezelfde manier als de dankzegging, zodat bij het gebed *vóór* de doopsbediening de gaven van het verbond *nog afwezig* zijn, doch na de doopsbediening in de dankzegging *wel aanwezig*, dan maakt het de indruk dat de verbondsgaven door de doopsbediening zijn geschonken; dat betekent o.a. door de doop wedergeboren enz. Maar die kant willen de bezwaarden niet op. Hun gedachtengang is deze:

In de aanhef van het formulier horen wij ons *de inhoud van Gods rijke beloften* aanzeggen. Het is de weergave van wat Vader, Zoon en Heilige Geest ons in die beloften betuigen en verzegelen. Dat blijkt uit het spreken in de tegenwoordige en toekomstige tijd. En dat blijkt ook wanneer we *de oudere en langere redactie* van het formulier onder ogen nemen. Uitdrukkelijk staat daar: "Nadat Christus ons alzo onze ellende voor ogen gesteld heeft, zo troost Hij ons wederom door zijn barmhartigheid, ons en onze kinderen *belovende* ons van al onze zonden te wassen ... En opdat Hij zulk een *belofte* aan ons zwak geloof zou bevestigen ... heeft Hij bevolen, dat wij in de naam Gods, des Vaders, des Zoons en des Heiligen Geestes zouden gedoopt worden". "... als wij in de naam des Zoons gedoopt worden, *belooft* Hij ons. dat af hetgeen de Zone Gods gedaan en geleden

heeft ons eigen zij ...". "... als wij in de naam des Heiligen Geestes gedoopt worden, wordt ons *beloofd* dat de Heilige Geest onze en onzer kinderen Leraar en Trooster in eeuwigheid zal zijn ..." (cursivering van ons, J.F.). Het is duidelijk dat het formulier de drie Goddelijke Personen *ons belovend* invoert. Zie J.G. Woelderink, *Het Doopsformulier*. 1938, pag. 69vv.

Er wordt nu vóór de doopsbediening gebeden, dat God aan *dit zijn kind*, aan wie de beloften toekomen, ook de inhoud van die beloften door zijn Geest moge verwerkelijken. En na de doopsbediening dankt de gemeente en spreekt dan in echte sacramentele *geloofstaal* van de in de door de doop verzegelde beloften als reeds geschonken gaven. Het dankgebed prijst en looft God voor de verwerving en de toezegging van de toeëigening van het beloofde goed. Zo is het formulier een ongedwongen eenheid.

Dat alles geldt ook van de door ons boven aangehaalde plaatsen uit Belijdenis en Catechismus. Zij spreken over de doop van de kinderen doch zwijgen over wat die kinderen doen of zijn, en getuigen alleen van *de beloften* die hun toekomen.

Zie J.G. Woelderink, *a.w.*, pag. 300vv; E.G. van Teylingen, *Aard en achtergrond van het geschil in de Gereformeerde Kerken*, 1944, pag. 14vv.

121. Verbond en genade-aanbod.

A. Onder 'aanbod van genade' verstaat men in de gereformeerde geloofsleer dat God aan alle mensen (of: aan allen die de prediking van het evangelie horen) zijn genade aanbiedt. Veelal heet het: het wei-menend aanbod van genade. 't Wordt ook op Christus toegepast, de aanbidding van Christus.

Dat vooral de gereformeerde theologie zich daarmee bezig hield (en nog bezig houdt) komt hieruit voort, dat men zich afvraagt of dat aanbod van genade zich laat verbinden met de leer van uitverkiezing en verwerping.

De zaak is immers dat het heil geheel Gods gave is. De redding van de zondaar is geheel te danken aan Gods verkiezende liefde. Maar er is volgens de Schrift geen heil voor de verworpenen. Daaruit maken sommigen de gevolgtrekking dat er dan ook geen 'aanbod van genade' is voor de verworpenen. Het zou - met eerbied gezegd - oneerlijk en onwaarachtig van God zijn, wanneer Hij de genade wel zou *aanbieden* doch *niet* zou *geven*. Wat God aanbiedt moet Hij ook geven. Welnu, de Schrift zegt: Hij geeft niet alle mensen de genade — conclusie: Hij biedt haar ook niet allen aan. Nu Christus niet voor alle mensen is gestorven, geschiedt de algemene uitnodiging om tot Hem te komen voor de verworpenen slechts in schijn.

De meeste gereformeerden echter handhaven met beroep op de Schrift tot in hun belijdenis toe het aanbod. Zie o.a. Matteüs 11,28-30; 28,19; Marcus 16,15; Handelingen 17,30; 2 Korintiërs 5,20; Dordtse Leerregels II 5; III/IV 8.

Die handhaving kostte veel strijd. Zo in de gereformeerde kerken van de *Afscheiding*. Prof. C. Veenhof heeft in zijn boek over *Prediking en Uitverkiezing* (1959) heel breed die polemiek weergegeven. We kunnen slechts het voornaamste noemen.

Na 1834 ontwikkelden zich in de kerken der Afscheiding twee richtingen. De ene richting wordt de *Drentse* genoemd, ook wel *de Joffers-partij*, naar haar felste woordvoerder *ds. H. Joffers* (1808-1874). Deze groep ging uit van de uitverkiezing en de verwerping, zodat er volgens haar van een echt aanbod van genade geen sprake kan zijn. Tegenover haar was er een groep onder aanvoering van *ds. A. Brummelkamp Sr.* (1811-1888). Deze richting verdedigde de aanbidding van de genade aan alle hoorders van het evangelie, *overeenkomstig Schrift en belijdenis*.

Een aanhanger van de Drentse groep, *ds. S. van Velzen* (1809-1896), poogde de term *aanbidding* zo scherp mogelijk te omschrijven: verstaat men die term zó. dat ermee wordt gezegd: "dat gene, hetwelk de hoge. heilige, goedertierene en waarachtige God verklaart hetgeen Hem behaaglijk is, namelijk dat al de geroepenen tot Hem komen",

dan zal ieder dat goedkeuren. Voegt men er aan toe "en dat Hij allen, aan wie de heilleer des Evangelies verkondigd wordt, genade en zaligheid belooft te schenken", dan zal niemand, die enigszins Gods Woord laat gelden, dat goed vinden.

Van Velzen wil dus van een aanbod niets weten. En als men hem voorwerpt dat de Dordtse Leerregels (II 5 en III/IV 8) toch zeggen dat er een aanbieding van Christus is aan allen, die het evangelie horen, dan antwoordt hij: "Wat betekent de aanbieding van Christus? Dat Christus in het Evangelie verkondigd wordt als de enige en algenoegzame Zaligmaker en dus als het enige voorwerp des geloofs om Hem recht te kunnen kennen en tot Hem de toevlucht te nemen ter behoudenis". Van Velzen maakt van de aanbieding een *mededeling*, die voor kennisgeving kan worden aangenomen.

Een ander in die groep (*ds. F.A. Kok*, 1803-1860) was van oordeel dat de genoemde *mededeling* moet gepaard gaan met het *waarschuwen voor de zonde en het verderf, het bedreigen van de goddelozen met het oordeel, ook het voorhouden van Gods wet*.

Het gevolg van zulk een prediking was dat de verbondsbeloften uit het gezicht verdwenen. Waar uitverkiezing en verwerping de prediking beheersen, daar krijgt de verbondsmatige prediking weinig ruimte en in feite geen kans.

Na veel strijd zijn de Afgescheiden gemeenten de moeiten te boven gekomen. Ze vertoonden een sterke groei: volgens de volkstelling van 1849 waren er toen 40.308 lidmaten, volgens de telling in 1889 waren er 189.251 (in 1890 waren er ongeveer 40.000 Afgescheidenen in Noord-Amerika).

B. In deze eeuw is er zwaar gestreden over het aanbod van genade in de *Christelijke Gereformeerde Kerk in Noord-Amerika*. Omstreeks 1920 was er een kerkelijke procedure tegen docent dr. R. Janssen wegens zijn afwijking van de gereformeerde Schriftleer. Tegelijk werd openbaar dat twee jonge predikanten, nl. ds. H. Hoeksema en H. Danhof, ernstige bezwaren hadden tegen 'de leer' van de gemene gratie of algemene genade. Genoemde predikanten meenden dat alle genade bijzonder is en ook alleen aan de verkorenen wordt geschonken. Het laatstgenoemde kwam nog niet sterk naar voren, evenmin dat die bijzondere genade niet aan niet-verkorenen aangeboden wordt. Het liep zo hoog in die strijd dat de zaak ter generale synode kwam, synode te Kalamazoo in 1924. Deze kwam tot drie uitspraken, ook genoemd de *Drie Punten*. Ze luiden als volgt:

"1. Aangaande het eerste punt, rakende de gunstige gezindheid Gods jegens de mensheid in het algemeen en niet alleen jegens de uitverkorenen, spreekt de synode uit, dat volgens Schrift en Confessie het vaststaat, dat er, behalve de zaligmakende genade Gods, bewezen alleen aan de uitverkorenen ten eeuwigen leven, ook een zekere gunst of genade Gods is, die Hij betoont aan zijn schepselen in het algemeen. Dit blijkt uit de aangehaalde Schriftuurplaatsen en uit de Dordtse Leerregels II 5 en III/IV 8 en 9, waar gehandeld wordt van de algemene aanbieding des Evangelies, terwijl het uit de aangehaalde uitspraken van Gereformeerde schrijvers uit de bloeitijd van de gereformeerde theologie bovendien blijkt, dat onze gereformeerde vaders van oudsher dit gevoelen hebben voorgestaan".

Het eerste punt stelt dus *Gods genadige gezindheid* in het middelpunt, zodat van een *algemene genade* voor alle schepselen kan worden gesproken.

2. Het tweede punt luidt: "Aangaande het tweede punt rakende de beteugeling der zonde in het leven van de enkele mens en in de samenleving verklaart de synode, dat er volgens Schrift en Confessie zulk een beteugeling der zonde is. Dit blijkt uit de aangehaalde Schriftuurplaatsen en uit de Ned. Geloofsbelijdenis, artt. 13 en 36, waar geleerd wordt, dat God door de algemene werkingen van zijn Geest, zonder het hart te vernieuwen, de zonde in haar onverhinderd uitbreken beteugelt, waardoor de menselijke samenleving is mogelijk gebleven; terwijl het uit de aangehaalde uitspraken van gereformeerde schrijvers uit de bloeitijd der gereformeerde theologie bovendien blijkt, dat onze gereformeerde vaders van oudsher dit gevoelen hebben voorgestaan". Kern van het betoog is *dat die algemene genade beteugelend werkt*. 3. Het derde punt tenslotte: "Aangaande het derde punt, rakende het doen van burgerlijke gerechtigheid

door de onwedergeborenen, verklaart de synode, dat volgens Schrift en Confessie onwedergeborenen, hoewel onbekwaam tot het doen van enig zalmakend goed, zulk burgerlijk goed kunnen doen. Dit blijkt uit de Dordtse Leerregels 111/IV 4 en uit de Ned. Geloofsbelijdenis art. 36, waar geleerd wordt, dat God, zonder het hart te vernieuwen, zodanige invloed op de mens oefent, dat deze in staat gesteld wordt burgerlijk goed te doen; terwijl het uit de aangehaalde uitspraken der gereformeerde schrijvers uit de bloeitijd der gereformeerde theologie bovendien blijkt, dat onze gereformeerde vaders van oudsher dit gevoelen hebben voorgestaan". Het middelpunt der redenering is *dat die algemene genade de onwedergeborenen in staat stelt burgerlijk goed te doen*. Let er op dat Dordtse Leerregels par. 4 niet geheel wordt geciteerd! Hier kan de uitspraak over de algemene genade van de generale synode van de Gereformeerde kerken in 1942 worden vergeleken.

Zie over deze Drie Punten o.a. H. Hoeksema en H. Danhof, *Van zonde en genade*; H. Hoeksema, *Drie scheuren in het fundament der Gereformeerde Waarheid*; L. Berkhof, *De drie punten in alle delen gereformeerd*.

Met die drie (o.i. zeer aanvechtbare) uitspraken was de zaak niet afgedaan. De classis Grand Rapids Oost plaatste ds. Hoeksema voor de keuze (!): instemming betuigen en niet openlijk bestrijden òf uit het ambt gezet worden ... Hoeksema koos het laatste. Dat betekende een kerkelijk schisma: het ontstaan van de *Protestantse Gereformeerde Kerken* (1924).

Een niet korte *Verklaring* werd opgesteld. Zie de brochure van prof. dr. K. Schilder (in de serie *Woord en Wereld*), gebundelde artikelen uit *De Reformatie* jrg. 26: *Bovenschriftuurlijke binding - een nieuw gevaar*, 94 blz.

Hoeksema en die hem volgen verwerpen in die 'Korte Verklaring' de Drie Punten. Zij verwerpen "dat er een genade Gods voor alle mensen is, de verworpenen ingesloten, geopenbaard in de gemene gaven voor alle mensen". Eveneens "dat de belofte des Evangelies een welmenend en genadig aanbod van heil van Godswege is aan allen, die uitwendig dat Evangelie horen". Ook: "dat de natuurlijke mens door de invloed van de gemene genade goed kan doen in deze wereld". Tegenover genoemde dwalingen handhaven zij, dat Gods genade altijd particulier is, d.i. alleen voor de uitverkorenen; dat de belofte van het evangelie alleen maar een eed van God is dat Hij onfeilbaar al de uitverkorenen wil leiden tot zaligheid en eeuwige heerlijkheid door het geloof; en "dat de onwedergeborene mens geheel onbekwaam is tot enig goed, geheel bedorven, en dat hij daarom alleen zondigen kan". Deze Korte Verklaring beroept zich telkens op de drie belijdenisschriften (Heid. Catechismus, Ned. Geloofsbelijdenis en Dordtse Leerregels), soms terecht, soms ten onrechte. Bij de Dordtse Leerregels II 8 wordt aangetekend "dat al de zegeningen des Verbonds alleen voor de uitverkorenen zijn"; "dat Gods belofte onvoorwaardelijk voor hen alleen is"; dat de belofte Gods het objectieve recht op het heil alleen schenkt aan het geestelijk zaad (de uitverkorenen). *Volgens deze Verklaring heeft een verworpene in geen enkel opzicht iets anders dan zonde! De uitverkorenen hebben alles!*

Bij de Heid. Catechismus antw. 74 wordt o.a. opgemerkt "dat niet alle kinderen, die gedoopt worden, bedoeld worden, maar alleen het geestelijk zaad, dat is de uitverkorenen, is duidelijk".

Gods beloften aan de uitverkorenen zijn onvoorwaardelijk; zij verwerpen de leer, "dat de belofte des Verbonds voorwaardelijk is en voor allen die gedoopt worden"; ook: "dat de belofte des Verbonds een objectieve schenking is van Godswege, die aan ieder gedoopt kind het recht geeft op Christus en op al de zegeningen des heils". Het geciteerde en het overige in deze Korte Verklaring moge voldoende zijn om ons te overtuigen, dat ds. Hoeksema c.s. vanuit de uitverkiezing de gehele geloofsleer construeert, zodat hij tot onverantwoorde uitspraken komt.

Prof. dr. K. Schilder heeft vergeefs gepoogd hem van beter te onderrichten. Zo o.a. wat de verworpenen betreft: God schenkt hun nog vele goede gaven (wat Hoeksema

ontkent), maar de HEERE doet dat niet omdat Hij hen genadig gezind is, waarom de term 'algemene genade' hier verkeerd is. Want ze liggen onder Gods oordeel. Romeinen 1,18. Zij misbruiken ook Gods gaven.

In de dertiger jaren spitste voor Hoeksema de strijd zich toe op *het aanbod van genade*. Hij bleef ontkennen dat er zulk een aanbidding is. Alle Schriftplaatsen en alle uitspraken in de belijdenisschriften, die daarover gaan, worden zó uitgelegd dat ze geen aanbidding van genade kunnen zijn.

Wat betekent dan voor Hoeksema de uitspraak van de Dordtse Leerregels in II 5 over de prediking van het evangelie aan alle mensen en volken, tot wie die prediking komt?

Hij antwoordt: "De roeping door het Evangelie stelt de verworpen goddeloze verantwoordelijk; stelt het zondige van zijn verdorven hart in het helderste licht en verzwaart zijn oordeel. En dat is Gods bedoeling. *Het resultaat beantwoordt geheel aan de bedoeling Gods*. Wat is hier nu zo onbegrijpelijk?". H. Hoeksema, *Een kracht Gods tot zaligheid of genade geen aanbod*, 1931 (2e druk), pag. 208. Of nog anders verwoord (pag. 222): "Te zeggen dat God in de prediking zijn genade welmenend, dat is, met de bedoeling om hen te zaligen, aanbiedt aan degenen, die Hij besloten heeft niet te zaligen, is in tegenspraak met zichzelf. De theorie van een algemeen aanbod van Godswege is dan ook een loochening van de predestinatie, met name van de verwerping. Maar overigens moet de prediker van het Evangelie juist met beide voeten staan op de raad der predestinatie, om het Evangelie te kunnen en te durven verkondigen. Immers, juist in de wetenschap van die raad verkondigt hij het Evangelie. Daardoor weet hij dat de Heilige Geest door dat Evangelie krachtdadiglijk in de harten der uitverkorenen wil werken tot zaligheid', daardoor weet hij ook, dat God door dat Evangelie onafwijsbaar zichzelf rechtvaardigt in de goddeloze verworpenen. Dit tweërlei doel is Gods doel. Dit tweërlei doel moet bereikt worden. Anders is alle Evangelieprediking vruchteloos. De raad der predestinatie verzekert hem juist, dat dit tweërlei doel ook metterdaad wordt bereikt. Neen, wij weten niet met zekerheid, wie God verkoren heeft en wie Hij heeft verworpen. Dit doet aan de zaak niets af of toe. Ook al wisten we het wel met zekerheid, dan zouden we nog het Evangelie moeten verkondigen aan allen zonder onderscheid".

Er is dus volgens Hoeksema wel een prediking van het evangelie aan allen, die die prediking horen. Maar het gebeurt met tweërlei doel: voor de verkorenen is zij blijde boodschap doch voor de verworpenen aanzeggen van het oordeel (zie 2 Korintiërs 2,14-17). Hij wil dus duidelijk aangeven dat voor de verworpenen de evangelieprediking geen aanbod van genade is.

Zie de volgende vier boeken van Hoeksema: *Het Evangelie of de jongste aanval op de waarheid der soevereine genade*, 1933 (tegen W. Heyns); *Dat Gods goedheid particulier is*, 1939 (tegen D. Zwier); *De gelovigen en hun zaad*, 1946; *De plaats der verwerping in de verkondiging des Evangelies*, 1927.

C. Tenslotte heeft het aanbod der genade in de vijftiger jaren van deze eeuw een schisma verwekt in *de Gereformeerde Gemeenten*, waarin jarenlang ds. G.H. Kersten een leidende rol heeft vervuld. Het is goed ter inleiding vier voorgaande nummers te lezen, die de leer van de Geref. Gemeenten betreffen: [no. 28](#) (werkverbond en genadeverbond naast elkaar), [no. 51](#) (Gods uitverkiezing beheerst de verbondsleer), [no. 52](#) (verbond en verkiezing naar de Schriften) en [no. 86](#) (verbond en wet).

Na de leeruitspraak van 1931 (zie tevoren [no. 28](#)) over de twee-verbonden-leer kwamen twee nieuwe punten naar voren: 1. *Krijgen de verworpenen de tijdelijke goederen uit de verdiensten van Christus of uit de verdraagzaamheid Gods in zijn algemene voorzienigheid?* 2. *Wat wil men met het spreken van een algemeen aanbod van genade aan alle hoorders?*

Bij het eerste punt is aan de orde of Christus de algemene genade voor verworpenen en de bijzondere genade-weldaden voor de uitverkorenen heeft verworven. Christus zou dan voor alle mensen wat verdiend hebben.

De generale synode van 1945 deed daaromtrent deze uitspraak: "Hoewel de Vader door Christus alle dingen regeert, is de Algemene Genade niet vrucht van Christus' zoenverdienste, doch als behorend tot de voorzienigheid Gods, de betoning van de goedertierenheid, verdraagzaamheid, lankmoedigheid des Vaders, die Hij de mensen bewijst, opdat de verworpenen zowel als de uitverkorenen worden voortgebracht, onderhouden en geregeerd tot verheerlijking van Gods rechtvaardigheid en barmhartigheid naar zijn souverein welbehagen". Intussen groeide er tegenkanting tegen dr. C. Steenblok. Deze was in 1943 uit de Gereformeerde Kerken overgekomen en al spoedig docent aan de Theologische School van de Geref. Gemeenten. Dr. Steenblok accepteerde de leeruitspraak van 1945 maar een groep, waartoe o.a. ds. R. Kok en ds. A. Verhagen behoorden, deed dat niet. *In de strijd die ontstond spitste de zaak zich toe op "het aanbod der genade"*. Het verschilpunt werd *of het aanbod tot allen komt, maar de belofte der zaligheid alleen voor de uitverkorenen is, dan wel of de onbekeerde ook mag, ja, moet pleiten op de belofte der uitverkorenen*. Ds. R. Kok en zijn aanhang vereenzelvigden aanbod der genade met de belofte van zaligheid, zodat volgens deze mening de genade der verlossing aan alle hoorders, dus ook aan de verworpenen wordt aangeboden. Dr. Steenblok verstond echter het genade-aanbod als slechts voorstelling of bekendmaking, als uitwendige roeping, die geen aanbieding van genade is voor de niet-verkorenen, want aan niet-verkorenen wordt niets aangeboden.

In 1949 komt ds. Kok met een boekje *"Het aanbod van Gods genade"*, dat op de generale synode van 13 april 1950 werd veroordeeld. Ds. Kok werd door de synode voor zes maanden geschorst. Hij en zijn kerkeraad onttrekken zich dan aan het kerkverband. Vóór- en tegenstanders van een genade-aanbod zetten in de Geref. Gemeenten de strijd voort. En dan doet zich het merkwaardige feit voor dat dr. Steenblok in het nauw wordt gebracht door openlijke en heimelijke tegenstanders van zijn persoon. De generale synode van 1953 komt tot ontslag van Steenblok als docent; grond: Steenblok is in zijn onderwijs *eenzijdig!* De kerkeraad van de gemeente te Gouda (waar Steenblok predikant is) maakt zich voorlopig los van het kerkverband. Daarmee is het schisma gegeven. We kunnen nog noteren, dat de zaak-Steenblok geen nieuwe leeruitspraak heeft opgeleverd. Vier predikanten en 37 gemeenten en afdelingen van gemeenten gaan samen verder als *Geref. Gemeenten in Nederland*. De vier predikanten zijn: D.L. Aangeenbrug, F. Mallan, C. Steenblok en Chr. van der Woestijne. Tot op heden is het evenwel in het 'oude' verband nog niet rustig (zie de literatuuropgave).

Het verloop van de strijd is beschreven door dr. C. Steenblok in: *De bestaansgrond der gemeenten*, 1974; in: *Rondom verbond, roeping en doop*, 1979; in: *Om de oude waarheid*, 1978. Deze boeken zijn gebundelde artikelen in de jaren van strijd. Dr. C. Steenblok overleed 29 december 1966; ds. G.H. Kersten 6 september 1948. Een deel van de hedendaagse moeiten beschrijft E. Hofman, *De onderhouding van het predikambt en de Theologische School in onze Gereformeerde Gemeenten*, 1977, ook: *De invloed van het systeem en de systeemdwang in De Geref. Gemeenten*, 1979. Zie J. Kamphuis, 6 artikelen in *De Reformatie*, jrg. 53 no. 21vv (25-2-1978vv).

D. Tenslotte: hoe hebben wij naar de Schriften over het aanbod der genade te denken?

We beginnen met op te merken, dat "het aanbod der genade" geen bijbelse en geen belijdenisterm is. Dat betekent niet dat de term, omdat de uitdrukking particulier is, verkeerd moet zijn. Het is echter dubbel oppassen! We denken hier aan de vele benoemeningen van de kerk, die niet in de belijdenisgeschriften voorkomen en die wij beter niet gebruiken, omdat ze in het gebruik drager van een reeks misverstanden zijn geworden, o.a. zichtbare en onzichtbare kerk; kerk als instituut en als organisme.

Dat geldt o.i. ook bij de term 'genade-aanbod'. In de Dordtse Leerregels hebben we twee plaatsen, die hier van belang zijn. In de eerste plaats Dordtse Leerregels II 5: "De belofte van het Evangelie is nu, dat ieder die in de gekruisigde Christus gelooft, niet verloren gaat, maar het eeuwige leven heeft. Aan alle volken en mensen tot wie God naar zijn welbehagen zijn evangelie zendt, moet zonder onderscheid deze belofte openlijk verkondigd worden met het bevel zich te bekeren en te geloven" (tekst 'Arnhem')

1981; ook voor het vervolg). We merken meteen op dat de term *aanbieden, aanbod*, hier niet voorkomt, want we lezen over 'openlijk verkondigen', d.i. vooral prediken.

De tweede plaats is Dordtse Leerregels III/IV,9: "Velen die door de bediening van het Evangelie geroepen zijn, komen niet en worden niet bekeerd. Dit is niet te wijten aan het Evangelie of aan *Christus, die door liet Evangelie aangeboden wordt* (cursief van mij, J.F.), en evenmin aan God die door het Evangelie roept en zelfs verschillende gaven schenkt aan de mensen die Hij roept ...".

De verkondiging van het Evangelie (II 5) is Gods roepen van mensen door (middel van) het Evangelie. En dat Evangelie heeft als inhoud Christus, d.i. de persoon van Christus en al zijn weldaden. Dat Evangelie omvat drieërlei: de *belofte*, de *eis* en de *dreiging*, dat is samen de inhoud van Gods verbond. De aanbieding van Christus per belofte-prediking is niet vrijblijvend, want de *eis* is *aanneming* van de belofte. God heeft immers recht op ons leven. Hier spreken van een vrije keuze is puur remonstrants — de waan van de vrije wil. *Wee wie Hem afwijst!* (Psalm 2,6.12). Zo verstaan we te beter dat het Evangelie preken niet alleen belofteprediking mag zijn: Gods eis en wraak komen mee in die prediking. Alleen de verbondswraak preken is ook fout. Wat God in belofte, eis en dreiging heeft samengevoegd scheidt de prediker niet! Niemand mag ontkennen dat God met *kracht* en *ernst* de verbondsprediking brengen laat. Vandaar Dordtse Leerregels III/IV 8: "Allen die door het Evangelie worden geroepen, worden in volle ernst geroepen. Want God laat in zijn Woord in volle ernst en ondubbelzinnig zien wat Hem aangenaam is: dat zij, die geroepen worden, tot Hem komen. Even echt gemeend belooft Hij allen die tot Hem komen en geloven, de rust voor hun ziel en het eeuwige leven".

God roept met kracht. Er is wel de onderscheiding aangebracht tussen een *uitwendige* roeping en een *inwendige* roeping. "Schrift en belijdenis kennen deze onderscheiding echter niet. Een uitwendige roeping? Zo in de zin van: "het ene oor in en het andere weer uit"? Maar in de gelijkenis van de zaaier zegt de Heiland: Bij een ieder die het Woord van het Koninkrijk hoort en het niet verstaat, komt de boze en rooft wat in zijn HART gezaaid is" (Matteüs 13,19; Lucas 8,12)! Zelfs zijn er die ook niet geloven, maar toch eerst het Woord met blijdschap hebben aangenomen (vers 20). Dan kan toch moeilijk van een uitwendige roeping gesproken worden! Wel kan met Dordtse Leerregels III/IV 10 gesproken worden van een roeping met kracht, d.w.z. zó dat die roeping effect heeft van geloof en bekering, door de kracht van de Heilige Geest" (E. Koop, *De Dordtse Leerregels dichterbij gebracht*, 1983, pag. 119-120).

God roept met volle ernst. Er is een roepen dat volle ernst is en welgemeend. Die ernst en dat welgemeend zijn er in alle roepen van God. Matteüs 11,28; Jesaja 55,1; Openbaring 22,17; Jesaja 45,22; 2 Korintiërs 5,20; Ezechiël 33,11.

Hier is een knelpunt. 't Gaat om Gods waarachtigheid. God roept allen en Hij doet dat, omdat Hij wil dat *allen* behouden worden. Dat is Gods *geopenbaarde* wil. Dat is het eerste. Want het tweede is dat Hij in zijn Woord heeft geopenbaard: sommige laat Ik in hun verderf. Er is uitverkiezing, gepaard met verwerping. Tot het verborgene behoort dat de HEERE niet openbaart wie de verworpenen zijn. Er is een *geopenbaarde* wil en een *verborgen* wil. Is God nu nog waarachtig wanneer Hij eerst zegt *allen* te willen en daarna zegt *sommigen* niet te willen? Zo stellen velen heel menselijk logisch de zaak. Maar we moeten dadelijk zeggen: *Hoe deze beide in God te rijmen zijn, zal voor het menselijk verstand nooit te verklaren zijn. Dat probeert de Bijbel ook niet. En toch weet de Schrift niets van moeilijkheid en onzekerheid.*

De verkiezende God komt in Christus tot ons en wij worden geroepen in Hem te geloven. Wanneer wij ons daaraan onttrekken, ons buiten de geloofsrelatie tot Christus stellen, wanneer wij vanuit de positie van de neutrale beoordelaar de verhouding tussen Gods verborgen raad en zijn geopenbaarde belofte willen vatten en zó zekerheid willen hebben, dan zullen wij geen licht zien. Dit is Gods geheim en een aangelegenheid van zijn vrijmachtig welbehagen.

Wanneer wij echter in gehoorzaamheid geloven, op de belofte ons verlaten, ondervinden

wij, dat deze belofte betrouwbaar en eeuwig zeker is. Wij kunnen deze dingen niet vatten en beredeneren van buiten af, maar alleen staande in het geloof. Hier is geen andere logica dan die van het geloof zelf. In het geloof vallen vele moeilijkheden weg. Het geheim van het geloof is ook, dat ons verstand dan rust vindt in Gods verkiezend welbehagen. Op de belijdenis van de verkiezing in Romeinen 8,30 volgt de roem van de zekerheid van het geloof in 8,31-39. Het geloof weet wel dat er ook verwerping is. Paulus gevoelde dit ook terstond na zijn geloofsjubel, met smart in zijn ziel: op Romeinen 8,31-39 volgt onmiddellijk Romeinen 9,1vv. Hij draagt dit probleem door Gods vrijmacht en gerechtigheid te erkennen en in eigen geloof en verkiezing te weten, dat God toch barmhartig is en trouw aan zijn beloften.

Intussen is het goed op het *karakter* van de *belofte* te letten. Wat zegt de HEERE precies? God zegt in zijn belofte niet tot ieder: "Christus is voor u gestorven, want God heeft u persoonlijk lief!" Ook niet: "Gij zijt in Christus persoonlijk verkoren en neem dat nu aan, door uw ongeloof te laten varen!" Gods belofte is geen toegangsbewijs voor de hemel. In evangelisatie en zending mogen we *geen algemene verzoening* indragen en dan uitbazuinen dat God alle mensen liefheeft, enz. Pas *in* de levende geloofsrelatie geldt volstrekt het woord: "Ik heb u lief, Ik heb u uitverkoren, gij zijt van Mij!"

Tot besluit geven we nog twee citaten uit het zeer pastoraal geschreven boekje van wijlen ds. K. Fernhout Mzn. *De leer der uitverkiezing* (1921). Het eerste citaat is een *waarschuwing* tegen de beschuldiging dat de HEERE *onwaarachtig* zou zijn, wanneer Hij met ernst en welmenend roept:

"Hier raken we metterdaad aan een tedere en moeilijke vraag. Moeilijk genoeg, om satan te kunnen dienen als een struikelblok, waardoor hij de ziel van eenvoudigen op de weg des levens ophouden kan. en zelfs in schrikkelijke zonde kan doen vallen.

Die zonde is er nog niet in het nadenken over deze dingen op zich zelf, maar wèl zodra er voor ons besef ook maar één enkele schaduw valt op de ernst van het Woord Gods en daarmee op de waarachtigheid des Heeren. Want zo een ernstig en geloofwaardig man zich reeds beledigd zou achten door de verdenking, dat hij in het doen van enig aanbod aan ongelukkige lieden, niet oprecht was — hoeveel groter belediging moet het dan voor onze God zijn, zo Hij verdacht werd, in de voorstelling van de verlossing in Christus, met arme zondaars een spel te drijven. De gedachte aan de mogelijkheid daarvan mag nooit, ook geen ondeelbaar ogenblik, bij ons opkomen. En als zij opkomen wil, hebben we haar om 's Heeren wil aanstonds met alle kracht te weerstaan.

Neen, onwaarachtigheid is in Hem, die in de Schrift zo gedurig de Waarachtige heet, volstrekt ondenkbaar; en het Woord, het vermaan, de bede zijner genade in Christus *moet* daarom, tot wie ze ook komen mag, ook bij een niet-verkoren zondaar, ernstig en ten volle gemeend zijn" (pag. 67-68).

Even verder gaat hij op de zaak dieper in:

"Het onderscheid tussen de verkorene en hem (de niet-verkorene; J.F.) ten opzichte van de roeping door het Evangelie, is dus niet dit, dat die roeping bij de verkorene *wèl* en bij hem (de niet-verkorene) *niet* ernstig gemeend is; maar het ligt hierin, dat God de Heere, naar zijn heilige vrijmacht, aan zijn uitverkorenen genade schenkt om de roeping gehoorzaam te zijn en dat Hij deze genade aan de niet-verkorene onthoudt.

Onthoudt - Let er wel op, dat hier niets is dan onthouding; dan onthouding van een genade, waarop, juist omdat zij *genade* is, niemand enige de minste aanspraak kan laten gelden. Ware het anders - moesten we ons de zaak zó denken, dat alle mensen van nature en dus van zichzelf, in staat waren om de roeping van het Evangelie tot zaligheid, in geloof en bekering, op te volgen: en dat God de Heere nu, op het moment, waarin de roeping tot hen uitging, sommigen de bekwaamheid om haar te gehoorzamen liet behouden, terwijl Hij anderen willekeurig die bekwaamheid ontnam — we zouden niet kunnen ontkomen aan de gedachte dat de Heere met de laatsten een mededogenloos spel dreef.

Doch nu alle mensen, van de eerste tot de laatste, door eigen schuld, immers dank zij hun moedwillige afval van God, in hun bondshoofd Adam, buiten staat zijn de roeping van het Evangelie aan te nemen, en de Heere, naar zijn vrijmachtige verkiezing, de genade daartoe aan de één geeft en aan de ander onthoudt - nú is er in zijn doen van zo wreed een spel geen schijn of schaduw.

En zegt men dat dan toch de prediking van het Evangelie aan de niet-verkorenen in zóver spel kan heten, dat ze geheel *doelloos* is - dan moeten we ook daartegen in verzet komen.

Niets van wat God de Heere doet is - mag het ons ook al dikwijls anders toeschijnen - ooit doelloos. Dat is de zonneschijn niet in de woestijn noch de regen op de steenrots. Dat is veel minder nog de roeping door het Evangelie van zondaars, die zich ten einde toe verhardten.

Niets toch maakt meer openbaar de gehele verdorvenheid onzer natuur en het schrikkelijk karakter der zonde als vijandschap tegen God. dan de moedwil en de volharding waarmee een zondaar, blijft hij aan zichzelf overgelaten, de ontroerende openbaring der liefde Gods in Christus, en de van ontferming trillende bede: "Laat u met God verzoenen", ten einde toe weerstaat" (pag. 70-71).

Samenvattend: *het is o.i. beter de term 'aanbod der genade' los te laten en te blijven bij wat de Dordtse Leerregels leren*: de belofte van het Evangelie prediken met bevel van bekering en geloof (II 5), dat is de aanbieding van Christus (III/IV 9). En voorts met eerbied de waarachtigheid van de verkiezende en verwerpende God belijden en eren.

122. Verbond en prediking.

Al de eeuwen door is er veel geschreven over de prediking. Tal van bijvoegelijke naamwoorden zijn aan het woord 'prediking' toegevoegd. We noemen er enige. Gereformeerde prediking, Lutherse prediking, Hervormde prediking, rechtzinnige prediking, vrijzinnige prediking, orthodoxe prediking, bijbelse prediking, heilshistorische prediking, exemplarische prediking, objectieve prediking, subjectieve prediking, voorwerpelijke prediking, onderwerpelijke prediking, bevindelijke prediking, analytische (ontledigende) prediking, synthetische (samenvattende) prediking, thematische prediking, exegetische prediking, kenmerken-prediking. — De voornaamste zijn wel genoemd. Verschillende daarvan zijn niet Schriftuurlijk, o.a. de vrijzinnige prediking. Het schema *voorwerpelijk* - *onderwerpelijk* is ook verwerpelijk. Zie B. Holwerda, *Populair wetenschappelijke bijdragen*, 1962, pag. 9-33 over: *Evenwichtsconstructies met betrekking tot de prediking*. Hij schrijft o.m.: "Iedereen weet, dat met behulp van deze onderscheiding de dominees gewoonlijk worden gerubriceerd: de objectieve prediker is de man der Schriftstudie, de onderwerpelijke dominee daarentegen geeft wat voor het leven en het hart" (a.w., pag. 19). Holwerda bestrijdt ook andere evenwichtsconstructies omdat ze tekort doen aan de Schrift.

Dat is niet het geval met b.v. de *heilshistorische* prediking; deze prediking rekent met de datum van de historische gedeelten van het O.T. Er is een heilshistorie, waarin het gaat van minder openbaring naar méér openbaring. Die heilshistorie is een éénheid; zij is niet een verzameling van losse verhalen, die voor ons voorbeelden van geloof en werk opleveren (dat is de exemplarische methode van vertellen en preken; exempel is voorbeeld), 't Gaat in de oudtestamentische heilsgeschiedenis over de Vader die de Zoon in de wereld brengt, zodat Hij aanwerkt op Betlehem.

Het is niet mogelijk en ook niet nodig verder de genoemde preekmodellen te bespreken. Voor ons is hier de vraag, *welke methode recht doet aan het verbond in de brede Godsopenbaring*. We kunnen dan stellen: alle Schriftuurlijke prediking moet *verbondsmatig* zijn. Daarvoor is minstens tweeërlei reden.

De eerste reden is dat de prediking in de eerste plaats als adres heeft *de gedoopte gemeente van de Christus*. Die gemeente is naar Gods uitgesproken wil (Genesis 17,7 en

Handelingen 2,39) in bezit van de belofte en daarom gedoopt. De gemeente is, zei men wel eens, geen schare vondelingen maar bondelingen. Zij wil daarom aangesproken zijn als "Gemeente van de Heere Jezus Christus"; en niet als "Geliefde toehoorders".

De tweede reden is dat het verbond omvat: *belofte, eis en dreiging*. Die drie zaken heeft de Schriftuurlijke prediking als boodschap. Zie [no. 121D](#).

Wat in de Schriften allemaal aan beloften aan Gods verbondskinderen wordt geschonken dient in de prediking uitgestald te worden. Daarmee is een enorme schat aan de gemeente gegeven. Maar daar gaat de prediking niet in op. Sommige kerkleden zouden dat wel willen. Maar het mag niet: het verbond is méér omvattend.

De HEERE stelt immers een veelomvattende *eis*. Hij wil dat iedere gedoopte de verbondsbeloften zal aannemen in een waar geloof, in vurige liefde en met vaste hoop; in een leven en wandel voor Hem. De HEERE wil al zijn kinderen zien in een gelukkig en blij leven in de verlossing door Christus. Vandaar de eis. De HEERE heeft als Scheppingsvader recht op alle mensen. Zijn *recht* en zijn *liefde* gaan hier samen: het is de liefde van zijn recht en het recht van zijn liefde die eis aan ieder te stellen.

Daarbij komt dan het derde: de *verbondswraak*. Het is helaas een feit dat verbondskinderen van de HEERE en zijn kerk weggaan, de wereld in. Dat verdriet de HEERE en vertoornt Hem. Zie Leviticus 26,15vv; Deuteronomium 31,20; Romeinen 11,28-30; Hebreeën 10,28-31 en 12,25. Wij vermelden enige Schriftplaatsen, omdat er nog wel in de kerk zijn, die de verbonds-*wraak* bij verbonds-*breuk* ontkennen. Naar de Schrift moet dan ook steeds gedacht worden aan de vermaning om toe te zien, dat bij niemand van hen, die de hemelse roeping deelachtig zijn, gevonden worde een boos en ongelovig hart om af te wijken van de levende God; Hebreeën 3,1 en 12.

Genoemde drie zaken (belofte, eis en dreiging) vormen de inhoud van de verbondsmatige prediking. Dat betekent niet dat die drie zaken in *iedere* preek moeten samengaan. Het is evenzeer een verbondsmatige preek, wanneer eens uitsluitend gewaarschuwd wordt tegen de afval. Als het maar vanuit het verbond voortkomt. Er moet dan ook gevarieerd gepreekt worden binnen het verbondskader. Kan men in *zending* en *evangelisatie* terecht met zulke verbondsmatige prediking? Als antwoord willen wij het zó stellen: zulk een verbondsmatige prediking moet zeker in zending en evangelisatie gevonden worden. Maar dan uiteraard in taal en stijl en in methode en vorm naar gelegenheid. Deze prediking zal er op afgestemd moeten worden, dat ze komt tot *afvallige verbondskinderen*.

Intussen is het duidelijk dat het verbond een grote klem legt op iedere gedoopte. Iemand moet eens gezegd hebben dat het verbond de vuren onder iemands voeten zevenmaal heter stookt. "Van een ieder, wie veel gegeven is, zal veel geëist worden, en aan wie veel is toevertrouwd, van hem zal des te meer worden gevraagd" (Lucas 12,48). Voor iedere bondeling is dan ook dagelijks de *zelfbeproeving* nodig. We willen hier onderscheid maken tussen enerzijds zelf-*beproeving* en anderzijds zelf-*onderzoek* en zelf-*beschouwing*. Een korte typering van zelf-*onderzoek* is nagaan of *God* wel door *zijn Geest* in mij werkt en zelf-*beproeving* is onderzoeken of *ik* wel in geloof, liefde en hoop de HEERE wil dienen. Zie het register op genoemde woorden in de 16e jaargang van *De Reformatie*.

Zelf-*onderzoek* is naar binnen kijken of er iets van Geesteswerkingen is te bespeuren. Dichterlijk uitgedrukt: "'t Is goed in eigen hart te kijken" (Jacqueline van der Waals). Maar wat vinden we in eigen hart? Lees Matteüs 12,35 en Marcus 7,21.

Zelf-*beproeving* is anders en beter. Daarover bericht ons het avondmaalsformulier, wanneer het zegt dat ze *drieërlei* omvat. Dan is niet aan de orde of de HEERE wel in ons werkt — trouwens: Hij werkt in iedere bondeling, tot voordeel of ten oordeel (wanneer iemand zich verhardt in de zonde). 't Gaat drie keer, dus in de *hele* zelfbeproeving, over wat de bondeling zelf moet doen. We hoeven het hier niet over te schrijven.

En art. 29 Ned. Geloofsbelijdenis sluit daarbij aan. wanneer het aanwijst wat de HEERE

door zijn Geest werkt als *kenmerken* van de christenen: "zij die tot de kerk behoren zijn te kennen aan de kenmerken van de christenen, namelijk aan het geloof en hieraan dat zij, na de enige Heiland Jezus Christus aangenomen te hebben, de zonde ontvluchten en de gerechtigheid najagen, de ware God en hun naaste liefhebben, niet naar rechts of links afwijken en hun vlees kruisigen met zijn werken".

Met de Geloofsbelijdenis en het Avondmaalsformulier helpt de kerk Gods kinderen, opdat zij leren van zichzelf af te zien en op de HEERE met zijn kostbare beloften te vertrouwen. Op die wijze wordt rotsvaste zekerheid verkregen! Vandaar dat de vaders in de Dordtse Leerregels stelden: "Het heeft God behaagd zijn genadewerk in ons te beginnen door de prediking van het evangelie. Evenzo wil Hij het instandhouden, voortzetten en voltooien door het horen, lezen en overdenken van het evangelie, door aansporingen, dreigementen, beloften en ook door het gebruik van de heilige sacramenten" ([V 14](#)).

REGISTER VAN BIJBELTEKSTEN DIE MIN OF MEER VERKLAARD WORDEN

(de cijfers zien op de genummerde vragen)

Genesis		2,1-10	68A
1,26vv	10	2,16-17	11
1,28vv	17,31	3,14	11,68C
2,17-23	23	6,5-7	68C
3,15	31,34,106	7-10	68D
3,17vv	31	12,1-28	70
3,19	23	12,43-49	92
3,22-24	31	13,1-16	71
4,26	31	13,3-10	70
6,18	32	13,20-21	68E
9,1-2	41	14,19	68F
9,6	35	20,1vv	72
9,8-17	37	20,4	75
9,25-27	38	20,5-6	75
10,1-32	40	20,9	75
10,21	40	20,12	75
10,25	39	23,20-23	68F
11,10-32	40	24,1-18	80
11,30	60	28,43	81
12,1vv	47,57	32,14	107
12,3	43	34,10	84
12,7vv	43	38,25-26	67
12,10-20	62	Leviticus	
14,18vv	45	25,23	87E
14,18-24	63B,108A	Numeri	
15,7vv	47	1-2	67
17,1	56	3,11vv	81
17,1vv	48	8,16-19	81
17,7	54,55	18,19	71
17,10-13	49,50	25,12vv	82
18,19	49	26	67
18,23	32	Deuteronomiumm	
20,1vv	45	1vv	85,86
21,12	51	29,1vv	84
22,1-19	62	Jozua	
25,1vv	51	5,9	87B
25,9	51	6,26	87B
25,21	60	7,1	87C
25,23	61	8,30vv	87D
26,1vv	45	13,1-7	87E
26,1-11	62	24,2.14	45
26,34-35	61	24,23-24	62
34,1vv	62	Richtereren	
38	62	17,6	89C
49,10	63B	17,21	89C
Exodus		Ruth	
1,28-30 [?? Gen.]	11	1-4	89

	1 Samuël		55,36		Jeremia	90C
18,19		49				
	2 Samuël		2,1vv			83
7,11-16		90	3,8			94
23,5		90	3,18			95
	1 Koningen		7,29			94
2,4		91	14,9vv			94
11,29vv		96	15,4			93
15,26		92	25,11-12			65C
19,18		92	29,10			65C
20,35vv		8	31,31-34		104,108C	
	2 Koningen		34,8vv			93
13,5		107	46-51			98
15,29		65D		Ezechiël		
17,1-6		96	16,1vv			83
17,6		65D	20,37			102
21,9-15		93	25-32			98
24,3		93		Hosea		
24,12-16		65D	2,13vv			83
25,1vv		65D	6,7			11
	1 Kronieken		12,4			61
1-9		91		Joël		
4,3843		96	3			98
12,38		91		Amos		
	2 Kronieken		5,4			53
15,12		93	5,25-26			62
23,16vv		93		Micha		
29,10		93	2,12		94,114	
30,5-11		92		Nahum		
34,14-21		107E	1-3			98
34,29		107E		Zacharia		
34,31-32		93	1,17			94
35,18		92	2,12			94
	Ester		9,1-8			98
1-10		99	11,4-17			44
	Psalmen			Maleachi		
8,5vv		17	1,2vv			61
49,10-11, 15-		97	3,1			68F
86,11c		91		Matteüs		
87		38	3,13-17			109B
90,10		65	11,28-30			121
110		63B	26,26-29			111B
119,17a		5	26,26vv			102D
136		97	28,19			109B
	Jesaja			Lucas		
10,20vv		107F	1,32-33		90D,112	
10,21		94	2,21		109A	
11,11vv		94	2,36		95	
13,23		98	3,38		12	
14,1		94	22,19-20		111B	
21,11-12		96		Johannes		
25,6vv		106	1,4		15	
50,1		94	3,22-23		109B	

4,1-2	109B	4,1vv	76,83
8,56	46,63	4,24	102
16,12	106	4,29	51
17,6-8	112	5,18	113E
Handelingen		Efeziërs	
1,13	119A	2,12	102
2,8	39	6,1-2	74B
2,39	110B	Kolossenzen	
6-7	113B	2,11	109A
7,22	68	2 Timoteus	
10,9-16	113C	2,12-13	44
10,48	110A , 119A	Hebreeën	
14,17	44	1,1	112
15,1vv	113D	1vv	104
16,33	110A	6,20vv	63B
21-23	113E	7,1-10	63B
Romeinen		7,9-10	14,24
1,3	90D	7,15vv	108A
1,20.32	76	8	105,106
3,20	113E	8,6	107A,116E
3,25	107E	8,6-13	107
4,11.16	58	9,1vv	108B
4,19	48	9,16-17	3
5,12	14	10,16	107E
5,12vv	30	10,28-31	106
5,13	76	11,8-16	46
6,14	113E	11,10.13.16	72
7,1-6	76	11,11	48
9,4	103	11,17-19	62
9,10-13	61	11,23	68
9-11	61 , 114	12,24-29	108D
10,4	113E	12,25	106
11,17vv	114	1 Petrus	
11,23-26	111B	3,21	33
11,25-27	114	2 Petrus	
11,28-30	106	3,10	37
1 Korintiërs		Openbaring	
3,13-15	37	7,4-8	114
5,7	111B	16	68D
10,1-2	69	19,6vv	106
15,45vv	30	21,9vv	114
15,52	19	21,12	60
2 Korintiërs		22,2	115
2,14-17	121B		
4,16	106		
5,20	121A		
Galaten			
2,11-14	113C		
3,13	77		
3,15.17	3		
3,17	76		
3,24vv	76 , 113E		

REGISTER VAN ENIGE NAMEN EN ZAKEN

(De cijfers zien op de genummerde vragen)

Aarons hogepriesterschap	63B , 108A
Abraham als gelovige	45 , 47
Abraham vader der gelovigen	58
Abraham Gods knecht	58
Abraham Gods vriend	58
Abraham type van Christus?	58
Abraham (uitverkiezing)	45
Adam eschatos	30
Adam geslachtshoofd	14 , 24
Adam verbondshoofd	14 , 24
Adams zonde	11
Aanbod der genade	121
Achans zonde	87C
Adoptie (-doop)	50
Adres der prediking	122
Algemene genade	37
Antithese	31
Apostelconvent	36 , 113D
Apocriefen (verbond)	100
Art. 25 Ned. Geloofsbel.	79
Avondmaal (het grote)	115
Avondmaal (en pascha)	111
Ballingschap	65D , 92 , 93
Belofte	5
Beloften (aartsvaders)	46
Belofte (heilsverzekering)	105
Belofte (karakter)	121
Belofte (kategorisch)	37
Beloftekinderen	60
Belofte (-vervulling)	106
Belofte (voorwaardelijk)	53
Beeld Gods	17 , 18
Beriet	2
Besnijdenis	48 , 87B , 49
Besnijdenis van Christus	109A
Bevolking (aarde)	33
Bloedwraak	36
Boom der kennis	31
Boom des levens	31
Borg (Christus)	30
Bijwoner	87E
Christus en Aaron	63B , 108
Christus' besnijdenis	109A
Christus (borg)	30
Christus' doop	109B
Christus (Hogepriester)	104
Christus (kerkhoofd)	30
Christus (koning)	112
Christus' komst	26

Christus (middelaar)	30
Christus (plaatsbekleder)	30
Christus (profeet)	112
Christus (verbondshoofd?)	30
Christus (en vrederaad)	26
Chronologie 21,35,	42,59,65
Cultuurmandaat	16,36
Dan's zonde	88D [??? 89D]
Davidisch verbond	90,91
Dekaloog	72
Dekaloog (geldigheid)	78
Dekaloog (in N.T.)	77
Deuteronomium	85,86
Diathèkè	3
Dipleurisch	6
Dood (eerste)	23
Dood (eeuwige)	23
Dood (geestelijke)	23
Dood (lichamelijke)	23
Dood (tweede)	23
Doodstraf	36
'Duizend' (èlēf)	67
Doopsbediening	119
Doop en belofte	120
Doop van Christus	109
Doop en genade-aanbod	121
Doopserkenning	119B
Doop en geloof	120A
Doop (tweeërlei)	105
Doop (van kinderen)	110
Doop(Ned.Gel.enH.Cat.)	120C
Doop (en verbond)	51,52,61,120
Doop (waardering)	120B
Doop (zegel)	120
Doop (en zondvloed)	33,69
Edom	98
Eerstelingen	71
Eerstgeborenen	71
Eis	5
Engel des HEEREN i	68F,84
Erfenis (Kanaän)	66
Erfsmet	24
Erfschuld	24
Erfzonde	24
Esau (en verbond)	61
Ester	99
Evangelie (en wet)	106
Evangelisatie	122
Familia en verbond	49
Filistijnen	98
Genade-aanbod (Afscheiding)	121A
Genade-aanbod (Geref. Gem.)	121C
Genade-aanbod (H.Hoeksema)	121B

Genade-aanbod (D.L.)	121D
Genade (algemene)	37
Genade (bijzondere)	37
Genade-verbond	28
Genade-verbond (en werkv.)	29
Gunst (van God)	12,13, 29
Geloofte (Paulus)	113E
Geloof en doop	120
God (naam)	11
God (tot God zijn)	55
God de almachtige	56
Godskennis	107F
HEERE (als naam)	68C
Heilshistorische (prediking)	122A
Heilsmiddelaar	15
Hoofd (geslacht)	24
Hoofd (natuurlijk)	24
Inwendig (verbond)	106
Israëls herstel	95, 107G
Israël (in heilshistorie)	114
Jaartallen	21,35,42,59,65
Jahwé	11
Jericho	87B
Jeruzalem	114
Josef (type?)	58
Judaïsme	113C,113E
Kanaän (erfenis)	66,87E,89A
Kanaän (type)	88
Katastrophe	19
Kennen (van God)	107F
Kerkadres	114
Ketterdoop	119
Kinderdoop	110
Koning (Christus)	112
Kronieken (betekenis)	91
Kultus, rein en onrein	113C
Landbelofte	46,47,52,87
Melchizedek	63B
Menu (van Israël)	84
Messiaanse belofte	43,46,51,90
Messiasverwachting	34,63A,63C
Monopleurisch	6
Mozaïsch verbond	80
Naam HEERE	68C
Natuurverbond	37
Noachietische geboden	36
Onderkoning	17
Openbaring (Maleachi)	61
Openbaring (Rebekka)	61
Oud en Nieuw Testament	106
Particulier (verbond)	9
Paradijsverbond	13
Pascha	70, 87B

Pascha en avondmaal	111
Paulus (gelofte)	113E
Plaatsbekleding	26
Plagen (Egypte)	68D,69
Prediking (en verbond)	121D,122
Priester-koning	63B
Priesters (Levi)	81
Priester (Pinechas)	82
Profeet (Christus)	112
Profeten (in 10 stammen)	92
Profeten (in Juda)	92
Psalmen (en verbond)	97
Punt des tijds	19
Raad (van God)	10
Rechtheid (staat der)	16,20
Rest (-gedachte) 91,	94, 102L
Rode Zee	69
Roepen (door God) 50,	52,121D
Scheldbrief	94
Scheppingsmiddelaar	15
Scheppingsverbond	13
Schokmoment	19
Spraakverwarring	39
Spreuken (van Noach)	38
Staat der rechtheid	16,20
Stof (tot stof wederkeren)	23
Straffen (op de zonde)	22
Terafiem	45
Terugkeer (uit ballingschap)	95
Tien Geboden	72
Tien Geboden (geldig)	78
Tien Geboden (toegelicht)	75
Tien stammen	96
Toerekenen (zonde)	24
Torenbouw (Babel)	39
Twee stammen	96
Type en anti-type	58
Universeel (verbond)	9
Uittocht	65,68D,69
Uitwendig (verbond)	106
Vazalverdragen	10,73
Verbandsadministratie	106
Verbond (en algemene genade)	37
Verbandsbediening	9, 106
Verbond (begrip)	5,11
Verbond (beter, krachtiger)	107, 116E
Verbondsbreuk	21,39,41,43,99-102-J-K-M, 106, 108, 122
Verbondscrisis	61,62
Verbond (met David)	90
Verbond (in Deuteronomium)	86
Verbondsdool	18
Verbond (en doop)	51,52,61,120
Verbond (eeuwig)	54

Verbond (het éne)	118
Verbond (bij Esau)	61
Verbond (familia)	49
Verbondsfasen	9
Verbond (Hebreeën 8)	104
Verbondshistorie	117
Verbondshoofd	30
Verbondshoofden	7,24
Verbond (inwendig)	106,107
Verbond ('krachtiger')	107, 116E
Verbond (en kerk)	119
Verbond (met Levi)	81
Verbondsmaaltime	80
Verbond (nieuw)	107D
Verbond (met Noach)	32
Verbond (in N.T.)	103
Verbond (oorsprong)	10
Verbond (O.T. en N.T.)	107
Verbond (particulier)	43,64H
Verbondspartijen	6,7,8,14
Verbond (en prediking)	122
Verbond (realiteit)	4
Verbond (en roeping)	121D
Verbondssluiting	47,48,80,99
Verbondsstraf (verbondswraak)	11,22,23,25,31,87F,97,108D, 122
Verbondsstruictuur	5,86
Verbondstrouw	68,97
Verbond (in Tien stammenrijk)	92
Verbond (in Twee stammenrijk)	93
Verbond (universeel)	43,64H,102N
Verbond (na de val)	28
Verbond der verlossing	26
Verbondsvernieuwing	72,84, 87D, 87F,93,107G
Verbond (verschijning)	51A
Verbond en de volken	41B, 44, 98
Verbondswet (-ten)	72
Verbond (wezen)	51A
Verbond (het woord)	1,2
Verbondszorg	84
Verkiezing (en verbond)	51B,52,61,94
Verkiezing (Esau)	61
Verkiezing (liefhebben)	61
Verwerping (haten)	61,94
Vlees (menu)	36
Vloek (van God)	22
Volken (bij de profeten)	98
Volken (en verbond)	41B,44, 98
Volkerenlijst	40
Vrederaad	26
Vreemdeling (-schap)	45,87
Vrouwenzaad	34
Werkverbond	13,28
Werkverbond en genadeverbond	29

Wet (Ebal en Geriziem)	<u>87D</u>
Wet en evangelie	<u>106</u>
Wetgebruik(N.T.)	<u>113</u>
Wet (inprenten)	<u>107E</u>
Wet (tuchtmeester)	<u>76</u>
Wet (vóór Sinaï)	<u>76</u>
Wetten (verdeling)	<u>74</u>
Wetticisme	<u>91,101, 113</u>
Woestijnreis	<u>83</u>
Wolk- en vuurkolom	<u>68E</u>
Zelfbeproeving	<u>122</u>
Zelfonderzoek	<u>122</u>
Zending	<u>122</u>
Zonde (aartsvaders)	<u>62</u>
Zondvloed	<u>33</u>
Zondvloed (en doop)	<u>33</u>
Zondvloedverhalen	<u>33</u>
Zondvloed (wereldwijd)	<u>33</u>